

Р.С. КІРІН

ПРАВО БЕЗПЕКИ НА ПОСТКОНФЛІКТНИХ ТЕРИТОРІЯХ

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА УСТАНОВА
«ІНСТИТУТЕКОНОМІКО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ІМЕНІ В.К. МАМУТОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК
УКРАЇНИ»

ПРАВО БЕЗПЕКИ НА ПОСТКОНФЛІКТНИХ ТЕРИТОРІЯХ

МОНОГРАФІЯ

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНА УСТАНОВА
«ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ІМЕНІ В.К. МАМУТОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ»

*До 30-ти річчя Державної установи
«Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова
Національної академії наук України»*

Р.С. КІРІН

**ПРАВО БЕЗПЕКИ НА ПОСТКОНФЛІКТНИХ ТЕРИТОРІЯХ :
СУЧАСНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ, СТАЛІЙ РОЗВИТОК**

Монографія

Київ - Дніпро – 2022

УДК 340:332.14

ББК 67.303:67.9(4Укр)301.01

Рекомендовано до друку вченою радою Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова Національної академії наук України» (протокол № 16 від 23 грудня 2021 р.)

Рецензенти:

Андрейцев Володимир Іванович - доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, заслужений юрист України, професор кафедри цивільного, господарського та екологічного права Інституту гуманітарних і соціальних наук Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»;

Овчаренко Руслан В'ячеславович - доктор наук з державного управління, доцент, провідний науковий співробітник відділу проблем модернізації господарського права та законодавства Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова Національної академії наук України»;

Коротасв Володимир Миколайович - кандидат юридичних наук, доцент, дійсний член УАН, судовий експерт, директор Дніпропетровського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України.

Кірін Р.С.

К 43 Право безпеки на постконфліктних територіях: сучасний стан, проблеми, сталий розвиток : монографія / НАН України. Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Макутова Національної академії наук України». Київ, Дніпро: Журфонд., 2022. 408 с.

DOI: https://doi.org/10.35668/iepd_kirin_postconflictmono_2022

ISBN 978-966-02-9865-1

Досліджено сучасний стан, проблеми та перспективи правового забезпечення безпеки на постконфліктних територіях в умовах сталого розвитку. Проаналізовано національні, європейські та міжнародні нормативно-правові акти енергетичного, гуманітарного, житлово-комунального, муніципального та екологічного законодавства. Розглянуто наявний досвід у сфері відновлення життєдіяльності міст, що зазнали впливу воєнних дій. Запропоновано комплекс заходів, спрямованих на реформування правового регулювання відносин соціальної, виборчої, культурної, економічної, енергетичної, протимінної та екологічної безпеки на постконфліктних територіях.

Для науковців, викладачів, аспірантів, юристів-практиків, студентів закладів вищої освіти, працівників правоохоронних органів та органів місцевого самоврядування.

ISBN 978-966-02-9865-1

УДК 340:332.14

ББК 67.303:67.9(4Укр)301.01

© Кірін Р.С., 2022

NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE
**STATE ORGANIZATION V. MAMUTOV INSTITUTE OF ECONOMIC AND
LEGAL RESEARCH OF NAS OF UKRAINE**

*To the 30th anniversary of the State Organization
V. Mamutov Institute of Economic and
Legal Research of NAS of Ukraine*

Roman S. KIRIN

SAFETY LAW IN POST-CONFLICT TERRITORIES:
CURRENT STATE, PROBLEMS, SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Monograph

Kyiv - Dnipro – 2022

UDC 340: 332.14

BBK 67.303: 67.9 (4Ukr) 301.01

Recommended for publication by the Academic Council of the State Organization V. Mamutov Institute of Economic and Legal Research of NAS of Ukraine (Minutes № 16 of December 23, 2021)

Reviewers:

Volodymyr I. Andreytsev - Doctor of Law, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine, Professor of the Department of Civil, Economic and Environmental Law of the Institute of Humanities and Social Sciences of the National Technical University "Dnieper Polytechnic";

Ruslan V. Ovcharenko - Doctor of Science in Public Administration, Associate Professor, Leading Researcher of the Department of Modernization of Economic Law and Legislation of the State Institution "Institute of Economic and Legal Research named after V.K. Mamutov of the National Academy of Sciences of Ukraine";

Volodymyr M. Korotayev - Candidate of Law, Associate Professor, Full Member of the Ukrainian Academy of Sciences, Forensic Expert, Director of the Dnipropetrovsk Research Expert Forensic Center of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine.

Roman S. Kirin

K 43 Safety law in post-conflict territories: current state, problems, sustainable development: monograph / NAS of Ukraine. State Organization V. Mamutov Institute of Economic and Legal Research of NAS of Ukraine. Kyiv, Dnipro: Zhurfond, 2022. 408 p.

DOI: https://doi.org/10.35668/iepd_kirin_postconflictmono_2022

ISBN 978-966-02-9865-1

The current state, problems and prospects of legal safety in post-conflict territories in the conditions of sustainable development are studied. National, European and international legal acts of energy, humanitarian, housing and communal, municipal and environmental legislation are analyzed. The existing experience in the field of restoration of vital activity of cities affected by hostilities is considered. A set of measures aimed at reforming the legal regulation of social, electoral, cultural, economic, energy, mine and environmental safety in post-conflict territories is proposed.

For researchers, teachers, graduate students, legal practitioners, students of higher education institutions, law enforcement officers and local governments.

ISBN 978-966-02-9865-1

UDC 340: 332.14

BBK 67.303: 67.9 (4Ukr) 301.01

© Roman S. Kirin, 2022

ЗМІСТ

	Стор.
Перелік скорочень	9
ВСТУП	12
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРАВА БЕЗПЕКИ ПОСТКОНФЛІКТНИХ ТЕРИТОРІЙ	18
1.1. Поняття права безпеки постконфліктних територій та його місце в системі права національної безпеки	18
1.2. Сучасний стан правового забезпечення безпеки на постконфліктних територіях	28
1.3. Проблеми юридичної термінології у сфері безпеки постконфліктних територій	32
РОЗДІЛ 2. ПРАВО СОЦІАЛЬНОЇ, ВИБОРЧОЇ ТА КУЛЬТУРНОЇ БЕЗПЕКИ НА ПОСТКОНФЛІКТНИХ ТЕРИТОРІЯХ	39
2.1. Проблеми та перспективи реформування організації влади на постконфліктних територіях в умовах сталого розвитку	39
2.2. Проблеми забезпечення виборчих прав громадян на постконфліктних територіях	51
2.3. Європейський досвід захисту прав людини в умовах трансформації вугільних регіонів	59
РОЗДІЛ 3. ПРАВО ЕКОНОМІЧНОЇ ТА ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ НА ПОСТКОНФЛІКТНИХ ТЕРИТОРІЯХ	66
3.1. Господарсько-правові аспекти економічної безпеки на постконфліктних територіях	66
3.2. Надроправові аспекти забезпечення енергетичної безпеки постконфліктних територій	99
3.3. Правове забезпечення відновлення життєдіяльності міст на Сході України	109
3.4. Сучасне нормативно-правове регулювання відносин безпеки житлово-комунальних послуг	135
3.5. Європейські орієнтири трансформації енерго-інформаційної політики на муніципальному рівні	161
РОЗДІЛ 4. ПРАВО ПРОТИМІННОЇ БЕЗПЕКИ НА ПОСТКОНФЛІКТНИХ ТЕРИТОРІЯХ	172
4.1. Сучасні проблеми правового забезпечення протимінної безпеки на постконфліктних територіях	172

4.2. Проблеми інституційного забезпечення гуманітарного розмінування на постконфліктних територіях	201
4.3. Правове регулювання відносин мілітаристського забруднення постконфліктних територій	214
4.4. Міжнародно-правовий досвід гуманітарного розмінування у механізмі відновлення життєдіяльності на постконфліктних територіях	222
РОЗДІЛ 5. ПРАВО ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НА ПОСТКОНФЛІКТНИХ ТЕРИТОРІЯХ	228
5.1. Загально-правові проблеми екологічних відносин в умовах сталого розвитку	228
5.2. Особливості інституційної та функціональної складових правового забезпечення екологічної безпеки міст на постконфліктних територіях	243
5.3. Правове забезпечення урбоекологічної безпеки на постконфліктних територіях	261
5.4. Сучасний стан правової охорони та безпеки природних ресурсів на постконфліктних територіях	276
5.5. Співпраця України та ЄС в галузі забезпечення екологічної безпеки на постконфліктних територіях	304
ВИСНОВКИ	307
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	327
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПУБЛІКАЦІЙ АВТОРА	395

CONTENTS

	Стр.
List of abbreviations	9
INTRODUCTION	12
SECTION 1. SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF SAFETY LAWS OF POST-CONFLICT TERRITORIES	18
1.1. The concept of safety law of post-conflict territories and its place in the system of national safety law	18
1.2. The current state of legal safety in post-conflict territories	28
1.3. Problems of legal terminology in the field of safety of post-conflict territories	32
SECTION 2. THE LAW OF SOCIAL, ELECTORAL AND CULTURAL SAFETY IN POST-CONFLICT TERRITORIES	39
2.1. Problems and prospects of reforming the organization of power in post-conflict territories in the context of sustainable development	39
2.2. Problems of ensuring the voting rights of citizens in post-conflict territories	51
2.3. European experience in the protection of human rights in the context of the transformation of coal regions	59
SECTION 3. THE LAW OF ECONOMIC AND ENERGY SAFETY IN POST-CONFLICT TERRITORIES	66
3.1. Economic and legal aspects of economic security in post-conflict territories	66
3.2. Sustainable aspects of energy safety in post-conflict territories	99
3.3. Legal support for the restoration of urban life in eastern Ukraine	109
3.4. Modern legal regulation of housing and communal services safety relations	135
3.5. European guidelines for the transformation of energy information policy at the municipal level	161
SECTION 4. THE LAW OF MINE SAFETY IN POST-CONFLICT TERRITORIES	172
4.1. Current problems of legal provision of mine safety in post-conflict territories	172
4.2. Problems of institutional support of humanitarian demining in post-conflict territories	201
4.3. Legal regulation of relations of militaristic pollution of post-conflict territories	214

4.4. International legal experience of humanitarian demining in the mechanism of resumption of life in post-conflict territories	222
SECTION 5. THE LAW TO ENVIRONMENTAL SAFETY IN POST-CONFLICT TERRITORIES	228
5.1. General legal problems of ecological relations in the conditions of sustainable development	228
5.2. Features of institutional and functional components of legal support of ecological safety of cities in post-conflict territories	243
5.3. Legal provision of urban environmental safety in post-conflict territories	261
5.4. The current state of legal protection and safety of natural resources in post-conflict territories	276
5.5. Cooperation between Ukraine and the EU in the field of environmental safety in post-conflict territories	304
CONCLUSIONS	307
REFERENCES	327
LIST OF USED PUBLICATIONS OF THE AUTHOR	395

Перелік скорочень:

ТОТ - тимчасово окупована територія;
ДЛО - Донецька та Луганська області;
ОРДЛО – окремі райони Донецької та Луганської області;
РФ - Російська Федерація;
НПС - навколишнє природне середовище;
ПЗФ – природно-заповідний фонд;
ОВД – оцінка впливу на довкілля;
ПКТ - постконфліктна територія;
РНБО - Рада національної безпеки і оборони України;
НБО - національна безпека і оборона;
ВЦА - військово-цивільна адміністрація;
ТПР - територія пріоритетного розвитку;
КМУ – Кабінет Міністрів України;
КСУ - Конституційний Суд України;
МВС - Міністерство внутрішніх справ України;
МОУ - Міністерство оборони України;
СБУ - Служба безпеки України;
ЗСУ - Збройні Сили України;
ОМС - орган місцевого самоврядування;
ОВВ - орган виконавчої влади;
ОДВ - орган державної влади;
ЦВК - Центральна виборча комісія;
ЄС - Європейський Союз;
ЄК - Європейська Комісія;
ООН – Організація Об'єднаних Націй;
ОБСЄ - Організація з безпеки і співробітництва в Європі;
НПА - нормативно-правовий акт;

ВПО - внутрішньо переміщені особи;
ПМД - протимінна діяльність;
ВНП - вибухонебезпечний предмет;
АТО – антитерористична операція;
ЄДР - Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань;
ВВП - валовий внутрішній продукт;
ЄЗК - Європейський зелений курс;
МСБ - мінерально-сировинна база;
МСК - мінерально-сировинний комплекс;
МСП - малі та середні підприємства;
МУП - містоутворююче підприємство;
ММФМ - мале монофункціональне місто;
ЖКГ - житлово-комунальне господарство;
ЖКП - житлово-комунальні послуги;
ЕЕБ - енергетична ефективність будівель;
ВДП - вугледобувне підприємство;
ІП - індустріальний парк;
МВР - газ (метан) вугільних родовищ;
МЗВ - моніторинг, звітність та верифікація викидів;
ІП - парниковий газ;
ВДЕ - відновлювані джерела енергії;
ПЕР - паливно-енергетичні ресурси;
ПЕК - паливно-енергетичний комплекс;
ЄМК - єдиний майновий комплекс;
ЦМК - цілісний майновий комплекс;
РКК - родовище корисних копалин;
ГРР – геологорозвідувальні роботи;

ПВГ - Ініціатива щодо забезпечення прозорості у видобувних галузях;
СДнКН - спеціальний дозвіл на користування надрами;
ООС – операція Об'єднаних сил;
АРК - Автономна Республіка Крим;
ОТГ - об'єднана територіальна громада;
УРП - угода про розподіл продукції;
ДПП – державно-приватне партнерство;
ВК - Виборчий кодекс України;
ГЗУ - Гірничий закон України;
КпН - Кодекс України про надра;
ПК - Податковий кодекс України.

ВСТУП

27 серпня 2014 р. масовим вторгненням на територію Донецької та Луганської областей регулярних підрозділів Збройних Сил Російської Федерації (далі – РФ) розпочалася третя фаза збройної агресії проти України.

Як слідує із Заяви Верховної Ради України «Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків» від 21 квітня 2015 р. № 337-VIII, і фактично, і юридично збройна агресія РФ проти України триватиме до повного відведення з території України всіх підрозділів Збройних Сил РФ, включно з підтримуваними нею найманцями, та повного відновлення територіальної цілісності України.

Станом на 31 січня 2021 р., за даними Управління верховного комісара ООН з прав людини ¹, загальна кількість людських втрат становить 42 - 44 тис. осіб, з яких – 13100 - 13300 загиблих:

- щонайменше 3375 цивільних осіб;
- приблизно 4150 українських військових;
- приблизно 5700 членів озброєних груп;
 - 29500 - 33500 поранених:
- 7000 - 9000 цивільних осіб;
- 9700 - 10700 українських військових;
- 12700-13700 членів озброєних груп.

Верховна Рада України, виходячи з пунктів "а", "b", "c", "d" та "g" ст. 3 Резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН «Визначення агресії» від 14 грудня 1974 р., визнала застосування РФ збройної сили проти України злочином збройної агресії, що грубо порушує Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 5 грудня 1994 р. та Договір про дружбу, співробітництво і партнерство

¹ ООН підрахувала кількість жертв бойових дій на Донбасі. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-oon-kst-gertv-boyovyh-donbas/31110937.html>

між Україною і РФ від 31 травня 1997 р.

Згідно із ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII, збройний конфлікт розглядається як збройне зіткнення між державами (міжнародний збройний конфлікт, збройний конфлікт на державному кордоні) або між ворогуючими сторонами в межах території однієї держави, як правило, за підтримки ззовні (внутрішній збройний конфлікт).

Комплекс скоординованих військових та спеціальних організаційно-правових заходів українських силових структур, спрямованих на протидію діяльності незаконних російських та проросійських збройних формувань у війні на сході України, попередження, запобігання та припинення терористичної діяльності, звільнення заручників, забезпечення безпеки населення, знешкодження терористів, мінімізацію наслідків терористичної діяльності, отримав назву - Антитерористична операція (далі - АТО). Рішення про її початок було прийняте Радою національної безпеки і оборони України 12 квітня 2014 р. і оголошено на наступний день. Сама операція тривала з 14 квітня 2014 р. до 30 квітня 2018 р., після чого на сході України була введена операція Об'єднаних сил (далі - ООС).

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції» від 2 вересня 2014 р. № 1669-VII, територія проведення АТО – це територія України, на якій розташовані населені пункти, визначені у затвердженому Кабінетом Міністрів України переліку (розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2015 р. № 1275 в редакції розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 січня 2019 р. № 28-р), де проводилася АТО, розпочата відповідно до Указу Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України»» від 14 квітня 2014 р.

№ 405/2014.

Майже 8 років тому були звільнені такі міста:

- Донецької області: Лиман (4 червня), Маріуполь (13 червня), Слов'янськ, Краматорськ, Дружківка та Костянтинівка (5 липня), Бахмут (6 липня), Сіверськ (12 липня), Торезьк (21 липня), Авдіївка (30 липня), Красногорівка (1 серпня), Мар'їнка (5 серпня);

- Луганської області: Щастя (14 червня), Рубіжне (21 липня), Северодонецьк (22 липня), Лисичанськ (24 липня), Міусинськ (8 серпня), Гірське (13 серпня) та інші населені пункти у цих областях.

В Концепції економічного розвитку Донецької та Луганської областей, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2020 р. № 1660-р, дія якої поширюється на території Донецької та Луганської областей, на яких органи державної влади здійснюють свої повноваження в повному обсязі, уряд задекларував, що Донецька та Луганська області мають стати територією для реалізації особливих економіко-правових умов з комплексного впровадження системи управління та організації економічних процесів, які у подальшому можуть бути масштабовані на всю територію України.

Зважаючи на масштабне руйнування економіки Донецької та Луганської областей, значні людські втрати та небезпеку перетворення територій, які зазнали негативного впливу внаслідок збройної агресії РФ, на повоєнні депресивні території, ефективного та швидкого розв'язання потребують такі проблеми:

1) згортання розвитку підприємництва та вільних ринкових форм торгівлі внаслідок відсутності стратегічного підходу щодо підтримки та розвитку бізнесу на територіях, що постраждали від збройної агресії РФ проти України;

2) втрати трудового та інтелектуального потенціалу внаслідок трудової і освітньої міграції, високі темпи депопуляції та старіння населення

Донецької та Луганської областей. Значна частина найбільш активних, креативних і самодостатніх громадян працездатного віку виїхала з території Донецької та Луганської областей;

3) історично сформована пасивна експлуатація наявного ресурсного потенціалу: природного, трудового, соціального, економічного тощо;

4) традиційна залежність від російського ринку товарів, послуг та робочої сили, обмеженість ринків збуту для продукції експортоорієнтованих галузей Донецької та Луганської областей;

5) застаріла матеріально-технічна база та структурна розбалансованість промислового комплексу з домінуванням галузей із слабкою інноваційною сприйнятливістю;

6) порушення інфраструктурних та логістичних зв'язків через військові дії, що обмежує можливості руху людей, капіталів, продукції та інформації;

7) виснаження природних ресурсів та критична екологічна ситуація;

8) високі корупційні та військові ризики для ведення бізнесу на території Донецької та Луганської областей;

9) відсутність фінансових, правових та страхових інструментів на інвестиційному ринку України;

10) відсутність заінтересованості інвесторів у вкладенні коштів у розвиток Донецької та Луганської областей та, як наслідок, брак фінансових, інвестиційних та матеріально-технічних ресурсів, що спрямовуються на розвиток зазначеного регіону;

11) стагнація міжрегіональних коопераційних зв'язків великого, середнього і малого бізнесу, нерозвинутість міжрегіональної консолідації та зосередженість регіонів лише на проблемах їх власного розвитку.

Крім того, виходячи з положень згаданої Концепції, під постконфліктною (повоєнною, післявоєнною – тією, що буває, здійснюється, відбувається, настає

після війни (військового конфлікту) і стосується часу після неї) територією слід розуміти частини території зазначених складових системи адміністративно-територіального устрою України, що зазнали негативного впливу внаслідок збройного конфлікту РФ проти України.

Відповідно до Лісабонської угоди ² (Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community), що набула чинності 1 грудня 2009 р., однією зі складових Спільної політики безпеки та оборони ЄС (Common Security and Defence Policy, CSDP) виступає, зокрема, постконфліктне врегулювання та антикризовий менеджмент задля забезпечення сталого розвитку країн. Ця політика, крім іншого, полягає у відрядженні спеціальних цивільних місій на території, де припинилося активне збройне протистояння і передбачає: - гуманітарні та рятувчі операції; - попередження конфліктів та завдання з підтримки миру; - застосування бойових сил в антикризовому врегулюванні; - спільні операції з роззброєння; - різнопланове військово-консультування; - завдання з постконфліктної стабілізації ³.

Тож, наведені вище положення свідчать про надзвичайну актуальність проблеми відновлення життєдіяльності на постконфліктних територіях у тому числі й за допомогою правового інструментарію. У підготовленому монографічному дослідженні представлено науково обгрунтоване авторське бачення сучасного стану, проблем та перспектив правового забезпечення безпеки на постконфліктних територіях в умовах сталого розвитку. Отримані наукові результати можуть стати основою для формування стратегічних та тактичних рішень як на загальнодержавному, так і місцевому рівнях.

² Treaty of Lisbon amending the Treaty of European Union and the Treaty establishing the European Community // Official Journal of the European Union. Series C. – 2007. – Vol. 50. – №306. – 271 р.

³ Припинення і постконфліктне врегулювання сепаратистських конфліктів: іноземний досвід і висновки для України : Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/pripinennya-i-postkonfliktne-vreguluvannya-separatistskikh>

Монографія узагальнює частину результатів науково-дослідної роботи Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова НАН України» за темою «Економіко-правове забезпечення відновлення сфери життєдіяльності міста на постконфліктних територіях» (державна реєстрація № **0120U103457** – 1 етап; державна реєстрація № **0121U109287** – 2 етап) у межах цільової комплексної програми наукових досліджень НАН України «Підтримка пріоритетних для держави наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок Відділення економіки НАН України» (наукові керівники – заступник директора з наукової роботи, д.ю.н., професор **Джабраїлов Р.А.**, завідувач відділу економіко-правових проблем містознавства, д.е.н., доцент **Тарасевич О.В.**)

Автор висловлює щирю подяку за концептуальні поради і пропозиції, слухні зауваження та конкретні доповнення, цінні матеріали і професійні консультації, висловлені та надані при підготовці даної роботи, реальну допомогу при її виданні рецензентам - академіку НАПрН України, доктору юридичних наук, професору, заслуженому юристу України **Андрейцеву Володимиру Івановичу**, доктору наук з державного управління, доценту **Овчаренку Руслану В'ячеславовичу**, кандидату юридичних наук, доценту, дійсному члену УАН **Коротасву Володимиру Миколайовичу**.

Сердечне спасибі за підтримку та розуміння хочу висловити моїм колегам по ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова НАН України (директор – член-кореспондент НАН України та НАПрН України, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України **Устименко Володимир Анатолійович**), відділу економіко-правових проблем містознавства (завідувач - доктор економічних наук, доцент **Тарасевич Олена Вікторівна**), відповідальному секретарю – редактору наукового журналу «Економіка та право» **Ілларіонову Олександрю Юрійовичу**.

РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРАВА БЕЗПЕКИ ПОСТКОНФЛІКТНИХ ТЕРИТОРІЙ

1.1. Поняття права безпеки постконфліктних територій та його місце в системі права національної безпеки

Указом Президента України в країні з 14 квітня 2014 р. вводилися невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України [1], а вже 27 квітня 2014 р. набрав чинність закон, що [2]:

- визначає статус території України, тимчасово окупованої (далі – ТОТ) внаслідок збройної агресії Російської Федерації (далі – РФ);
- встановлює особливий правовий режим на цій території;
- визначає особливості діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій в умовах цього режиму;
- визначає особливості додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб.

Хоча у вказаному законі йдеться передусім про тимчасову окупацію Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, звертає на себе увагу наявність у ньому трьох окремих статей, якими визначається, відповідно:

- 1) правовий статус ТОТ України (ст. 1);
- 2) поняття ТОТ (ст. 3);
- 3) правовий режим ТОТ (ст.4).

Тож, з одного боку, зміст зазначених приписів не розкриває повною мірою а ні поняття «статус території», «правовий статус території», «правовий режим території», «правовий режим на території», а ні їх співвідношення.

З іншого боку, наявність цих та багатьох інших нормативно-правових актів, зокрема й закону про ТОТ Донецької та Луганської областей (далі – ДЛЮ) [3], свідчать про динамічний процес формування масиву норм права безпеки ТОТ як відносно самостійного правового утворення, здатного

здійснювати ефективне нормативно-правове регулювання відповідних суспільних відносин.

Мова йде про певну нормативно-правову базу, покликану врегулювати окремі види відносин національної безпеки. Виходячи зі спрямування сучасної державної політики у сферах національної безпеки і оборони, а також визначення фундаментальних національних інтересів України, наведених у Законі України «Про національну безпеку України» [4], можна стверджувати, що у даному випадку об'єктами національної безпеки є:

- територіальна цілісність держави;
- права та свободи людини і громадянина на ТОТ.

В цьому аспекті дискусійним уявляється твердження П.П. Богуцького про те, що право національної безпеки має свої об'єкти, якими є національні інтереси в усіх різновидах національної безпеки, суб'єктами права національної безпеки постають людина, суспільство і держава [5, с. 14], натомість об'єктами правових відносин, правових стратегічних комунікацій у сфері національної безпеки, на думку дослідника, постають ті матеріальні й нематеріальні блага, які відповідають аксіологічному виміру безпеки існування та розвитку людини, суспільства, держави.

Подібна позиція вбачається наслідком ототожнення понять «об'єкт права» та «об'єкт правовідносин». Дійсно, наразі людина не може бути об'єктом правових відносин, проте вона завжди є їх суб'єктом. В той же час у праві, у правовому регулюванні людина може виступати об'єктом. Саме на неї, на її свідомість, поведінку як носія усіх суспільних відносин, спрямоване право. Так само не можна ототожнювати й поняття «суб'єкт права» та «суб'єкт правовідносин». Якщо суб'єктом права є будь-яка людина, то суб'єктом правовідношення може бути лише особа, що володіє правосуб'єктністю, тобто яка не тільки володіє правами, а й здатна здійснювати їх власними діями.

При цьому слід відмітити й положення вказаного автора, що заслугоує на

увагу, а саме - структура права національної безпеки об'єднує такі (але не виключно) системні утворення, як [5, с. 15]:

- право інформаційної безпеки;
- право державної безпеки;
- право екологічної і техногенної безпеки;
- право економічної безпеки;
- право воєнної безпеки;
- інститут правових статусів суб'єктів сектора безпеки і оборони;
- інститут права людини на безпеку.

Ймовірно наведені системні утворення розглядаються як підгалузі права національної безпеки, хоча вони, по-перше, не у повній мірі відбивають сфери національної безпеки і оборони, визначені у ч. 4 ст. 3 закону про національну безпеку [4] (відсутні – право зовнішньополітичної безпеки, право кібербезпеки тощо), а по-друге – не у тій редакції (право екологічної безпеки виділено як право екологічної і техногенної безпеки).

Крім того, очевидно, що таке наповнення права національної безпеки системними правовими утвореннями проведено за критерієм «сфера національної безпеки і оборони» (за першим, горизонтальним рівнем), в той же час до структури права національної безпеки доцільно ввести й підгалузі, що сформовані чи можуть бути сформованими за критерієм «об'єкти національної безпеки і оборони» (за другим, вертикальним рівнем), як то:

- право безпеки людини і громадянина (захист їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності);
- право безпеки суспільства (захист його демократичних цінностей, добробуту та умов для сталого розвитку);
- право безпеки держави (захист її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності);
- право безпеки території, право безпеки навколишнього природного

середовища (далі – НПС) (захист від надзвичайних ситуацій).

В сучасних умовах особливої актуальності, у тому числі й для виділення інститутів права національної безпеки, набуває встановлення особливого правового режиму на певній території держави. Якщо відносно ТОТ йшлося вище, то інші види територій не так часто були предметом наукових досліджень.

Втім наявність в Україні воєнного конфлікту у вигляді внутрішнього збройного конфлікту обумовила й наявність пов'язаних з ним видів територій, зокрема:

- 1) тимчасово окупована (неконтрольована) територія (ТОТ);
- 2) територія лінії зіткнення (між ворогуючими сторонами внутрішнього збройного конфлікту);
- 3) території, звільнені від окупації, на яких відбувався збройний конфлікт (постконфліктна територія, далі – ПКТ);
- 4) інша територія України - територія України, крім тієї, що зараз тимчасово окупована, була тимчасово окупована та територія лінії зіткнення.

Тож, небезпідставно говорити про можливість розглядати право безпеки ПКТ – систему відносно відособлених правових норм кількох галузей права, що регулюють певну групу взаємозалежних суспільних відносин, в якості одного з комплексних інститутів права національної безпеки як родової галузі.

Підтвердженням цього є специфіка і спрямованість джерел даного правового інституту, серед яких одним з перших слід розглядати закон про особливий статус Донбасу [6], що визначає тимчасовий порядок організації місцевого самоврядування, діяльності органів місцевого самоврядування в окремих районах ДЛЮ з метою:

- створення умов для якнайшвидшої нормалізації обстановки;
- відновлення правопорядку, конституційних прав і свобод громадян, а також прав і законних інтересів юридичних осіб;

- створення умов для повернення жителів до вимушено залишених місць постійного проживання, їх реінтеграції;

- відновлення життєдіяльності в населених пунктах у ДЛЮ та розвитку територій.

Втім, через невиконання російською стороною умов п. 4 ст. 10 цього закону, особливий порядок місцевого самоврядування на цих територіях так і не був запроваджений, хоча парламент і визначив для цього окремі райони, міста, селища і села ДЛЮ [7].

Більше того, закон про особливий статус Донбасу передбачалося визнати таким, що втратив чинність, майже одразу після його прийняття відповідно до рішення Ради національної безпеки і оборони України [8] (далі – РНБО), але парламент щорічно продовжував строк запровадження вказаного порядку (останній - до 31 грудня 2021 р. включно).

Натомість 28.02.2015 р. набрав чинність Закон України «Про військово-цивільні адміністрації» [9], який визначає організацію, повноваження і порядок діяльності військово-цивільних адміністрацій (далі – ВЦА), що утворюються як тимчасовий вимушений захід з елементами військової організації управління для забезпечення безпеки та нормалізації життєдіяльності населення в районі відсічі збройної агресії РФ, зокрема в районі проведення антитерористичної операції, що не має на меті зміни та/або скасування конституційно закріпленого права територіальних громад на місцеве самоврядування. Наразі перелік ВЦА ДЛЮ встановлений відповідними указами Президента [10,11].

Поруч із правом регіональної безпеки на ПКТ, останнім часом уряд приділив достатньо уваги й відносинам права економічної безпеки ПКТ. Зокрема, наприкінці 2020 р. була схвалена Концепція [12], а згодом і Стратегія економічного розвитку ДЛЮ на період до 2030 р. [13]. В останній зазначено, що ДЛЮ повинні стати територією для реалізації особливих економіко-правових умов з комплексного впровадження системи управління та організації

економічних процесів, які у подальшому можуть бути масштабовані на всю територію України. Запровадження особливих умов передбачатиме формування територій пріоритетного розвитку (далі – ТПР), державне стимулювання розроблення і впровадження нових моделей економічного розвитку, що слугуватимуть об'єднуючим механізмом, основою якого є проста і зрозуміла логіка - розвиток громад з метою створення комфортних умов для громадян та підвищення їх добробуту.

Для цього парламент планує прийняти закон про запровадження спеціального режиму господарської діяльності на ТПР у ДЛЮ [15], яким би визначалися основні засади створення, функціонування та припинення строку дії спеціального режиму господарської діяльності на ТПР, систему органів управління і розвитку ТПР та їх повноваження, порядок реєстрації, права та обов'язки резидентів ТПР, а також встановлювалися перелік пільг, способи стимулювання та інші механізми, спрямовані на розвиток та відновлення ТПР.

Також слід відмітити й формування ще одного субінституту права безпеки ПКТ, яким безумовно слід вважати право соціальної безпеки ПКТ. Так, урядом прийнято:

1) Порядок, що визначає механізм використання коштів, передбачених у державному бюджеті за програмою «Грошова компенсація постраждалим, житлові будинки (квартири) яких зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією РФ» [15];

2) Порядок, що встановлює механізм надання та визначення розміру грошової допомоги постраждалим від надзвичайних ситуацій і розміру грошової компенсації постраждалим, житлові будинки (квартири) яких зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією РФ [16].

РНБО, розглянувши комплекс питань, пов'язаних із викликами та загрозами національній безпеці України в екологічній сфері, беручи до уваги

високий рівень ризиків для природних екосистем та здоров'я населення, зумовлений, у тому числі, значним загостренням екологічних та техногенних проблем у районах, прилеглих до зони конфлікту на Донбасі, уряду було доручено для розв'язання екологічних проблем, відновлення та збереження НПС Донбасу - розробити та затвердити у тримісячний строк концепцію стабілізації екологічної ситуації та забезпечення екологічної безпеки на території ДЛЮ [17]. Тобто йдеться про відносини права екологічної безпеки ПКТ.

Нарешті, слід звернути увагу й на субінститут права енергетичної безпеки ПКТ, формування якого активувалося в умовах енергетичної декарбонізації, яка, в свою чергу, супроводжується справедливою трансформацією - моделлю розвитку регіону, що передбачає гідне життя та достатній заробіток усім мешканцям, в тому числі працівникам, на яких вплине процес відмови від викопного палива (ліквідація виробничих потужностей, закриття вугледобувних підприємств тощо) [18].

Таким чином, право безпеки ПКТ пропонується розглядати як комплексний інститут права національної безпеки, що регулює суспільні відносини, які обтяжені впливом збройного конфлікту та пов'язані зі встановленням і реалізацією сукупністю заходів, якими забезпечується захист життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства, сталий розвиток регіону та відновлення довкілля.

Правову основу державної політики у сферах національної безпеки і оборони становлять Конституція України, Закон України «Про національну безпеку України» та інші закони України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також видані на виконання Конституції та законів України інші нормативно-правові акти [4]. Втім, подібний перелік джерел права національної безпеки навряд чи розкриває ту сукупність якісно однорідних та певною мірою відокремлених від інших

груп суспільних відносин, які регулюються правовими нормами та складають його предмет правового регулювання.

Із визначення поняття «національна безпека України» слідує, що вона являє собою захищеність від реальних та потенційних загроз:

- 1) державного суверенітету;
- 2) територіальної цілісності;
- 3) демократичного конституційного ладу;
- 4) інших національних інтересів України.

Наведені категорії відтак слід вважати і об'єктами захисту і національними інтересами України. Останні, в розумінні закону [4], є життєво важливими інтересами людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує:

- а) державний суверенітет України;
- б) її прогресивний демократичний розвиток;
- в) безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян.

Ймовірне відчуття тавтології обумовлене, у тому числі, й тим, що у чинному законі, на відміну від попереднього – Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р. № 964-IV (закон втратив чинність на підставі закону № 2469-VIII від 21.06.2018 р.), відсутній перелік об'єктів національної безпеки, який й досі виглядає актуальним, а саме:

- а) людина і громадянин - їхні конституційні права і свободи;
- б) суспільство - його духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності, інформаційне і навколишнє природне середовище і природні ресурси;
- в) держава - її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність.

Розглядаючи право національної безпеки як міжгалузеву системну цілісність норм права, тобто публічно визначених, легітимізованих, ціннісно обґрунтованих правил поведінки, які визначають досягнення і збереження

безпечних умов існування людини, суспільства та держави, П.П. Богуцький вважає національну безпеку, як об'єкт нормативно-ціннісного впливу права, безумовно цілісним і підтверджує правило про необхідність формування не лише загального безпекового стану, але й у кожній без винятку сфері людського існування [19, с. 74-75].

Більше того, відповідно до ч. 4 ст. 3 закону [4], державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямовується на забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, кібербезпеки України та інших видів безпеки.

Враховуючи наявність на території України зони бойових дій та суміжних регіонів, цілком виправдано вести мову й про необхідність відносного виокремлення групи відносин, специфіка яких обумовлена особливим, відмінним від звичайного, об'єктно-суб'єктивним складом і змістом.

Тобто, по-перше, мова йде про наявність особливого правового режиму у кожного з наразі наявних в країні, згадуваних вище, видів територій та відповідної дії джерел права національної безпеки у просторі:

- 1) територія, на якій здійснюються бойові дії (територія лінії зіткнення);
- 2) територія, на якій здійснювалися бойові дії (ПКТ);
- 3) територія, на якій органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження (ТОТ);
- 4) контрольована урядом територія.

По-друге, особливий правовий статус мають й особи, що перебувають на відповідних територіях і, по-третє, ці відносини характеризуються специфічними конкретними життєвими обставинами, з якими норми права пов'язують їх виникнення, припинення або зміну (дія закону за колом осіб, які підпадають під його вплив - на основі закону у них виникають юридичні права і обов'язки).

Тож, для забезпечення відновлення життєдіяльності на відповідних

територіях, необхідно мати правовий режим, адекватний наявним їх особливостям, з урахуванням можливої динаміки у часі, просторі та за колом осіб.

Той таки П.П. Богущкий вважає, що право національної безпеки у системі права України формується внаслідок дії правового режиму, маючи власний предмет, яким є суспільні відносини сфери національної безпеки, використовуючи метод, який полягає в імперативному впливі на поведінку учасників таких суспільних відносин і мету, якою постає стан безпеки, тобто захищеності національних інтересів від реальних і потенційних викликів та загроз [20, с. 92].

Інші автори також допускають, що можна вести мову про наявність предмету правового регулювання права національної безпеки, як окремої галузі права. Водночас, військове право, як видається, слід розглядати як споріднену галузь права, що може бути підґрунтям для подальших наукових досліджень [21, с. 66].

При цьому, вітчизняні науковці практично не торкаються у своїх дослідженнях системно-структурних проблем права національної безпеки України, хоча, безумовно ця галузь має власну структуру, адже є цілісною сукупністю норм, що внутрішньо розподілена (диференційована) за групами – підгалуззями та інститутами права. Норми останніх відрізняються за предметом регулювання, впорядковують окремі види однорідних суспільних відносин всередині галузі права. Тож, можна стверджувати, що наразі створені необхідні та достатні передумови для формування й розвитку складного (міжгалузевого, комплексного, змішаного) інституту права – права безпеки ПКТ - сукупності відносно відособлених правових норм кількох галузей права, родовою з яких є право національної безпеки, що регулюють певні групи (види) взаємозалежних суспільних відносин.

1.2. Сучасний стан правового забезпечення безпеки на постконфліктних територіях

Державна політика у сферах національної безпеки і оборони, згідно ч. 4 ст. 3 Закону України «Про національну безпеку України» [4], спрямовується на забезпечення таких її складових: - воєнної; - зовнішньополітичної; - державної; - економічної; - інформаційної; - екологічної безпеки; - кібербезпеки України тощо. При цьому правову основу державної політики у сферах національної безпеки і оборони (далі – НБО) становлять Конституція України, згаданий закон та інші закони України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також видані на виконання Конституції та законів України інші нормативно-правові акти.

В свою чергу, загрози національній безпеці України та відповідні пріоритети державної політики у сферах НБО визначаються у Стратегіях національної, воєнної безпеки, кібербезпеки України, інших документах з питань національної безпеки і оборони, які схвалюються РНБО України і затверджуються указами Президента України [22, ч. 5 ст. 3].

На початку 2015 р. парламент визнав, що Україна залишається об'єктом воєнної агресії з боку РФ, яку вона здійснює, серед іншого, і через підтримку та забезпечення масштабних терористичних атак, та звернувся до міжнародних інституцій та національних парламентів держав світу про визнання РФ державою-агресором [23].

Вчинивши збройну агресію проти України, РФ грубо порушила свої зобов'язання, встановлені такими міжнародними актами [23]:

- Статут ООН, відповідно до якого держави-члени повинні розв'язувати будь-які спори мирними засобами та утримуватися у своїх міжнародних відносинах від погрози силою або її застосування (ч.ч. 3, 4 ст. 2);

- Гельсінський Заключний акт Ради з безпеки та співробітництва в Європі від 1 серпня 1975 р, відповідно до якого її держави-учасники визнають

непорушними кордони всіх держав у Європі та утримуються від будь-яких дій, спрямованих на захоплення частини або всієї території будь-якої держави-учасника (ч. 1, розд. III);

- Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 5 грудня 1994 р.;

- Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і РФ, ратифікований обома сторонами 14 січня 1998 р.(ст. 2).

Україна як держава, яка безпосередньо постраждала від збройної агресії, має право на повернення всіх анексованих і окупованих українських територій, відшкодування всієї заподіяної їй шкоди та притягнення осіб, винних у здійсненні збройної агресії та скоєнні воєнних злочинів і злочинів проти людяності, до кримінальної відповідальності [23].

Як справедливо зазначають експерти Національного інституту стратегічних досліджень, в умовах протидії гібридній війні РФ головним пріоритетом України у сфері національної безпеки є [24]: - мінімізація загроз державному суверенітету; - створення умов для відновлення територіальної цілісності України; - гарантування мирного майбутнього.

Держава докладатиме всіх зусиль для реінтеграції тимчасово неконтрольованих територій до України. Не можна забувати й про те, що величезні зусилля будуть потрібні для відновлення правопорядку, зруйнованої інфраструктури, підприємств, соціальної сфери в ОРДЛО [24, с. 34].

Дійсно, проблема забезпечення усіх складових національної безпеки має свою територіальну (просторову) специфіку, обумовлену часом та рівнем впливу на неї збройного конфлікту. Останній розглядається законодавством про національну безпеку як [24]:

- 1) міжнародний збройний конфлікт, збройний конфлікт на державному кордоні - збройне зіткнення між державами;
- 2) внутрішній збройний конфлікт - збройне зіткнення між ворогуючими

сторонами в межах території однієї держави, як правило, за підтримки ззовні.

Натомість, за територіальним критерієм території населених пунктів, виходячи з аналізу чинного законодавства, можна поділити на такі групи [5, с. 47]:

1) міста, на території яких здійснювалася АТО (ООС) (ПКТ);

2) міста, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження (ТОТ);

3) міста, що розташовані на лінії зіткнення (територія між ТОТ та ПКТ).

У сучасному розумінні в якості ПКТ розглядаються території, що зазнали негативного впливу внаслідок збройного конфлікту на сході України.

У Податковому кодексі України ці терміни вживаються в такому значенні [26, п. 38 підрозд. 10 розд. XX]:

а) ТОТ - територія окремих районів, міст, селищ і сіл ДЛО, визначена відповідно до Постанови Верховної Ради України «Про визнання окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей тимчасово окупованими територіями», на якій органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження; перелік населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, визначається Кабінетом Міністрів України (далі – КМУ);

б) територія населених пунктів на лінії зіткнення - територія населених пунктів, що розташовані на лінії зіткнення, перелік яких визначений КМУ;

в) інша територія України - територія України, крім ТОТ та території населених пунктів на лінії зіткнення.

Відновлення миру, територіальної цілісності та державного суверенітету на ТОТ у ДЛО України на основі міжнародного права визнано одним з напрямів, за якими забезпечуватиметься реалізація пріоритетів національних інтересів України та забезпечення національної безпеки у Стратегії національної безпеки України «Безпека людини - безпека країни» [27].

В той же час, Стратегія економічної безпеки України згадує проблеми ДЛЮ лише як одне із завдань у сфері виробничої безпеки, а саме - впровадження на їх території окремої системи управління та організації економічних процесів [28, п. 21.2].

Крім того, правове регулювання відносин у сфері окремих складових національної безпеки для ПКТ наразі розосереджене й у низці інших підзаконних актів на рівні постанов та розпоряджень КМУ, як то:

- Про затвердження Державної цільової програми відновлення та розбудови миру в східних регіонах України (від 13 грудня 2017 р. № 1071);

- Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 рр. (від 5 серпня 2020 р. № 695);

- Про схвалення Концепції економічного розвитку ДЛЮ (від 23 грудня 2020 р. № 1660-р);

- Про затвердження Стратегії економічного розвитку ДЛЮ на період до 2030 р. (від 18 серпня 2021 р. № 1078-р);

- Про схвалення Концепції Державної цільової програми справедливої трансформації вугільних регіонів України на період до 2030 р. (від 22 вересня 2021 р. № 1024);

- Про розподіл у 2021 р. субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на здійснення заходів щодо підтримки територій, що зазнали негативного впливу внаслідок збройного конфлікту на сході України (від 7 липня 2021 р. № 737-р; від 8 вересня 2021 р. № 1070-р; від 28 жовтня 2021 р. № 1302-р) тощо.

Проте наявні проблеми ПКТ настільки глибокі, об'ємні та гострі, перш за все в аспекті складових національної безпеки, що потребують саме комплексного законодавчого врегулювання сукупності відносин постконфліктної відбудови населених пунктів, гуманітарної реабілітації населення, відновлення сфер правопорядку, життєдіяльності та довкілля.

1.3. Проблеми юридичної термінології у сфері безпеки постконфліктних територій

Екологічний стан Донбасу ще до війни визначався, як кризовий. Пов'язано це з тим, що в регіоні розвивалися переважно небезпечні галузі промисловості: вугледобувна, металургійна, хімічна, енергогенеруюча, машинобудівна. Через недосконалі правові механізми в Україні, змусити такі підприємства будувати сучасні, ефективні захисні й очисні споруди було важко.

Під час бойових дій вплив на екосистему значно зріс і стосується це практично всіх природних об'єктів та ресурсів. Наприклад, земля у вирвах, які утворюються після вибухів, багато років поспіль зберігає небезпечну кількість сірки, що унеможливило зайняття землеробством на таких земельних ділянках. Під час досліджень Української Гельсінської спілки з прав людини з'ясувалося - першими в отруйному ґрунті, у воронках починають рости дуже агресивні, інвазивні види рослин, які походять з інших континентів, в той час як більшість культурних рослин фізично не можуть рости в таких умовах. В радіусі до 30 метрів від центру воронки (у разі, якщо це калібр 120 мм та більше) вирощувати сільгосппродукцію не можна.

Відповідно до державної статистичної звітності з кількісного обліку земель площа земель Донецької області складає 2651,7 тис. га. Станом на 01.01.2016 за основними видами угідь землі розподілялись наступним чином:

- 2094,0 тис. га (79,0%) – сільськогосподарські землі (в тому числі 2041,1 тис. га сільськогосподарських угідь, з них 1652,8 тис. га ріллі);
- 204,1 тис. га (7,7%) – ліси та лісовкриті землі;
- 200,3 тис. га (7,6%) – забудовані землі;
- 10,1 тис. га (0,4%) – відкриті заболочені землі;
- 100,2 тис. га (3,8%) – відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом;
- 42,5 тис. га (1,6%) – води.

З усіх земель: – 86,6 тис. га – землі природоохоронного призначення; – 1,0 тис. га – землі оздоровчого призначення; – 3,8 тис. га – землі рекреаційного призначення; – 3,2 тис. га – землі історико-культурного призначення [29].

Одним із найбільш небезпечних наслідків конфлікту є велика кількість мін, невибухлих боєприпасів та інших вибухонебезпечних предметів (далі - ВНП), які забруднюють райони, де живуть і працюють цивільні особи. Більшість забруднених районів розташовані в зоні безпеки на відстані 15 км по обидві сторони лінії зіткнення, яка простягається майже на 500 км та розмежовує підконтрольні урядові райони від непідконтрольних. Наявність таких ВНП значно зменшує можливості цивільного населення обробляти землю, ловити рибу в озерах та річках, ходити на роботу та до школи і навіть на кладовища. Забруднення мінами територій навколо об'єктів цивільної інфраструктури, таких як: водопроводи та газорозподільні станції (багато з яких розташовані уздовж лінії зіткнення), становить небезпеку для працівників, які повинні мати доступ до цих об'єктів з метою проведення необхідних робіт із ремонту та техобслуговування. Це також спричиняє затримки у проведенні цих робіт, що у свою чергу потенційно призводить до перебоїв у водо-, газо- та електропостачанні та проблем зі зв'язком [30].

Ухвалення Верховною Радою України «Про протимінну діяльність» (далі – закон про ПМД) [31], який набув чинності 25.01.2019 р., стало важливим кроком не тільки для порятунку багатьох життів, а й для очищення замінованих територій на сході України, площа яких становить близько 7 тис. кв. км. Однією з актуальних правових проблем, що має теоретико-прикладний характер, в тому числі й для сучасної земельної реформи, є дослідження термінологічних аспектів мілітаристичного забруднення об'єктів екологічних відносин.

У ст. 1 закону про ПМД термін «забруднена територія» вживається в такому значенні: - будь-яка територія (акваторія), що містить ВНП. Подібна

дефініція, в силу своєї важливості для переважної більшості приписів цього закону, уявляється розкритою не у повній мірі, адже поруч із цим видом території, в законі про ПМД вживається й поняття «очищена територія», яке взагалі жодним чином не конкретизується.

Натомість, з аналізу положень ст. 11 закону про ПМД, можна здійснити класифікацію територій, віднесених до категорії «імовірно забруднені території», а саме - території України:

1) на яких велася війна, відбувався збройний конфлікт, проводились антитерористична операція, операція Об'єднаних сил та (або) заходи із забезпечення НБО, відсічі і стримування збройної агресії РФ у ДЛЮ;

2) які на підставі положень законів України визнані тимчасово окупованими.

При цьому слід зауважити, що відносно цих категорій територій, джерелами їх забруднення виступають виключно ВВП, тобто йдеться про такий їх вид як «території імовірно забруднені ВВП».

Подальші пошуки в цьому напрямі пропонується здійснювати за допомогою порівняльного аналізу не тільки поняття «територія», що вживаються у законах «Про планування і будову територій», «Про благоустрій населених пунктів» та «Про регулювання містобудівної діяльності», а й терміну «забруднення земель», який розкривається у Законі України «Про державний контроль за використанням та охороною земель».

Ще одним неоднозначним питанням вбачається власне поняття «постконфліктна територія». Здавалось би має бути все зрозумілим – це територія, яка перебуває у стані після конфлікту, що на ній відбувся. Проте, є окремі моменти, на які слід звертати увагу при визначенні відповідного правового статусу.

По-перше, ПКТ необхідно розрізняти на такі види:

1) територія, що перебувала у зоні конфлікту, але не має впливу його

наслідків;

2) територія, що перебувала у зоні конфлікту і на якій залишився вплив його наслідків;

3) територія, що перебуває у зоні конфлікту, але має вплив лише через його наслідки;

4) територія, що перебуває у зоні конфлікту і зазнає як вплив збройного конфлікту так і вплив його наслідків.

По-друге, навіть якщо і не відносити два останні види до категорії постконфліктних, то і два перших також можна диференціювати залежно від: - часу перебування у зоні конфлікту; - виду об'єктів, що зазнали впливу конфлікту; - характеру і розміру шкоди від впливу конфлікту тощо.

Крім того, ПКТ розділяються й за ознакою суб'єкта, що виконує на ній повноваження місцевих органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, а саме:

1) територія, на якій здійснюється конституційно закріплене право територіальних громад на місцеве самоврядування;

2) територія, на якій повноваження місцевої влади здійснюють тимчасові державні органи - військово-цивільні адміністрації.

Ще однією з підстав розмежування видів ПКТ вбачається та, що випливає зі змісту постанови Кабінету Міністрів України від 4 жовтня 2017 р. № 769 «Про затвердження Порядку та умов надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на здійснення заходів щодо підтримки територій, що зазнали негативного впливу внаслідок збройного конфлікту на сході України».

Справа в тім, що згадана субвенція спрямовується на здійснення заходів щодо підтримки територій, що зазнали негативного впливу внаслідок збройного конфлікту на сході України, зокрема на:

1) будівництво, реконструкцію, капітальний ремонт об'єктів житлового фонду комунальної власності, в тому числі об'єктів соціального призначення,

для надання житлових приміщень внутрішньо переміщеним особам (далі – ВПО);

2) реконструкцію, капітальний ремонт об'єктів житлового фонду комунальної власності для надання в тимчасове користування ВПО;

3) придбання у комунальну власність житла для надання в тимчасове користування ВПО;

4) придбання обладнання і програмного забезпечення для оформлення та видачі паспорта громадянина України з безконтактним електронним носієм та паспорта громадянина України для виїзду за кордон з безконтактним електронним носієм для центрів надання адміністративних послуг, розміщених в населених пунктах, що розташовані поблизу контрольних пунктів в'їзду/виїзду, з метою спрощення доступу до отримання адміністративних послуг для населення, яке проживає в населених пунктах, розташованих на лінії зіткнення, та в окремих населених пунктах ДЛЮ, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження.

Подібне розуміння «підтримки територій, що зазнали негативного впливу внаслідок збройного конфлікту на сході України» спонукає до наступного поділу ПКТ на:

- 1) території, що зазнали безпосереднього впливу конфлікту;
- 2) території, що зазнали опосередкованого впливу конфлікту.

При цьому, під терміном «безпосередній вплив конфлікту» пропонується розуміти безпосередні (прямі, конкретні, фізичні, очевидні) наслідки, спричинені збройним конфліктом території, на якій він відбувся та об'єктам, що перебували на ній.

Опосередкований (непрямий, побічний, супутній) негативний вплив конфлікту, як, наприклад, пов'язана з ним потреба у наданні субвенції з державного бюджету, розглядається, переважно, щодо територій, які знаходяться поза зоною конфлікту.

Також слід враховувати й тривалість дії наслідків - короткострокові та довгострокові, час настання – первинні та вторинні тощо.

У цьому зв'язку особливої актуальності набуває подальша доля проекту закону про захист права власності та інших речових прав осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії № 5177 від 01.03.2021.

Нарешті, ще одним питанням термінологічного характеру уявляється сфера вживання понять «право безпеки на ПКТ» та «право безпеки ПКТ» в їх об'єктивному розумінні, адже їх можна розглядати і як тотожні і як близькі, але не тотожні, а також і як взагалі різні. Подібна варіативність потенційно може ґрунтуватися на таких підходах до розуміння цих понять: а) право безпеки ПКТ регулює суспільні відносини в сфері забезпечення безпеки відповідної території; б) право безпеки ПКТ регулює суспільні відносини в сфері забезпечення безпеки відповідної території та пов'язаних з нею об'єктів; в) право безпеки на ПКТ регулює суспільні відносини в сфері забезпечення безпеки на відповідній території; г) право безпеки на ПКТ регулює суспільні відносини в сфері забезпечення безпеки всього, що знаходиться на відповідній території.

При наведені аргументів на користь того чи іншого з варіантів, слід звернути увагу на те, що у національному законодавстві немає однозначності у розумінні поняття «територія».

Так, у Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17 лютого 2011 р. № 3038-VI, територія розглядається як частина земної поверхні з повітряним простором та розташованими під нею надрами у визначених межах (кордонах), що має певне географічне положення, природні та створені в результаті діяльності людей умови і ресурси.

Закон України «Про благоустрій населених пунктів» від 6 вересня 2005 р. № 2807-IV розуміє територію як сукупність земельних ділянок, які використовуються для розміщення об'єктів благоустрою населених пунктів:

парків, скверів, бульварів, вулиць, провулків, узвозів, проїздів, шляхів, площ, майданів, набережних, прибудинкових територій, пляжів, кладовищ, рекреаційних, оздоровчих, навчальних, спортивних, історико-культурних об'єктів, об'єктів промисловості, комунально-складських та інших об'єктів у межах населеного пункту.

В межах представленого дослідження і право безпеки ПКТ і право безпеки на ПКТ розглядається у зв'язку не тільки із виключно територіальними відносинами, тобто відносинами, в яких загальним об'єктом виступає саме територія, а у більш широкому розумінні, оскільки це правове утворення вважаю складовою права національної безпеки.

При цьому, однією із засадничих цілей забезпечення безпеки на деокупованих і ПКТ є відновлення їх первісного стану, ревіталізація міського середовища, забезпечення конституційних права і свобод людини і громадянина, збереження духовних, морально-етичних, культурних, історичних, інтелектуальних та матеріальних цінностей суспільства, інформаційного і навколишнього природного середовища та природних ресурсів, захист конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності держави.

Дорожня карта відновлення має орієнтуватися, серед іншого, й на принципи, сформульовані Агентством США з міжнародного розвитку USAID, а саме: 1) адресність - зосередження на задоволенні потреб конкретних груп населення, потребують їх найбільше; 2) координація та комунікація дій всіх учасників процесу в змісті та ефекті заходів; 3) управління процесом розбудови; 4) механізм реалізації - ліквідація шкоди внаслідок конфлікту, усунення причин; 5) формування сприятливих умов державної політики для відновлення.

РОЗДІЛ 2. ПРАВО СОЦІАЛЬНОЇ, ВИБОРЧОЇ ТА КУЛЬТУРНОЇ БЕЗПЕКИ НА ПОСТКОНФЛІКТНИХ ТЕРИТОРІЯХ

2.1. Проблеми та перспективи реформування організації влади на постконфліктних територіях в умовах сталого розвитку

Задля розв'язання проблемних питань на місцях та успішного розвитку регіонів країни центральна влада та лідери місцевих громад повинні налагоджувати співпрацю. Одним із власних (самоврядних) повноважень виконавчих органів сільських, селищних, міських рад щодо забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян, відповідно до ст. 38 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [1] є сприяння діяльності органів суду, прокуратури, юстиції, Служби безпеки України (далі – СБУ), Національної поліції, Національного антикорупційного бюро України, адвокатури і Державної кримінально-виконавчої служби України.

Натомість, питання унормування структури і складу органів сектору безпеки, системи управління, координації та взаємодії його органів, в тому числі питання участі органів місцевого самоврядування (далі – ОМС), їх посадових осіб в управлінні сектором безпеки залишаються актуальними і такими, що мають достатній потенціал для дослідження.

Так, В.О. Демиденко, на підставі формально-юридичного аналізу Закону України «Про національну безпеку України» [2] встановив, що суб'єктами сектору безпеки й оборони є громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України. Водночас у цьому переліку, на жаль, не враховано таких суб'єктів, як ОМС та їх посадові особи. Доведено, що це стратегічна помилка вказаного закону, яка унеможливить ефективне використання всіх наявних ресурсів для досягнення основної цілі - національної безпеки України [3, с. 238].

Подібний висновок уявляється не достатньо переконливим, адже, за

висновками Г. Гончаренко, яка розглянувши зміст та види повноважень ОМС як суб'єктів управління сектором безпеки України, запропонувала виділити групи повноважень ОМС щодо управління сектором безпеки, а саме: власні і делеговані. Крім того, авторка встановила наявність можливостей участі ОМС в управлінні сектором безпеки у взаємодії з органами, які входять до його складу, з'ясувала, що ОМС також є суб'єктами демократичного цивільного контролю над сектором безпеки України, і для здійснення такого контролю ОМС можуть утворювати депутатські комісії [4, с. 127].

До того ж, виходячи із дефініції «національна безпека України», під якою розуміється захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [2, ст.1], очевидним є висновок, згідно із яким громадську безпеку і порядок необхідно розглядати як одну зі складових національної безпеки. Відтак, забезпечення захищеності життєво важливих для суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини і громадянина, є пріоритетним завданням діяльності сил безпеки, інших державних органів, ОМС, їх посадових осіб та громадськості, які здійснюють узгоджені заходи щодо реалізації і захисту національних інтересів від впливу загроз.

Однозначним, в аспекті визнання правосуб'єктності ОМС в сфері відносин національної безпеки, є й законодавчий припис, відповідно до якого ОМС здійснюють свої функції із забезпечення національної безпеки у взаємодії з органами, які входять до складу сектору безпеки і оборони [2, ст. 18].

Також слід враховувати, що згідно із Стратегією національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни» [5], Україна, по-перше, запровадить національну систему стійкості для забезпечення високого рівня готовності суспільства і держави до реагування на широкий спектр загроз, що передбачатиме, у тому числі, дієву координацію та чітку взаємодію органів сектору безпеки і оборони, інших державних органів, територіальних громад,

бізнесу, громадянського суспільства і населення у запобіганні й реагуванні на загрози та подоланні наслідків надзвичайних ситуацій. По-друге, для зміцнення бойового потенціалу Збройних Сил України (далі – ЗСУ), інших органів сил оборони передбачено посилення взаємодії усіх органів сектору безпеки і оборони для виконання спільних завдань.

Особливе значення питання взаємодії ОМС з органами державної влади (далі – ОДВ) в сфері національної безпеки має для постконфліктних територій. Останні, у чинному законодавстві, офіційно не визначені, але під ними зазвичай розуміють контрольовані (деокуповані) території, які зазнали впливу бойових дій. Натомість, на підзаконному рівні встановлено три переліки територій населених пунктів, зокрема:

- 1) населені пункти, на території яких здійснювалася АТО [6] (з 30 квітня 2018 р. - ООС);
- 2) населені пункти, на території яких ОДВ тимчасово не здійснюють свої повноваження;
- 3) населені пункти, що розташовані на лінії зіткнення [7].

З метою створення умов для якнайшвидшої нормалізації обстановки, відновлення правопорядку, конституційних прав і свобод громадян, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, створення умов для повернення жителів до вимушено залишених місць постійного проживання, їх реінтеграції, а також для відновлення життєдіяльності в населених пунктах у ДЛЮ та розвитку територій, в Україні прийнято закон, що визначає тимчасовий порядок організації місцевого самоврядування, діяльності ОМС в окремих районах ДЛЮ [8]. Згідно з цим законом тимчасово, з дня набрання ним чинності з урахуванням положень Закону України «Про створення необхідних умов для мирного врегулювання ситуації в окремих районах Донецької та Луганської областей» [9] на строк до 31 грудня 2020 р. включно, запроваджується особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах ДЛЮ, до яких

належать райони, міста, селища, села, що визначаються рішенням Верховної Ради України. Проте, цей закон не може набрати чинності оскільки особливий порядок місцевого самоврядування вводиться тільки після виведення всіх незаконних збройних формувань, військової техніки, бойовиків і найманців з території окупованого Донбасу.

Втім, для виконання повноважень місцевих органів виконавчої влади, ОМС у випадках, встановлених Законом України «Про військово-цивільні адміністрації» [10] (далі – закон про ВЦА), в районі відсічі збройної агресії РФ, зокрема в районі проведення АТО можуть утворюватися ВЦА. Цей закон визначає організацію, повноваження і порядок діяльності ВЦА, що утворюються як тимчасовий вимушений захід з елементами військової організації управління для забезпечення безпеки та нормалізації життєдіяльності населення в районі відсічі збройної агресії РФ, зокрема в районі проведення АТО, що не має на меті зміни та/або скасування конституційно закріпленого права територіальних громад на місцеве самоврядування.

Реалізація прав ВЦА, в тому числі й у сфері національної безпеки, передбачені у ст. 5 закону про ВЦА, має певні особливості у вигляді їх обов'язкового погодження. Так, ВЦА, на відповідній території здійснюють встановлені права за погодженням з Антитерористичним центром при СБУ, а в разі утворення ВЦА для виконання повноважень відповідних органів у районі здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії РФ у ДЛЮ - за погодженням з Командувачем об'єднаних сил.

Отже, специфіка правосуб'єктності ВЦА на ПКТ пов'язана, по-перше, із її поліфункціональним навантаженням, оскільки останнє полягає у здійсненні повноважень органів державного управління, ОМС та військової адміністрації. По-друге, цей специфічний, тимчасовий ОДВ має різновекторність

підпорядкування, а саме:

- Антитерористичному центру при СБУ щодо виконання функцій в межах АТО (ООС);

- КМУ щодо виконання функцій державної адміністрації; - Президенту України щодо створення й призначення голів ВЦА;

- Верховній Раді України щодо реалізації військово-цивільних відносин.

Фактичні наслідки війни на ПКТ вимагають від держави надзвичайних правових заходів, проте, влада все ще залишається в процесі їх усвідомлення та прийняття нової реальності. Структурні реформи, які розпочалися в умовах збройної агресії, досі мають лише певний вплив на покращення роботи як центральних і місцевих органів виконавчої влади (далі – ОБВ) так і ОМС. Водночас реформа децентралізації, мета якої є стимулювання розвитку місцевого самоврядування, збільшення фінансової незалежності та спроможності, а також розширення прав і можливостей для громад має великий потенціал, в тому числі, й для територій, які межують або знаходяться в зоні конфлікту.

Для виконання повноважень місцевих ОБВ, ОМС у випадках, встановлених законом про ВЦА, в районі відсічі збройної агресії РФ, зокрема в районі проведення АТО (ООС), можуть утворюватися ВЦА.

Виходячи із визначення, наведеного у ст. 1 зазначеного закону, можна виокремити наступні ознаки ВЦА:

1) це державний орган;

2) цей державний орган може утворюватися на певний строк (тимчасово);

3) цей державний орган може утворюватися у селах, селищах, містах, районах та областях;

4) цей державний орган діє у складі: 4.1) Антитерористичного центру при СБУ - у разі їх утворення для виконання повноважень відповідних органів у районі проведення АТО; 4.2) Об'єднаного оперативного штабу ЗСУ - у разі їх

створення для виконання повноважень відповідних органів у районі здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії РФ у ДЛЮ;

5) цей державний орган призначений для: 5.1) забезпечення дії Конституції та законів України; 5.2) забезпечення безпеки і нормалізації життєдіяльності населення, правопорядку; 5.3) участі у протидії актам збройної агресії, диверсійним проявам і терористичним актам; 5.4) недопущення гуманітарної катастрофи в районі проведення АТО.

Зазначені ознаки ВЦА, охоплені законодавчою дефініцією, розкривають, відповідно, її статус, час функціонування та територію повноважень, структурну приналежність та функціональне призначення.

Втім, подальший аналіз приписів закону про ВЦА дозволяє виявити не тільки додаткові ознаки, а й акцентувати увагу на окремих проблемах правового статусу цього державного органу - структурно організованого елементу державного механізму, наділеного владними повноваженнями та необхідними матеріальними засобами для здійснення завдань, пов'язаних з реалізацією тієї або іншої функції держави.

Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» поняття «державний орган» вживається у такому значенні - орган державної влади, в тому числі колегіальний державний орган, інший суб'єкт публічного права, незалежно від наявності статусу юридичної особи, якому згідно із законодавством надані повноваження здійснювати від імені держави владні управлінські функції, юрисдикція якого поширюється на всю територію України або на окрему адміністративно-територіальну одиницю [11].

ВЦА, згідно із ч. 2 ст. 1 закону про ВЦА, є юридичними особами публічного права і наділяються цим та іншими законами повноваженнями, у межах яких діють самостійно і несуть відповідальність за свою діяльність відповідно до закону. В той же час закон встановлює особливості набуття

правосуб'єктності певними видами ВЦА:

а) ВЦА населених пунктів набувають прав та обов'язків з дня внесення запису про їх державну реєстрацію як юридичних осіб до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань (далі – ЄДР);

б) районні та обласні державні адміністрації, що набули статусу ВЦА, не потребують внесення змін до відомостей про юридичну особу, що містяться в ЄДР; в офіційній назві цих органів може застосовуватися поряд з назвою відповідно до ЄДР додаткова назва «військово-цивільна адміністрація», що вказує на їхній тимчасовий статус із додатковими повноваженнями.

Оскільки, відповідно до ч. 2 ст. 81 Цивільного кодексу України, юридична особа публічного права створюється розпорядчим актом Президента України, органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим (далі – АРК) або ОМС, тож логічно, що ВЦА утворюються у разі потреби за рішенням Президента України [10, ст. 3]. Втім, підстава «у разі потреби» видається не такою однозначною.

Тож не випадково Верховна Рада України 02.09.2020 р. прийняла в першому читанні законопроект, яким пропонувалося визначити підстави утворення ВЦА об'єднаних територіальних громад [12] (далі – ОТГ). Проте, аналіз зазначеного проекту закону свідчить про наявність в його змісті певних дискусійних положень.

По-перше, під терміном «підстави» пропонується розуміти лише одну підставу - встановлення Центральною виборчою комісією (далі – ЦВК) неможливості забезпечити підготовку та проведення місцевих виборів на окремих територіях.

Слід зазначити, що формулювання такої підстави викликано реальним досвідом правового регулювання новітнього виборчого законодавства на ПКТ ДЛО. Так, своєю постановою ЦВК звернулася до державних адміністрацій ДЛО

- обласних ВЦА стосовно надання висновків щодо можливості організації підготовки та проведення відповідно до Виборчого кодексу України (далі – ВК) місцевих виборів 25 жовтня 2020 р. на виборчих дільницях, утворених згідно з постановою ЦВК від 25 червня 2020 р. № 117 «Про утворення звичайних та спеціальних виборчих дільниць на постійній основі» [13], після отримання яких прийняла постанову про неможливість проведення цих виборів [14]. Але після повторного звернення, у тому числі, й до РНБО (постанова ЦВК від 18 серпня 2020 р. № 180), наступною постановою ЦВК від 11 вересня 2020 р. № 25 були врегульовані окремі питання організації та проведення місцевих виборів в ДЛЮ.

Інша проблема вказаного законопроекту полягала у тому, що утворення ВЦА ОТГ не відповідає положенням Конституції України, ВК та Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні».

Після першого читання до проекту закону було запропоновано майже 120 пропозицій та поправок, переважна більшість з яких була відхилена, що не завадило прийняти закон в цілому [15]. Наразі мережа ВЦА у ДЛЮ сформована на підставі указів Президента України [16, 17].

Для сучасної України характерним є незбалансований розвиток територій. Одночасно зі зростанням урбанізації і розвитком великих міст існують специфічні проблеми малих монофункціональних міст (далі – ММФМ), чия економічна активність пов'язана з єдиним МУП. Наразі ця проблема найбільш гостро стоїть для вугільних ММФМ на ПКТ, що обумовлено наступними основними факторами: 1) ОБВ та ОМС фактично самоусунулися від виконання своїх повноважень, що вкрай негативно позначилося як на безпеці та життєдіяльності населення у цих містах і районах; 2) міста, їх інфраструктура й території зазнали негативного впливу бойових дій; 3) підприємства вугільної галузі, у переважній своїй частині, є збитковими і підлягають консервації, ліквідації чи трансформації.

Відколи розпочалася АТО на сході України (квітень 2014 р.), для

позначення цієї території використовувався термін «зона конфлікту», пізніше - «зона АТО». У законодавчому полі термін «територія проведення АТО», запроваджений Законом України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції» [18], розглядається як територія України, на якій розташовані населені пункти, визначені у затвердженому КМУ переліку, де проходила АТО, розпочата відповідно до Указу Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України» від 14 квітня 2014 р. № 405/2014. На виконання абз. 3 п. 5 ст. 11 «Прикінцеві та перехідні положення» зазначеного закону КМУ своїм розпорядженням [19] затвердив перелік населених пунктів, на території яких здійснювалася АТО. Іншим розпорядженням КМУ [20] були затверджені ще два переліки населених пунктів, а саме: а) населені пункти, на території яких ОДВ тимчасово не здійснюють свої повноваження; б) населені пункти, що розташовані на лінії зіткнення.

Отже, наявність в сучасній Україні територій, що постраждали внаслідок збройного конфлікту, актуалізувало питання регулювання відносин у сфері розвитку територій з особливими умовами. Потреба такої уваги обумовлена, перш за все, необхідністю не допустити перетворення міст ПКТ на зони слабкого економічного розвитку та соціальної нестабільності. При цьому, слід відмітити, що хоча власне поняття «ПКТ» у національному законодавстві не розкривається, його зміст походить як з вищенаведених термінів так і з поняття «район здійснення заходів із забезпечення НБО, відсічі і стримування збройної агресії РФ у ДЛЮ» [21], що, в свою чергу, охоплюється більш широкою категорією, як то – «зона російсько-українського протистояння на Донбасі». Тобто, йдеться про частину території України з особливим правовим режимом, обумовленим проведенням на ній бойових дій. Оскільки останні наразі тривають, то ця територія диференційована на частини: а) непідконтрольну

(ТОТ); б) зіткнення (розмежування, прифронтову); в) підконтрольну (звільнену, деокуповану).

Автори дослідження [22, с. 492-493] пропонують розглядати ПКТ (деокуповану територію) в Україні як «частину території, на якій відбувався збройний конфлікт та яка була звільнена. Для такої території характерні дестабілізація економічної ситуації, руйнування виробничої, транспортної, енергетичної, соціальної інфраструктури, житлового фонду, відтік населення, деурбанізація та знелюднення сіл, зниження рівня зайнятості та доходів населення. Для відновлення нормального функціонування ПКТ необхідне застосування спеціальних режимів господарської діяльності. Наразі в Україні це частина території ДЛЮ, на якій з весни 2014 р. відбувався збройний конфлікт та яка була звільнена влітку 2014 р.».

Тобто, по суті, наведене визначення тісно кореспондує із таким поняттям як «депресивний регіон (депресивне ММФМ)» - територія з високим рівнем концентрації промислово-виробничого потенціалу, сучасний стан якої є проявом кризи економіки і спаду виробництва у галузях та регіонах. І хоча ця дефініція й наведена в Основних напрямках забезпечення комплексного розвитку ММФМ (схвалені постановою КМУ від 17.03.2000 р. № 521, що втратила чинність на підставі постанови КМУ від 18.07.2012 № 750), які зараз не актуальні, проте її зміст, так само як й іншого поняття – «ММФМ - мале місто, спеціалізацію праці економічно активного населення в якому визначають підприємства здебільшого однієї-двох профільюючих галузей економіки, що формують дохідну частину бюджету міста, забезпечують функціонування соціальної інфраструктури та інших об'єктів життєзабезпечення населення», вбачаються корисними в процесі дослідження стану та напрямів реформування організації влади в таких населених пунктах.

Законом України «Про стимулювання розвитку регіонів» [23] поняття «депресивна територія» визначено як регіон чи його частина (район чи

населений пункт), що визнаються депресивними за умов та в порядку, визначених цим законом. В свою чергу, ст. 6 останнього поділяє депресивні території на такі групи: - регіон; - промисловий район; - сільський район; - місто обласного значення. Території надається статус депресивної з метою створення правових, економічних та організаційних засад для вжиття державними органами та ОМС особливих заходів для стимулювання розвитку таких територій.

Територія може бути визнана депресивною в порядку, встановленому ст. 10 цього закону, у разі якщо соціально-економічні показники її розвитку відповідають одночасно всім умовам, визначеним відповідним пунктом ч. 2 цієї статті для такої групи територій. Депресивним може бути визнано, серед іншого, населений пункт, на території якого з 1996 р. ліквідовані вугледобувні та вуглепереробні підприємства, але не були здійснені в повному обсязі заходи щодо вирішення соціально-економічних та екологічних питань, передбачені проектами ліквідації зазначених підприємств.

Процедура ініціювання, підготовки та підписання угоди щодо регіонального розвитку, а також проведення моніторингу її виконання, регламентована порядком, затвердженим КМУ [24]. Угода щодо регіонального розвитку укладається між КМУ та обласною радою відповідно до Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів» та інших актів законодавства з метою: - узгодження діяльності ОБВ та ОМС у сфері державного стимулювання розвитку регіонів; - реалізації міжрегіонального проекту.

В той же час, проведення у ДЛЮ АТО засвідчило існування проблем, зумовлених нездійсненням ОМС покладених на них повноважень протягом тривалого часу. Тому, згідно із законом про ВЦА [10], для виконання повноважень місцевих ОБВ, ОМС у випадках, встановлених цим законом, в районі відсічі збройної агресії РФ, зокрема в районі проведення АТО можуть утворюватися ВЦА.

Зокрема ВЦА району, області - це тимчасові державні органи, що здійснюють на відповідній території повноваження районних, обласних рад, державних адміністрацій та інші повноваження, визначені законом [8], до яких, у тому числі, належать: 1) підготовка та затвердження програм соціально-економічного та культурного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць, цільових програм з інших питань місцевого самоврядування; 2) забезпечення збалансованого економічного та соціального розвитку відповідної території, ефективного використання природних, трудових і фінансових ресурсів тощо. На жаль, раніше передбачені законодавством особливі режими регулювання розвитку цих міст і територій на практиці так і не запрацювали.

Натомість, нова політика регіонального розвитку ґрунтується на врахуванні під час стратегічного та просторового планування ключових викликів, які впливають на людину, інфраструктуру, економіку та НПС, а також включатиме побудову культури партнерства та співробітництва, орієнтованої на взаємодію громадян та публічних інституцій щодо розвитку [25].

Порівняльна характеристика підходів до формування та реалізації окремих елементів державної регіональної політики в рамках реалізації стратегії регіонального розвитку щодо об'єктів політики свідчить про відхід від надання допомоги слаборозвиненим регіонам через фінансову підтримку та декларування депресивних територій як об'єктів політики, які де-факто не отримували допомоги, до визначення типу територій, що потребують застосування особливих механізмів та інструментів державної підтримки, а також розбудови конкурентоспроможного регіону та функціональної території шляхом залучення усіх суб'єктів розвитку та використання потенціалу ключових активів регіону/території як умови надання фінансової підтримки з державного бюджету.

2.2. Проблеми забезпечення виборчих прав громадян на постконфліктних територіях

На шостий рік війни на Донбасі Україна й досі не сформувала чітку стратегію реінтеграції окупованих територій. Прийнятим 16.09.2014 р. (набув чинності 18.10.2014 р.) Законом України № 1680-VII «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» [8], відомим також як закон про особливий статус Донбасу, передбачалося запровадження особливого порядку місцевого самоврядування в ОРДЛО, до яких належать райони, міста, селища, села, що визначаються рішенням Верховної Ради України. Остання такий перелік встановила відповідною постановою [26].

Однак, не зважаючи на перманенте продовження тимчасовості дії цього закону (останнє - на строк до 31 грудня 2020 р. включно) особливий порядок місцевого самоврядування, на сьогодні, так і не запроваджений. Основна причина - невиконання російською стороною умов п. 4 ст. 10 закону, адже саме в ньому передбачено, що ст.ст. 2-9 цього закону діють з дня набуття повноважень органами місцевого самоврядування в ОРДЛО, обраними на позачергових виборах, проведених відповідно до Конституції України, цього та інших законів України, з додержанням засад загальних, рівних, вільних і прозорих виборів, а також публічності та відкритості виборчого процесу як основних принципів виборчого права, встановлених Конституцією України та міжнародними договорами України, що закріплюють загальновизнані міжнародні стандарти забезпечення прав людини і є частиною національного законодавства України, у тому числі з обов'язковим дотриманням стандартів ОБСЄ щодо проведення демократичних виборів, із забезпеченням:

- 1) участі у спостереженні за виборами міжнародних безсторонніх спостерігачів, зокрема від Бюро демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ, Конгресу місцевих та регіональних влад Ради Європи, інших

міжнародних організацій та іноземних держав, а також інших офіційних спостерігачів;

2) безпечних умов діяльності та безперешкодної участі офіційних спостерігачів у виборчому процесі;

3) виведення усіх незаконних збройних формувань, їх військової техніки, а також бойовиків та найманців з території України;

4) недопущення незаконного втручання у виборчий процес, у тому числі з боку незаконних збройних формувань;

5) дотримання принципів політичного плюралізму і багатопартійності, рівності прав і можливостей участі у виборчому процесі;

6) свободи передвиборної агітації, рівних можливостей доступу до засобів масової інформації та відновлення з цією метою українського теле- та радіомовлення, обігу українських друкованих засобів масової інформації на всій території ДЛО;

7) дотримання гарантій вільного волевиявлення та таємного голосування, виборчих прав внутрішньо переміщених осіб, які були змушені покинути місця проживання в ОРДЛО;

8) прозорого підрахунку голосів, установлення підсумків голосування і результатів місцевих виборів.

Виконання зазначених умов передбачено також й іншим Законом України «Про створення необхідних умов для мирного врегулювання ситуації в окремих районах Донецької та Луганської областей» [9], яким встановлено, що виключно в такому разі особливий порядок місцевого самоврядування в ОРДЛО набирає чинності, зокрема у частині, що стосується виведення усіх незаконних збройних формувань, їх військової техніки, а також бойовиків та найманців з території України.

Дійсно, зазначені законодавчі акти заклали алгоритм реінтеграції - проведення місцевих виборів за українським законодавством, однак першим

кроком до реінтеграції має бути деокупація ОРДЛО.

Хоча термін «деокупація» і не має правового визначення в законодавстві України, по суті він означає припинення режиму окупації (від лат. occupatio – «захоплення», «заняття»). Останній, в загальному розумінні, означає заняття збройними силами держави території, яка їй не належить, що не супроводжується набуттям суверенітету над нею і що здійснюється за відсутності на те волі держави, яка володіє суверенітетом над цією територією. Або, у вузькому розумінні, - заняття чужої території військовою силою.

Серед основних термінів і понять міжнародного гуманітарного права, якими оперує вітчизняне оборонне законодавство найближчим до згаданого є термін «воєнна окупація» - тимчасове зайняття збройними силами сторони, що воює, у збройному конфлікті міжнародного характеру частини або всієї території супротивника на період ведення воєнних дій. Воєнна окупація не тягне за собою позбавлення суверенітету окупованої території. Відповідно до положень Гаазьких конвенцій 1907 і 1954 р.р. та Четвертої Женевської конвенції 1949 р. держава-окупант повинна вжити всіх заходів для відновлення і забезпечення суспільного порядку й безпеки населення окупованої території, сприяти задоволенню його першочергових потреб, дотриманню прав і основоположних свобод, забезпечувати захист культурних цінностей, у тому числі шляхом організації на окупованій території військових адміністрацій [27].

Отже, під деокупацією пропонується розуміти здійснення комплексу заходів військово-політичного і правового характеру, спрямованих на повернення контролю держави або встановлення контролю міжнародними організаціями над раніше окупованими територіями. Серед таких заходів, перш за все, слід виділити: стале припинення вогню, демілітаризацію, встановлення Україною контролю над всією ділянкою російсько-українського кордону. В залежності від способу реалізації деокупації, влада на постконфліктних територіях може належати тимчасовим адміністраціям, створеним

міжнародними організаціями (ООН, ОБСЄ), або створеним на підставі «мирного» міждержавного договору (між країнами-учасницями конфлікту).

Це ті умови, які дають можливість в подальшому використовувати термін «реінтеграція», який передбачає запровадження комплексу заходів на вже *de jure* and *de facto* постконфліктній (деокупованій) території, направлених, як правило, на встановлення політичної влади країни, проти якої спрямована агресія і територія якої була окупованою.

Формуючи зазначену дефініцію можна орієнтуватися на термін «реінтеграція в суспільство», що вживаються у Законі України «Про зовнішню трудову міграцію» від 5 листопада 2015 р. № 761-VIII, в такому значенні - комплекс соціальних, правових, економічних та інших заходів, спрямованих на сприяння адаптації в суспільстві трудових мігрантів і членів їхніх сімей після повернення з держави перебування.

Тож, очевидно, що поняття «реінтеграція» має охоплювати не лише території, а й населення, причому як те, що на них проживає так і внутрішньо переміщене. Подібне твердження базується й на одному з основних завдань Міністерства з питань реінтеграції ТОТ України, а саме - забезпечення формування і реалізація державної політики з питань ТОТ України та населення, що на них проживає, кінцевою метою якої є їх реінтеграція в єдиний конституційний простір України [28]. Тому логічним вбачається перейменування Міністерства з питань ТОТ та ВПО України на вищезазначене [29].

Нарешті, слід звернути увагу й на першу спробу комплексного напрацювання законодавчої бази політики реінтеграції - Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України над тимчасово окупованими територіями в Донецькій та Луганській областях» [30]. Цей базовий закон, відомий і як закон про реінтеграцію і як закон про деокупацію Донбасу (набрав чинності 24 лютого 2018 р.), по суті

таким не є, адже визначає основи регулювання відповідної сфери суспільних відносин, не містить ані деокупаційних ані реінтеграційних механізмів, а відтак потребує їх конкретизації в підзаконних НПА або актах об'єднань громадян.

Громадян України, що мешкають на ПКТ ДЛО, окрім припинення бойових дій та відновлення суверенітету України над ТОТ, також бентежать питання відновлення знищеної війною інфраструктури, пошкодженого житла та інші соціально-економічні проблеми, які завдала збройна агресія РФ проти України. Втім, якщо вирішення більшості її негативних наслідків належать до компетенції держави, то проблеми локального характеру, як ті, що спричиненні військовими діями, так і ті, що існували в ДЛО у доконфліктні часи, може і зобов'язана вирішувати місцева влада. Тому саме місцеві вибори мали дати громадянам ПКТ ДЛО шанс вплинути на ситуацію, що сформувалася в регіоні.

У своїй постанові про призначення чергових місцевих виборів у 2020 р. [31] Верховна Рада України встановила, що вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів на ТОТ та в окремих районах, містах, селищах і селах ДЛО не призначаються і не проводяться. Формальною підставою для цього було визнано неможливість забезпечення представництва спільних інтересів територіальних громад сіл, селищ і міст ДЛО. При цьому, в якості правових підстав, парламент послався на наступні положення національного законодавства: 1) п.30 ч.1 ст.85 Конституції України; 2) ч.2 ст.194 ВК; 3) ч.5 ст.8 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій Україні»; 4) ст.2 Закону України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях»; 5) Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо визначення територій та адміністративних центрів територіальних громад»; 6) ст.ст. 1, 3 Закону України «Про військово-цивільні адміністрації»; 7) Указ Президента України від 7 лютого 2019 р. № 32/2019

«Про межі та перелік районів, міст, селищ і сіл, частин їх територій, тимчасово окупованих у Донецькій та Луганській областях».

Вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів, не призначені відповідно до зазначеної постанови, мають бути призначені у встановлені окремими законами порядку та строки, за таких умов:

1) припинення тимчасової окупації та збройної агресії РФ проти України, а саме: 1.1) виведення усіх незаконних збройних формувань, керованих, контрольованих і фінансованих РФ, російських окупаційних військ, їх військової техніки з території України; 1.2) відновлення повного контролю України за державним кордоном України; 1.3) роззброєння всіх незаконних збройних формувань та найманців, які діють на ТОТ України; 1.4) відновлення конституційного ладу та правопорядку на ТОТ України; 1.5) забезпечення безпеки громадян України, які проживають на відповідних територіях ДЛЮ;

2) повноцінне завершення на відповідних територіях процедур з роззброєння, демілітаризації та реінтеграції відповідно до стандартів ООН та ОБСЄ.

Проте наведені умови проведення місцевих виборів стосуються лише ТОТ, натомість відносно виборчого права мешканців ПКТ у постанові вжито безумовний імператив, з приводу якого у суспільстві загострилася полярність поглядів. З одного боку відзначалася мінімізація впливу бойових дій на виборчий процес у порівнянні із ситуацією під час президентських і парламентських виборів, а також небажання влади створювати некеровані структури місцевого самоврядування на кордоні з ТОТ ДЛЮ ціною порушення законних виборчих прав громадян.

З іншого – акцентувалася увага на необхідності збереження повного і всеосяжного перемир'я, що в умовах неможливості спрогнозувати ситуацію безпеки у прифронтових районах зробити дуже складно, а у разі її погіршення, говорити про виборчий процес взагалі проблематично, що пов'язано із: а)

складом виборчих комісій; б) виборчими округами; в) новим районуванням ПКТ частини ДЛО тощо.

З метою забезпечення реалізації і захисту конституційних виборчих прав громадян України та принципів і засад виборчого процесу під час організації підготовки і проведення місцевих виборів 25 жовтня 2020 р. на окремих територіях ДЛО, надання ЦВК Донецькою та Луганською обласними державними адміністраціями - обласними ВЦА висновків, передбачених п.1 ч.3 ст.4 Закону України «Про військово-цивільні адміністрації», своєю постановою ЦВК [32] звернулася до цих державних органів стосовно надання висновків щодо можливості організації підготовки та проведення відповідно до ВК місцевих виборів 25 жовтня 2020 р. на виборчих дільницях, утворених згідно з постановою ЦВК від 25 червня 2020 р. № 117 «Про утворення звичайних та спеціальних виборчих дільниць на постійній основі».

В той же час, найбільш оптимальною виглядала компромісна точка зору. В умовах конституційного визнання і гарантії місцевого самоврядування в Україні позбавити права територіальних громад ПКТ (особливо прифронтових територій) на власні органи самоврядування дійсно означає звужити їх конституційне виборче право, але для цього в країні склалися вагомі (форс-мажорні) причини і підстави. За таких обставин доцільно застосувати більший рівень диференціації територій за безпековим критерієм з наступним висновком щодо можливості підготовки та проведення на них місцевих виборів.

Реалізація подібного розвитку виборчого процесу на ПКТ відбувалася на основі наступної правової бази:

1. Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо визначення територій та адміністративних центрів територіальних громад» встановлено, що у 2020 р. перші місцеві вибори депутатів сільських, селищних, міських рад і відповідних сільських, селищних, міських голів територіальних громад, території яких затверджено КМУ на підставі цього закону, проводяться

одночасно з черговими місцевими виборами 2020 р. (підп. 2 п. 2 розд. II «Прикінцеві положення»).

2. Розпорядженнями КМУ визначено адміністративні центри і затверджено території територіальних громад ДЛЮ [33, 34].

3. Верховною Радою України 17 липня 2020 р. прийнято постанову № 807-IX «Про утворення та ліквідацію районів», якою ліквідовано всі райони в межах областей України та утворено нові райони з визначенням затверджених КМУ територій територіальних громад, що ввійшли до їх складу. Пунктом 5 цієї постанови ЦВК доручено забезпечити формування виборчих округів та проведення місцевих виборів з урахуванням районів, утворених відповідно до п.1 указаної постанови.

4. Після отримання висновків державних адміністрацій, ВЦА ДЛЮ, ЦВК прийняла постанову про неможливість проведення цих виборів [35], але після повторного звернення, у тому числі, й до РНБО (постанова ЦВК від 18 серпня 2020 р. № 180), наступною постановою ЦВК [36] нарешті були врегульовані окремі питання організації та проведення місцевих виборів в ДЛЮ на основі безпекового критерію їх ПКТ.

Наприкінці 2021 р. ЦВК знову звернулася до Донецької та Луганської обласних державних адміністрацій - обласних ВЦА стосовно надання висновків щодо можливості організації підготовки та проведення відповідно до ВК перших місцевих виборів 27 березня 2022 р. на окремих територіях ДЛЮ [37] та отримала відповідь, згідно із якою, враховуючи висновки Командування ООС, ГУ СБУ та Національної поліції в ДЛЮ, за результатами робочої наради усіх відповідних відомств з питання проведення місцевих виборів, у зв'язку з триваючою збройною агресією РФ проти України, обласні ВЦА встановили неможливість забезпечити належну безпеку громадян та уникнути терористичної загрози під час організації та проведення перших місцевих виборів 27 березня 2022 р. на окремих територіях ДЛЮ [38].

2.3. Європейський досвід захисту прав людини в умовах трансформації вугільних регіонів

У 2020 р. в Україні розпочалися внутрішні дискусії з бізнес-колами щодо Європейського зеленого курсу (далі - ЄЗК) [39]. Реалізація останнього в Україні має позитивним чином вплинути на енергетичний баланс та забезпечити розвиток сектору, зокрема зважаючи на необхідність, серед іншого, зміни теплової генерації відновлюваними джерелами енергії та здійснення повноцінної трансформації вугільних регіонів, що означає поступове закриття нерентабельних підприємств з паралельним створенням у цих регіонах альтернативних робочих місць. Проте, як свідчить світова історія вугільної промисловості, процеси ліквідації (консервації) шахт завжди супроводжуються низкою, перш за все, соціальних, екологічних та економічних наслідків, які безпосередньо впливають на права як працівників цих підприємств, так і населення монофункціональних міст.

Глобальний союз IndustriAll та Європейська профспілка IndustriAll закликали Європейську комісію звернутися до українського уряду щодо важкої кризи у вугільній промисловості України, справедливо вважаючи, що для нашої країни вкрай важливо встановити справжній соціальний діалог для розробки та реалізації стійкої промислової політики для справедливого переходу у вугільній промисловості та регіонах [40].

Слід звернути увагу, що питання забезпечення соціального захисту працівників, які вивільняються у зв'язку із закриттям шахт в Україні, в силу гострої реакції на подібну політику, були постійно у правовому полі чинної влади. Так, у 1996 р. уряд постановив профінансувати за рахунок бюджетних коштів, що виділяються на реструктуризацію вугільної промисловості, витрати на виплату працівникам, які вивільняються у зв'язку із закриттям шахт: - вихідної допомоги; - сум відшкодування працівникам шкоди у разі ушкодження їх здоров'я; - інших передбачених законодавством компенсаційних виплат; -

вартості вугілля, що безкоштовно видається працівникам і пенсіонерам цих підприємств [41].

Ще більш ґрунтовною була й наступна урядова постанова [42], розроблена відповідно до указів Президента України від 7 лютого 1996 р. № 116 «Про структурну перебудову вугільної промисловості» та від 9 січня 1996 р. № 41/96 «Про додаткові заходи щодо матеріального і морального заохочення працівників вугільної промисловості», а також на виконання Програми закриття неперспективних вугільних шахт і розрізів (затверджена постановою Кабінету Міністрів України «Про хід структурної перебудови вугільної промисловості» від 28 березня 1997 р. № 280).

Втім, у зв'язку з прийняттям Гірничого закону України [43] (далі – ГЗУ) і ця постанова втратила чинність. Натомість, розкриваючи один із принципів державної політики в гірничодобувній промисловості, а саме- забезпечення захисту прав та інтересів працівників гірничих підприємств [43, ст. 7], ГЗУ у своєму змісті здійснив спробу врегулювати, у тому числі, й такі види відносин:

- права працівників (ст. 43);
- порядок ліквідації або консервації гірничого підприємства (ст. 45);
- пільги та компенсації (ст. 46);
- порядок надання пільг і компенсацій (ст. 47);
- соціальні гарантії (ст. 48) тощо.

В той же час, досвід реструктуризації вугільної промисловості 90-х років показав провал як державних програм, так і міжнародних проектів, неефективність інструментів реструктуризації. В 1995-2002 рр. близько третини працівників після звільнення вийшли на пенсію, близько 40 % пішли працювати в «тіньову» економіку і/або стали розвивати самозайнятість, близько 17 % виїхали на заробітки, і тільки близько 10 % були працевлаштовані за сприяння держави. Посилаючись на ці дані, можна прогнозувати, що неефективна політика сприяння зайнятості вивільнених шахтарів загрожує

зростанням тіньового сектору економіки та трудової міграції для близько 20 тис. працівників шахт [44, с. 5-6]. Тому, вирішуючи це надзвичайно актуальне питання, Україні, у тому числі, має сенс вивчити та по можливості врахувати європейський досвід захисту прав людини в умовах трансформації вугільних регіонів.

Наприклад, проведене дослідження містить короткий виклад комплексного аналізу позитивного і негативного досвіду закриття вугільних шахт в Україні і кількох державах-членах ЄС: Німеччині, Румунії і Чеській Республіці [45]. Зокрема, були сформульовані рекомендації для вугільних регіонів щодо керівництва проактивним перехідним процесом на національному рівні [45, с. 9]:

1) створити комісію зі структурних змін, що складається з представників основних зацікавлених сторін, які надаватимуть рекомендації уряду;

2) визначити дати повної відмови від використання вугілля для енергетичного сектору;

3) створити план реструктуризації на основі рекомендацій комісії;

4) співпрацювати з відповідними регіонами від початку - місцеві потреби, інтереси і відповідальність мають бути на першому місці;

5) створити орган з питань стратегічного нагляду і співпраці з міжнародними організаціями і донорами;

6) створити фонди реструктуризації (з питань диверсифікації економіки, розвитку інфраструктури, пенсійного забезпечення, освіти тощо) з метою випрацювання інноваційних рішень;

7) припинити надання прямих і непрямих дотацій вугільній промисловості; спрямувати кошти на потреби регіонального розвитку вугільних регіонів;

8) перевірити можливість об'єднання всіх вугільних шахт в одне підприємство і завчасно спланувати їхнє поступове виведення з експлуатації;

9) створити національні програми зайнятості та перекваліфікації,

спеціальні служби зайнятості, державні програми для створення робочих місць в інших секторах економіки;

10) реформувати чинну пенсійну систему, фінансувати достроковий вихід на пенсію шахтарів;

11) створити єдиний суб'єкт/фонд, що опікуватиметься питаннями екологічних збитків і безстроковими зобов'язаннями щодо управління шахтами;

12) створити нові науково-дослідні та інноваційні центри, адаптувати навчальні заклади до нових можливостей у сфері бізнесу, інновацій та ринку праці.

Беручи до уваги Статут ООН та Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН № 3314 «Визначення агресії» від 14 грудня 1974 р., Верховна Рада України своєю постановою визнала РФ державою-агресором [46], що у подальшому було підтверджено на законодавчому рівні в законі про реінтеграцію (деокупацію) Донбасу [30].

Після початку агресії проти України, в ОРДЛО РФ проводиться цілеспрямована політика неоколонізації території, яка полягає в:

а) системному підпорядкуванні всіх процесів життєдіяльності регіонів інтеграційним процесам РФ;

б) формуванні інститутів управління, які б слугували цілям держави-агресора.

Паралельно з цим з боку РФ проводиться комунікаційна політика, яка спрямована на:

а) поширення негативної інформації про Україну, українське суспільство та владу;

б) дискредитацію політичних, економічних та суспільних процесів в країні.

Одним із аспектів політики неоколонізації є проведення спеціальних заходів в політиках ідентичності, освіти, культури, історичної пам'яті, сфері

дотримання прав і свобод людини.

На думку представника Омбудсмена України на Донбасі дітей в ОРДЛО готують до політики та війни - повернув Донбас під свій контроль, Україна отримає територію з проросійськи налаштованим населенням, яке мислить інакше, буде відстоювати свої ідеали і ми повинні бути готові та працювати на випередження. Протистояти поширенню проросійських поглядів можна, якщо підвищувати рівень політичної освіти громадян України. Нам потрібно згадати про досвід Німеччини, яка після падіння гітлерівського режиму почала вкладати гроші в політичну освіту населення, щоб ситуація, коли до влади на хвилі популізму приходив подібний режим, ніколи не повторилася. Без цього реінтеграція неможлива [47].

Виклики, пов'язані з формуванням активного та відповідального громадянина з високим почуттям власної гідності, стійкою громадянською позицією, готовністю до виконання громадянських обов'язків, потребують комплексного підходу до вирішення поставлених завдань в умовах модернізації вітчизняної системи освіти.

Громадянські компетентності поруч із соціальними включені до восьми основних компетентностей для навчання протягом усього життя Рекомендаціями Європейського Парламенту та Ради (ЄС) від 18 грудня 2006 р.

Правові основи громадянської освіти в Україні закладені у Конституції України, Законі України «Про освіту», Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки [48], Стратегії національно-патріотичного виховання [49], Національній стратегії у сфері прав людини [50]. З прийняттям 05.09.2017 р. нового Закону України «Про освіту» та з урахуванням указу Президента України [51], плану заходів щодо зміцнення національної єдності, консолідації українського суспільства та підтримки ініціатив громадськості у зазначеній сфері [52], виникла необхідність визначення конкретних кроків на шляху формування

громадянської освіти в Україні.

Вагомим корком в цьому напрямку стало прийняття Концепції розвитку громадянської освіти в Україні [53]. Згідно із останньою, метою громадянської освіти є формування і розвиток у громадян України:

1) громадянських компетентностей, спрямованих на утвердження і захист державності та демократії;

2) здатності відстоювати свої права та відповідально ставитися до громадянських обов'язків;

3) здатності брати відповідальність за своє власне життя, за налагодження гармонійних стосунків між членами своєї сім'ї, за життя територіальної громади.

Система громадянської освіти охоплює всі складники освіти, рівні і ступені освіти, стандарти освіти, заклади освіти та інших суб'єктів освітньої діяльності, учасників освітнього процесу, органи управління у сфері освіти, а також нормативно-правові акти, що регулюють відносини між ними.

Вагомим елементом громадянської освіти має стати формування у громадян відповідального ставлення до захисту суверенітету та територіальної цілісності України, забезпечення безпеки та усвідомлення спільності інтересів людини та держави, формування навичок, необхідних для активної участі у демократичному житті, вільному суспільстві, з метою заохочення та захисту демократії та верховенства права, а також розвиток національної ідентичності, що передбачає закріплення функціонування державної мови в усіх сферах суспільного життя, включаючи повагу та розвиток мов усіх національних меншин та корінних народів, які проживають на території України.

Натомість, ані в Концепції ані в проєкті Стратегії розвитку громадянської освіти на період до 2030 р. жодним чином не згадуються такі категорії громадян України як внутрішньо переміщені особи (далі – ВПО) та особи, які проживають на ТОТ, хоча зазначена Концепція й спирається на план заходів

щодо зміцнення національної єдності, консолідації українського суспільства та підтримки ініціатив громадськості у зазначеній сфері [52].

Останній, по суті, є чи не єдиним підзаконним нормативно-правовим актом, в якому закріплені заходи громадянської освіти щодо вказаних суб'єктів реінтеграційних відносин.

Зокрема, планом передбачені:

- проведення систематичних досліджень суспільних процесів та громадської думки з актуальних питань, що стосуються зміцнення національної єдності, консолідації українського суспільства, реінтеграції ТОТ;

- забезпечення розроблення дієвого механізму отримання інформації про факти порушень прав і свобод громадян України, які проживають на ТОТ, з метою оперативного реагування на такі факти та привернення уваги до них міжнародної спільноти;

- сприяння організації та проведенню міжрегіональних форумів, зустрічей представників ділових кіл з різних регіонів, презентацій, засідань за круглим столом, а також комунікаційних заходів за участю ВПО, експертів, зокрема стосовно тематики реінтеграції ТОТ тощо.

Також слід відмітити, що слабка ефективність інформаційно-комунікаційної моделі нинішньої політики України вказує на потребу верифікації результатів роботи відповідальних державних інституцій та координації їх зусиль. Першим кроком до деокупації території має стати деокупація свідомості - треба повертати свідомість українців з ТОТ.

Крім того, процес реінтеграції ТОТ ОРДЛО повинен супроводжуватися їх інформаційною реінтеграцією. У зв'язку з цим необхідно розробити та реалізувати системну державну комунікацію з громадянами України, які проживають на ТОТ [54].

РОЗДІЛ 3. ПРАВО ЕКОНОМІЧНОЇ ТА ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ НА ПОСТКОНФЛІКТНИХ ТЕРИТОРІЯХ

3.1. Господарсько-правові аспекти економічної безпеки на постконфліктних територіях

Промислові об'єкти на невідконтрольних територіях Донбасу за наслідками впливу на довкілля можна поділити на декілька однорідних груп: 1) гірничі підприємства; 2) хімічні об'єднання; 3) металургійні заводи; 4) машинобудівні комплекси; 5) інші, менш шкідливі ніж попередні, об'єкти.

Серед них особливе місце займають гірничі підприємства, що, як правило, представлені вугільними шахтами. За час розробки вугільних родовищ Донбасу з надр землі було видобуто сотні мільярдів породи, вугілля, води. Земна поверхня просіла на декілька метрів, навколо шахт, звідки відкачується вода, утворились депресійні воронки, що охоплюють площі у кілька квадратних кілометрів.

Початкова природна екологічна система перетворилась на техногенну, штучну, значною мірою деформовану, яка підтримується, частіше всього, завдяки постійній відкачці води, на що витрачаються мільярди коштів щорічно. Ці підприємства вимушені будуть працювати в такому режимі безкінечно довго, інакше величезні території перетворяться на заболочену місцевість завдяки просадкам поверхні, що утворилися за роки експлуатації вугільних родовищ.

З аналогічною проблемою зіткнулися практично усі країни, які перетворювали в життя ідею декарбонізації промисловості. Це, перш за все, Велика Британія, Бельгія, США, Німеччина, Польща. Першочерговими задачами, при цьому, стали переселення і перепідготовка населення, ліквідація екологічних наслідків, повернення територій до стану, який би був придатний для проживання людей, рослин, тварин.

Говорячи про відновлення життєдіяльності, реконверсію вугільних шахт в

Україні, які у своїй більшості є опорними у соціально-економічній та природо-ресурсній структурі територій, слід мати на увазі реконверсію регіону в цілому.

Досвід реконверсії вугільних шахт і поствугільних регіонів у Європі та США показав, що це складний, комплексний, масштабний, капіталоємний і довготривалий процес, який, в першу чергу, потребує коректних зусиль усіх гілок влади та зацікавлених осіб: від приватного власника до органів публічної влади (органів державної влади та органів місцевого самоврядування), від окремо взятих працівників шахт до громадських організацій. Але головне, реконверсія потребує цілісного і прозорого правового поля, яке є запорукою ефективної взаємодії названих вище стейкхолдерів.

Наприклад, у Бельгії з 1989 по 1998 роки за двома програмами реконверсії вугільних шахт у регіоні Лімбург було направлено 100 млрд. бельгійських франків із загальноєвропейських, національних і регіональних фондів. Проте, реконверсія була визнана, як невдала. За першою програмою – внаслідок того, що процес повністю контролювався приватною компанією, яка розмила гроші між дрібними, найбільш економічно ефективними проектами дочірніх фірм і не враховувала соціальні аспекти реконверсії, а за другою програмою, яка контролювалась місцевими органами самоврядування, – внаслідок політичної боротьби всередині інститутів влади.

Аналіз стану правового поля в Україні, як фундаментальної основи для реконверсії вугільних шахт і трансформації регіонів, показав наявність низки проблем, що не сприяють її реалізації. Це, перш за все, відсутність державної цільової стратегії у цій сфері, слабка мережа стейкхолдерів, фрагментарність та недосконалість нормативно-правових актів, що у підсумку унеможливають розробку фундаментальних проектів національного рівня, які б могли бути представлені на конкурс для отримання грантів європейських фондів, як це відбувалося у Бельгії, оскільки процеси реконверсії є надто витратними.

Як свідчить приклад європейської компанії RAG, остання з 2019 р. за

своїми зобов'язаннями реконверсії шахт має намір витратити 220 млн євро. Очевидно, що в сучасних реаліях України, ані державний бюджет, ані приватний власник на цей інноваційний напрям таких коштів не мають, відтак країні потрібна допомога як міжнародних так і національних інвесторів та фандрайзерів [1].

Мінерально-сировинна база (далі – МСБ) України є достатньо вагомою у світовому вимірі, стан якої можна охарактеризувати наступними показниками:

1) в надрах нашої країни виявлено майже 20 тис. родовищ і проявів 117 видів корисних копалин;

2) 8290 родовищ і 1110 об'єктів обліку за 98 видами мінеральної сировини мають промислове значення і обліковуються в державному балансі запасів корисних копалин;

3) 3349 родовищ корисних копалин (далі – РКК) розробляється.

Мінерально-сировинний комплекс (далі – МСК) забезпечує вагому частку валового національного продукту. З видобутком і використанням корисних копалин пов'язано 48 відсотків промислового потенціалу країни і до 20 відсотків її трудових ресурсів. Ці показники наближаються до показників розвинутих країн з потужною гірничодобувною промисловістю, де зосереджено від 20 до 40 відсотків загальних інвестицій та до 20 відсотків трудових ресурсів [2].

Не зважаючи на те, що у вітчизняному законодавстві відсутнє розуміння терміну «економічна безпека держави», остання має спиратися на більш загальні категорії, як то - «національна безпека України» та «державна безпека». Останній термін вживаються в такому значенні - захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру [3, ст.1].

Одним з фундаментальних національних інтересів України є сталий

розвиток національної економіки, громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення.

Крім того, слід враховувати й основні напрями державної політики національної безпеки України, визначені Стратегією національної безпеки України [4], які, відносно забезпечення економічної безпеки, закріплюють, що основним змістом економічних реформ є:

1) створення умов для подолання бідності і надмірного майнового розшарування в суспільстві;

2) наближення соціальних стандартів до рівня держав Центральної і Східної Європи - членів ЄС;

3) досягнення економічних критеріїв, необхідних для набуття Україною членства в ЄС.

Отже, економічну безпеку держави слід розглядати як цілком визначений, вимірюваний науково розробленими критеріями кількісний і якісний стан економіки країни, при якому забезпечується захист національних інтересів, достатні умови життя і розвитку особи, стійкість до реальних і потенційних загроз зовнішнього та внутрішнього походження.

Вагомим фактором впливу на економічний стан держави залишається її можливість і здатність спиратися на власні ресурси, зокрема, на МСК.

В цьому аспекті безумовно праві автори роботи, які стверджують, що надра України є фундаментом економіки держави. Комплексне використання мінеральної сировини залишається в числі найважливіших геолого-технологічних та економічних завдань, – це: високі технології, потужна економіка, національна й економічна безпека, енергозберігаюче виробництво й чиста екологія [5, с. 56].

Натомість власне мінерально-сировинна безпека, виходячи з аналізу Стратегії національної безпеки, не визнана в якості її окремої складової. Більше того, положення, які безпосередньо чи опосередковано стосуються сфери МСБ,

розосереджені у приписах, що врегульовують стан економічної, екологічної та енергетичної безпеки країни.

Так, Стратегією державної екологічної політики [6] визначено, що основними напрямками збалансованого використання надр України мають стати:

- 1) перехід до ресурсозберігаючих технологій;
- 2) повноцінне впровадження оцінки впливу на довкілля;
- 3) обов'язковість рекультивації;
- 4) невідворотність відповідальності за порушення природоохоронного законодавства.

При цьому, сприятимуть збільшенню видобутку гостродефіцитної сировини і підвищенню економічної незалежності та безпеки держави: а) належне державне управління в галузі геологічного вивчення та використання надр; б) залучення інвестицій.

Проте, ця стратегія залишила поза увагою чи не найгострішу проблему, притаманну сучасній геологічній галузі України – не може використовувати економіка мінеральні ресурси ані перспективні ані прогностні, ані попередньо розвідані ані розвідані запаси, ані корисні копалини невідкритих родовищ ані відкритих (ідентифікованих) родовищ. Для цього має бути проведений комплекс пошуково-розвідувальних робіт, геологорозвідувальних робіт (далі – ГРР), робіт з проектування та будівництва гірничодобувного підприємства, і лише експлуатація останнього дозволить мати мінеральну сировину - корисні копалини, видобуті та перероблені на товарну продукцію гірничого виробництва.

Важливими чинниками, що визначають сучасний критичний стан МСК України є вибуття балансових запасів і низькі темпи введення в експлуатацію родовищ, підготовлених до промислового освоєння з метою видобування корисних копалин, значне скорочення обсягу ГРР. Ці негативні фактори в

найближчій перспективі можуть призвести до істотного збою в роботі МСК і, як результат, до уповільнення економічного розвитку та загрози економічній безпеці країни.

Автори проєкту Концепції реформування геологічної галузі України [7] справедливо зазначають, що більшість відомих родовищ корисних копалин в Україні відпрацьовані, пошуки та розвідка нових фактично зупинені, інвестиційний клімат у надрокористуванні несприятливий через суттєві бюрократичні перепони, що провокує корупцію. Подальший дефіцит мінеральної сировини призведе до поглиблення економічної кризи та енергетичної залежності України. Аналіз сучасної ситуації засвідчує відсутність зацікавленості інвесторів у вкладанні коштів у розвиток МСБ. Це обумовлено комплексом чинників - непрозорими, складними та тривалими процедурами надання спеціальних дозволів на користування надрами, невизначеністю перспектив розвитку, неможливістю довготермінового планування, а також значними фінансовими ризиками.

В свою чергу, Енергетична стратегія України [8] робить акцент на розширення МСБ з метою нарощення видобутку вуглеводнів для забезпечення енергетичної незалежності країни, збільшення власної ресурсної бази урану. Надлишкові потужності з транспортування, зберігання і переробки вуглеводнів, у т.ч. їх інтегрованість з європейським ринком і можливостями організації постачань зі світових ринків для подальшого постачання до ЄС, - сумарно становлять базу до розвитку відповідних галузей та економіки України в цілому.

Однак, як показав аналіз результатів виконання завдань щодо забезпечення належного рівня енергетичної безпеки, зокрема визначених рішеннями РНБО, ефективність заходів, що вживаються органами виконавчої влади у цій сфері є недостатньою. Тому, з метою підвищення ефективності державної політики у сфері енергетичної безпеки РНБО доручила КМУ [9] у першому півріччі 2020

р.: 1) внести на розгляд Верховної Ради України законопроекти щодо: - актуалізації положень Загальнодержавної програми розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 р. [2], передбачивши заходи щодо нарощування обсягів видобутку природного газу, нафти, сланцевого газу, газу (метану) вугільних родовищ; - нової редакції Кодексу України про надра (далі – КпН), передбачивши зокрема положення щодо захисту національних інтересів, забезпечення рівних можливостей користування надрами, відкритості проведення аукціонів з продажу спеціальних дозволів на користування надрами, прозорості системи державного моніторингу використання і охорони надр, посилення контролю та відповідальності за порушення вимог законодавства у сфері надрокористування; 2) забезпечити перегляд Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, ефективність, конкурентоспроможність» [8] та заходів щодо її реалізації з урахуванням загроз енергетичній безпеці, визначених Стратегією національної безпеки України, та міжнародних зобов'язань України в енергетичній сфері.

Усвідомлюючи важливість для економіки України видобувних галузей, а також маючи на меті удосконалення методів управління в цій сфері, поліпшення інвестиційного клімату в державі, посилення боротьби з корупцією, забезпечення участі громадянського суспільства у контролі за повнотою надходження коштів до державного бюджету від господарської діяльності, пов'язаної з видобутком корисних копалин, майже 10 років тому КМУ заявив про свою підтримку реалізації в країні Ініціативи щодо забезпечення прозорості у видобувних галузях (далі – ІПВГ) [10], проголошеної у жовтні 2002 р. на Всесвітньому саміті сталого розвитку прем'єр-міністром Великої Британії Тоні Блером в Йоганнесбурзі [11].

Дійсно, видобувні галузі залишаються важливою частиною економіки України. Вартість продукції видобувних галузей в 2016 р. перевищувала 253 770 млн грн, що становило 4,68% випуску в економіці України. Внесок

видобувних галузей до валового внутрішнього продукту (далі – ВВП) України в 2016 р. становив 131 650 млн грн, або 5,4% ВВП. Вперше за останні 6 років видобувні галузі зростали швидше, ніж ВВП України [12].

Проте, визнати позицію України активною щодо ІПВГ на той час не доводиться, адже подальший крок уряд зробив майже через три роки, прийнявши розпорядження КМУ від 18.07.2012 р. № 514 «Про затвердження плану заходів з впровадження Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» стосовно імплементації в Україні Ініціативи щодо забезпечення прозорості у видобувних галузях відповідно до її критеріїв», на підставі п. 12 якого, наказом Міністерства енергетики та вугільної промисловості України від 10.10.2012 р. № 785 «Про створення багатосторонньої групи заінтересованих осіб (БГЗО) з питання імплементації в Україні Ініціативи щодо забезпечення прозорості у видобувних галузях» була створена відповідна БГЗО, що працювала над виконанням вимог Стандарту ІПВГ для отримання статусу країни-кандидата ІПВГ, який Україна і отримала 17 жовтня 2013 р. Рішення було прийнято на 25-му засіданні Правління ІПВГ, яке проходило в Кот-д’Івуарі.

Надалі, попри виклики безпекового й економічного характеру, уряд своїм розпорядженням затвердив план заходів із впровадження ІПВГ на 2015 р. [13], а парламент вніс зміни до КпН та Закону України «Про нафту і газ» щодо надання та оприлюднення інформації про:

- 1) загальнодержавні та місцеві податки і збори, інші платежі;
- 2) виробничу (господарську) діяльність, необхідну для забезпечення прозорості у видобувних галузях, відповідно до порядку, затвердженого КМУ [14].

Останній, на виконання припису закону, затвердив порядок, що визначає механізм збору та поширення інформації про загальнодержавні та місцеві податки і збори та інші платежі, а також контекстної інформації (загального огляду) за видобувними галузями, у тому числі інформації про виробничу

(господарську) діяльність, необхідної для забезпечення прозорості у видобувних галузях та підготовки звіту відповідно до вимог ІПВГ [15]. Крім того, урядова постанова містить й три додатки, що покликані сприяти формуванню Національного звіту ІПВГ, а саме:

1) Опитувальний лист для суб'єкта господарювання нафтогазового сектору;

2) Річний звіт про сплату податків та інших платежів для суб'єктів господарювання, що відносяться до видобувної галузі;

3) Анкета інформації до звіту.

Слід зазначити, що Комітет Верховної Ради України з питань європейської інтеграції, розглядаючи проект зазначеного закону зауважив, що, по-перше, за предметом правового регулювання належить до сфери законодавства про компанії, податків та енергетики, які відповідно до Закону України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18 березня 2004 р. № 1629-IV належать до пріоритетних сфер, в яких здійснюється адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу. По-друге, законопроект не суперечить праву Європейського Союзу, а правовідносини, що належать до сфери правового регулювання проекту закону, регулюються:

1) Консолідованою версією Договору Європейського Союзу та Договору щодо функціонування Європейського Союзу;

2) Директивою Ради 2003/96/ЄС від 27 грудня 2003 р., яка змінює рамки Співтовариства щодо оподаткування енергоносіїв та електрики;

3) Директивою 2013/34/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 26 червня 2013 р. щодо щорічних фінансових звітів, консолідованих фінансових звітів та пов'язаних звітів певних типів підприємств та вносить зміни до Директиви 2006/43/ЄС Європейського Парламенту та Ради та відміння Директиви Ради 78/660/ЄЕС та 83/349/ЄЕС;

4) Повідомленням Європейської Комісії Раді ЄС та Європейському Парламенту – енергетична політика Європи [16].

Нарешті, у затверженому Плані заходів Міненерговугілля з виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (найменування завдання: 842. Удосконалення механізму розкриття даних та обміну інформацією щодо видобувних галузей; положення Угоди: статті 381 - 382) було передбачено:

- 1) розроблення та подання на розгляд КМУ законопроєкту про забезпечення прозорості у видобувних галузях;
- 2) опрацювання законопроєкту з експертами ЄС;
- 3) забезпечення супроводження розгляду Верховною Радою України законопроєкту [17].

На цей раз парламент України досить оперативно підтримав пропозицію уряду, прийнявши, у підсумку, закон, що визначає правові засади регулювання та організації збирання, розкриття та поширення інформації з метою забезпечення прозорості та запобігання корупції у видобувних галузях в Україні [18].

Зазначений закон спрямований на виконання міжнародних зобов'язань України у зв'язку з приєднанням до ППВГ, а також на імплементацію актів законодавства Європейського Союзу в частині підвищення прозорості господарської діяльності у видобувних галузях, а саме:

- 1) Директиви 2013/34/ЄС Європейського Парламенту і Ради про щорічну фінансову звітність, консолідовану фінансову звітність та пов'язані з ними звіти певних типів компаній, що вносить зміни до Директиви 2006/43/ЄС Європейського Парламенту і Ради та скасовує Директиву Ради 78/660/ЄЕС і 83/349/ЄЕС;
- 2) Директиви 2013/50/ЄС Європейського Парламенту і Ради, що вносить

зміни до Директиви 2004/109/ЄС Європейського Парламенту і Ради про гармонізацію вимог до прозорості стосовно інформації про емітентів, чії цінні папери допущені до торгів на регульованому ринку;

3) Директиви 2003/71/ЄС Європейського Парламенту і Ради про проспект торгів, що публікується у випадках, коли цінні папери пропонуються для продажу приватним особам або допущені до торгів;

4) Директиви Комісії 2007/14/ЄС, що встановлює детальні правила для імплементації окремих положень Директиви 2004/109/ЄС.

Як зазначають фахівці Інституту бюджету та соціально-економічних досліджень ПІВГ не є усталеним інструментом оцінки платежів і доходів, а продовжує динамічно розвиватися. Включення у звітність контекстної інформації дозволяє глибше охопити проблематику функціонування видобувного сектору, розширити можливості вивчення тенденцій його розвитку та пропонувати відповідні корективи. Ініціатива також спрямована на поширення форм участі громадськості у формуванні планів розвитку на місцевому та регіональному рівнях [19].

Наразі в Міненерго проведено нараду з обговорення питання формування нового складу БГЗО з питання імплементації ПІВГ в Україні (EITI Ukraine) та Плану заходів щодо виконання положень Закону України «Про забезпечення прозорості у видобувних галузях».

Декарбонізація економіки, яка охоплює: - підвищення енергоефективності; - розвиток відновлюваних джерел енергії; - розвиток циркулярної економіки; - синхронізацію із ініціативою «Європейський зелений курс»; визначена урядом як один з стратегічних орієнтирів, принципів та цінностей в економічній політиці на найближче десятиліття [20].

В той же час, серед викликів і перешкод на шляху досягнення стратегічної цілі 1 «Забезпечення високого рівня енергетичної безпеки та інтеграція України в європейський енергетичний ринок» зазначено, що закриття шахт та

трансформація вугільних регіонів сприяє формуванню ризиків для роботи теплової генерації та ставить під загрозу існування населених пунктів, що мають високу залежність від вугільних шахт та теплоелектростанцій.

Крім того, проблемами стратегічної цілі 4 «Забезпечення гармонізації галузі з навколишнім середовищем» визнано: - екологічні проблеми, що пов'язані із закриттям шахт (невиконання стандартів закриття шахт, відсутність норм закриття шахт); - екологічні проблеми, що пов'язані з видобутком корисних копалин (накопичення великої кількості залишкових продуктів, значні викиди шкідливих речовин в атмосферу); - соціальні проблеми, що пов'язані із закриттям шахт (значна залежність населення вугледобувних регіонів від функціонування шахт) тощо.

Таким чином, на шляху попередження екологічних проблем, що пов'язані з закриттям шахт, завершенням видобутку з надр, встановлені наступні завдання:

- 1) забезпечення проведення рекультивації земель;
- 2) екологічне відновлення територій вугледобування;
- 3) затвердження норм та стандартів закриття шахт;
- 4) створення спеціального фонду для забезпечення проведення рекультивації земель після завершення робіт на ділянках надр.

Слід зазначити, що термін «стандарт закриття шахт», в аспекті необхідності його розробки й затвердження, слід розглядати не як нормативний документ, заснований на консенсусі, а у широкому сенсі - як модель закриття (зразок, еталон), що приймається за вихідну для порівняння з нею інших подібних процесів, об'єктів.

До такого висновку спонукають встановлені законодавством про стандартизацію новели, а саме [21]: - у КпН термін «стандарт» або взагалі виключений, або замінений на терміни «правила» чи «норми»; - у ГЗУ поняття «державні стандарти і правила» замінено на «норми і правила відповідно до

чинного законодавства».

Наприклад, Європейський стандарт закриття шахти «Від чорного – до зеленого» передбачає максимальне повернення ландшафту на допромисловий стан. У більшості випадків об'єкт закривається повністю і рекультивация земель, порушених у процесі закладення шахти, будівництва надшахтних будинків і споруд, стає його вирішальною фазою. Викорінюванню підлягають фундаменти споруд, електричні кабелі, що відслужили свій строк й труби розводки [22].

Проте, безумовно праві й автори роботи [23], які стверджують, що український бюджет не в змозі активно фінансувати проекти закриття шахт за європейськими стандартами – не вистачає коштів навіть на дотації діючим підприємствам. Але й практика повільної малобюджетної реструктуризації явно є порочною. Виникає ситуація замкнутого кола: щоб поправити фінансове становище галузі, потрібно вивести з експлуатації найбільш збиткові шахти; у держави немає коштів на дорогі проекти закриття, тому глибоко збиткові шахти продовжують працювати, змушуючи державу збільшувати дотації. Відтак подальшу реструктуризацію доцільно проводити у двох напрямках [23]:

- 1) консервація шахт, як це прийнято в США, але без соціального й екологічного екстремізму;
- 2) підземне об'єднання шахт за німецьким зразком, де це можливо й доцільно, з ліквідацією поверхонь, що стали непотрібними (як альтернатива масовому «крапковому» закриттю або «крапкової» ж модернізації великої кількості стаціонарних установок).

До того ж, залишаються питання й про дотримання чинних до тепер стандартів щодо об'єктів вугільної галузі, які чинне гірниче та надрове законодавство вже не передбачає. Так, один зі стандартів організації України [24] встановлює вимоги до складу і змісту проектів ліквідації вугільних шахт України, інший [25] - до інженерно-технічного забезпечення санітарно-

захисних зон джерел водопостачання, розташованих на території закритих вугільних шахт.

Також слід враховувати й наявність нормативно-правових актів з охорони надр щодо порядку ліквідації і консервації підприємств з добування корисних копалин [26], а також спеціального порядку ліквідації збиткових об'єктів вугільної галузі [27] та порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення цих заходів [28].

Нарешті слід звернути увагу й на акти президента, відповідно до яких: - Рахунковій палаті запропоновано посилити контроль за ефективністю використання коштів Державного бюджету України на реалізацію бюджетних програм «Ліквідація вугледобувних та торфодобувних підприємств» [29]; - Прем'єр-міністрові України рекомендовано надати доручення Державній службі геології та надр України здійснювати разом із правоохоронними органами щокварталу опрацювання інформації обласних державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування про незаконне видобування корисних копалин у межах відповідних адміністративно-територіальних одиниць [30]. Також, за дорученням уряду від 14 травня 2021 р. № 13237/14-1-21 розпочато здійснення позапланових перевірок надрокористувачів [31].

З 2004 р. в Україні вже було ліквідовано 68 державних гірничих підприємств, 19 державних шахт ліквідуються або перебувають у стадії підготовки до ліквідації. Наразі 29 з 33 державних шахт є нерентабельними та функціонують виключно завдяки щорічним багатомільярдным дотаціям з державного бюджету. Кількість працівників, задіяних у галузі, скоротилася з майже 1 млн. у 1991 р. до менш ніж 40000 у 2020 р [32, с. 5].

Зверну увагу, що ще на початку XXI ст. О.І. Амоша та В.К. Мамутов вважали основними принципами інвестиційної політики у вугільній галузі наступні [33]:

- перехід більшості вугледобувних підприємств (далі – ВДП) на акціонерну

форму господарювання;

- надання інвестиційної підтримки найбільш ефективним і перспективним ВДП з одночасним закриттям неперспективних шахт;

- розширення на підприємствах галузі виробництва непрофільної високорентабельної продукції на основі використання попутної сировинної бази і початок проведення широкої диверсифікації їх діяльності;

- створення умов для залучення вітчизняних та іноземних інвестицій;

- участь державних і регіональних органів управління, а також великих споживачів вугілля в інвестуванні окремих проєктів;

- надання адресної державної підтримки великим інвестиційним проєктам на поворотній і платній основі тощо.

За інформацією Міністерства енергетики України (далі – Міненерго) реформу вугільної промисловості, під час якої частина державних шахт будуть передані компанії «Центренерго» і приватизовані разом з нею, планують завершити до 2030 р. [34]. Одна частина з 33 державних шахт, розташованих на підконтрольній уряду території буде передана «Центренерго» і приватизована разом з ним. Друга частина шахт буде приватизована іншими інвесторами. Третя - буде готуватися до ліквідації.

З метою опрацювання питання визначення моделі об'єднання за участю державних ВДП та ПАТ «Центренерго» постановою уряду утворена міжвідомча робоча група, як тимчасовий консультативно-дорадчий орган Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) [35]. Остання й запропонувала уряду утворити акціонерне товариство за участю державних ВДП та публічного акціонерного товариства «Центренерго» [36].

Загалом, за даними Донецької обласної державної адміністрації до Переліку ВДП, розташованих на підконтрольній українській владі території, включено 30 відокремлених підрозділів з видобутку вугілля [37], з яких у стадії підготовки до ліквідації знаходяться 4 (шахта «Родинська» (ДП

«Мирноградвугілля»), шахти «Північна» та «Південна» (ДП «Торецьквугілля»), а також ДП «Шахта ім. Д.С. Коротченка» (м. Селидове)). Крім того, ще 4 шахти перебувають у стадії ліквідації: - «Нова», ім. Артема (м. Торецьк); - «Гірник» (м. Гірник); - № 2 «Новгородівська» (м. Новгородівка).

Міненерго разом із Урядом Німеччини та міжнародними партнерами планує реалізувати пілотні проекти трансформації вугільних мономіст, які виконуватимуться спільно з міжнародною агенцією GIZ (Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH). Для обрання учасників був проведений глибинний аналіз економічних, екологічних та соціально-політичних чинників. Відбір відбувався за такими критеріями: - економічні наслідки; - соціальні наслідки; - наслідки для навколишнього середовища; - місцева політична ситуація; - можливості для формування кластерів (технологічних, туристичних); - стан шахти. Оцінка дозволила на етапі підготовки пілотних проектів передбачити потенційні проблеми та передбачити заходи для їх мінімізації. Значну увагу приділено саме соціально-економічним реаліям регіону, де розміщена шахта. Міненерго запропонувало німецькій стороні 6 шахт для пілотних проектів: по три шахти на сході та заході (шахти державної форми власності, які готуються до ліквідації). Кожна із запропонованих шахт є унікальною, процес їх трансформації потребуватиме значних зусиль. Метою всіх пілотних проектів є не лише вирішення проблем конкретної території, але й напрацювання досвіду, який легко передається. Усі пілотні проекти будуть впроваджуватися за принципом формування кластерів: технологічних, туристичних, інноваційних та інших [38].

Слід зазначити, що на сьогодні Україна має 61 вугільний регіон, які залежать від монопідприємств, і у сприянні справедливій трансформації яких Україна розраховує на допомогу Німеччини. Одним з таких україно-німецьких пілотних проектів обрано шахту «5/6» на сході України, в місті Мирноград Донецької області (до 2016 р. - Дмитров, розташоване у 75 км від Донецька),

що має потенціал технологічного кластеру [39].

Шахта «5/6» є відокремленим підрозділом, що входить до Державного підприємства «Мирноградвугілля», стала до ладу у 1916 р. (перша назва - «Гродівський рудник», з 1934 р. – шахта ім. Г. Димитрова) і має наступні характеристики [40, с. 589]: - після реконструкції у 1983 р проектна потужність шахти склала 976 тис.т вугілля на рік; - фактичний видобуток у 2003 р. - 637 тис.т вугілля; - максимальна глибина 838/844 м (1990/1999); - шахтне поле розкрите 7 вертикальними стволами і капітальними квершлагами; - шахта надкатегорна за метаном, небезпечна по вибуху вугільного пилу.

Враховуючи практику переходу провідних країн світу до низьковуглецевої економіки, у найближчому майбутньому Україна постане перед необхідністю докорінної трансформації енергетичного сектору. Узяті міжнародні зобов'язання зі скорочення викидів парникових газів у межах Паризької угоди, Договору про заснування Енергетичного Співтовариства та Угоди про асоціацію з ЄС, останні соціально-економічні тенденції та наявні екологічні ризики свідчать, що цей процес буде супроводжуватися ліквідацією ВДП [41, с. 20].

Порядок списання заборгованості збиткових ВДП, які належать до сфери управління Міненерго, що ліквідуються за рішенням КМУ, з метою скорочення видатків на ліквідацію таких ВДП, встановлено законом [42]. При цьому, останнім також передбачено, що Порядок ліквідації підприємств, на які поширюється його дія, встановлюється КМУ. В свою чергу, затверджений урядом порядок [43] визначає дві умови, за наявності яких ВДП підлягає ліквідації, а саме:

- 1) наявна неспроможність ВДП провадити діяльність, передбачену статутом;
- 2) визнана недоцільність подальшої діяльності ВДП згідно з техніко-економічним обґрунтуванням.

При цьому, ліквідація ВДП передбачає: а) здійснення заходів щодо припинення господарської діяльності; б) приведення його виробничих фондів до стану, який гарантує безпеку людей, майна і довкілля; в) соціальний захист працівників, що вивільняються; г) вирішення інших соціально-економічних питань.

Втім, наявний досвід закриття ВДП в Україні свідчить, що воно проводилося без адекватних планів соціально-економічної підтримки територій та призвело до виникнення комплексних негативних наслідків [41], адже не було:

- розроблено та прийнято програми реконверсії регіонів закриття вугледобувних підприємств, що є одним із ключових компонентів успішної трансформації (зволікання з їх прийняттям неминує призводить до відтермінування вирішення вже наявних соціально-економічних проблем і гальмує подальший розвиток вугільних регіонів);

- розроблено переліків перспективних та неперспективних шахт, що підлягають ліквідації (чітке розуміння долі місцевої шахти дозволить керівництву монопрофільних міст і населенню регіону розпочати процес відповідального планування закриття підприємства та диверсифікації економіки);

- консультацій з місцевою владою та населенням регіону (у більшості випадків у колишніх мономістах починалися процеси економічного занепаду та міграції населення до інших населених пунктів та регіонів).

Таким чином, налагодження конструктивного діалогу між органами державної влади, органами місцевого самоврядування та місцевим населенням є необхідною умовою прийняття викликів, перед якими постають шахтарські регіони. Це включає питання, у тому числі: а) працевлаштування та перекваліфікації звільнених працівників; б) реконверсії вугільних територій та залучення інвестицій для підтримки нових видів економічної діяльності, що

прийдуть на заміну промисловості на основі викопного палива.

Крім того, в процесі виконання робіт з доопрацювання та затвердження Концепції реформування вугільної галузі і Плану заходів щодо її реалізації та Концепції трансформації вугільних регіонів України на період до 2030 р., в напрямку відповідного блоку пропонується врахувати наступні групи відносин, що врегульовані чинним законодавством, як то:

1) гірничі відносини: 1.1) згідно зі ст. 7 ГЗУ [44] державна політика в гірничодобувній промисловості базується, зокрема, на принципах державного регулювання діяльності суб'єктів гірничих відносин в гірничодобувній промисловості та державної підтримки гірничих підприємств; 1.2) обсяги державної підтримки гірничих підприємств визначаються Державним бюджетом України на поточний рік [44, ст. 9]; 1.3) припинення діяльності гірничих підприємств здійснюється у формі ліквідації, реорганізації або консервації гірничих підприємств [44, ст. 44]; 1.4) ліквідація або консервація гірничого підприємства здійснюється за проектом, затвердженим власником (керівником) гірничого підприємства, який включає: - соціально-економічне обґрунтування; - технічне рішення; - пропозиції про можливе відновлення гірничих робіт, використання гірничих виробок, будівель, споруд іншого призначення; - заходи, спрямовані на запобігання небезпечному впливу на інші підприємства, довкілля та людей; проект має пройти оцінку впливу на довкілля, технічну та інші види експертиз, а також бути погоджений в установленому законодавством порядку з органами гірничого нагляду, органами місцевого самоврядування та іншими заінтересованими органами [44, ст. 45];

2) бюджетно-фінансові відносини [45]: 2.1) головним розпорядником бюджетних коштів та відповідальним виконавцем бюджетної програми є Міненерго; 2.2) одержувачами бюджетних коштів є: - державні ВДП або господарські товариства з видобутку вугілля, 100 відсотків акцій яких належать державі, на яких здійснюються заходи з їх підготовки до ліквідації, рішення про

ліквідацію яких прийнято КМУ; - державні ВДП або господарські товариства з видобутку вугілля, 100 відсотків акцій яких належать державі, у відокремлених підрозділах яких здійснюються заходи з підготовки до ліквідації; - державні підприємства, на які Міненерго покладено функції замовника з виконання робіт і заходів з ліквідації ВДП; - державні підприємства, на яких покладено функції з утримання водовідливних комплексів, будівництво і реконструкція яких передбачені проектами ліквідації шахт, за умови, що забезпечення їх подальшого функціонування до вартості таких проектів не включене; - державні ВДП або господарські товариства з видобутку вугілля, 100 відсотків акцій яких належать державі, - замовники техніко-економічного обґрунтування недоцільності подальшої експлуатації ВДП; 2.3) відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України на 2021 рік» [46] за статтею «Заходи з ліквідації неперспективних вугледобувних підприємств» передбачено видатки обсягом 1 032 458,2 тис. грн.;

3) європейсько-правові відносини: 3.1) Угода про асоціацію між Україною та ЄС передбачає (ст. 264) домовленість сторін, що вони застосовуватимуть ст.ст. 262, 263 (3) або 263 (4) цієї Угоди з використанням як джерела тлумачення критеріїв, що впливають із застосування ст.ст. 106, 107 та 93 Договору про функціонування ЄС, зокрема відповідну судову практику Суду ЄС, а також відповідне вторинне законодавство, рамкові положення, керівні принципи та інші чинні адміністративні акти ЄС; 3.2) Рішенням Ради 2010/787/ЄС [47] визначено, що в контексті закриття неконкурентоспроможних шахт допомога вугільній промисловості може вважатися сумісною з належним функціонуванням внутрішнього ринку, якщо дотримано положення цього Рішення; 3.3) ст. 4 Рішення передбачено, що державна допомога, надана суб'єктам господарювання, які ведуть чи вели діяльність, пов'язану з видобутком вугілля, на покриття витрат, які виникають чи виникли через закриття вугільних підприємств, та які не пов'язані з поточним видобутком,

може вважатися сумісною з внутрішнім ринком за умови, що надана сума не перевищує таких витрат; така допомога може використовуватись для покриття: - понесених витрат та коштів, наданих тільки суб'єктами господарювання, що закривають чи закрили ВДП, включаючи суб'єктів господарювання, що користуються допомогою на закриття; - понесених витрат декількома суб'єктами господарювання;

4) господарські відносини: 4.1) ресурси держави - рухоме і нерухоме майно, кошти державного бюджету, інші кошти, що є об'єктом права державної власності, земля та інші природні ресурси, що є об'єктами права власності Українського народу, бюджети фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, щодо яких здійснюється державний нагляд або якими управляють чи розпоряджаються органи влади [48, п.16, ст.1]; 4.2) виконання робіт/заходів, пов'язаних із ліквідацією збиткових ВДП, слід вважати таким, що здійснюється за рахунок ресурсів держави у розумінні Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання».

В умовах кризових явищ у економіці, ефективність податкової політики загалом та рентної плати зокрема спроможні суттєво вплинути на стан фінансової безпеки держави, яка є однією з найважливіших складових економічної безпеки держави. Натомість, наявність дисбалансу у сфері рентної плати та інші негативні податкові фактори формують підґрунтя для чисельних зловживань, ухиляння від оподаткування, розвитку тіньової економіки, що в сукупності несе в собі загрозу фінансовій безпеці України.

Однією з умов стабілізації державних фінансів є подальше проведення податкової реформи за напрямками удосконалення системи податкового адміністрування, розроблення ефективного механізму здійснення контролю та звітності, взаємодії між суб'єктами податкової системи [49].

Вагоме місце серед складових рентної плати посідає рентна плата за користування надрами, яка поділяється на такі окремі види: 1) рентна плата за

користування надрами для видобування корисних копалин; 2) рентна плата за користування надрами в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин [50, ст. 251].

Задля більшої об'єктивності рентної плати, у попередньому дослідженні, було запропоновано розподіл надрової ренти на відповідні два види: а) гірничя рента; б) підземна рента [51, с. 29].

Правовий режим останньої встановлений ст. 253. Податкового кодексу України [50] (далі – ПК) з регулюванням таких видів відносин:

- 1) рентні (оподатковувані) суб'єкти - платники рентної плати;
- 2) вид (мета) використання ділянки надр;
- 3) позарентні (неоподатковувані) суб'єкти – особи, які не є платниками рентної плати;
- 4) об'єкти оподаткування рентною платою;
- 5) позарентні (неоподатковувані) об'єкти – підземні об'єкти надр, за користування якими рентна плата не справляється;
- 6) ставки підземної рентної плати, які встановлюються залежно від корисних властивостей надр і ступеня екологічної безпеки під час їх використання.

Особливої уваги, на тлі перманентної кризи вугільної галузі, заслуговують підземні об'єкти шахт, первинна експлуатація яких припинена чи призупинена, а саме ті, що передбачені ст. 253.5 ПК:

- 1) спеціально створені відпрацьовані гірничі виробки;
- 2) спеціально створені пристосовані гірничі виробки;
- 3) існуючі відпрацьовані гірничі виробки;
- 4) існуючі пристосовані гірничі виробки [52, с. 293].

На сьогодні в Україні видобування кам'яного вугілля ведеться у обсягах, що дорівнюють 1,7 відсотка загального видобутку у світі. Разом з тим вугільні родовища України характеризуються дуже складними природними умовами їх

розробки, а наявний шахтний фонд – високою зношеністю і низьким технічним рівнем, унаслідок чого вітчизняна вугільна промисловість є збитковою і потребує державної підтримки [53].

Під час реформування державних підприємств вугільної галузі передбачається шахтний фонд розподілити за такими групами [54]: 1) перспективні шахти; 2) неперспективні шахти.

Також слід виділити й групу вугледобувних підприємств, що приватизовані як єдині майнові комплекси [55], і діяльність яких може бути перефільована [56].

Згідно із Енергетичною стратегією України [57] заходи із закриття/консервації збиткових державних шахт завершуватимуться до 2025 р., щодо кожного об'єкта буде прийнято план пом'якшення соціальних та екологічних наслідків. При цьому, комплекс заходів із пом'якшення соціальних наслідків реструктуризації вугільної промисловості виконуватиметься у тісному зв'язку з програмами соціальної реконверсії регіонів закриття/консервації шахт, які також мають бути підготовлені та реалізовані за масштабної міжнародної допомоги. Відповідно до найкращих європейських практик такі програми включають організацію громадських робіт з відбудови інфраструктури, створення нових робочих місць, створення бізнес-інкубаторів, запровадження тимчасових спеціальних режимів економічної діяльності у районах закриття шахт, консультативну та фінансову підтримку підприємницьких ініціатив.

Серед останніх можна розглядати види користування надрами як ті, що вже *de jure* передбачені у ПК (ст.ст. 253.1.1 - 253.1.5) - зберігання природного газу, нафти, газоподібних та інших рідких нафтопродуктів;- витримування виноматеріалів, виробництва і зберігання винопродукції; - вирощування грибів, овочів, квітів та інших рослин; - зберігання харчових продуктів, промислових та інших товарів, речовин і матеріалів; - провадження інших видів

господарської діяльності; так і ті що de facto наявні, проте наразі не потрапляють до кола об'єктів оподаткування підземною рентною, а також ті, стосовно яких наявний досвід провідних поствугільних країн.

Декарбонізація енергетики набуває більшого впливу з точки зору запобігання зміні клімату, що впливає на формування балансу енергогенеруючих потужностей. Набуття чинності Паризькою угодою вимагає від міжнародної спільноти вжиття рішучих консолідованих заходів із протидії процесу глобального потепління на Землі. Національна Енергостратегія – 2035 [57] передбачає, що заходи із закриття/консервації збиткових державних шахт завершуватимуться до 2025 р., щодо кожного об'єкта буде прийнято план пом'якшення соціальних та екологічних наслідків.

Зелена Енергоконцепція – 2050 [58] передбачає, що видобувні компанії у секторах викопного палива (передусім, вуглецемісткого) та компанії, що працюють у суміжних до них секторах, використовуючи ці види палива, зокрема для виробництва електроенергії та теплової енергії, матимуть поступово згортати виробничу діяльність та, за власної ініціативи, переорієнтовувати свою діяльність на сфери, що є сумісними з цілями, передбаченими політикою та положеннями цієї Концепції.

Про необхідність закриття більшості українських вугільних шахт йшлося й на щорічній кліматичній конференції ООН COP-25 (грудень 2019 р., Мадрид). З 1990 р. занепад вітчизняної вугільної галузі демонструють наступні показники:

- 1) обсяг видобутку вугілля зменшився в 5 разів;
- 2) кількість зайнятих шахтарів скоротилася більш ніж у 20 разів;
- 3) до початку збройного конфлікту на сході України (весна 2014 р) видобуток вугілля здійснювали 148 шахт, з яких 102 перебували у державній власності, а 46 - у приватній;
- 4) на сьогодні із 102 шахт, підпорядкованих Міненерго, 67 шахт перебувають на тимчасово окупованій території, 33 - поза зоною ведення

бойових дій;

5) з 33 державних шахт, що діють на підконтрольній Україні території лише 4 шахти - прибуткові (12 %).

Таким чином, ситуація у вугільній галузі нашої держави стабільно погіршується і закриття шахт, а відтак і скорочення шахтарів, не уникнути. Тож на тлі очевидних соціальних та екологічних проблем, що супроводжуватимуть трансформацію вугледобувних регіонів, актуальним постає й питання про правове врегулювання статусу суб'єктів та режиму об'єктів, залучених до комплексу відносин, що виникатимуть в процесі її реалізації.

Якщо зазначені положення Енергостратегії – 2035 акцентували увагу на суб'єктному складі реконверсійних відносин, до яких варто було б додати й питання пенсійного та освітнього забезпечення, то об'єктне коло, після повної відмови від вугілля в енергетиці та припинення будь-яких дотації у цей сектор, вимагає, по-перше, узгодження структурних змін з усіма зацікавленими сторонами, включаючи й місцеве населення. По-друге, плани диверсифікації економіки, реструктуризації вугільної галузі, розвитку інфраструктури поствугільних регіонів мають базуватися на відповідному фінансовому забезпеченні, створенні цільових фондів, які об'єднують державну, приватну та міжнародну допомогу різних рівнів. По-третє, трансформація збиткових шахт і, перш за все, як цілісного технічно та організаційно відокремленого (єдиного) майнового комплексу (далі – ЄМК) засобів і ресурсів для видобутку корисних копалин, будівництва та експлуатації об'єктів із застосуванням гірничих технологій (шахти, рудники, копальні, кар'єри, розрізи, збагачувальні фабрики тощо), під яким ГЗУ розуміє гірниче підприємство [44, ст. 1].

В свою чергу, одним з видів останнього, відповідно до ст. 1 спеціального приватизаційного закону, розглядається вугледобувне підприємство - гірниче підприємство, основним видом економічної діяльності якого є підземне або відкрите добування вугілля, до складу якого можуть входити шахти,

шахтоуправління, розрізи та інші відокремлені підрозділи, що виконують допоміжні функції [59]. Натомість, окрема гірничавиробка (система гірничавиробок) або виробка, що входить до складу гірничого чи іншого підприємства та використовується для видобутку корисних копалин та інших цілей, а також будівлі (споруди), які технологічно пов'язані з ними, охоплюються поняттям «гірничий об'єкт» [44, ст. 1].

Пропозиція уряду виходить з того, що під час реформування державних підприємств вугільної галузі передбачається шахтний фонд розподілити за такими групами [61]:

1) перспективні шахти, які мають: а) значний обсяг промислових запасів вугілля; б) можливість в найкоротший строк виходу на беззбитковий рівень роботи;

2) неперспективні шахти, які розподіляються на дві підгрупи:

2.1) шахти, що підлягають консервації (в разі відсутності покупця під час проведення приватизації та за умови визначення техніко-економічного обґрунтування можливості відновлення їх діяльності у короткостроковій перспективі на прибутковому рівні без залучення державної підтримки), - це шахти з: а) низькими техніко-економічними показниками; б) високим рівнем зношення шахтного фонду; в) необхідним значним обсягом капітальних інвестицій для виведення шахти на беззбитковий рівень роботи; г) великим обсягом запасів вугілля;

2.2) шахти, що підлягають ліквідації, - це шахти, які: а) відпрацьовують залишкові обсяги промислових запасів; або б) не мають можливості виходу на беззбитковий рівень роботи.

Чергове завдання КМУ полягає у розробленні та затвердженні в установленому порядку, до 30 квітня 2020 р., концепції реформування вугільної галузі та плану заходів щодо її реалізації, передбачивши, зокрема, здійснення підготовчих заходів та проведення: а) приватизації перспективних вугільних

шахт, б) реструктуризації (консервації) безперспективних вугільних шахт [61].

Щодо першої групи, то тут слід мати на увазі об'єктний склад приватизації, до якого належать [59, ст. 4]:

- 1) вугледобувні підприємства як ЄМК;
- 2) шахти (шахтоуправління) як ЄМК;
- 3) розрізи як ЄМК;

4) акції, які належать державі у статутних капіталах акціонерних товариств, утворених у процесі приватизації чи корпоратизації державних ВДП.

Відносно другої групи пропоную врахувати поняття, наведене в одному з інвестиційних законів [62], а саме – «реструктуризація підприємства» - здійснення організаційно-економічних, правових, технічних заходів, спрямованих на зміну структури підприємства, його управління, форми власності, організаційно-правової форми, з метою фінансового оздоровлення підприємства, збільшення обсягів випуску конкурентоспроможної продукції, підвищення ефективності виробництва.

Якщо порівняти його з поняттям «консервація», під яким ГЗУ (ст. 1) розуміє припинення діяльності гірничого підприємства на невизначений строк з можливістю подальшого поновлення його роботи, то очевидно стає відсутність у цих поняттях ознаки тотожності. Відтак, положення указу щодо безперспективних вугільних шахт, слід трактувати як – або реструктуризація або консервація. До того ж, виходячи зі змісту поняття «реструктуризація», яке включає в себе, у тому числі, можливість зміни форми власності з державної, комунальної до приватної і навпаки, потенційно можна припустити проведення як процесу приватизації так і націоналізації.

На прикладі територій пріоритетного розвитку в Луганській області сформульована мета запровадження спеціального режиму інвестиційної діяльності, що полягає в [62, ст. 2]:

- а) залученні інвестицій у пріоритетні галузі виробництва для створення

нових робочих місць та працевлаштування працівників, які вивільняються у зв'язку із закриттям, реструктуризацією та перепрофілюванням гірничодобувних та інших підприємств;

б) впровадженні нових технологій;

в) розвитку зовнішньоекономічних зв'язків, збільшенні поставок на внутрішній ринок високоякісних товарів і послуг;

г) створенні сучасної виробничої, транспортної та ринкової інфраструктури;

д) ефективному використанні природних ресурсів.

Під поняттям «перепрофілювання підприємства», у зазначеному законі, розуміється - зміна технології виробничого процесу для випуску нової продукції (виконання робіт, надання послуг).

Крім того, спираючись на синонімічний зв'язок прикметників «єдиний» та «цілісний» (який становить собою внутрішню єдність, сприймається як щось нерозривно зв'язане), пропонується розглядати згадані вище об'єкти приватизації (ЄМК) як цілісні майнові комплекси (далі – ЦМК) - об'єкти, сукупність активів якого забезпечує провадження окремої діяльності, що визначає загальнодержавне значення підприємства, на постійній і регулярній основі. ЦМК можуть бути структурні підрозділи, які в установленому порядку виділяються в самостійні об'єкти [63].

До майна, яке включається до складу ЦМК державних підприємств, у тому числі казенних підприємств, належать:

1) спеціалізовані необоротні активи (основні засоби, незавершені капітальні інвестиції в необоротні матеріальні активи, інші необоротні активи) і запаси, які безпосередньо використовуються в єдиному технологічному процесі виробництва продукції (надання послуг, виконання робіт), який визначає загальнодержавне значення підприємства, в обсязі, передбаченому технологічною документацією;

2) активи, що тимчасово не використовуються у виробничому процесі, законсервовані об'єкти - за наявності на підприємстві проекту плану розвитку підприємства (інвестиційної програми) з обґрунтуванням економічної доцільності їх подальшого ефективного використання в основній діяльності підприємства;

3) активи, які не задіяні в технологічному процесі, але віднесені до об'єктів загальнодержавного значення.

Перепрофілювання, консервація або припинення діяльності вугледобувних підприємств протягом строку дії умов договору купівлі-продажу здійснюються виключно після погодження з державними органами приватизації та органом, уповноваженим управляти державним майном, згідно з порядком, затвердженим КМУ [59, ст. 15].

При цьому, власник вугледобувного підприємства подає на розгляд Мінергосугілля (зараз – Мінекоенерго) проект перепрофілювання, консервації чи ліквідації вугледобувного підприємства, який повинен відповідати вимогам ст.ст. 16 та 45 ГЗУ. Розробка та виконання проекту здійснюється за кошти власника ВДП [64].

Окрім режимів приватизації й реструктуризації, безперспективні шахти можуть розглядатися в якості об'єктів державно-приватного партнерства, навіть на тлі тієї обставини, за якої пошук, розвідка РКК та їх видобування, на підставі закону № 155-IX від 03.10.2019 р. [65], вже не відносяться до сфери його застосування, адже остання залишається вагомим перспективою для цієї групи вугледобувних підприємств.

Ще одним правовим режимом господарської діяльності безперспективних шахт можна розглядати концесію з урахуванням наступних положень:

1) концесія може застосовуватися для здійснення проектів у будь-яких сферах господарської діяльності, крім об'єктів, щодо яких законом встановлено обмеження чи заборона щодо передачі їх у концесію;

2) дія концесійного закону не поширюється на проекти, які передбачають пошук, розвідку родовищ та видобування корисних копалин [66].

Господарська діяльність, яка включає комплекс технічних заходів, спрямованих на вилучення газу (метану) вугільних родовищ (далі – МВР) з вугільних пластів, вміщуючих порід та підземних порожнин, у тому числі, відпрацьованих вугільних родовищ, якщо вилучений газ (метан) призначається для подальшого використання як матеріальний та/або енергетичний ресурс, розглядається як видобування МВР, а особливості надання спеціальних дозволів на здійснення такого виду господарської діяльності на відпрацьованих вугільних родовищах визначаються відповідно до закону [67].

Окремого аналізу, а так само й подальших досліджень і дискусій, потребує режим оренди, адже, якщо для цілей спеціального орендного закону [68] термін «об'єкти паливно-енергетичного комплексу» вживається у такому значенні - ЦМК або системи ЦМК підприємств, їх структурних підрозділів (філій, цехів, дільниць), які забезпечують (призначені) та достатні для провадження господарської діяльності у сфері видобування кам'яного вугілля та лігніту (бурого вугілля), його переробки, а перелік майна, що входить до складу об'єкта паливно-енергетичного комплексу, що перебуває у державній власності і передається в оренду, визначається відповідним договором, то загальний орендний закон [69] встановлює заборону, згідно із якою не можуть бути об'єктами оренди об'єкти права власності Українського народу, до яких відповідно до ст. 13 Конституції України належать і надра. Крім того, зазначеним законом серед цієї групи об'єктів окремо виділені спеціально відведені місця чи об'єкти, призначені для захоронення відходів (ділянки надр тощо) [69, ч. 2 ст. 3].

Нарешті, слід враховувати дозвільний режим, за яким одними з видів, для яких надра надаються у користування, відповідно до ст. 14 чинного КпН є:

- 1) будівництво та експлуатації підземних споруд, не пов'язаних з

видобуванням корисних копалин, у тому числі споруд для підземного зберігання нафти, газу та інших речовин і матеріалів, захоронення шкідливих речовин і відходів виробництва, скидання стічних вод;

2) створення геологічних територій та об'єктів, що мають важливе наукове, культурне, санітарно-оздоровче значення (наукові полігони, геологічні заповідники, заказники, пам'ятки природи, лікувальні, оздоровчі заклади та ін.);

3) задоволення інших потреб [70].

Ці положення КпН розвинуті у ст. 253 ПК [50], в якій, по-перше, передбачені певні види господарської діяльності в надрах. По-друге, об'єктом оподаткування рентною платою, в даному випадку, може виступати об'єм спеціально створених та існуючих гірничих виробок (відпрацьованих і пристосованих) або площа їх підземного простору.

Євроінтеграційний процес декарбонізації енергетики, а також річний план роботи на 2021 р. в рамках виконання Меморандуму щодо енергетичного партнерства між Україною та ЄС передбачає, серед іншого, поступову відмову від використання вугілля, відтак – поетапне закриття або трансформацію вітчизняних вугільних шахт.

Враховуючи особливу роль і місце вугільної промисловості в економіці та реалізації завдань структурної перебудови народного господарства, з метою виходу галузі з глибокої кризи, уряд у 1996-1997 рр. запропонував чергову систему державної підтримки ВДП [71].

Така дотаційна політика виходила з двох принципових особливостей:

1) підтримка збиткових вугільних шахт здійснювалася з використанням виключно бюджетних коштів;

2) кошти підтримки шахт розподілялися за цільовим призначенням.

При цьому, в якості аргументу висувалася теза, за якої у кризовий стан вугільної галузі доцільно надати можливість рентабельним підприємствам використати свої прибутки, у тому числі й рентні пільги, для розвитку

виробництва і нарощування видобутку.

В подальшому механізм використання коштів, передбачених у державному бюджеті за програмою «Реструктуризація вугільної галузі» був визначений урядовою постановою [72]. Зокрема, з метою визначення обсягу бюджетних коштів, необхідного для часткового покриття витрат, що включаються до собівартості товарної вугільної продукції, вугледобувні підприємства готують з урахуванням розроблених Міненерго методичних рекомендацій прогнозовані техніко-економічні показники діяльності та план заходів, які спрямовані на поліпшення показників з виробництва та зниження витрат товарної вугільної продукції, і подають їх на розгляд Міненерго в установленому ним порядку.

Бюджетні кошти, відповідно до встановленого КМУ Порядком, спрямовуються на:

1) повернення до державного бюджету коштів, виділених Міненерго для погашення заборгованості із заробітної плати перед працівниками вугільної промисловості на поворотній основі з резервного фонду державного бюджету;

2) забезпечення вітчизняного виробництва товарної вугільної продукції шляхом оплати праці та внесення обов'язкових платежів, пов'язаних з виплатою заробітної плати, спожитої електроенергії, а також погашення заборгованості із заробітної плати;

3) здійснення заходів з технічного переоснащення та модернізації ВДП;

4) оплату видатків за договорами постачання електричної енергії;

5) утримання об'єкта незавершеного будівництва «Будівництво шахти № 10 «Нововолинська» ДП «Волиньвугілля» (коригування)).

Проте, розгляд результатів оцінки ефективності бюджетної програми за 2020 рік КПКВК 2401590 «Реструктуризація вугільної галузі» дає підстави стверджувати, що уряд під реструктуризацією розуміє два напрями використання бюджетних коштів [73]:

1) забезпечення вітчизняного виробництва товарної вугільної продукції

шляхом оплати праці та внесення обов'язкових платежів, пов'язаних із виплатою заробітної плати, у тому числі на погашення заборгованості із заробітної плати;

2) підтримка у безпечному та безаварійному стані шахти № 10 «Нововолинська», у межах витрат, передбачених проектом «Будівництво шахти № 10 «Нововолинська» ДП «Волиньвугілля».

Натомість виконання бюджетної програми за 2020 р. КПКВК 2401070 «Заходи з ліквідації неперспективних вугледобувних підприємств» здійснювалося за чотирма напрямками:

1) підготовка державних ВДП до ліквідації;

2) підготовка відокремлених підрозділів державних ВДП до ліквідації;

3) ліквідація ВДП;

4) утримання водовідливних комплексів, будівництво і реконструкція яких передбачені проектами ліквідації шахт, за умови, що забезпечення їх подальшого функціонування до вартості таких проектів не включено.

Такий підхід до планування бюджетних витрат на вугільну галузь означає, що уряд під реструктуризацією передусім розуміє процес покриття збитків від виробництва товарної продукції без жодних стимулів до скорочення таких збитків для окремо взятих вугільних підприємств. У таких умовах вугільні підприємства не зацікавлені у зменшенні збитків, а навпаки, прагнуть отримати максимум бюджетних коштів на поточні видатки. Вони також не можуть розраховувати на додаткове бюджетне фінансування для модернізації виробництва через брак необхідних коштів у бюджеті [74, с. 37].

Таким чином, сьогодні Україна знаходиться перед непростим вибором місця коми у класичній фразі «ліквідувати не можна приватизувати».

3.2. Надроправові аспекти забезпечення енергетичної безпеки постконфліктних територій

Структура енергетичного балансу у світовій енергетичній сфері еволюціонує як внаслідок вдосконалення технологій і екологічних факторів, так і завдяки наявним природним ресурсам та транспортним можливостям. Забезпечення сталого розвитку паливно-енергетичного комплексу (далі - ПЕК) є особливо важливим на етапі входження країни до світового економічного простору, оскільки від стану ПЕК значною мірою залежить ступінь економічної та політичної незалежності країни, темпи виходу країни з кризового стану та її національна безпека. Неefективне внутрішнє споживання паливно-енергетичних ресурсів (далі – ПЕР) підвищує рівень залежності від країн-експортерів і поглиблює проблему енергетичної безпеки країни за рівнем імпортозалежності понад 51% при нереалізованому потенціалі енергозбереження в Україні до 48% від обсягу споживаних ПЕР [75, с. 2, 58-59].

За прогнозом компанії British Petroleum основні тенденції розвитку світової енергетики на 2015 – 2035 рр. полягатимуть у наступному [76]: - світовий попит на енергоресурси до 2035 р. зросте приблизно на 30%; він буде стимулюватися економічним зростанням у країнах, що розвиваються і відповідно стримуватися інтенсивним підвищенням енергоефективності; - удосконалення технологій та підвищена увага до питань екології відповідно до Паризької кліматичної угоди (COP21), змінюватимуть структуру попиту на первинні енергоресурси, але нафта і газ, поряд з вугіллям, залишаться основними джерелами енергії в період до 2035 р.; - попит на газ буде зростати більш високими темпами, ніж на нафту та вугілля; активізація видобутку зрідженого природного газу зумовить формування світового інтегрованого газового ринку; - найбільш швидкозростаючими енергоресурсами залишатимуться поновлювані джерела енергії – обсяги їх споживання зростуть

більш ніж у чотири рази за прогнозований період; - електрогенерація забезпечить майже третину приросту споживання первинних енергоресурсів; - темпи зростання викидів вуглекислого газу скоротяться на третину за останні 20 років завдяки підвищенню енергоефективності та зміни структури балансу енергоспоживання; - попит на нафту зростатиме більш низькими темпами; до 2030 р. використання нафти в нафтохімії стане основним джерелом зростання попиту, змістивши з першої позиції транспортний сектор.

Як декларує Загальнодержавна програма розвитку МСБ України на період до 2030 р. - одним із вагомих чинників подолання кризового становища в економіці України є належне забезпечення потреб економіки в мінерально-сировинних ресурсах та ефективне їх використання [77]. В якості мети згадана програма визначила:

- 1) забезпечення потреб національної економіки у мінеральних ресурсах за рахунок власного видобутку;
- 2) зменшення залежності України від імпорту мінеральних ресурсів;
- 3) збільшення експортного потенціалу країни за рахунок власного видобутку корисних копалин, що мають великий попит на світовому ринку. Це, власне, повною мірою відповідає сучасним європейським принципам сталого розвитку - забезпечення нагальних потреб у мінеральних ресурсах без ризику позбавлення майбутніх поколінь у забезпеченні їх потреб.

Проблема розвитку МСБ України, як матеріальної основи зростання національної економіки, потребує зваженого системного підходу, оптимальним варіантом якого є збалансоване використання ресурсів держави і приватного бізнесу та запровадження інноваційно-інвестиційного механізму надкористування, що дасть змогу: а) підвищити ефективність засобів впливу з боку держави на розвиток геологічної галузі; б) забезпечити впровадження сучасних ефективних форм господарювання; в) створити додаткові робочі місця на підприємствах мінерально-сировинного комплексу та збільшити його

внесок у розвиток національної економіки; г) зменшити її залежність від імпорту окремих видів мінеральної сировини та зміцнити експортний потенціал.

Проблеми передбачалося розв'язати шляхом [77]:

1) концентрації зусиль, у тому числі фінансових ресурсів, на пріоритетних напрямках розвитку МСБ, пошуках та розвідці РКК, насамперед стратегічно важливих для національної економіки;

2) активізації робіт щодо геологічного вивчення надр з використанням сучасних засобів нагромадження, систематизації та обробки геологічної інформації, впровадження нових методів і технологій пошуків і розвідки РКК;

3) диференційного підходу до оцінки запасів і перспективних ресурсів мінеральної сировини, впровадження раціональних способів розробки комплексних родовищ і вилучення супутніх компонентів, відтворення ресурсного потенціалу регіонів з інтенсивним видобутком корисних копалин;

4) активізації міжнародного співробітництва з питань геологічного вивчення, раціонального використання і охорони надр.

В механізмі виконання програми (набула чинність 25.05.2011) питанню нормативно-правового забезпечення приділено не так багато уваги, проте головні моменти полягають у наступному: - вдосконалення нормативно-правових актів, зокрема підготовки нової редакції КпН; - удосконалення методики розрахунків початкової ціни продажу спеціальних дозволів на користування надрами (далі – СДнКН); - удосконалення критеріїв визначення переможців конкурсів (аукціонів) на користування надрами і на право укладення угод про розподіл продукції (далі – УРП); - удосконалення відповідальності користувачів надр за виконання інвестиційних угод, проектної документації на розробку родовищ; - удосконалення ліквідації наслідків надкористування; - удосконалення здійснення вторинних операцій купівлі-продажу прав на користування надрами відповідно до практики розвинутих

країн світу.

Втім, станом на квітень 2020 р., слід констатувати про відсутність будь-яких вагомих результатів в напрямку виконання зазначених надроправових заходів і, що найголовніше, - нова редакція КпН досі не прийнята.

Аналогічним результатом можна охарактеризувати й плани Енергетичної стратегії України на період до 2035 р., в якій напрям реформування енергетичного сектору (до 2020 р.) передбачав [78]:

1) удосконалення механізму адміністрування підготовки документації про виділення земельних ділянок, ліцензійних площ, погодження маршрутів прокладання трубопроводів на землях сільськогосподарського призначення, водного та лісового фондів, видачі археологічних дозволів тощо;

2) підвищення прозорості та системності процесу видачі СДнКН;

3) забезпечення недискримінаційного доступу до геологічної інформації;

4) створення умов, належного рівня технологічного оснащення та залучення провідних компаній світу до геологічного вивчення і розробки нафтогазоносних надр з метою підтримання та нарощування обсягів вітчизняного видобутку вуглеводнів;

5) підвищення прозорості і публічності процесу видачі СДнКН, забезпечення його системності;

6) скорочення строків та переліку процедур, пов'язаних із наданням СДнКН;

7) стимулювання розробки покладів із важковидобувними та виснаженими запасами нафти шляхом встановлення обґрунтованих ставок рентної плати за користування надрами.

Наступним законодавчим актом, який затвердив стратегію державної екологічної політики України на період до 2030 р. [79], проголошено, що належне державне управління в галузі геологічного вивчення та використання надр, залучення інвестицій сприятимуть збільшенню видобутку

гостродефіцитної сировини і підвищенню економічної незалежності та безпеки держави.

Основними напрямками збалансованого використання надр України, перетворення сфери надрокористування в максимально прозору та інвестиційно привабливу галузь, що відповідає кращим міжнародним стандартам, на думку розробників вказаної стратегії, мають стати:

- а) перехід до ресурсозберігаючих технологій;
- б) повноцінне впровадження оцінки впливу на довкілля;
- в) обов'язковість рекультивації;
- г) невідворотність відповідальності за порушення природоохоронного законодавства.

Оптимістичними виглядають новітні плани щодо підвищення ефективності державної політики у сфері енергетичної безпеки. Зокрема, аналіз результатів виконання завдань щодо забезпечення належного рівня енергетичної безпеки, визначених рішеннями Ради національної безпеки і оборони України, свідчить про недостатню ефективність заходів, що вживаються органами виконавчої влади у цій сфері [80]. Відтак, КМУ доручено, у тому числі, внести на розгляд Верховної Ради України, у 6-ти місячний строк, законопроект нової редакції КпН, передбачивши зокрема положення щодо: 1) захисту національних інтересів; 2) забезпечення рівних можливостей користування надрами; 3) відкритості проведення аукціонів з продажу СДнКН; 4) прозорості системи державного моніторингу використання і охорони надр; 5) посилення контролю та відповідальності за порушення вимог законодавства у сфері надрокористування.

Слід зазначити, що чергова реформа підзаконного блоку законодавства про надра, яка була розпочата наприкінці 2018 р., коли були введені онлайн-аукціони з продажу СДнКН (з 24 жовтня 2018 р. - виключно відповідно до Тимчасового порядку реалізації [81], затвердженого постановою КМУ від 17

жовтня 2018 р. № 848 в редакції постанови КМУ від 23 жовтня 2019 р. № 960), отримала своє продовження й щодо: 1) порядку розпорядження геологічною інформацією [82]; 2) порядку надання СДнКН [83].

Відносно законодавчої ініціативи зверну увагу на проект Закону про внесення змін до ПК щодо стимулювання ефективного користування ділянками нафтогазоносних надр, який 04.03.2020 р. було відкликано [84].

Натомість, довгоочікуваний КпН у новій редакції планується передати до Верховної Ради України у травні поточного року. На січень 2020 р. заплановане погодження кінцевої концепції, а з лютого - початок написання проекту КпН. Його розробкою займається консорціум європейських компаній за участі Офісу ефективного регулювання та вітчизняних експертів. Для формування пропозицій, узагальнення законодавчих ініціатив і оформлення проекту нового КпН залучені надрова бізнес-спільнота, Американська торговельна палата, Асоціація газовидобувних компаній, Національна асоціація добувної промисловості, Федерація роботодавців України, Міненерго тощо [85, 86].

На підставі вищевикладеного пропонуються наступні сфери відносин задля їх урахування та врегулювання у новому кодифікованому акті надрового законодавства та Стратегії економічної безпеки України.

1. Геолого-інформаційні відносини – доступ, відкритість, інтеграція даних і знань.

2. Підземні відносини – первинне використання підземного простору міст, повторне використання техногенного простору, у тому числі й для зберігання енергії.

3. Гірничі відносини – диференціація правових режимів РКК та окремих видів корисних копалин за критеріями «економічна (стратегічна) значущість» та «промислова залежність»; техніко-економічна й екологічна переоцінка техногенних гірничих відходів, що є стратегічними для України.

4. Фінансові відносини – оптимізація державного фінансування

проведення геолого-розвідувальних робіт та підготовки РКК до експлуатації.

5. Рентні відносини – диференціація податкових режимів та об'єктів оподаткування (гірничих та підземних).

6. Цивільні відносини – відносини гірничої шкоди, права власності, обігу права на СДнКН, зобов'язальні відносини.

7. Екологічні відносини – визначення правових норм, правил і гарантій щодо охорони довкілля й раціонального використання природних ресурсів при користування надрами у просторі та часі.

8. Адміністративні та кримінальні відносини – вдосконалення процедури гірничого та геологічного нагляду і контролю, розширення та конкретизація складів надрозначущих правопорушень.

Розкриваючи існуючі екологічні проблеми та сучасний стан довкілля Донбасу Верховна Рада України констатувала [79], що військовими діями, руйнацією інфраструктури та екологічно небезпечних підприємств на ТОТ України порушено екологічну рівновагу, що:

- 1) призвело до небезпечних змін стану довкілля;
- 2) спричинило шкоду здоров'ю та порушило безпеку життєдіяльності для п'яти мільйонів населення на території близько 30 тис. кв.км.

Основними загрозами є:

- затоплення шахт та можливість виходу токсичних шахтних вод на поверхню, проникнення у підземні води;
- загроза потрапляння їх до річки Сіверський Донець та Азовського моря;
- припинення роботи очисних споруд та пошкодження сховищ токсичних та радіоактивних відходів;
- пошкодження територій природно-заповідного фонду;
- забруднення атмосферного повітря та ґрунтів хімічними продуктами внаслідок вибухів боєприпасів;
- знищення ландшафтів та рослинності у зв'язку з використанням

військової техніки та будівництвом оборонних споруд;

- знищення значних площ лісів унаслідок викликаних воєнними діями пожеж та неконтрольованих рубок.

Провівши аналіз стану та перспектив розвитку ВДП вугільної галузі, які наразі перебувають на ТОТ Донбасу, автори [87, с. 21-22] визначили, що сумарні обсяги видобутку вугілля у 2025–2035 рр. досягатимуть 100 млн т, у т.ч. 25–27 млн. т на території, що наразі окупована. Порівняно з попередніми прогнозами розвитку вугільної промисловості щорічні втрати обсягів видобутку вугілля в результаті окупації частини територій Донбасу оцінюються в 15–20 млн т.

При цьому, значущість вугілля, як основного вітчизняного енергетично-сировинного ресурсу вимагає від держави і вугільних підприємств розробки економічного механізму стимулювання екологічно сталого розвитку вугільної галузі. Це дозволить не тільки зменшити обсяг вливу ВДП на довкілля, а й створити передумови покращення ефективності їх господарської діяльності.

Для багатьох суб'єктів вугільних відносин використання вторинних ресурсів є одним з основних, а іноді й єдиним, напрямом їх розвитку, оскільки використання побічної сировини процесів видобування вугілля в якості вторинних ресурсів допоможе вугільним підприємствам вирішити одразу дві проблеми.

По-перше, переробка та реалізація допоміжної продукції вугільного підприємства принесе йому додатковий або навіть основний економічний ефект, а впровадження цього напрямку зможе вивести вугільне підприємство на новий, інноваційний рівень розвитку.

По-друге, утилізація відходів сприятиме зменшенню негативного впливу на довкілля. Тому питання технологічного й геологічного вивчення, видобування, переробки і використання вторинних вугільних ресурсів, особливо в умовах ПКТ уявляються надзвичайно актуальним напрямом

дослідження, а їх правове забезпечення вимагає відповідної адаптації.

О.Р. Губанова запропонувала модель організаційно-економічного механізму стимулювання вторинного ресурсокористування, яка є системою, що складається з таких підсистем [88, с. 35-36]: - підсистема інструментів стимулювання вторинного ресурсокористування; - підсистема забезпечення (зовнішні умови функціонування механізму); - підсистема контролю (критерії оцінки результативності механізму).

Крім того, зазначена дослідниця слушно зауважує, що важливою умовою успішного розв'язання задачі економічного стимулювання господарського використання вторинних ресурсів, а також підвищення відповідальності щодо застосування рециклінгу відходів, уявляється вдосконалення нормативно-правової бази, зокрема, у сфері оподаткування і нормування відходонакопичення.

Зазвичай, до видів відходів видобутку і збагачення корисних копалин відносять:

- 1) розкриті породи відкритого видобутку;
- 2) вміщуючі породи підземного видобутку;
- 3) порода, шлами, хвости збагачення (флотації);
- 4) шахтні води;
- 5) газоподібні викиди.

Особливу групу вторинних георесурсів представляють собою техногенні родовища корисних копалин, визначення яких наведено у ст. 5 КпН [70].

Крім того, одним з легальних видів користування надрами, відповідно до положень ст.ст. 14 та 22 КпН є надання надр для захоронення відходів виробництва та інших шкідливих речовин, скидання стічних вод. Вирішення цього питання, згідно із ст. 8 КпН належить до відання КМУ.

Натомість, до повноважень місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування у сфері гірничих відносин відповідно до їх

компетенції, серед іншого, належить здійснення контролю за збиранням, переробкою, утилізацією та захороненням промислових відходів гірничих підприємств [44, ст. 11].

При цьому, до основних екологічних вимог у сфері проведення гірничих робіт віднесено: - раціональне використання мінеральних відходів порідних відвалів (сховищ) для повторної переробки на основі широкого застосування новітніх технологій; - запобігання осіданню, підтопленню, заболочуванню, засоленню, висушенню та забрудненню відходами виробництва поверхні землі [44, ст. 34].

Достатньо перспективні, але на жаль й досі не реалізовані належним чином, відносини, що виникають у зв'язку з покращанням умов праці та безпеки праці шахтарів, геологічним вивченням надр з метою виявлення запасів, подальшим видобуванням газу (метану) з вугільних родовищ, промислово розробка яких не здійснювалася, незалежно від їх подальшого використання, видобуванням МВР при дегазації діючих шахт і тих, що готуються до експлуатації, та на відпрацьованих вугільних родовищах, використанням МВР як матеріального та/або енергетичного ресурсу, регулює відповідний закон [67].

Нарешті, слід звернути увагу й приписи Закону України «Про відходи» [89, ст. 4], яким визначено, що особливості регулювання відносин щодо поводження з невлловлюваними газоподібними речовинами, що викидаються безпосередньо у повітря, радіоактивними відходами і речовинами, забрудненими ними, розкритими породами гірничодобувних підприємств, які за технологією зворотного відвалоутворення використовуються для закладення виробленого простору, а також вторинними матеріальними чи енергетичними ресурсами та іншими відходами визначаються відповідними законами.

В цьому аспекті, правове забезпечення користування вторинними георесурсами, особливо в умовах ПКТ, має достатній потенціал для розвитку.

3.3. Правове забезпечення відновлення життєдіяльності міст на Сході України

Конфлікт на Сході України, за оцінками ООН, є одним з самих смертоносних в Європі з часів Другої світової війни. За п'ять років війни на Донбасі [90]: 1) загинуло 13 тис. людей, 28 тис. поранені, близько 1,8 млн. жителів Донбасу і Криму стали внутрішніми переселенцями; 2) окуповано 17 тис. км² ДЛЮ, разом з Кримом це складає 43,7 тис. км² – тобто 7,2% території України; 3) залишається неконтрольованими 409,7 км українсько-російського кордону; 4) Україна зазнала величезних фінансово-економічних втрат - 27% промислового потенціалу ДЛЮ незаконно переміщено до РФ, включно з обладнанням 33 місцевих промислових гігантів.

Не менших втрат військовий конфлікт завдає довікільно, при цьому стан екологічної безпеки різниться за видами територій, що знаходяться в його зоні, тому досвід, напрацьований військовим законодавством буде безумовно корисним для правового регулювання як екологічних так і будівельних відносин, що виникають та будуть виникати в процесі відновлення життєдіяльності у містах на ПКТ.

Зокрема, Закон України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції» [91] визначив тимчасові заходи для забезпечення підтримки суб'єктів господарювання, що здійснюють діяльність на території проведення АТО (ООС), та осіб, які проживають у зоні проведення АТО або переселилися з неї під час її проведення, а також надав визначення терміну «територія проведення АТО - територія України, на якій розташовані населені пункти, визначені у затвердженому КМУ переліку, де проводилася АТО, розпочата відповідно до Указу Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України» від 14 квітня 2014 р.

Якщо останнє рішення є таємним, а тому й не підлягає опублікуванню, то в урядовому розпорядженні затверджено перелік населених пунктів, на території яких здійснювалася АТО [92], де по ДЛЮ виділені дві групи населених пунктів: 1) міста обласного значення; 2) райони; кожна з яких містить відповідний перелік міст, селищ міського типу, селищ та сіл.

Іншим розпорядженням КМУ затверджені два переліки населених пунктів із зазначенням міст обласного значення (у тому числі всіх населених пунктів, які адміністративно підпорядковані міським радам цих міст) та населених пунктів районів [93]: а) на території яких ОДВ тимчасово не здійснюють свої повноваження; б) що розташовані на лінії зіткнення.

Отже, за територіальним критерієм вказані населені пункти поділені на такі групи: 1) міста, на території яких здійснювалася АТО; 2) міста, на території яких ОДВ тимчасово не здійснюють свої повноваження; 3) міста, що розташовані на лінії зіткнення.

Слід також враховувати, що ще до затвердження цих переліків, відповідно до ст.ст. 5, 6 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 р. «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України», уведеного в дію Указом Президента від 14 квітня 2014 р. № 405, а також наказів керівника Антитерористичного центру при Службі безпеки України від 07 квітня 2014 р. 33/55т «Про проведення антитерористичної операції» та від 14 вересня 2014 р. № 33/752т «Про визначення меж проведення антитерористичної операції», наказом Антитерористичного центру при Службі безпеки України були визначити такі райони проведення АТО та терміни її проведення: 1) Донецька і Луганська області - з 07 квітня 2014 р.; 2) Харківська область - з 07 квітня 2014 р. до 14 вересня 2014 р. [94].

Підкреслюючи, що суверенітет України поширюється на всю її територію,

яка в межах міжнародно визнаного державного кордону є цілісною і недоторканою, Верховна Рада України на початку 2018 р. прийняла закон, який визначені особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на ТОТ у ДЛЮ [95]. Серед основних напрямів захисту прав і свобод цивільного населення на ТОТ у ДЛЮ законом визнано сприяння забезпеченню соціально-економічних, екологічних та культурних потреб, зокрема шляхом реалізації заходів, визначених центральним ОВВ України, що забезпечує формування та реалізує державну політику з питань ТОТ, на виконання відповідних рішень КМУ.

Вперше в законі з'явилися такі поняття як «райони бойових дій» і «зони безпеки». Останні розташовані на контрольованих урядом територіях, прилеглих до району бойових дій. Їх межі визначаються начальником Генерального штабу - Головнокомандувачем ЗСУ за поданням Командувача об'єднаних сил.

Надалі, відповідно до Указу Президента України від 30.04.2018 р. № 116/2018 [96] та Наказу Верховного Головнокомандувача ЗСУ «Про початок операції Об'єднаних сил із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі та стримування збройної агресії Російської Федерації на території Донецької та Луганської областей» з 14.00 30 квітня 2018 р. широкомасштабна АТО завершується та розпочинається ООС із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі та стримування збройної агресії РФ у ДЛЮ.

Відповідно до ч. 2 ст. 1 закону щодо забезпечення державного суверенітету України на ТОТ у ДЛЮ [95] межі та перелік районів, міст, селищ і сіл, частин цих територій, а також їх точні географічні координати визначені Указом Президента України від 7 лютого 2019 р. № 32/2019 [97].

В цьому указі вживається, але не розкривається, ще один територіальний термін, а саме - «лінія розмежування», під якою зазвичай розумілася і «лінія зіткнення», тобто лінія буферних зон на території ДЛЮ між підконтрольними

Україні населеними пунктами та ТОТ.

Легальні їх визначення, що вживаються на підзаконному рівні у постановках КМУ, підтверджує подібне уявлення:

1) лінія зіткнення - умовне розмежування між тимчасово неконтрольованою територією та контрольованою територією [98];

2) лінія розмежування - умовна лінія на місцевості між ТОТ та контрольованими територіями, яка проходить по передньому краю передових позицій об'єднаних сил [99].

Уздовж лінії розмежування сторін (по фронту) проходить так звана «сіра зона» - буферна смуга нейтральної території. Її ширина в деяких місцях досягає кількох кілометрів, а в інших - всього дві-три сотні метрів. У той час як на фронті триває режим припинення вогню, саме ця територія перетворилася в найгарячіше місце конфлікту [100]. Населені пункти сірої зони перебувають в особливому побутовому занепаді, а їх жителі страждають від правового вакууму, що утворився через відсутність там українських органів влади [101].

У випадку реалізації плану розведення військ по всій довжині фронту, сіра (буферна, демілітаризована) зона значно збільшиться і простягатиметься на кілометри завширшки. Як війська України, так і проросійські бойовики, не матимуть права знаходитися в ній. За одним із варіантів, до зони потрапляють низка населених пунктів, що зараз знаходяться під захистом ЗСУ, а також частина Донецька [102].

Міністерство оборони України дало роз'яснення й щодо особливого порядку, який буде діяти з оголошенням початку проведення ООС на території ДЛО [103]. Зокрема, в зоні безпеки рішенням Командувача ООС можуть створюватися: 1) райони обмеженого доступу; 2) райони забороненого доступу.

Допуск до району обмеженого доступу осіб не залучених до заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримуванні збройної агресії РФ у ДЛО, здійснюється за рішенням Командувача об'єднаних сил,

командирів оперативно-тактичних угруповань (далі – ОТУ) та відповідних командирів (начальників) до повноважень яких входить забезпечення дотримання порядку перебування в районах проведення ООС та на об'єктах, що перебувають під їх охороною (оперативним управлінням).

Допуск до району забороненого доступу здійснюється на підставі встановлених зразків перепусток, за рішенням Командувача об'єднаних сил. Допуск сторонніх осіб до такого району заборонено.

При цьому під поняттям «район бойових дій» вважається район, що охоплений бойовими діями уздовж лінії зіткнення, де підрозділи ЗСУ, інших військових формувань та правоохоронних органів виконують бойові завдання щодо недопущення прориву противника в глибину території держави.

Крім того, в зоні безпеки на території ДЛЮ для осіб, не залучених до проведення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії РФ, встановлені наступні режими перебування:

1) «зелений» - перебування та переміщення осіб не обмежено, за винятком районів забороненого та обмеженого доступу;

2) «жовтий» - перебування та переміщення осіб в зоні безпеки здійснюється за наявності документів, що посвідчують особу, крім того, проводиться особистий огляд громадян, огляд речей, що при них знаходяться, транспортних засобів та речей, які ними перевозяться; режим встановлюється на рубежах ізоляції та районах обмеженого доступу;

3) «червоний» - перебування осіб тимчасово обмежено (заборонено): - пропуск громадян та посадових осіб здійснюється за наявності встановленої Командувачем об'єднаних сил (командиром ОТУ) перепустки; - рух транспортних засобів та пішоходів на вулицях та дорогах обмежено (заборонено); - транспортні засоби та громадяни на окремі ділянки місцевості та об'єкти не допускаються. Відповідні режими можуть тимчасово вводитися в окремих районах або у всій зоні безпеки рішенням Командувача ООС.

«Червоний» режим перебування в районі бойових дій та в районах забороненого доступу на території ДЛО встановлений для осіб, не залучених до проведення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії РФ. Ізоляцію району проведення операції здійснити шляхом несення служби (виконанням бойових завдань) на рубежах ізоляції.

Поняття «рубіж ізоляції» - розглядається як визначені рішенням Командувача об'єднаних сил місця, ділянки місцевості, які прилягають до району проведення операції, району бойових дій, де здійснюється перевірка у громадян і посадових осіб документів, що посвідчують особу, здійснюється особистий огляду громадян, речей, що при них знаходяться, транспортних засобів та речей, які ними перевозяться;

В'їзд до району проведення операції, району ведення бойових дій, районів обмеженого та забороненого доступу дозволяється лише через визначені командуванням об'єднаних сил блокпости.

Нарешті, слід враховувати, що міста на Сході України диференційовані й по функціональним типам територій, як то [104]: 1) макрорегіон «Азов-Чорне море»; 2) прикордонні території у несприятливих умовах; 3) ТОТ України; 4) природоохоронні території та об'єкти (території Смарагдової мережі); 5) центри економічного розвитку; 6) сільські території у несприятливих умовах; 7) монофункціональні міста.

Таким чином, для забезпечення відновлення життєдіяльності міст, розташованих на відповідних територіях, необхідно мати правовий режим, адекватний наявним особливостям цих територій, з урахуванням їх можливої динаміки у часі, просторі та за колом осіб.

Меморандум про взаєморозуміння щодо співробітництва в енергетичній галузі між Україною та Європейським Союзом (далі - ЄС), укладений 1 грудня 2005 р. [105], визначив фундаментальні принципи стратегії співпраці між цими

двома сторонами впродовж наступних десяти років.

Протягом зазначеного періоду були досягнуті значні успіхи у реалізації п'яти дорожніх карт, визначених цим документом, в тому числі й у сфері вугільної галузі. Завдяки цьому значно підвищився рівень інтеграції енергетичних ринків України та ЄС [106].

На підставі досягнутих результатів, Україна та ЄС мають намір розширити свою співпрацю щодо реформування та реструктуризації вугільної галузі України, приділяючи належну увагу екологічним та соціальним аспектам її функціонування, у тому числі шляхом внесення законодавчих змін задля розвитку вугільного ринку та надання допомоги у глибокій та всеосяжній реструктуризації цієї галузі.

Визнаючи той факт, що економіка України є однією з найбільш вуглецевоемних у світі, а також враховуючи, що загальною метою є низьковуглецевий розвиток, декарбонізація всіх її секторів, сторони Меморандуму підтримують розроблення відповідних стратегій скорочення викидів парникових газів та обмін ними, серед яких й стимулювання відновлення та використання метану з діючих і закритих вугільних шахт.

Останні, у своїй більшості, знаходяться на Сході України, тобто регіоні, в якому до соціально-економічних проблем життєдіяльності вугільних мономіст додався вплив еколого-мілітаристських наслідків бойових дій. Тому подолання постконфліктного становища вугільних містоутворюючих підприємств (далі – МУП), у тому числі й правовими засобами, безумовно є актуальним напрямом дослідження, в якому питання складу цього виду правовідносин посідають провідне місце.

Тим більше, що сторони зазначеного Меморандуму взяли на себе зобов'язання співпрацювати з метою сприяння повноцінній участі України у заходах, передбачених, серед іншого, Дослідницькою програмою науково-дослідного фонду вугілля і сталі (Research Fund for Coal and Steel - RFCS) [107]

та іншими програмами, пов'язаними з дослідженнями у галузі енергетики та застосуванням наукового підходу до регулювання цієї галузі.

Відповідно до ЄЗК (European Green Deal – EGD), подальша декарбонізація енергетичної системи має вирішальне значення для досягнення кліматичних цілей в 2030 і 2050 роках. Декарбонізація енергетичної системи також тягне за собою швидке припинення використання вугілля і декарбонізуючого газу [108].

З метою забезпечення узгоджених дій центральних та місцевих органів виконавчої влади щодо визначення механізмів реалізації державної політики з питань імплементації цілей сталого розвитку України, створення умов для забезпечення конкурентоспроможності українських виробників та підприємств під час реалізації ініціативи Європейської Комісії EGD, збереження біорізноманіття, захисту здоров'я, добробуту громадян від ризиків та наслідків зміни клімату, в Україні утворена Міжвідомча робоча група [109].

Особливо гостро ці питання стоять для вугільних мономіст, що знаходяться на ПКТ, адже на тлі ліквідації чи консервації МУП, життєдіяльність цих населених пунктів здебільше залежить не тільки від безпечності їх трансформаційного переходу, а й від системності відновлення інфраструктурного середовища, оскільки статус МУП наразі визначається у національному законодавстві двома показниками [110]:

1) це підприємство розташовано в містах обласного або районного підпорядкування;

2) кількість працівників цього підприємства (з урахуванням членів їх сімей) становить не менше половини населення адміністративно-територіальної одиниці, на території якої воно розташоване.

В цьому аспекті слід погодитися з думкою О.М. Кравцової, відповідно до якої система «МУП - монопрофільне місто» більш уразлива до загрози банкрутства, ніж системи в містах з адаптивною поліфункціональною економікою. Використання інноваційних підходів до вирішення соціально-

економічних проблем передкризового та кризового стану монопрофільних міст - застосування елементів ДПП, механізмів «індустріальна диверсифікація», «стабільне мономісто», «кероване стиснення», створення інвестиційного паспорту міста - надає можливості для саморозвитку населених пунктів та їх гнучкої адаптації до зміни довкілля без постійного звернення до ресурсів держави, для покращення якості життя населення [111, с. 42].

В той же час, пропонується використати й наявний у ядерному законодавстві механізм соціально-економічної компенсації ризику для населення, яке проживає в зонах спостереження - територіях, на яких можливий радіаційний вплив ядерної установки та об'єктів, призначених для поводження з радіоактивними відходами, на населення, що проживає в цій зоні [112].

У випадку із вугільними мономістами, використовуючи термінологію щодо підприємств з видобування і переробки уранових руд, можна запропонувати наступне визначення вугільних монофункціональних міст - супутники підприємств з видобування і переробки вугілля - адміністративно-територіальні одиниці, спеціалізація праці населення в яких визначається вугледобувними підприємствами.

Останні, в розумінні Закону України «Про особливості приватизації вугледобувних підприємств» [59], це - гірничі підприємства, основним видом економічної діяльності яких є підземне або відкрите добування вугілля, до складу яких можуть входити шахти, шахтоуправління, розрізи та інші відокремлені підрозділи, що виконують допоміжні функції.

Значеним суб'єктам господарювання у вугільній галузі може надаватися державна допомога, до критеріїв оцінки допустимості якої належить [113]: - недопущення суттєвої нерівності умов діяльності конкуруючих між собою суб'єктів господарювання у вугільній галузі; - недопущення, усунення, обмеження чи спотворення конкуренції на ринках виробництва теплової та електричної енергії; - зменшення впливу на НПС в результаті видобутку

вугілля вугільними підприємствами, яким надається допомога на закриття (ліквідацію).

Даний механізм розроблений урядом у відповідності до вимог Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання».

Отже, суб'єктне коло правовідносин в сфері життєдіяльності вугільних мономіст на ПКТ, які, в межах своїх повноважень, є чи можуть бути учасниками цих відносин, пропонується диференціювати за відповідними рівнями наступним чином: 1) міжнародні суб'єкти; 2) іноземні суб'єкти; 3) вітчизняні суб'єкти (державні, галузеві, регіональні, виробничі, персональні).

При цьому, останній рівень слід розглядати також у декількох аспектах, а саме: 3.1) суб'єкти, пов'язані правовідносинами із МУП; 3.2) суб'єкти, не пов'язані правовідносинами із МУП; 3.3) громадяни вугільних мономіст та їх об'єднання, які беруть участь у здійсненні заходів щодо забезпечення життєдіяльності населення та населеного пункту.

Саме останні, разом із елементами техно-, антропогенного та природного середовища складатимуть сукупність об'єктного складу відносин, що досліджуються. Його подальша конкретизація має стати наступним кроком пошуків у цій проблематиці.

Одним з ключових завдань у сфері секторальної інтеграції є залучення України до реалізації ЄЗК - набору політичних ініціатив, висунутих Європейською Комісією (далі – ЄК) із загальною метою зробити клімат Європи нейтральним до 2050 року.

Однією з ключових ініціатив, необхідних для досягнення цілей ЄЗК є пропозиція щодо механізму прикордонного вуглецевого коригування (Carbon Border Adjustment Mechanism, далі - CBAM) [114]. Зменшення витоків вуглецю (carbon leakage) сприятиме амбітним зусиллям ЄС стати кліматично нейтральним континентом, зупиняючи переміщення таких викидів до/з третіх країн і зменшуючи їх рівень у глобальному вимірі.

На початку січня 2021р. в Україні набрав чинності Закон України «Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів» [115], прийнятий у рамках Угоди про Асоціацію з ЄС, який передбачає створення національної системи торгівлі вуглецевими викидами. Дія цього закону поширюється на відносини, що виникають у сфері моніторингу, звітності та верифікації (далі – МЗВ) викидів парникових газів (далі – ПГ) з установок, розташованих на території України.

Відповідно до п.п. 2-4 ч.1 ст. 6 зазначеного закону уряд прийняв низку підзаконних актів, що конкретизують регулювання відносин МЗВ, зокрема:

- 1) перелік видів діяльності, викиди ПГ в результаті провадження яких підлягають МЗВ [116];
- 2) порядок здійснення моніторингу та звітності щодо викидів ПГ [117];
- 3) порядок верифікації звіту оператора про викиди ПГ [118];

Відтак, вже до 31.03.2022 р. компанії мають надати перші звіти про моніторинг за 2021 р. Очікується, що така система МЗВ дозволить: - отримувати точну інформацію про обсяги емісії ПГ від виробничих установок; - забезпечити контроль за викидами та обмежувати їх; - впровадити обов'язкову методику розрахунку емісії ПГ для всіх установок, з яких ці викиди здійснюються. Крім того, надзвичайно важливим завданням для України є впровадження системи торгівлі квотами ПГ, як передбачено Директивою ЄС 87/2003 [119], імплементація якої здійснюється відповідно до Угоди про асоціацію з ЄС. У процесі створення в Україні ринку торгівлі квотами на викиди необхідно орієнтуватися на європейську модель Emission Trading System (EU-ETS) [120].

Слід визнати, що енергетичний перехід є однією з найбільших проблем, з якою стикаються малі та середні підприємства (далі – МСП). Тому ЄК має уважно вивчити сукупний вплив нових (інвестиційних) зобов'язань для МСП,

які походять з ЄЗК. Бізнес-асоціації та їх члени, підтримуючи в цілому зелені амбіції ЄК, звертаються з проханням враховувати фінансово-економічну ситуацію багатьох МСП при розробці нових «зелених» політичних заходів, що на них впливатимуть. Особливо гостро це питання стоїть для МСП, що продовжують свою господарську діяльність в містах, де припинили чи знаходяться в стадії припинення експлуатації вугледобувні об'єкти.

Натомість, в ЄС є чітке усвідомлення того, що саме регіони та міста відіграють життєво важливу роль у досягненні національних та загальноєвропейських кліматичних та енергетичних цілей. Саме вони є головними виконувачами ЄЗК. Його успіх значною мірою залежатиме від спроможності місцевих та регіональних органів влади втілювати в життя політику, ухвалену на європейському рівні, а також від спроможності національних урядів та установ ЄС розуміти і враховувати конкретні потреби кожного регіону, кожної території [121].

Подібна позиція ґрунтується на тому, що реалізація ЄЗК в Україні має позитивним чином вплинути на енергетичний баланс та забезпечити розвиток сектору, зокрема зважаючи на необхідність: - створення повноцінного конкурентного середовища на енергетичному ринку України; - зміни теплової генерації відновлюваними джерелами енергії (далі – ВДЕ) та здійснення повноцінної трансформації вугільних регіонів, що означає поступове закриття нерентабельних підприємств з паралельним створенням у цих регіонах альтернативних робочих місць; - забезпечення споживачів пропорційними тарифами; - вибудовування пропорційної тарифної політики у сфері використання ВДЕ задля забезпечення зростання частки ВДЕ та збереження сприятливого інвестиційного клімату у цій сфері; - збереження високої частки атомної генерації, враховуючи при цьому необхідність забезпечення дотримання граничних термінів експлуатації, безпеки і попередження техногенних ризиків.

В той же час, вирішення проблеми викидів ПГ в атмосферу залежить від ефективності діалогу між Україною та ЄС. Так, Енергетичне Співтовариство закликає Україну прискорити запуск системи торгівлі викидами CO₂ для того, щоб якомога швидше розпочати вихід на європейський рівень та інтеграцію у систему торгівлі EU-ETS. Проте, перехід до європейського рівня цін на викиди та її інтеграцію до системи EU-ETS має відбуватися поступово (упродовж 15-20 років) і враховувати реальний стан і потреби економіки України. Наприклад, вимоги Директиви щодо промислових викидів з вугільних ТЕС [122] відтерміновано для нашої країни з 2018 р. до 2023р., а виведення цін на викиди на європейський рівень, за прогнозами Енергетичного Співтовариства - до 2040 р.

Більше того, Концепція «зеленого» енергетичного переходу [123], також потребує вдосконалення, за яким економіка України має стати вуглецево-нейтральною до 2070 р. Ця амбітна мета передбачає підвищену потребу в інвестиціях, а процеси декарбонізації можуть вплинути на конкурентоспроможність продукції, тому вкрай важливо дотримуватися балансу між екологічними цілями і економічним зростанням [124].

ЄС безпосередньо залучає міста та регіони до розробки та реалізації інвестицій, що стосуються ЄЗК, зокрема через Комітет регіонів ЄС. Це дозволяє посилити механізми згуртованості та регіональних фондів для міст та регіонів для отримання прямого доступу до ресурсів ЄС, оскільки саме місцеві та регіональні органи влади найкраще знають реальну ситуацію на місцях.

Так, у парламенті зареєстровано законопроект про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо запровадження державного фонду декарбонізації [125], джерелом наповнення якого передбачено податок на викиди CO₂. Планується збільшення цього податку з 10 до 30 грн/т. 50% податку спрямовуватиметься до загального фонду Держбюджету, де буде розподілятися на заходи з захисту довкілля; 50% – до Фонду декарбонізації.

Кошти Фонду будуть спрямовуватися виключно на проекти, що призводять до скорочення викидів CO₂. Наразі розглядаються сім напрямків: - Екомодернізація підприємств, в тому числі, генеруючих; - Модернізація тепломереж, водоканалів, вуличного освітлення; - Здешевлення проектів із утилізації (переробки) побутових відходів; - Електробуси для громадського транспорту; - Стимулювання використання електрокарів населенням; - Заміщення традиційних видів палива в бюджетній сфері; - Стимулювання виробництва та використання біостанолу, біогазу.

Наразі в ЄС впроваджується ціла низка ініціатив для підтримки місцевих та регіональних органів влади, які бажають бути активними у впровадженні ЄЗК, зокрема: Угода мерів, Угода зелених міст, Виклик для 100 розумних міст, Декларація європейських міст з круговою економікою, Платформа справедливого переходу тощо. У червні 2020 р. Комітет регіонів ЄС створив нову робочу групу «Зелений курс йде на місцевий рівень» (Green Deal Going Local) з метою гарантувати безпосередню участь міст і регіонів ЄС у визначенні, реалізації та оцінці численних ініціатив, передбачених ЄЗК [121].

Для України особливо цінним є досвід Німеччини у справедливій трансформації вугільних регіонів. Урядом прийнято рішення створити єдину концепцію реформування вугільної галузі та трансформації вугільних регіонів, а також заплановано вирішити проблемні питання вугільної галузі та за підтримки Німеччини розпочати щонайменше 2 пілотні проекти з трансформації вугільних регіонів вже у 2021 р., адже взимку вже розпочав роботу Секретаріат Енергетичного партнерства й Україна очікує на якнайшвидший запуск Мультипартнерського фонду та реалізацію пілотних проектів трансформації вугільних регіонів [126].

Наразі серед потенційних перших пілотних проектів розглядаються 2 шахти: 1) шахта «Великомостівська» (м. Червоноград, Львівська обл.), яка потенційно може стати потужним туристичним кластером; 2) шахта «5/6» (м.

Мирноград, до 2016 р. – Дмитров, Донецька обл.), яка має потенціал технологічного кластеру.

Загалом, пілотні проекти трансформації поствугільних міст будуть впроваджуватися за принципом формування кластерів: технологічних, туристичних, інноваційних та інших. Власне, можливість формування кластерів була одним з критеріїв, за яким обиралися потенційні міста-учасники програм. Проекти виконуватимуться спільно з Німецьким товариством міжнародного співробітництва GIZ (Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit GmbH). Усі запропоновані об'єкти - шахти державної форми власності, які готуються до ліквідації.

Трансформація поствугільних міст передусім має забезпечити: проведення комплексного аудиту вугледобувних об'єктів з метою визначення напрямів їх подальшого режиму; - систему перекваліфікації, створення альтернативних робочих місць та професійного розвитку працівників, які втратять роботу в результаті реорганізації вугільних підприємств; - створення зон динамічного економічного розвитку у вигляді індустріальних парків, технологічних парків та IT-парків тощо.

У більш розгорнутому вигляді трансформаційні елементи поствугільних міст представлені у вигляді завдань за напрямом «Соціально-економічна трансформація територій, де перебувають у стадії закриття вугледобувні та вуглепереробні підприємства» Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки [127].

З метою забезпечення подальшого здійснення структурних економічних реформ, запровадження додаткових механізмів для прискорення соціально-економічного розвитку України, підвищення добробуту населення, гармонійного розвитку регіонів, продовження впровадження європейських стандартів життя й зміцнення держави, президент постановив [128] КМУ вжити заходів в економічній, фінансовій та енергетичній сферах, у тому числі, - до 30

квітня 2020 р. стосовно розроблення та затвердження в установленому порядку концепції реформування вугільної галузі та плану заходів щодо її реалізації, передбачивши, зокрема, здійснення підготовчих заходів та проведення:

- а) приватизації перспективних вугільних шахт;
- б) реструктуризації (консервації) безперспективних вугільних шахт.

Втім, весняне (2020 р.) перезавантаження уряду відтермінувало строки виконання зазначених завдань, тому лише у прийнятому, практично в останньому кварталі року, плані пріоритетних дій на 2020 р. [129, п. 334] було передбачено розроблення програми реформування вугільної галузі з урахуванням кращого міжнародного досвіду трансформації вугільних регіонів та думки громадян, які проживають у вугільних регіонах. В якості очікуваних результатів були визначені:

- 1) збалансування системи державного вуглевидобутку, забезпечення його економічно доцільних обсягів;
- 2) відновлення конкурентоспроможності державних вугледобувних підприємств;
- 3) зниження рівня соціальної напруженості в трудових колективах та регіонах, соціальна інтеграція шахтарів.

В свою чергу, у підготовленому Міненерго проєкті Концепції реформування вугільної галузі, до шляхів, спрямованих на розв'язання існуючої проблеми віднесено, серед іншого, здійснення розподілу державних ВДП (шахт/шахтоуправлінь) на три групи з урахуванням фінансово-економічних, гірничо-геологічних та інших факторів і особливостей [130]:

- перша група – шахти/шахтоуправління вугільна продукція яких забезпечить стабільну ресурсну базу для ПАТ «Центрнерго»;

- друга група – шахти/шахтоуправління «подвійного призначення», що видобувають енергетичне та коксівне вугілля, мають інші ринки збуту своєї продукції і в подальшому будуть приватизовані або ліквідовані;

- третя група – шахти/шахтоуправління, що перебувають в кризовому фінансово-економічному становищі та потребують значних приватних інвестицій.

Передбачається, що шахти/шахтоуправління останньої групи будуть передані на приватизацію як ЦМК, для яких можливо переформатування господарської діяльності. ВДП, які не було реалізовано в ході процесу приватизації будуть передані на ліквідацію з урахуванням дотримання всіх соціальних пільг та гарантій працівникам, що передбачені законодавством, галузевою угодою та колективним договором.

Реалізація проекту зазначеного акту, на думку Міненерго, матиме позитивний вплив на розвиток регіонів, ринок праці, рівень зайнятості населення (створення нових робочих місць у наслідок здійснення заходів справедливої трансформації вугледобувних регіонів шляхом диверсифікації економіки).

Паралельно із розробкою нормативно-правової бази реформування вугільної галузі Міністерство розвитку громад та територій України (далі – Мінрегіон) представило проект Концепції національної програми трансформації вугільних регіонів [131], в якій, у розділі «Інвестиційний розвиток вугледобувних територій» передбачений напрям «Підтримка та розвиток індустріальних парків у межах вугільних територій».

Наприклад, у ДЛО нараховується шість індустріальних парків (далі – ІП), а саме: - «Лиманський»; - «Техносіті»; - «АзовАкваІнвест»; - «Східний регіон»; - «Хіміко-металургійний завод»; - «Фенікс», до того ж два останніх допоки знаходяться у статусі незареєстрованих. Крім того, в програмі передбачено створення відкритих баз даних об'єктів greenfield та brownfield, аудит можливого використання наземних адміністративних будівель колишніх шахт для започаткування малого бізнесу, інтерактивні інвестиційні паспорти, супровід інвесторів, а в якості державної підтримки розвитку відповідної

інженерної інфраструктури для залучення інвестицій - підключення до мереж, будівництво доріг для зменшення вартості входу на ринок, у тому числі через мережу ІІІ.

Слід зазначити, що з метою забезпечення узгодження дій центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій для визначення (вироблення) пріоритетів політики трансформації вугільних регіонів, КМУ утворив Координаційний центр з питань трансформації вугільних регіонів України, який є його тимчасовим консультативно-дорадчим органом [132].

Державною стратегією регіонального розвитку, у завданнях за напрямом «Соціально-економічна трансформація територій, де перебувають у стадії закриття вугледобувні та вуглепереробні підприємства», також передбачено запровадження дієвих механізмів активізації діяльності ІІІ на територіях, де перебувають у стадії закриття вугледобувні та вуглепереробні підприємства [127].

Нарешті, для розбудова нової сучасної конкурентоспроможної економіки на сході країни та створення додаткового поштовху для розвитку ДЛЮ, розв'язання регіональних проблем та надання адекватних ефективних відповідей на виклики, передбачається можливість застосування спеціальних інструментів після їх відповідного економічного обґрунтування, зокрема [133]:

1) у напрямі удосконалення інституційно-фінансових інструментів та регуляторної політики - створення трьох типів моделей територій пріоритетного розвитку: а) на території громад, прилеглих до ТОТ; б) на всій території ДЛЮ; в) на території окремих виробничих та рекреаційних кластерів, зокрема інноваційних та ІІІ із спеціальним режимом інноваційно-інвестиційної діяльності, що передбачатиме стимулюючі умови у сфері оподаткування, кредитування та митної політики для кожного окремого типу моделей;

2) у напрямі реального сектору економіки, індустріалізації та

інноваційного розвитку - трансформація вугільної галузі ДЛЮ, зокрема шляхом створення енергетичних ІП на базі окремих державних вугільних шахт за участю міжнародних енергетичних корпорацій.

Таким чином, можна узагальнити, що в Україні, на концептуальному рівні створені спеціально-правові засади розвитку ІП у межах поствугільних територій, які разом із загальним законодавством про ІП, основу якого становлять Конституція України, Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України, Земельний кодекс України, Податковий кодекс України, Митний кодекс України, закони України «Про індустриальні парки», «Про регулювання містобудівної діяльності», інші законодавчі акти України, а також міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [134], покликані врегулювати відносини, що виникають у зв'язку із створенням, функціонуванням та ліквідацією ІП на основі використання його учасниками земельних ділянок, природних ресурсів, майна і цілісних майнових комплексів для здійснення господарської діяльності.

У найближчі три роки Україна має на меті створити інфраструктуру для мережі з 25 ІП. При цьому, як наголосив Міністр розвитку громад та територій, завданням є залучення інвестицій у кожен регіон, а фокусом роботи в наступному році буде, у тому числі - розбудова та розвиток ІП на підконтрольній Уряду України території ДЛЮ [135].

Дійсно, одним із типових світових прикладів впровадження ефективних інструментів залучення іноземного капіталу, який вже апробовано у низці країн, є розвиток мережі ІП. Розбудова останніх покликана сприяти створенню нових робочих місць, а відтак - сплаті податків, розвитку інфраструктури на територіях ДЛЮ, економічному зростанню регіонів. Натомість, держава буде інвестувати в мережі, дороги у цих регіонах тощо. Крім того, для ефективного розвитку ІП, необхідно також правове забезпечення фіскальних стимулів, направлених на встановлення податкових та митних пільг для учасників ІП.

Тож, з метою залучення інвестицій у промисловий сектор економіки шляхом стимулювання створення ІП, в Україні було прийнято закон про внесення змін до Закону України «Про індустріальні парки» та деяких інших законодавчих актів України, що набрав чинності 07 жовтня 2021 р. [136].

На думку парламенту з прийняттям цього закону з'являються фінансові, інфраструктурні та інституційні стимули для створення і функціонування ІП. Зокрема, зміни до закону передбачають низку стимулів для ІП: - повна або часткова компенсація відсоткової ставки за кредитами (позиками) на облаштування та/або здійснення господарської діяльності у межах ІП; - надання можливості в ІП здійснювати діяльність у сфері переробки промислових та/або побутових відходів (окрім захоронення); - зменшення мінімальної площі ІП з 15 до 10 га та збільшення верхньої межі з 700 до 1000 га; - будівництво, реконструкція та ремонт інженерно-транспортної інфраструктури (автомобільних шляхів, ліній зв'язку, засобів тепло-, газо-, водо- та електропостачання, інженерних комунікацій тощо); - облаштування (благоустрій) майданчиків ІП; - дозвіл на розміщення в ІП проєктів, спрямованих на стимулювання економічного зростання громад.

Відповідні зміни були внесені до закону про ІП [134], Земельного кодексу України, а також до ч. 2 ст. 3 Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» [137]. Згідно із останньою, на підтримку державного стимулювання керуючих компаній, ініціаторів створення - суб'єктів господарювання та учасників ІП, дія цього закону не поширюється.

Крім цього, наразі очікується прийняття Верховною Радою України двох законопроектів [138, 139], які передбачають відповідні фіскальні стимули, зокрема: - звільнення від податку на прибуток резидентів ІП на 10 років за умови його реінвестування в розвиток інвестиційного проєкту; - звільнення від оподаткування податком на додану вартість операції з ввезення на митну територію України у митному режимі імпорту нового устаткування

(обладнання) виключно для власного використання; - встановлення пільг на податок на нерухомість на території ІП – за рішенням місцевих рад та рад ОТГ, створених згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, тощо.

Проте, як зазначають експерти з питань економічної політики, згідно опитувань іноземних інвесторів – вже п'ятий рік поспіль основними перешкодами для інвестицій респонденти назвали широко розповсюджену корупцію та недовіру до судової системи в Україні. Значно погіршують інвестиційну привабливість монополізація ринків та олігархізація економіки. Водночас проблема податкового навантаження не є пріоритетною для інвесторів - займає останні місця у рейтингу. При цьому, експерти вважають, що всі зміни до законодавства про територіально- та про проектно-орієнтовані спеціальні правові режими економічної діяльності повинні:

- а) бути бюджетно-ефективними;
- б) створювати додану вартість у складі валових регіональних продуктів;
- в) створювати не лише внутрішні, але і зовнішні позитивні ефекти економічної діяльності [140].

Втім, зазначені законодавчі зміни та експертні пропозиції мають переважно загальний характер і не враховують специфіку соціально-економічного, безпекового та екологічного стану, що склався на територіях ДЛО, по-перше, внаслідок впливу на них проведення бойових дій. Останні стали причиною формування відповідного іміджу цих регіонів, що у поєднанні зі зруйнованою економікою, інфраструктурою призвело, фактично, до повного нівелювання їх інвестиційної привабливості.

По-друге, історично виробничий профіль регіону пов'язаний передусім із вуглеенергохімічним циклом, представленим декількома ланками, найважливішими з яких вважаються вуглеенергетична (видобуток і збагачення вугілля) та газохімічна. Тому, відмова України від видобутку вугілля і закриття

шахт, обіцяні владою Європі в рамках зеленого курсу, ще більше ускладнює економічне становище на території ДЛЮ. З одного боку, одні країни ЄС, більш економічно захищені, вже відмовилися від споживання вугілля, інші - поступово встановлюють власні дати припинення використання вугілля в енергетиці, а з іншого боку, слід визнати, що українська вугільна промисловість є застарілою, а її модернізація потребуватиме величезних фінансових вкладень. При цьому, в Україні наявні значні запаси вугілля, а до діяльності підприємств галузі залучено десятки тисяч працівників. До того ж, сьогодні в Україні наявні 65 монофункціональних міста, життєдіяльність яких цілком залежить від роботи підприємств із видобутку вугілля.

Ці два головних фактори роблять регіон неконкурентноздатним на інвестиційному ринку, а тому вимагає спеціального, відмінного від загального правового режиму, здатного закласти економічні передумови для відновлення його фінансової привабливості та життєдіяльності вугільних міст і їх населення.

Крім того, слід враховувати, що кредитні рейтинги та інвестиційна привабливість України можуть страждати й від рівня передбачуваності, сталості правил та конгруентності центральної влади.

Для розв'язання зазначених проблем та надання адекватних ефективних відповідей на виклики уряд передбачив можливість застосування спеціальних інструментів після їх відповідного економічного обґрунтування [133].

Зокрема, у напрямі удосконалення інституційно-фінансових інструментів та регуляторної політики передбачено створення трьох типів моделей територій пріоритетного розвитку:

- 1) на території громад, прилеглих до ТОТ;
- 2) на всій території ДЛЮ;
- 3) на території окремих виробничих та рекреаційних кластерів, зокрема інноваційних та ІІІ із спеціальним режимом інноваційно-інвестиційної діяльності, що передбачатиме стимулюючі умови у сфері оподаткування,

кредитування та митної політики для кожного окремого типу моделей.

У напрямі реального сектору економіки, індустріалізації та інноваційного розвитку передбачена трансформація вугільної галузі ДЛО, зокрема шляхом створення енергетичних ПП на базі окремих державних вугільних шахт за участю міжнародних енергетичних корпорацій.

В подальшому положення Економічної концепції ДЛО щодо ПП були розвинуті в Економічній стратегії ДЛО [141] та у Трансформаційній концепції вугільних регіонів [142].

Таким чином, проведений аналіз стану правового забезпечення розвитку ПП у межах монофункціональних вугільних міст, дає підстави для наступних узагальнень.

Встановлено, що інвестиційна привабливість підконтрольних територій ДЛО для розвитку ПП наразі є більш низькою у порівнянні з іншими регіонами країни внаслідок двох головних факторів та їх наслідків:

1) територіальна близькість до зони бойових дій - фінансові ризики, негативний імідж;

2) обрання курсу на декарбонізацію та трансформацію вугільних регіонів – обтяженість монофункціональністю вугільних міст, демографічна ситуація. трудова міграція та безробіття, екологічна ситуація, недостатність поінформованості населення та діалогу з владою.

Запропоновано проводити формування правового забезпечення розвитку ПП у межах монофункціональних вугільних міст на засадах спеціального, відмінного від загального правового режиму, здатного закласти економічні передумови для відновлення їх фінансової привабливості та життєдіяльності вугільних міст і їх населення, та такого, що ґрунтується на принципах, які враховують: 1) місце розташування ПП – з пріоритетом монофункціональних вугільних міст (території пріоритетного розвитку ПП); 2) тип виробничого майданчику ПП - з пріоритетом типу браунфілд - цілісних майнових комплексів

або їх системи, структурних підрозділів (філій, цехів, дільниць) окремих державних вугільних шахт; 3) потреби територіальних громад – з пріоритетом гірничопромислових, енергетичних, культурно-туристичних ІІІ з можливістю трансформації у технологічні парки; 4) форму власності ІІІ – з пріоритетом об'єктів ДІІІ.

Аргументовано, що одним з елементів спеціального правового режиму розвитку ІІІ у межах монофункціональних вугільних міст є запровадження врегулювання сукупності відносин, що стосуються ІІІ: - інвестиційних фондів; - фондів гарантування інвестицій; - державної підтримки; - страхування; - кредитування; - випереджаюче впровадження інновацій; - кадрів та освіти.

Україна, підтримавши ЄЗК, виявила своє прагнення до низьковуглецевої економіки у довгостроковій перспективі. Декарбонізація для енергетичного сектору означає поступову відмову від викопних видів палива, в першу чергу - вугілля, на користь, у тому числі, ВДЕ. При цьому, одним з найгостріших питань, обумовлених подібними трансформаційними енергетичними процесами, постає питання про подальше існування вітчизняних монофункціональних міст, спеціалізацію праці економічно активного населення в яких визначають підприємства вугільної галузі, що формують дохідну частину бюджету міста, забезпечують функціонування соціальної інфраструктури та інших об'єктів життєзабезпечення населення.

Як вірно зазначає О.Ю. Ілларіонов, екологічна шкода від незваженої та, у багатьох випадках без урахування довготривалих процесів впливу на навколишнє середовище, ліквідації гірничих об'єктів, безвідповідальне ставлення суб'єктів господарювання приватної форми власності до еколого-економічних проблем за результатами їх господарської діяльності на Донбасі вже є проблемою номер один, до вирішення якої необхідно залучити ринкові механізми з відповідним правовим забезпеченням [143, с. 70].

Наразі склалася ситуація, за якої державний бюджет покриває витрати,

пов'язані із: а) продовженням експлуатації збиткових шахт; б) видобутком неконкурентоздатного вугілля; в) наданням шахтарям оплачуваних робочих місць; г) стримуванням соціального невдоволення, що може бути спровоковано закриттям шахт. Утім, глибокі фінансово-економічна, військово-політична та еколого-епідеміологічна кризи змусили уряд звернути увагу на питання модернізації вугільної галузі.

У подібній ситуації перебувала й низка європейських країн і у всіх ця проблема не є до кінця вирішеною, проте накопичений досвід може бути корисний Україні [144, 145]:

1) Велика Британія: 1.1) вугільна галузь сформована на базі вугільних родовищ, навколо яких збудовані міста, де іншої роботи, окрім як на шахті, - немає; 1.2) у 1981 р. у вуглевидобувних районах проживало 5 млн осіб, або 8% населення країни з рівнем безробіття 12-13% унаслідок попереднього закриття шахт; 1.3) заходи уряду - державні програми фінансової підтримки з перекваліфікації, міграції за межі регіону, стартапів, створення робочих місць поза вуглевидобуванням, стимулювання дострокового виходу на пенсію, оформлення інвалідності;

2) Польща: 2.1) у 2012 р. на вугілля припадало 55% усього обсягу споживання первинної енергії, а вся вугільна промисловість сконцентрована в Сілезії, на південному заході країни; 2.2) держава дотувала навіть експорт вугілля, компенсуючи третину його собівартості для підвищення конкурентоздатності на світових ринках; з 1991 по 2004 рр. (до вступу в ЄС) уряд прийняв 12 різних програм реструктуризації вугільної галузі, було ліквідовано 23 шахти; 2.3) з 1997 р. запроцювала програма соціальних виплат «Гірничий соціальний пакет» (на шахти не приймали нових людей, а добровільне звільнення стимулювали грошовими виплатами); держава виплачувала прямі субсидії на поточну діяльність шахт для їх реструктуризації; укладалися довгострокові контракти між шахтами та споживачами вугілля, що

суперечило політиці лібералізації, прийнятій в ЄС, тому контракти було розірвано, а замість них почали виплачувати спеціальну допомогу на інвестиції; 2.4) обсяг підтримки за період 2005-2012 рр. щорічно складав 0,5% ВВП; після вступу до ЄС було обмежено норми субсидування та зростання цін на вугілля, що допомогло відновити рентабельність.

3) Німеччина: 3.1) має одні з найбільших запасів бурого вугілля у світі та останні 200 років розвивалася саме завдяки цьому ресурсу; 3.2) у 2018 р. закрила останню шахту, але повністю відмовитися від його споживання у країні планують до 2038 р.; 3.3) для того, щоб зняти соціальну напругу і забезпечити роботою людей в трьох основних буровугільних басейнах, уряд виділив 40 млрд євро; 3.4) місцеве самоврядування та федеративний уряд створили сприятливі умови вироблення рішень для відповідних регіонів на основі місцевої ініціативи.

Тож, в умовах енергетичної трансформації України, при розробці концептуальних, стратегічних чи програмних документів потрібно врахувати наступні особливості забезпечення життєдіяльності мономіст.

Енергетичне забезпечення: - стратегічний аудит вугледобувних об'єктів; - заміщення вугільних ресурсів ВДЕ з пільговими податковим і тарифним режимами; - розвиток місцевої політики енергозбереження та термомодернізації.

Екологічне забезпечення: - мінімізація впливу процесів закриття вугільних шахт на стан НПС.

Соціальне забезпечення: - врегулювання трудових, пенсійних, медичних, культурних, адміністративних, інфраструктурних та освітніх потреб місцевого населення.

Економічне забезпечення: - розвиток нових сфер інноваційного підприємництва, спеціальний інвестиційний режим, наукове обґрунтування диверсифікації економічної діяльності.

3.4. Сучасне нормативно-правове регулювання відносин безпеки житлово-комунальних послуг

Законодавчо-інституційна база є одним з базових принципів досягнення стратегічних цілей підвищення ефективності роботи житлово-комунального господарства України (далі — ЖКГ), яка передбачає [146]:

1) розроблення за напрямками діяльності законодавчих актів та узгодження чинної нормативно-правової бази у сфері ЖКГ;

2) законодавство має встановлювати інституційну базу ЖКГ з такими характеристиками на державному рівні — центральні ОВВ здійснюють: 2.1) формування цінової політики; 2.2) розроблення та впровадження регулятивної (нормативної) бази щодо встановлення тарифів на житлово-комунальні послуги (далі — ЖКП); 2.3) регулювання діяльності суб'єктів природних монополій у сфері централізованого водопостачання та водовідведення, централізованого постачання теплової енергії відповідно до Закону України «Про природні монополії»; 2.4) формування і поширення серед підприємств галузі нормативів та стандартів їх діяльності, контроль за ефективністю роботи комунального господарства в цілому.

Розвиток і вдосконалення правової системи, що перебуває у стані перманентного реформування — прийняття нових нормативно-правових актів (далі — НПА), внесення в них змін, відміна застарілих приписів, об'єктивно обумовлюють впорядкування усього комплексу чинних НПА, їх укрупнення, приведення в певну науково обґрунтовану систему, тобто проведення систематизації — діяльності з приведення НПА в єдину, впорядковану систему.

Систематизація законодавства загалом та житлово-комунального зокрема потрібна, перш за все, для подальшого розвитку цієї сукупності НПА. Аналіз і обробка чинних НПА, угруповання правових приписів за певною схемою, створення внутрішньо єдиної системи актів є необхідними умовами ефективності правотворчої діяльності, сприяють ліквідації прогалин,

анакронізмів і колізій в чинному законодавстві.

Однією з особливостей житлово-комунального законодавства є його позиціонування у Класифікаторі галузей законодавства України як галузі з подвійною назвою «Житлове законодавство. ЖКГ» з наявністю такою складовою як «Комунальне господарство. Комунальні послуги» [147]. Подібний статус дав привід для варіативності розгляду не тільки загальної назви галузі, а й її основних складових. Серед основних концепцій сучасної системи галузі законодавства, що досліджується, можна виокремити наступні пропозиції.

1) »житлове законодавство» та «житлово-комунальне законодавство» є суміжними, але окремими галузями;

2) »житлово-комунальне законодавство» — окрема галузь, що включає дві підгалузі — «житлове законодавство» та «комунальне законодавство»;

3) »житлове законодавство» — окрема галузь, що включає три підгалузі — «законодавство про житло», «законодавство про житлові послуги», «законодавство про комунальні послуги»;

4) »житлово-комунальне законодавство» — підгалузь «житлового законодавства».

Втім, на якій би назві не зупинився законодавець (житлово-комунальне, комунальне чи законодавство про комунальні послуги) очевидними є наступні ознаки цього угруповання НПА (галузь, підгалузь):

1) наявність Закону України «Про житлово-комунальні послуги», який визначає його цілісність;

2) сукупність НПА, об'єднаних за предметом правового регулювання — сферою якісно однорідних суспільних відносин, що виникають у процесі надання та споживання ЖКП;

3) єдність змісту об'єднаних НПА;

4) єдність форми — внутрішні НПА зовні упорядковані таким чином, що складають єдине ціле;

5) системні зв'язки внутрішніх НПА з НПА інших галузей законодавства через нормативні приписи, що містяться в їх статтях;

6) формально-логічний поділ сукупності НПА на інститути законодавства.

В аспекті систематизації О.О. Кармаза вважає, що з метою повного та всебічного регулювання житлових відносин в Україні, а також розмежування житлових відносин та суспільних відносин щодо житла, в Україні доцільно прийняти не Житловий кодекс України, а нові Закони України «Про житло та житлові відносини в Україні» та «Про управління та збереження житловим фондом України» [148]. На думку С.С. Яценка надання ЖКП не забезпечує право на житло громадян, а забезпечує право на якість користування цим житлом [149, с. 21]. При цьому він справедливо зазначає, що наступним етапом розвитку житлового законодавства має стати не лише виконання умов Угоди про асоціацію, а й утілення європейських стандартів соціальних та економічних прав людини [149, с. 23]. До цього слід додати, що відповідно до ст. 152 зазначеної угоди (планування адаптації законодавства) «Дорожня карта» повинна охоплювати всі аспекти реформування та загальні правові засади для імплементації у сфері державних закупівель, зокрема: адаптацію законодавства для регулювання державних контрактів, контрактів у комунальних та інфраструктурних секторах, договорів концесії на виконання робіт та процедури перегляду рішень замовників; зміцнення адміністративної спроможності на всіх рівнях, у тому числі з органами оскарження та контрольними механізмами.

Таким чином, виходячи зі змісту групоутворюючого законодавчого акту у сфері ЖКП [150], можна запропонувати наступний вигляд сучасної системи житлово-комунального законодавства:

1. Загальні ЖКП-відносини (терміни, сфера дії, державна політика, державне управління та регулювання, види ЖКП);
2. Суб'єкти надання та споживання ЖКП (статус, права та обов'язки);

3. Економічні ЖКП-відносини (порядок оплати ЖКП, ціни (тарифи) на ЖКП, застосування соціальних нормативів;

4. Договірні ЖКП-відносини (договори про надання ЖКП, порядок їх укладання, зміни і припинення, особливості договірних ЖКП-відносини у багатоквартирному будинку, договори про надання послуг з управління багатоквартирним будинком);

5. Відносини з надання ЖКП (загальні вимоги, комерційний облік)

5.1. Управління багатоквартирним будинком;

5.2. Постачання та розподіл природного газу;

5.3. Постачання та розподіл електричної енергії;

5.4. Постачання теплової енергії;

5.5. Постачання гарячої води;

5.6. Централізоване водопостачання та водовідведення;

5.7. Поводження з побутовими відходами;

6. Юридична відповідальність та спори в ЖКП-сфері (відповідальність за неналежне виконання договору, порядок оформлення претензій споживачів, особливості оформлення претензій споживачів у багатоквартирному будинку, доступ до житла, іншого об'єкта нерухомого майна споживача).

Слід відмітити, що ситуація в ЖКГ продовжує ускладнюватися, відсутні позитивні зміни у становленні ринкових засад господарювання, розвитку конкуренції та залученні приватних інвестицій у підприємства галузі. Саме так був описаний стан ЖКГ у Загальнодержавній програмі реформування і розвитку ЖКГ на 2009-2014 роки [151]. Втім і через десять років від запуску програми можна також говорити про недосконалість системи соціального захисту населення у сфері надання ЖКГ, недостатню поінформованість населення, неузгодженість норм законодавства щодо регулювання взаємовідносин споживачів і виробників/виконавців ЖКГ, як про фактори, що зумовлюють зростання незадоволення серед населення.

Новітні очікування на реформу ЖКГ зазначені й у пріоритетних напрямках діяльності Міністерства розвитку громад та територій (децентралізація та регіональний розвиток, енергоефективність та ЖКГ, архітектура і будівництво) [152]. Проте, у будь-якому випадку, найбільш дієвим засобом правового регулювання найважливіших суспільних відносин був і залишається закон, як НПА вищої юридичної сили.

Прийнято вважати, що відносини у сфері ЖКП є різновидом цивільно-правових відносин, тому в якості одного із основних НПА, що регламентує ЖКП-відносини, розглядається Цивільний кодекс України (далі – ЦКУ). В основу подібного висновку, у тому числі, були покладені й положення попередньої редакції закону про ЖКП, в яких зазначалося, що законодавство України у сфері ЖКП базується на Конституції України і складається з: 1) НПА у галузі цивільного, житлового законодавства; 2) закону про ЖКП; 3) інших НПА, що регулюють відносини у сфері ЖКП [153]. Втім, якщо звернутися до змісту ЦКУ, то безпосередньо термін «комунальні послуги» можна зустріти лише один раз у ст. 815 «Обов'язки наймача житла».

Не надто багато уваги регулюванню ЖКП-відносин приділено й у досі чинному Житловому кодексі Української РСР (плата за комунальні послуги – ст. 67, строки внесення квартирної плати та плати за комунальні послуги – ст. 68, пільги по квартирній платі та платі за комунальні послуги – ст. 69, плата за користування жилим приміщенням і за комунальні послуги в будинку (квартирі), що належить громадянину – ст. 162 тощо).

Отже зазначені кодифіковані закони за обсягом дії можна віднести до законів загальної дії, що визначають основи регулювання окремої частини суспільних відносин у сфері ЖКП.

Основним законом, що здійснює первинне правове регулювання ЖКП-відносин у повному обсязі є Закон України «Про житлово-комунальні послуги» [150], предметом регулювання якого є:

1) відносини, що виникають у процесі надання споживачам послуг з управління багатоквартирним будинком, постачання теплової енергії, постачання гарячої води, централізованого водопостачання, централізованого водовідведення та поводження з побутовими відходами;

2) відносини, що виникають у процесі надання послуг з постачання та розподілу електричної енергії і природного газу споживачам у житлових, садибних, садових, дачних будинках.

Базовими законами, що визначають основи регулювання певної сфери ЖКП-відносин спеціальної дії є: а) закон, що визначає правовий статус Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, її завдання, функції, повноваження та порядок їх здійснення [154]; б) закон, що визначає правові засади державного регулювання у сфері комунальних послуг [155].

Подальше визначення законів, що покликані врегулювати певну групу ЖКП-відносин, які входять до предмету регулювання основного закону про ЖКП пропонується здійснити на підставі Класифікатора галузей законодавства України, де зазначений закон віднесено до галузі із подвійною назвою «Житлове законодавство. ЖКГ» [156] (код - 190.000.000). а безпосередньо її складова «Комунальне господарство. Комунальні послуги» (код - 190.150.000) включає НПА у таких видах ЖКП-відносин: 1) електропостачання; 2) газопостачання; 3) опалювання; паливо для населення; 4) прибирання сміття; 5) радіоточки, телеантена; 6) ліфти; 7) водопостачання; 8) тарифи і пільги. Парламентська юридична класифікація, запропонована інформаційно-пошуковою системою "Законодавство України", крім іншого, містить у цій групі ще два види ЖКП-відносин: 9) каналізація; 10) засоби обліку витрачання і прилади регулювання споживання газу, води та теплової енергії, газу у побуті.

Тому до законів, як джерел права ЖКП, що регулюють відповідні групи ЖКП-відносин також можна віднести закони України про:

1.1) місцеве самоврядування в Україні; 1.2) державно-приватне партнерство; 1.3) державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії 1.4) природні монополії; 1.5) ліцензування видів господарської діяльності; 1.6) метрологію та метрологічну діяльність (група 1 - загальні положення, управління та організація надання ЖКП);

2.1) об'єднання співвласників багатоквартирного будинку; 2.2) особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку; 2.3) статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи; 2.4) захист прав споживачів (група 2 - загальні та спеціальні суб'єкти ЖКП, споживачі та виконавці);

3.1) питну воду, питне водопостачання та водовідведення; 3.2) тепlopостачання; 3.3) ринок природного газу; 3.4) ринок електричної енергії; 3.5) комерційний облік теплової енергії та водопостачання; 3.6) відходи (група 3 - порядок надання ЖКП).

З 01.07.2019 р. у повному обсязі введено в дію Закон України «Про енергетичну ефективність будівель» (далі – закон про ЕЕБ), який визначає правові, соціально-економічні та організаційні засади діяльності у сфері забезпечення енергетичної ефективності будівель (далі – ЕЕБ) і спрямований на зменшення споживання енергії у будівлях [157].

Прийняття закону про ЕЕБ, перш за все, обумовлено необхідністю дотримання відповідності законодавства України в цій сфері та термінів імплементації згідно з Додатком XXVII глави 1 «Співробітництво у сфері енергетики, включаючи ядерну енергетику» розділу V «Економічне і галузеве співробітництво» Угоди про асоціацію між Україною, з одного боку, та ЄС, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. До того ж, за розрахунками Єврокомісії, обсяг споживання енергії будівлями і спорудами, в разі використання економічно ефективних заходів, може бути скорочено на 30%. Йдеться про положення Директиви

Європейського Парламенту та Ради 2010/31/ЄС від 19.05.2010 щодо ЕЕБ (Directive on Energy Performance of Buildings Directive, EPBD, переглянута версія, інші варіанти перекладу – енергоефективність будівель, енергоспоживання будівель), які повинні бути відображені в законодавстві України до 2018 р. і впроваджені до 2020 р.

Основною метою документа є забезпечення створення на національному рівні бази для поліпшення енергоефективності житлових і громадських будівель з установленням ряду кількісних показників енергоспоживання та енергоефективності для: новоспоруджуваних будівель; існуючих будівель; інженерних систем будівель; будівельних матеріалів і конструкцій. Директива передбачає необхідність отримання енергетичного паспорта будівлі (energy performance certificates, EPCs). Для громадських будівель інформація про енергетичний паспорт має бути загальнодоступною. Положення директиви мають бути реалізованими всіма країнами-членами ЄС до 2020 р. Директиву розроблено на основі стандартів СЕН, що підвищує роль загальноєвропейських стандартів у національній юридичній практиці кожної з країн-членів ЄС [158].

За зовнішньою приналежністю закон про ЕЕБ входить до законодавства про енергозбереження, що разом із блоками енергоресурсного законодавства та законодавства про енергетичну безпеку, за авторською концепцією, складають структурну та джерельну базу енергетичного права [159, с. 244–246].

Внутрішня структура закону про ЕЕБ, який за обсягом є порівняно невеликим, а відтак – не поділяється ні на розділи ні на глави, нараховує, разом із визначенням термінів (ст. 1), прикінцевими та перехідними положення (ст. 18), вісімнадцять статей, які покликані врегулювати відносини, що виникають у сфері забезпечення ЕЕБ, з метою підвищення рівня енергетичної ефективності будівель з урахуванням місцевих кліматичних умов та забезпечення належних умов для проживання та/або життєдіяльності людей у таких будівлях.

Слід звернути увагу на достатньо представницьку термінологічну складову

закону про ЕЕБ, яка, окрім 17 термінів, що розкриваються власне у його положеннях (ст. 1), доповнюється й іншими термінами, значення яких розкривається у законах України «Про енергозбереження», «Про архітектурну діяльність», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», «Про альтернативні джерела енергії», «Про житлово-комунальні послуги», «Про регулювання містобудівної діяльності», «Про альтернативні види палива», «Про стандартизацію», «Про технічні регламенти та оцінку відповідності», «Про теплопостачання», «Про будівельні норми», «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку», «Про комбіноване виробництво теплової та електричної енергії (когенерацію) та використання скидного енергопотенціалу» та інших законах. Це дає підстави вважати відповідні приписи зазначених законів такими, що регулюють, у тому числі, й відносини ЕЕБ.

Відсутність у законі про ЕЕБ глави (розділу) про загальні положення, з якої, як правило, починається текст закону і до якої включаються статті загального характеру, зовсім не означає, що таких статей в законі про ЕЕБ немає. Уявляється, що загальних положень останнього, можна віднести приписи, які регламентують: – сферу дії закону (ст. 2); – основні засади державної політики у сфері забезпечення ЕЕБ (ст. 3); – інформаційне забезпечення у сфері забезпечення ЕЕБ (ст. 4).

Цікаво, але вже у змісті загальних положень закону про ЕЕБ уточнюється сфера його дії. Йдеться, зокрема, про об'єктне обмеження щодо мінімальних вимог до ЕЕБ та сертифікації ЕЕБ, на які не поширюються дія положень цього закону. Зазначене обмеження врегульовано на підзаконному рівні відповідною постановою уряду [160].

Подальший аналіз закону про ЕЕБ дозволяє виокремити й блок статей, що містить стилістично та відносно завершений комплекс близьких за змістом і предметом регулювання, пов'язаних між собою правових положень, які

пропонується об'єднати в умовну главу «Суб'єкти ЕЕБ», а саме: 1) професійна атестація осіб, які мають намір провадити діяльність із сертифікації енергетичної ефективності та обстеження інженерних систем (далі – ОІС) (ст. 9); 2) саморегулювні організації у сфері енергетичної ефективності (ст. 10); 3) права та обов'язки енергоаудиторів та фахівців з ОІС у сфері ЕЕБ (ст. 11); 4) незалежний моніторинг енергетичних сертифікатів та звітів про результати ОІС (ст. 14).

До цього блоку слід додати й НПА підзаконного характеру, які конкретизують правове регулювання таких видів відносин ЕЕБ:

- 1) порядок проведення професійної атестації та вимоги до складу атестаційних комісій [161];
- 2) порядок рецензування звітів про ОІС [162];
- 3) порядок незалежного моніторингу енергетичних сертифікатів [163];
- 4) порядок незалежного моніторингу звітів про результати ОІС [164];
- 5) порядок обміну інформацією між центральними ОБВ, атестаційними комісіями в процесі проведення незалежного моніторингу, професійної атестації та ведення баз даних сертифікатів, фахівців та звітів [165].

Крім того, зазначені порядки супроводжуються конкретизуючими додатками: 1) заява на проведення професійної атестації у сфері забезпечення енергетичної ефективності та ОІС будівель [161]; 2) орієнтовний перелік нормативних актів та документів, положення яких повинні бути враховані під час розроблення освітньо-професійних програм за напрямами (спеціалізаціями) «Сертифікація енергетичної ефективності будівель» та «Обстеження інженерних систем будівель» [161]; 3) вимога про рецензування звіту про ОІС [162]; 4) висновок за результатами незалежного моніторингу звітів про результати ОІС [163]; 5) вхідні, проміжні та результативні показники ЕЕБ [164]; 6) деякі значення вхідних, проміжних і результативних показників, за якими розраховується показник ЕЕБ [164]; 7) висновок про незалежний моніторинг

енергетичного сертифіката [164]; 8) висновок про повторну перевірку енергетичного сертифіката [164].

Наступну складову системи законодавства про ЕЕБ пропонується об'єднати під назвою «Об'єкти ЕЕБ» і включити до неї такі приписи: 1) визначення ЕЕБ (ст. 5); 2) мінімальні вимоги до ЕЕБ (ст. 6); 3) сертифікація енергетичної ефективності (ст.7); 4) енергетичний сертифікат (ст. 8); 5) національний план збільшення кількості будівель з близьким до нульового рівнем споживання енергії (ст. 15).

Окремо слід зупинитися на методиці визначення ЕЕБ [166], яка, по-перше, за обсягом навіть перевищує закон про ЕЕБ, маючи 13 розділів, серед яких й «Загальні положення», і, по-друге, встановлює механізм визначення ЕЕБ, у тому числі: – перелік показників ЕЕБ; - метод визначення ЕЕБ; – особливості визначення ЕЕБ, приміщення яких мають різне функціональне призначення; – проведення розрахунків первинної енергії та викидів ПГ; – визначення класу ЕЕБ. Крім того, Методика доповнює власні положення 11-тма додатками: 1) значення сезонної ефективності виробництва/генерування теплоти; 2) типові значення лінійного коефіцієнта теплопередачі Ψ , Вт/(м·К), для нових та існуючих будівель; еквівалентна довжина запірно-регулювальної арматури; 3) коефіцієнти ефективності – ефективність вільнообтічних нагрівальних поверхонь (радіаторів); приміщення заввишки не більше ніж 4 м; коефіцієнт, що враховує гідравлічне налагодження системи; ефективність складових частин вбудованих нагрівальних поверхонь (опалювальні панелі); приміщення заввишки не більше ніж 4 м; ефективність електроопалення; приміщення заввишки не більше ніж 4 м; ефективність повітряного опалення нежитлових будівель з приміщеннями заввишки не більше 4 м; ефективність систем опалення у приміщеннях заввишки більше ніж 4 м (будівлі зі значним внутрішнім об'ємом); ефективність систем у приміщеннях заввишки більше ніж 10 м; 4) річна ефективність (SEER) охолоджувальних машин; 5) усереднені

річні коефіцієнти систем охолодження; 6) загальна ефективність розподілення і тепловіддачі/виділення для систем попереднього охолодження; 7) тепловтрати використаної води при водорозборі у будівлях без циркуляційного контуру; 8) проектна питома потужність вентилятора системи механічної вентиляції; 9) типові значення для розрахунку енергоспоживання при освітленні; 10) фактори первинної енергії і коефіцієнти викидів ПГ (CO₂); 11) класифікація будівель в залежності від функціонального призначення будівлі (житлових будівель, громадських будівель, готелів, будівель навчальних закладів, будівель дитячих дошкільних навчальних закладів та закладів охорони здоров'я).

Крім цього, відносини щодо визначення ЕЕБ врегульовані ще одним підзаконним актом, який визначає механізм застосування розрахункових елементів програмного забезпечення для визначення ЕЕБ та проведення розрахунків показників ЕЕБ [167].

Не можна залишити поза увагою й відносини щодо національного плану збільшення кількості будівель з близьким до нульового рівнем споживання енергії, який надається для інформування Секретаріату Енергетичного Співтовариства. Цей план затверджується урядом і переглядається кожні п'ять років для поступового підвищення ЕЕБ. Також слід зазначити, що в Україні був схвалений Національний план дій з енергоефективності, ще до введення в дію закону про ЕЕБ, та затверджений план заходів з його реалізації, що передбачає, у тому числі, заходи з ЕЕБ [168].

Окремими підзаконними актами затверджені: - перелік будівель, які часто відвідуються громадянами [169]; – порядок ведення баз даних звітів про результати ОІС, атестованих енергоаудиторів та фахівців з ОІС, енергетичних сертифікатів [170]; – методика визначення економічно доцільного рівня ЕЕБ [171]; – порядок проведення сертифікації енергетичної ефективності [172]; – форма енергетичного сертифіката [172].

Ще однією частиною законодавства про ЕЕБ пропонується вважати блок

«Господарська діяльність з ЕЕБ», до якого можна включити такі види відносин ЕЕБ: 1) основні заходи із забезпечення (підвищення рівня) ЕЕБ (ст. 12); 2) ОІС будівлі (ст. 13); 3) фінансування заходів із забезпечення (підвищення рівня) ЕЕБ (ст. 16).

При цьому, до заходів з ЕЕБ закон відносить: – шляхи стимулювання та сприяння підвищенню рівня ЕЕБ; – шляхи забезпечення ЕЕБ; – термомодернізація будівель (виконання будівельних робіт повинно здійснюватися з дотриманням вимог законодавства, зокрема будівельних норм, стандартів); – пріоритет високоєфективних альтернативних джерел енергопостачання об'єкта будівництва.

Важливою складовою господарської діяльності з ЕЕБ є ОІС будівлі, що здійснюється відповідно до методики, яка розроблена з урахуванням вимог актів законодавства ЄС та Енергетичного Співтовариства, зокрема Директиви 2012/27/EU Європейського Парламенту та Ради від 25.10.2012 про енергоефективність [173]. Крім того, ОІС опалення та гарячого водопостачання проводиться з урахуванням положень ДСТУ EN 15378-1:2017 «Енергоефективність будівель. Системи опалення та гарячого водопостачання будівель. Частина 1. Інспектування котлів, систем опалення та гарячого водопостачання», ДСТУ CEN/TR 15378-2:2017 «Енергоефективність будівель. Системи опалення та гарячого водопостачання будівель. Частина 2. Пояснення та обґрунтування», ДСТУ EN 15378-3:2017 «Енергоефективність будівель. Системи опалення та гарячого водопостачання будівель. Частина 3. Вимірювана енергетична ефективність», ДСТУ CEN/TR 15378-4:2017 «Енергоефективність будівель. Системи опалення та гарячого водопостачання будівель. Частина 4. Пояснення та обґрунтування».

Зазначена Методика, за своїм змістом, також є доволі містким нормативноправовим актом, що складається із 9 розділів: 1) загальні положення; 2) загальні вимоги до порядку проведення ОІС; 3) обстеження

систем опалення будівлі; 4) обстеження систем гарячого водопостачання; 5) обстеження систем вентиляції, охолодження та кондиціонування повітря; 6) обстеження систем освітлення будівлі; 7) оцінка рівнів енергоефективності інженерних систем; 8) порядок розроблення рекомендацій щодо забезпечення (підвищення рівня) енергетичної ефективності інженерних систем; 9) вимоги до оформлення звіту про результати ОІС; та 5 додатків: 1) періодичність ОІС; 2) показники мінімального ККД котла; 3) довідковий діапазон значень L_{av} ; 4) значення категорії питомої вентиляційної потужності (SFP); 5) звіт ОІС будівлі.

Стосовно фінансування заходів із забезпечення (підвищення рівня) ЕЕБ, слід зазначити, що воно здійснюється за рахунок власника (співвласників) будівель, коштів державного і місцевих бюджетів, інших не заборонених законом джерел, а також на засадах державно-приватного партнерства або енергосервісу.

Крім того, в Україні утворюється Фонд енергоефективності з метою підтримки ініціатив щодо енергоефективності, впровадження інструментів стимулювання і підтримки здійснення заходів з підвищення рівня ЕЕБ та енергозбереження, зокрема в житловому секторі, з урахуванням національного плану щодо енергетичної ефективності, зменшення викидів двоокису вуглецю з метою виконання Паризької угоди, впровадження *acquis communautaire* ЄС та

Договору про заснування Енергетичного Співтовариства, забезпечення дотримання Україною міжнародних зобов'язань у сфері енергоефективності [174]. Методика, що встановлює механізм розрахунку економії енергії в результаті здійснення заходів з енергоефективності, затверджена відповідною постановою уряду [175].

Нарешті, ще однією системною складовою законодавства про ЕЕБ виступають приписи про відповідальність за порушення законодавства у сфері забезпечення ЕЕБ (ст. 17). Особливість останніх полягає в наступному: 1) особи, винні в порушенні вимог закону про ЕЕБ, несуть відповідальність

відповідно до закону; 2) за неналежне виконання своїх обов'язків енергоаудитор або фахівець з ОІС несе цивільно-правову відповідальність відповідно до договору та закону; 3) усі спори щодо невиконання умов договору між енергоаудитором або фахівцем з ОІС та замовником вирішуються у встановленому законом порядку; 4) у разі якщо після прийняття закінченого будівництвом об'єкта в експлуатацію на підставі проведеної сертифікації енергетичної ефективності встановлено невідповідність визначеного розрахунковим способом за результатом такої сертифікації класу енергетичної ефективності будівлі класу, що встановлений у проектній документації на будівництво такого об'єкта, власник (будь-який співвласник) будівлі має право вимагати від замовника будівництва в установленому законодавством порядку усунення недоліків або відшкодування збитків, завданих такою невідповідністю.

Більшої конкретизації положення ст. 17 закону про ЕЕБ набувають у Кодексі України про адміністративні правопорушення, зокрема в ст. 96-2 «Порушення вимог законодавства у сфері енергетичної ефективності будівель», яка передбачає адміністративну відповідальність за такі правопорушення: 1) нерозміщення у доступному для ознайомлення громадян місці витягу з енергетичного сертифіката будівлі у випадках, встановлених законом; 2) неподання замовником термомодернізації письмового повідомлення постачальнику енергії або води про орієнтовний обсяг скорочення споживання енергії або води, зменшення теплового навантаження за видами споживання та зміну температурного графіка системи опалення будівлі, що виникнуть після виконання робіт з термомодернізації.

Також слід мати на увазі, що у справах про адміністративні правопорушення, що розглядаються органами, зазначеними в ст.ст. 218–221 зазначеного кодексу, протоколи про правопорушення мають право складати: – посадові особи, уповноважені на те виконавчими комітетами (а у населених

пунктах, де не створено виконавчих комітетів, – виконавчими органами, що виконують їх повноваження) сільських, селищних, міських рад; – посадові особи, уповноважені на те місцевими державними адміністраціями.

Отже, проведена систематизація законодавства України про енергетичну ефективність будівель дає підстави для наступних висновків і пропозицій.

1. Базовий Закон України «Про енергозбереження» [176], введений в дію 26.07.1994 постановою парламенту від 01.07.1994, вже чверть століття визначає правові, економічні, соціальні та екологічні основи енергозбереження для всіх підприємств, об'єднань та організацій, розташованих на території України, а також для громадян, проте за час, що минув, окремі положення цього закону вимагають змін не лише у зв'язку із відповідними змінами внутрішньої економічної ситуації, а й задля виконання державою євроінтеграційних зобов'язань щодо реформи енергетичного законодавства. В цьому аспекті, зокрема, потребує вдосконалення правове регулювання наступних відносин енергозбереження та енергоефективності: а) податково-енергетичне стимулювання та обмеження; б) енергетичний менеджмент і нормування; в) енергетична стандартизація та сертифікація; г) енергетична експертиза, облік та аудит; д) енергетичний сервіс, моніторинг і консалтинг; е) енергетичний нагляд і контроль; ж) енергетичні правопорушення тощо.

2. Для належної організації державного управління та регулювання енергозабезпеченням, енергозбереженням та енергоефективністю актуальним завданням є законодавче врегулювання обсягу повноважень та сфер відповідальності центральних, галузевих і регіональних органів влади, органів місцевого самоврядування у питаннях економічного, технологічного, господарського, екологічного, інформаційного управління загальнодержавними і регіональними системами енергозабезпечення. В цьому напрямку заслуговують на підтримку ідеї та рекомендації щодо прийняття заходів на вищому рівні (парламент, уряд, Державне агентство з енергоефективності та

енергозбереження України [177]), які стимулюватимуть розвиток ринку енергоефективних послуг, і повинні бути прийняті відповідними державними органами та міжнародними інституціями, що беруть участь у діалозі, зокрема:

- а) демонополізація ринків енергопостачання;
- б) створення конкурентоспроможного ринку теплопостачання;
- в) сприяння доступу виробників теплової енергії з відновлюваних джерел до мереж централізованого теплопостачання;
- г) розвиток ринку біоенергетики та заміна традиційних джерел енергії на біомасу;
- д) введення економічно виправданих витрат на підключення до електричних мереж;
- є) покращення процедури розрахунку виробників теплової енергії з постачальниками газу;
- ж) стимулювання енергогенеруючих компаній (монополістів) до співпраці з постачальниками енергетичних послуг [178, с. 53].

3. Сучасна система законодавства про ЕЕБ являє собою досить об'ємний і, в той же час, цілісний та погоджений комплекс нормативно-правових приписів, що містяться в законі про ЕЕБ, інших законодавчих та підзаконних актах та які запропоновано розподілити залежно від виду відносин ЕЕБ по таких блоках: 1) загальні положення (сфера дії законодавства про ЕЕБ, основні засади державної політики у сфері забезпечення ЕЕБ, інформаційне забезпечення у сфері забезпечення ЕЕБ); 2) суб'єкти ЕЕБ (професійна атестація осіб у сфері ЕЕБ, саморегульвні організації у сфері ЕЕБ, права та обов'язки енергоаудиторів та фахівців з ОІС у сфері ЕЕБ, незалежний моніторинг енергетичних сертифікатів та звітів про результати ОІС); 3) об'єкти ЕЕБ (визначення ЕЕБ, мінімальні вимоги до ЕЕБ, сертифікація енергетичної ефективності, енергетичний сертифікат, національний план збільшення кількості будівель з близьким до нульового рівнем споживання енергії); 4) господарська діяльність з ЕЕБ (основні заходи із забезпечення ЕЕБ, ОІС будівлі, фінансування заходів із забезпечення ЕЕБ); 5) спори та відповідальність в сфері ЕЕБ.

Україна, ставши у 2011 р. повноправним членом європейського

Енергетичного Співтовариства, взяла на себе зобов'язання щодо реалізації відповідних рішень ЄС в енергетиці: розроблення та приведення до європейських вимог нормативно-правової бази, створення інтегрованого енергоринку та законодавства для посилення енергетичної безпеки, залучення інвестицій, покращення екології тощо [179, 180].

Натомість Концепцією реалізації державної політики у сфері теплопостачання на 2017-2035 роки визнано, що сьогодні у сфері теплопостачання країни існує ряд проблем, які потребують комплексного врегулювання. Зокрема, до напрямку удосконалення нормативно-правової бази теплопостачання включені такі види відносин: 1) фінансово-економічна стабілізація та розвиток підприємств; 2) запровадження дієвого механізму відповідальності за дотриманням вимог законодавства у сфері теплопостачання, у тому числі споживачів за несвоєчасну оплату спожитих комунальних послуг; 3) впровадження механізму фінансово-економічного стимулювання ощадливого споживання енергоносіїв з метою заохочення до залучення інвестицій у здійснення заходів з енергозбереження; 4) підтримка та розвиток об'єктів теплопостачання, які використовують альтернативні енергоресурси; 5) узгодження граничного строку розрахунків споживачів за теплову енергію (далі – ТЕ) і комунальні послуги; 6) забезпечення поетапної монетизації субсидій; 7) забезпечення переходу до стимулюючого тарифоутворення [181].

Виокремлені групи відносин дійсно наразі є одними з найактуальнішими для реформування в межах інституту теплопостачання, проте не менш важливою сферою досліджень, перш за все в аспекті його подальшої систематизації, уявляється уся сукупність відносин, яка регулюється приписами цього угруповання НПА.

Відповідно до Класифікатора галузей законодавства блок НПА під назвою «Опалювання. Паливо для населення» входить до підгалузі законодавства «Комунальне господарство. Комунальні послуги», яка, в свою чергу, є

складовою галузі із подвійною назвою «Житлове законодавство. Житлово-комунальне господарство» [182] (код - 190.000.000).

Майже так само вертикальна структура останньої представлена й у парламентській юридичній класифікації, запропонованій інформаційно-пошуковою системою «Законодавство України»: 80 Житлове законодавство. Житлово-комунальне господарство - 80 80 Комунальні послуги. Тарифи та пільги - 80 80 30 Опалення. Паливо для населення. Крім того, в цій класифікації наявний ще один блок НПА, якого у Класифікаторі немає - 80 81 Засоби обліку витрачання і прилади регулювання споживання газу, води та теплової енергії, газу у побуті.

Отже, виходячи з наявного уявлення про галузеву диференціацію чинних НПА, логічним буде висновок про те, що одним із системоутворюючих законодавчих актів житлово-комунального законодавства слід визнати Закон України «Про житлово-комунальні послуги» [183], предметом регулювання якого є відносини, що виникають у процесі, в тому числі, постачання ТЕ, що відносяться до групи комунальних послуг [183, ст. 5]. Її загальний зміст розкривається у ст. 21 зазначеного закону у таких положеннях: 1) одиниця виміру обсягу спожитої споживачем ТЕ визначається правилами надання відповідної комунальної послуги, що затверджуються уповноваженим законом органом; 2) виконавець послуги з постачання ТЕ повинен забезпечити постачання теплоносія безперервно, з гарантованим рівнем безпеки, обсягу, температури та величини тиску; параметри якості ТЕ повинні відповідати нормативним документам у сфері стандартизації; 3) постачання ТЕ для потреб централізованого опалення здійснюється в опалювальний період; порядок визначення дати початку і закінчення опалювального періоду визначається законодавством; 4) постачання ТЕ на індивідуальні теплові пункти споживачів для потреб опалення та приготування гарячої води здійснюється безперервно, з урахуванням перерв, визначених ст. 16 цього закону; 5) ціною послуги з

постачання ТЕ є тариф на ТЕ для споживача, який визначається як сума тарифів на виробництво, транспортування та постачання ТЕ; б) послуга з постачання ТЕ надається згідно з умовами договору, що укладається з урахуванням особливостей, визначених цим законом, та вимогами правил надання послуг з постачання ТЕ, що затверджуються КМУ, якщо інше не передбачено законом.

Останні, відповідно до підпунктів 1 і 2 ч.1 ст. 4 Закону України «Про житлово-комунальні послуги», разом із низкою типових договорів (з індивідуальним споживачем про надання послуги з постачання ТЕ (із здійсненням обслуговування і поточного ремонту внутрішньобудинкової системи тепlopостачання); з індивідуальним споживачем про надання послуги з постачання ТЕ; з колективним споживачем про надання послуги з постачання ТЕ; колективний договір про надання послуги з постачання ТЕ; з власником (користувачем) будівлі про надання послуги з постачання ТЕ) були затверджені відповідною постановою уряду [184]. Саме на відсутність останніх у своєму дослідженні наголошував В.В. Сергієнко [185].

Спираючись на джерельну базу вказаний підзаконний акт окреслив й коло Законів України, які в тій чи іншій мірі регулюють як житлово-комунальні відносини в цілому, так і тепlopостачальні відносини зокрема: «Про житлово-комунальні послуги», «Про комерційний облік теплової енергії та водopостачання», «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку», «Про тепlopостачання».

Безумовно, що саме останній закон, який визначає основні правові, економічні та організаційні засади діяльності на об'єктах сфери тепlopостачання та регулює відносини, пов'язані з виробництвом, транспортуванням, постачанням та використанням ТЕ з метою забезпечення енергетичної безпеки України, підвищення енергоефективності функціонування систем тепlopостачання, створення і удосконалення ринку ТЕ та захисту прав споживачів та працівників сфери тепlopостачання [186], і є тим

НПА, на базі якого формується та розвивається інститут теплопостачання (теплопостачальне законодавство) в системі житлово-комунального законодавства.

Власне його структура і визначає сучасну систему цього інституту, до якої відносяться приписи, що регулюють наступні групи відносин: 1) Загальні положення (термінологія, сфера дії, теплопостачальне законодавство і теплопостачальні відносини, орми, правила і стандарти у сфері теплопостачання); 2) Державна політика у сфері теплопостачання (принципи, напрями розвитку систем теплопостачання, державна підтримка та стимулювання); 3) Державне управління у сфері теплопостачання (засади, повноваження органів управління, державний нагляд (контроль)); 4) Державне регулювання у сфері теплопостачання (засади, повноваження органів регулювання, антимонопольні обмеження); 5) Принципи господарювання у сфері теплопостачання (порядок розрахунків за ТЕ, засади формування тарифів на ТЕ; конкурентні засади у сфері теплопостачання, право власності; ліцензування діяльності; права та обов'язки споживачів та постачальників; проектування, будівництво, реконструкція та модернізація об'єктів теплопостачання; інвестиційна діяльність; охорона навколишнього середовища; особливі умови постачання ТЕ; умов праці, страйки); 6) Відповідальність за порушення законодавства у сфері теплопостачання; 7) Міжнародне співробітництво у сфері теплопостачання.

Заслужують на увагу й перспективні групи теплопостачальних відносин, врегулювання яких заплановано на 2020 р. [187]: - запровадження системи енергетичного менеджменту для теплопостачальних, теплогенеруючих, теплотранспортуючих організацій; - внесення зміни до Закону України «Про концесії», розробка та подання на розгляд КМУ пропозицій щодо вдосконалення умов та порядку передачі об'єктів теплопостачання в оренду чи концесію тощо.

Відносини у сфері містобудівної (далі – МБ) діяльності, відповідно до ч. 1 ст. 3 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» («Законодавство у сфері містобудівної діяльності») регулюються Конституцією України, Цивільним, Господарським і Земельним кодексами України, цим законом, законами України «Про Генеральну схему планування території України», «Про основи містобудування», «Про архітектурну діяльність», «Про комплексну реконструкцію кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду», «Про землеустрій», іншими нормативно-правовими актами [188].

Тож, для того, щоб визначити місце і роль зазначених законодавчих актів у регулюванні МБ-відносин, і перш за все – конституційних норм, слід з'ясувати, в загальному уявленні, предмет регулювання МБ-законодавства, адже у рамковому законі [188] він безпосередньо не визначений. Окреслити сукупність відносин, що регулюються нормативно-правовими актами, віднесеними до джерел МБ-права, можна двома шляхами. По-перше, слід диференціювати об'єктно-суб'єктний склад містобудування, який пропонується у ст. 4 закону [188], а по-друге, проаналізувати зміст поняття «містобудування» («містобудівна діяльність»), розуміння якого запропоноване у ст. 1 Закону України «Про основи містобудування» [189].

У першому випадку об'єкти містобудування поділяються на:

1) об'єкти державного та регіонального рівня: 1.1) планувальна організація території; 1.2) система розселення; 1.3) система взаємопов'язаного комплексного розміщення основних об'єктів промисловості, транспорту, інженерної та соціальної інфраструктури; 1.4) функціональне зонування території держави, регіону (груп областей), території Автономної Республіки Крим (далі – АРК), областей, адміністративних районів;

2) об'єкти місцевого рівня: 2.1) планувальна організація території населеного пункту, його частини (групи земельних ділянок); 2.2) спільна планувальна структура, об'ємно-просторове рішення, інженерно-транспортна

інфраструктура, комплекс об'єктів будівництва.

Подібне трактування поняття «об'єкт діяльності» або «об'єкт відносин», як уявляється, аж ніяк не сприяє однозначності розуміння власне МБ-відносин, оскільки воно не розкриває ані виду благ ані виду діянь суб'єктів, з приводу яких останні й вступають у ці відносини.

Щодо суб'єктного складу містобудування, до якого віднесені: 1) органи виконавчої влади; 2) Верховна Рада АРК, Рада міністрів АРК; 3) ОМС; 4) фізичні та юридичні особи, то й тут ситуація виглядає неоднозначною, адже надалі закон [188, ст. 6] окремо виділяє і інші групи суб'єктів, а саме: а) суб'єкти управління містобудуванням; б) суб'єкти - уповноважені органи містобудування та архітектури; в) суб'єкти – органи державного архітектурно-будівельного контролю. При цьому залишається відкритим питання про категорію «суб'єктів регулювання містобудування», які в законі про регулювання містобудування навіть не виокремлюються. При визначенні співвідношення цих понять слід враховувати, що суб'єкти управління та суб'єкти регулювання дійсно взаємопов'язані і взаємодоповнюють одне одного, проте якщо діяльність суб'єктів державного управління спрямована на реалізацію функцій держави у МБ-сфері, організацію та впорядкування МБ-відносин, то діяльність суб'єктів державного регулювання направлена на створення умов для здійснення МБ-діяльності. Такі положення мають бути враховані при розробці Містобудівного кодексу України.

Використання аналізу поняття «містобудування», хоча і не у повній, натомість очевидно у більшій мірі сприяє уявленню про предмет МБ-законодавства. Зокрема, серед суб'єктів містобудування виділені:

- 1) державні органи;
- 2) ОМС;
- 3) підприємства, установи, організації (далі – ПУО);
- 4) громадяни, об'єднань громадян.

Відносно кола об'єктів містобудування, визначених у законі [189] як діяльність, то їх можна охарактеризувати низкою наступних ознак:

1) діяльність є цілеспрямованою;

2) діяльність спрямована на створення та підтримання повноцінного життєвого середовища;

3) діяльність включає: 3.1) прогнозування розвитку населених пунктів і територій; 3.2) планування, забудову та інше використання територій; 3.3) проектування, будівництво об'єктів містобудування, спорудження інших об'єктів; 3.4) реконструкцію історичних населених пунктів;

4) діяльність забезпечує: 4.1) збереження традиційного характеру середовища; 4.2) реставрацію та реабілітацію об'єктів культурної спадщини; 4.3) створення інженерної та транспортної інфраструктури.

Отже, виходячи з представлених результатів аналізу базових понять МБ-законодавства, розглянемо окремі положення Конституції України [190], яка безперечно є основою для всієї сукупності джерел МБ-права і регулює такі види відносин, що прямо чи опосередковано відносяться до групи містобудівних або тісно пов'язаних з ними (конституційних, адміністративних, муніципальних, виборчих тощо).

1. До повноважень Верховної Ради України належить утворення і ліквідація районів, встановлення і зміна меж районів і міст, віднесення населених пунктів до категорії міст, найменування і перейменування населених пунктів і районів [190, п.29 ст. 85].

2. Виключно законами України визначається статус столиці України; спеціальний статус інших міст [190, п.16 ст. 92].

3. Виконавчу владу в областях і районах, містах Києві та Севастополі здійснюють місцеві державні адміністрації (офіційне тлумачення положення ч.1 ст. 118 надано в Рішеннях Конституційного Суду України (далі – КСУ) № 21-рп/2003 від 25.12.2003 р., № 9-рп/2005 від 13.10.2005 р.). Особливості

здійснення виконавчої влади у містах Києві та Севастополі визначаються окремими законами України [190, ст. 118].

4. Систему адміністративно-територіального устрою України складають: АРК, області, райони, міста, райони в містах, селища і села (офіційне тлумачення ч.1 ст. 133 надано в Рішенні КСУ № 11-рп/2001 від 13.07.2001 р.). Міста Київ та Севастополь мають спеціальний статус, який визначається законами України (офіційне тлумачення положення ч.3 ст. 133 надано в Рішеннях КСУ № 21-рп/2003 від 25.12.2003 р., № 9-рп/2005 від 13.10.2005 р.) [190, ст. 133].

5. АРК здійснює нормативне регулювання з питань містобудування і житлового господарства [190, п. 4 ст. 137].

6. Місцеве самоврядування є правом територіальної громади - жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста - самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України (офіційне тлумачення ч.1 ст. 140 надано в Рішеннях КСУ № 12-рп/2002 від 18.06.2002 р., № 21-рп/2003 від 25.12.2003 р.). Особливості здійснення місцевого самоврядування в містах Києві та Севастополі визначаються окремими законами України (офіційне тлумачення положення ч.2 ст. 140 надано в Рішеннях КСУ № 21-рп/2003 від 25.12.2003 р., № 9-рп/2005 від 13.10.2005 р.). Місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою в порядку, встановленому законом, як безпосередньо, так і через ОМС: сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи (офіційне тлумачення положення ч.3 ст. 140 надано в Рішенні КСУ № 21-рп/2003 від 25.12.2003 р.). ОМС, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст, є районні та обласні ради. Питання організації управління районами в містах належить до компетенції міських рад (офіційне тлумачення ч.5 ст. 140 надано в Рішенні КСУ № 11-рп/2001 від 13.07.2001 р. [190, ст. 140].

7. До складу сільської, селищної, міської, районної, обласної ради входять

депутати, які обираються жителями села, селища, міста, району, області на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування. Строк повноважень сільської, селищної, міської, районної, обласної ради, депутати якої обрані на чергових виборах, становить п'ять років. Припинення повноважень сільської, селищної, міської, районної, обласної ради має наслідком припинення повноважень депутатів відповідної ради [190, ст. 141].

8. Матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад (офіційне тлумачення ч.1 ст. 142 надано в Рішенні КСУ № 11-рп/2001 від 13.07.2001 р.). Територіальні громади сіл, селищ і міст можуть об'єднувати на договірних засадах об'єкти комунальної власності, а також кошти бюджетів для виконання спільних проектів або для спільного фінансування (утримання) комунальних ПУО, створювати для цього відповідні органи і служби [190, ст. 142].

9. Територіальні громади села, селища, міста безпосередньо або через утворені ними ОМС управляють майном, що є в комунальній власності; затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку і контролюють їх виконання; затверджують бюджети відповідних адміністративно-територіальних одиниць і контролюють їх виконання; встановлюють місцеві податки і збори відповідно до закону; забезпечують проведення місцевих референдумів та реалізацію їх результатів; утворюють, реорганізують та ліквідовують комунальні ПУО, а також здійснюють контроль за їх діяльністю; вирішують інші питання місцевого значення, віднесені законом до їхньої компетенції (офіційне тлумачення положень ч.1 ст. 143 надано в Рішенні КСУ № 10-рп/2010 від 01.04.2010 р.) [190, ст. 143].

3.5. Європейські орієнтири трансформації енерго-інформаційної політики на муніципальному рівні

Розвинуті європейські країни розраховують на нову екологічну політику, як точку зростання економіки у середньостроковій перспективі. Один з таких прикладів, - це амбіційний план ЄС по боротьбі з ПГ (European Green Deal, ЄЗК) [191], що разом із Carbon border adjustment mechanism (СВАМ, механізм коригування цін на викиди CO₂ на кордонах ЄС) фактично визначає орієнтири розвитку європейської економіки на кілька десятирічь вперед. Основна суть таких змін полягає у трансформації промисловості ЄС до вуглецево-нейтральної моделі функціонування та відповідних принципів взаємодії на ринку.

Тож, для подальшого економічного зростання України слід забезпечити сталий розвиток підприємств та вітчизняного сектору альтернативної енергетики із одночасним дотриманням інтересів споживачів [192]. Такий стратегічний підхід дозволить нашій державі не лише якісно оновити власні промислові ланцюжки, але й інтегруватись у нову економічну модель ЄС.

Щоб гідно відповісти на зумовлені цими змінами виклики, національна енергетика має бути трансформована з дотаційного й проблемного в економічно прибутковий, конкурентний і гнучкий сектор економіки, реалізувати нові можливості для пошуку та впровадження інноваційних розробок у галузі видобутку, переробки, виробництва, трансформації, постачання і споживання паливно-енергетичних ресурсів.

Втім, наразі спостерігається ситуація, для якої характерним є підміна енергозбереження підвищенням рівня енергоефективності для населення, яке у Директиві 2012/27/ЄС означає підвищення рівня енергоефективності в результаті технічних, поведінкових та/або економічних змін [193].

Одними з заходів, спрямованими на забезпечення енергетичної безпеки країни в цілому та регіонів зокрема, є такі: - забезпечення доступу до

недорогих, надійних, стійких і сучасних джерел енергії для всіх; - забезпечення впровадження систем енергетичного менеджменту на державному, муніципальному та виробничому рівнях.

Перший із цих заходів проголошений у резолюції Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 25 вересня 2015 р. № 70/1 «Глобальні цілі сталого розвитку до 2030 року» та підтриманий Україною згідно із указом Президента [194]. Його реалізація передбачає переорієнтацію державної політики в питаннях енергоефективності на безумовне виконання Цілі 7.

В рамках останньої, як це задекларовано і у ЄЗК і у Енергетичній стратегії України [195], має бути врегульоване комплексне розв'язання проблемних питань вугільної галузі. Проте її реструктуризація відбувається надто повільно і не супроводжується заходами з пом'якшення соціально-економічних та екологічних наслідків ліквідації та/чи консервації вугільних шахт. Відтак, надзвичайно важлива роль у процесах енергетичної трансформації відводиться адекватній та ефективній інформаційній політиці, що супроводжуватиме європейський курс на муніципальному рівні вугільних та поствугільних регіонів, зокрема на локально-певних територіях громад, сільських, селищних, міських рад та їх виконавчих органів, сільських, районних та обласних рад, органів самоорганізації населення.

Наприклад, виключно на пленарних засіданнях сільської, селищної, міської ради вирішуються питання затвердження програм соціально-економічного та культурного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць, цільових програм з інших питань місцевого самоврядування [196, ст. 26].

Так, у ДЛЮ сформувався індустріально-аграрний господарський комплекс з переважним розвитком важкої промисловості. Регіони площею 8,8% території країни виробляли 25% промислової і 8% сільськогосподарської продукції. Підприємства були розташовані кластерами (вугільний, металургійний,

важкого машинобудування, енергетичний, хімічний), більшість галузей спеціалізації мали міжрегіональне та міжнародне значення. На ДЛО за різними оцінками припадало чверть загального експорту України [197].

Тому, на думку уряду, ДЛО мають стати територією для реалізації особливих економіко-правових умов з комплексного впровадження системи управління та організації економічних процесів, які у подальшому можуть бути масштабовані на всю територію України.

У напрямі реального сектору економіки, індустріалізації та інноваційного розвитку, в тому числі, передбачено [197]: - трансформацію вугільної галузі ДЛО, зокрема шляхом створення енергетичних індустріальних парків на базі окремих державних вугільних шахт за участю міжнародних енергетичних корпорацій; - технічне переоснащення та модернізація шахт, зокрема систем вентиляції і дегазції шахт для забезпечення безпеки гірників; - реалізація комплексних програм та проєктів трансформації вугільних регіонів, які сприятимуть диверсифікації економіки шахтарських монофункціональних міст, та заходів щодо пом'якшення негативних соціально-економічних наслідків у разі закриття вугледобувних та вуглепереробних підприємств; - впровадження інноваційних рішень у сфері видобутку вугілля на перспективних шахтах, використання супутніх ресурсів, зокрема шахтного газу метану, технології підземної газифікації вугілля, шахтних вод тощо.

Крім того, одним із спеціальних інструментів у напрямі формування регіонального ринку праці є проведення заходів освітньої та інформаційно-консультаційної спрямованості для суб'єктів малого та середнього підприємництва.

Увляється, що першочерговими завданнями енерго-інформаційної політики у регіонах, що потраплятимуть у сферу впливу енергетичної трансформації, мають стати наступні види відносин:

- 1) соціальні відносини – інформація про заходи соціального захисту

працівників гірничих підприємств, що ліквідуються або консервуються, членів їх родин та працівників, що обслуговують ці підприємства;

2) економічні відносини - інформація про заходи економічного характеру, які будуть супроводжувати процеси припинення експлуатації об'єктів вугільної галузі;

3) екологічні відносини - інформація про заходи з мінімізації довгострокового впливу на навколишнє природне середовище (далі – НПС), майно, здоров'я та життя населення, що проживає на територіях розташування вугільних об'єктів, що підлягають ліквідації чи трансформації;

4) енергетичні відносини - інформація про заходи зі сталого виробництва енергії, збільшення частки генеруючих потужностей відновлюваних джерел енергії (далі – ВДЕ), підвищення енергоефективності.

При цьому слід враховувати, що забезпечення в Україні сталого економічного зростання, інтеграційні процеси приєднання до ЄС, Організації економічного співробітництва та розвитку (далі – ОЕСР) потребують запровадження сучасних механізмів взаємодії держави і бізнесу, а також бізнесу і суспільства, які дадуть змогу: а) посилити взаємну відповідальність усіх учасників суспільного життя; б) створити умови для подальшого соціально-економічного розвитку держави та суспільства.

Так, метою Концепції [198] є створення нормативно-правової бази та здійснення заходів для впровадження міжнародних стандартів ведення соціально відповідального бізнесу в діяльність суб'єктів господарської діяльності (далі – СГД) для забезпечення сталого розвитку України та підвищення суспільного добробуту. Серед способів розв'язання пов'язаних із цим проблемами є й такі як: - проведення інформаційно-просвітницьких кампаній, зокрема тренінгів та мотиваційних зустрічей працівників СГД з уповноваженими представниками, які відповідають за впровадження соціально відповідального бізнесу, органів державної влади чи органів місцевого

самоврядування, громадського сектору щодо заохочення до свідомого вибору добросовісної поведінки; - стимулювання та заохочення СГД до розвитку науки і технологій, виробництва інноваційної продукції, впровадження інновацій у промисловість; - поширення інформації про розвиток соціально відповідального бізнесу, яка базується на міжнародному досвіді та завданнях, визначених у стратегічних та програмних документах для підвищення суспільного добробуту та досягнення Цілей сталого розвитку; - забезпечення відкритості та доступності інформації про діяльність СГД; - збільшення кількості добровільних публічних звітів (інтегрованих та/або нефінансових) СГД, що містять інформацію про здійснення СГД заходів із впровадження стандартів ведення соціально відповідального бізнесу; - сприяння розвитку системи публічного звітування з метою підвищення рівня поінформованості суспільства щодо провадження СГД соціально відповідальної діяльності.

В цьому аспекті вкрай актуальним вбачається прийняття урядом й плану заходів з виконання зазначеної Концепції, в якому, зокрема, передбачені й такі заходи як [199]:

1) популяризація принципів та стандартів соціально відповідального бізнесу в Україні відповідно до положень Керівних принципів ОЕСР, Керівних принципів ООН з питань бізнесу та прав людини та Глобального договору ООН, а також позитивного досвіду та практики СГД щодо соціально відповідального бізнесу;

2) популяризація секторальних керівництв ОЕСР, зокрема щодо відповідального ведення бізнесу для інституціональних інвесторів, комплексної перевірки конструктивної взаємодії із заінтересованими сторонами у видобувному секторі;

3) підвищення обізнаності СГД з питань збереження НПС, пропагування та стимулювання сталого використання природних ресурсів, відтворення екосистем, збереження біо- та ландшафтного різноманіття,

використання екологічно безпечних та енергоефективних технологій з урахуванням міжнародних зобов'язань України тощо.

Визначення механізму проведення аналізу ефективності здійснення державно-приватного партнерства, в тому числі у формі концесії, проводиться у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України [200].

Європейське агентство з навколишнього середовища опублікувало Звіт «Європейське довкілля – стан та перспективи 2020: Знання задля переходу до сталої Європи» [201], в якому подана найповніша екологічна оцінка, яка коли-небудь проводилася агентством. У документі представлена оцінка стану довкілля в Європі, глобальний контекст, який визначає: - розвиток Європи (Частина 1); - екологічні та кліматичні тенденції (Частина 2); - перспективи сталого розвитку (Частина 3); - висновки (Частина 4). У звіті, серед іншого, наголошено на позитивних тенденціях, які сприяють охороні довкілля - посилення поінформованості громадськості про необхідність переходу до сталого майбутнього, технологічні інновації, зростання за останні роки ініціатив громад та активізація дій зі сторони ЄС, зокрема впровадження ЄЗК.

Тож, в реаліях сьогодення населенню вугільних регіонів України та зацікавленим сторонам необхідна визначеність щодо їхнього майбутнього розвитку та інструментів підтримки на шляху до змін та добробуту. Представники органів державної влади потребують підтримки в оцінці місцевого потенціалу, обміну досвідом з іншими регіонами та налагодження конструктивного діалогу з органами місцевого самоврядування та місцевим населенням задля напрацювання ідей і шляхів для сталого розвитку своїх громад, що є необхідною умовою прийняття викликів, перед якими постають шахтарські регіони.

Відтак, сучасна місцева енерго-інформаційна політика має зорієнтувати контент на питаннях: - створення нових робочих місць на заміну вугільній галузі з урахуванням аспектів культурної ідентичності шахтарів; -

приватизаційних наслідків вугледобувних об'єктів: - налагодження роботи із працівниками і населенням шахтарських регіонів; - забезпечення гідного рівня життя людей за умови збереження довкілля і покращення здоров'я; - заміщення частки вугілля ВДЕ в енергобалансі тощо.

Однієї з найважливіших цілей сталого розвитку є забезпечення всезагального доступу споживача до прийняттого за ціною, надійного і сталого енергопостачання та сучасних джерел енергії. Відтак, спільні скоординовані дії України та ЄС у галузі енергетики є запорукою успішного реформування енергетичного сектору,

Через непрозорий спосіб отримання дозволів в Україні не використовується понад 80% родовищ, бюджет недоотримує значну частину податків. Питання про глобальну реформу ринку надр стоїть на порядку денному вже давно. На сьогодні в Україні використовується менше 17% всіх родовищ корисних копалин. Через недостатнє освоєння покладів природного газу наша країна досі залишається енергетично залежною державою: торік третина споживаного українцями газу була куплена за кордоном. Основні причини слабого розвитку надрокористування - відсутність стратегічної державної політики, недосконале та непрозоре регулювання сфери, що породжує корупцію. Нормативно-правові акти, які регулюють видобуток надр, часто не узгоджені між собою, а подекуди - суперечать один одному [202].

У рамках виконання Угоди про асоціацію з ЄС Верховна Рада України 1 березня 2018 р. ухвалила Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо дерегуляції в нафтогазовій галузі» [203], що є частиною реалізації Дорожньої карти законодавчого забезпечення виконання Угоди на 2018 – 2019 рр. Спрощення у нафтогазовій галузі та умови поглибленої кооперації у енергетичній сфері між Україною та ЄС визначені гл. 11 «Питання, пов'язані з торгівлею енергоносіями» розд. IV, гл. 1 «Співробітництво у сфері енергетики, включаючи ядерну енергетику» розд. V

(ст.ст. 338, 341) та Додатком XXVII Угоди та мають на меті забезпечення функціонування внутрішнього європейського ринку енергоресурсів задля досягнення підвищення ефективності, конкурентних цін, покращення якості обслуговування, а також для сприяння безпеці та стабільності постачання.

Зазначені зміни базуються, перш за все, на положеннях Енергетичної стратегії України на період до 2035 р. «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» (далі – ЕСУ), якою передбачено, що до 2025 р. здебільшого буде завершено реформування енергетичного комплексу України, досягнуто першочергових цільових показників з безпеки та енергоефективності, забезпечено його інноваційне оновлення та інтеграцію з енергетичним сектором ЄС [204].

Зокрема, на 1-у етапі імплементації ЕСУ, було передбачено реформування енергетичного сектору (до 2020 р.). Головні акценти були спрямовані на впровадженні реформ та формуванні конкурентного та інвестиційно привабливого середовища. Також передбачалося завершення імплементації Третього енергетичного пакета (далі – ТЕР), що дозволить створити повноцінні ринки природного газу та електроенергії відповідно до енергетичного законодавства ЄС. Правовою основою функціонування внутрішнього енергетичного ринку ЄС є ТЕР, що складається з Директиви 2009/72/ЄС від 13.07.2009 [205], Директиви 2009/73/ЄС від 13.07.2009 [206], Регламенту № 714/2009 від 13.07.2009 [207], Регламенту № 715/2009 від 13.07.2009 [208] та Регламенту № 713/2009 від 13.07.2009 [209].

ТЕР ЄС забезпечує чітке відокремлення функцій з постачання та виробництва від функцій з управління мережею, що має на меті ліквідацію монополій та підвищення конкуренції на енергетичному ринку. Він зміцнює та гармонізує повноваження і незалежність національних регуляторів, посилює захист споживачів в цілому та гарантує захист особливо незахищених категорій споживачів, а також регулює доступ третіх сторін до газових сховищ та

об'єктів LNG (Liquefied Natural Gas, зріджений природний газ) інфраструктури.

Окреслені правові акти посилюють регіональну солідарність через закріплення обов'язку держав-членів співпрацювати у випадку серйозних перебоїв у постачанні енергоносіїв, шляхом координації національних надзвичайних заходів та розвитку з'єднань енергомереж.

ТЕП запровадив мережеві кодекси, що є інноваційним правовим інструментом, покликаним врегулювати технічні аспекти функціонування внутрішнього енергетичного ринку [210]. Наприклад, Мережевий кодекс щодо сумісності від 30.05.2015 [211], спрямований на узгодження складних технічних процедур, що використовуються операторами енергомереж в ЄС, а також у державах-членах Енергетичного співтовариства (Energy Community, далі – ЕнС).

Перспектива розвитку нафтогазової галузі в Україні залишається дуже високою, адже лише через бюрократичні складнощі з отриманням земельних ділянок для видобутку газу чи нафти Україна втрачає 1 млрд кубометрів газу на рік. При цьому, минулого року Україна в рейтингу Європейської асоціації газових трейдерів вперше увійшла до двадцятки кращих газових хабів у Європі, посівши 18-те місце, обійшовши Румунію та Болгарію, котрі почали процес лібералізації нафтогазового ринку раніше.

В той же час, заміщення імпорту газу залишається актуальним. У 2019 р. Україна спожила майже 30 млрд м³ газу. З них понад 14 млрд м³ газу імпортовано. На це витрачено близько 3 млрд доларів, які можна було б заощадити завдяки місцевому паливу.

Натомість сучасний стан джерел надрового права обумовлює таку глобальну причину стагнації мінерально-сировинного ринку як відсутність конкуренції при видачі спеціальних дозволів на користування надрами (далі – СДнКН).

На сьогодні абсолютну більшість СДнКН видано поза аукціоном, що

створює одразу декілька проблем [202]:

1) надра у користування отримує той, хто в певний, часто непрозорий спосіб першим дізнався про наявність вільного перспективного родовища; брак рівного та прозорого доступу до корисних копалин породжує корупційні ризики;

2) отримувач СДнКН дозволу сплачує до бюджету збір, виходячи з початкової ціни продажу такого дозволу на аукціоні, тобто - мінімальну суму;

3) дешевий неконкурентний доступ до ресурсу призводить до того, що власник дозволу не користується родовищем після отримання, зберігаючи його «про запас» - у простой; такі родовища роками не розробляються взагалі.

Саме тому ЄС надав уряду України фінансову та експертну підтримку для розробки нового КпН. Проектом ЄС передбачено, що Консорціум у складі Projekt-Consult GmbH (Німеччина), MinPol (Австрія) та Офісу ефективного регулювання BRDO (Україна) передасть Міністерству захисту довкілля і природних ресурсів текст нового КпН, розроблений на основі кращих європейських практик та із урахуванням українських реалій. Цей документ має замінити недієве регулювання та створити сприятливі умови для відповідальних учасників ринку, удосконаливши українське законодавство відповідно до вимог Угоди про Асоціацію з ЄС. Мета проекту «Новий кодекс про надра» - створити комплексний документ, що регулюватиме всі види економічної діяльності щодо надр включно з видобутком корисних копалин, нафти, газу, урану, а також підземних вод і геотермальної енергії [202].

У листопаді 2020 р. Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України під егідою Міністерства енергетики України ініціює широкомасштабний Всеукраїнський онлайн-форум «Енергонезалежні регіони України: як замінити газ, знайти інвестиції та стимулювати бізнес» [212].

Отже, здобуття енергонезалежності та сталий розвиток - один із пріоритетів України, ключовими інструментами для якого є підвищення

енергоефективності та розвиток «зеленої» енергетики. Обраний курс відповідає світовим тенденціям, а також цілям Паризької кліматичної угоди, Директив ЄС та нової програми ЄС «European Green Deal», до реалізації якої також планує долучитися Україна. Потенціал «зеленого» фінансування в Україні, за оцінками ІФС, може сягнути 70 млрд євро до 2030 р. Лише за останні 5 років залучено 6,7 млрд євро інвестицій в український ринок енергоефективності та «зелених» проєктів.

В зв'язку з цим подальше оновлення вітчизняного законодавства в сфері використання, охорони та безпеки надр набуває неабиякої актуальності. Проте, наприклад, набрання чинності у повному обсязі, прийнятого на початку 2020 р. Порядку надання СДнКН [213], й досі стримується відсутністю Порядку функціонування електронного кабінету надрокористувача.

Тому, окрім прийняття нової редакції базового кодифікаційного акту законодавства про надра – КпН, перед Україною стоять й інші, не менш важливі завдання щодо реформування правового врегулювання відносин енергонезалежності в умовах європейської інтеграції, зокрема:

- оновлення ЕСУ на період до 2035 р.;
- підготовка Інтегрованого плану з боротьби зі зміною клімату та розвитку енергетики до 2030 р.;
- розробка Національного плану дій з енергоефективності на період до 2030 р.;
- розробка Концепції реформування вугільної галузі, яка має стати однією із складових Концепції трансформації вугільних регіонів тощо.

РОЗДІЛ 4. ПРАВО ПРОТИМІННОЇ БЕЗПЕКИ НА ПОСТКОНФЛІКТНИХ ТЕРИТОРІЯХ

4.1. Сучасні проблеми правового забезпечення протимінної безпеки на постконфліктних територіях

Україна – одна з найбільш забруднених вибухонебезпечними предметами держав світу. Мінна війна – це наслідок тривалої збройної агресії. Якщо врахувати терен по обидва боки лінії розмежування, то на щонайменше 16 тисячах квадратних кілометрів Луганщини і Донеччини (а це практично 30% їхньої сукупної площі) є ділянки, що становлять реальну мінну небезпеку. Ці землі буквально нашпиговані снарядами, ракетами, гранатами, «пекельними» саморобками, мінами, що не розірвалися, або перебувають в активному, готовому до вибуху стані [1]. Як наслідок, Україна входить у 5-ку країн за кількістю жертв серед цивільних від наземних мін. За період збройного конфлікту від мін та вибухонебезпечних залишків війни (ВЗВ) загинули майже 1 тис. цивільних осіб і більше 1,5 тис. - отримали поранення.

Аби почати розв'язувати цю проблему, потрібна була активізація так званого гуманітарного розмінування. Від звичайної протимінної роботи, якою займаються саперні підрозділи на конкретних об'єктах, таке розмінування відрізняється своєю комплексністю, воно спрямоване на зменшення шкідливого фактору дії вибухових речовин на життєдіяльність людей, зниження мінної небезпеки до рівня, при якому: а) люди можуть жити безпечно; б) економічний, соціальний і фізіологічний розвиток може здійснюватися безперешкодно, не наражаючись впливу обмежень, викликаних наземними мінами.

За попередніми підрахунками фахівців, загальна забруднена територія в Україні сягає 700 000 га. Усі дані за результатами роботи неурядових організацій систематизує, аналізує й узагальнює Управління екологічної безпеки та протимінної діяльності Міністерства оборони України (далі – МОУ), для чого, за сприяння координатора проектів ОБСЄ в Україні та Женевського

міжнародного центру гуманітарного розмінування в МОУ впроваджено систему управління інформацією в протимінній діяльності (далі – ПМД) ІМСМА. Крім того, на сьогодні з координатором проектів ОБСЄ в Україні існує спільний із МОУ проект «Розбудова сектору протимінної діяльності в Україні» [2].

Якщо раніше Україна не мала такої проблеми і не було необхідності в нормативно-правовому врегулюванні ПМД, то зараз усі заходи ПМД потребують цього, адже через неврегульованість питань ПМД на законодавчому рівні, в Україні здійснювалося несистемне розмінування місцевості, переважно вздовж лінії розмежування, та окремих об'єктів у звільнених районах.

Згідно Закону України «Про прийняття Протоколу про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв з поправками, внесеними 3 травня 1996 року (Протокол II з поправками, внесеними 3 травня 1996 року), що додається до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію» [3] та Протоколу про вибухонебезпечні предмети - наслідки війни, прийнятого законом № 2281-IV від 22 грудня 2004 р. [4] виконання заходів з ПМД повинно здійснюватися відповідно до Міжнародних стандартів ПМД.

Останніми, державам рекомендовано приймати національне законодавство, яке представляє собою результат широкого процесу спільної діяльності уряду, його міністерств, та, в окремих випадках, міжнародних установ. Натомість Україна залишалась однією із небагатьох країн світу, в якій на кінець 2018 р. нормами чинного законодавства не було врегульоване питання здійснення заходів у сфері ПМД.

Такі прогалини вважалися неприпустимими, оскільки вони не відповідали ряду ратифікованих Україною міжнародних угод, зокрема, відповідно до

Конвенції про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення, ратифікованою в Україні законом № 2566-IV від 18.05.2005 р. [5] та Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію, ратифікована Указом Президії Верховної Ради України від 04.06.1982 р. № 3613-X (дата набуття чинності для України - 02.12.1983 р., дата приєднання до Конвенції - 06.10.1994 р.) із внесенням змін законом № 1775-IV від 15 червня 2004 р. [6], кожна держава-учасниця зобов'язується, зокрема, сприяти: 1) розмінуванню і здійсненню пов'язаних з цим заходів; 2) зусиллям щодо догляду та реабілітації, соціальної та економічної реінтеграції осіб, які постраждали від мін, і здійсненню програм інформування про мінну небезпеку; 3) знищенню запасів протипіхотних мін; якомога ширшому обміну обладнанням, матеріалами та науково-технічною інформацією, які стосуються здійснення даної Конвенції.

Відтак, це негативно впливало на імідж держави в цілому та в подальшому могло призвести до виплати Україною штрафних санкцій через невиконання взятих на себе зобов'язань, у рамках зазначених міжнародних угод. Тому не дивно, що вже у перший місяць роботи першої сесії Верховної Ради IX скликання до парламенту було подано одразу два законопроекти про ПМД: 1) основний - № 9080 від 13.09.2018 р.; 2) альтернативний - № 9080-1 від 19.09.2018 р. У підсумку розгляду перший був відхилений 06.11.2018 р., а другий 06.12.2018 р. прийнятий і 25.01.2019 р. - набув чинності.

Тож, Закон України «Про протимінну діяльність в Україні» [7] визначив правові та організаційні засади здійснення ПМД в Україні та особливості державного регулювання у відповідній сфері. Зокрема, законом про ПМД встановлено, що «протимінна діяльність - комплекс заходів, спрямованих на захист національних інтересів України, а також на зменшення та усунення

наслідків негативного впливу вибухонебезпечних предметів на соціально-економічні умови життєдіяльності населення та довкілля».

Також законом визначено правову основу, цілі та засади, національні інтереси України у сфері ПМД, її основні складові, перелік об'єктів та суб'єктів ПМД, порядок їх створення, організаційні та процедурні засади діяльності; вимоги до фахівців у сфері ПМД і розмінування та їх обов'язки; джерела фінансування ПМД; порядок обліку операторів ПМД, надання допомоги постраждалим особам (жертвам) від вибухонебезпечних предметів, визначення статусу територій для потреб ПМД; повноваження інспекції з контролю якості ПМД та секретаріату центру протимінних операцій тощо.

Законом про ПМД передбачені норми, які регулюють питання демократичного цивільного контролю у сфері ПМД національних інтересів України у сфері ПМД, засади міжнародного співробітництва і здійснення господарської діяльності у сфері ПМД, в тому числі, страхування відповідальності під час здійснення робіт з розмінування та публічних закупівель у сфері ПМД.

Крім того, законом також визначено істотні умови договору про закупівлю робіт та (або) послуг в сфері ПМД та встановлено відповідальність за порушення законодавства у сфері ПМД як суб'єктів ПМД, так і фахівців у сфері ПМД та розмінування.

Відповідно до юридичної класифікації, запропонованої інформаційно-пошуковою системою «Законодавство України», яка має інформаційний характер, не є офіційним друкованим виданням і використовується згідно із Положенням про веб-ресурси Верховної Ради України, закон про ПМД віднесено до розділу законодавства про оборону (код – 120), причому одразу до двох його підрозділів – «Збройні сили. Військово-Морський флот» (код - 120 30) та «Військове майно» (код – 120160). В останньому цей закон включений до структурної групи «Зброя. Бойові припаси» (код - 120160 10).

Тобто, очевидним є той факт, що акти протимінного законодавства є новелою для системи національного законодавства, в якій воно наразі класифіковано досить опосередковано.

За класифікатором галузей законодавства [8], цей закон також належить до законодавства про оборону (оборонного законодавства) - 300.000.000 «Оборона», до складу якого, поміж іншого, входить законодавство про озброєння та військову техніку (код - 300.080.000), що, в свою чергу, поділяється на такі складові: 1) Загальні положення; 2) Зберігання та обслуговування; 3) Боєприпаси; 4) Стрілецька зброя; 5) Виробництво і поставки озброєння та військової техніки; 6) Прийняття (зняття) на озброєння; 7) Зброя масового знищення; 8) Утилізація озброєння і військової техніки; 9) Військове приймання продукції; 10) Науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи.

Аналіз наведеного змісту закону про ПМД свідчить, по-перше, що за значенням в механізмі правового регулювання, закон є основним, оскільки здійснює первинне правове регулювання протимінних відносин, та базовим - визначає основи регулювання протимінних відносин (правові та організаційні засади здійснення ПМД в Україні та особливості державного регулювання у відповідній сфері) та розрахований на їх конкретизацію в підзаконних нормативно-правових актах.

По-друге, цей закон є законом спеціальної дії, адже адресований чітко окресленому колу суб'єктів, які мають особливий статус. Суб'єктами ПМД, відповідно до ст. 6 закону про ПМД (редакція до 17.09.2020 р.), були: 1) національний орган з питань ПМД; 2) уповноважений оперативний орган протимінних операцій (центр протимінних операцій); 3) інші ОВВ у межах визначених законодавством України повноважень; 4) оператори ПМД, що залучаються до виконання заходів у сфері ПМД. До цього кола слід віднести й фахівців у сфері ПМД, які залучаються операторами ПМД до виконання заходів

у сфері ПМД [7, ст.7].

По-третє, за формою систематизації цей закон є звичайним (некодифікованим, поточним, ординарним), за функціональним призначенням – спеціальним, за змістом – тематичним.

По-четверте, за змістом закон про ПМД є комплексним (міжгалузевим), адже його нормативні приписи виражають систему норм декількох галузей права, які регулюють різноманітні за видовим змістом відносини (адміністративні, фінансові, бюджетні, цивільні, господарські, економічні, трудові, соціальні, страхові, наукові, інформаційні, міжнародні тощо). Більше того, у змісті закону можна віднайти і приписи, притаманні статусному закону.

Згідно ст 2 закону про ПМД правовою основою ПМД в Україні є: 1) Конституція України; 2) закон про ПМД; 3) інші закони України; 4) Конвенції [5, 6]; 5) інші міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; 6) укази та розпорядження Президента України; 7) постанови та розпорядження КМУ; 8) інші НПА, що приймаються на виконання законів України.

Крім того, в Україні діють національні стандарти у сфері ПМД, які розробляються з урахуванням положень міжнародних стандартів ПМД (IMAS), затверджених Службою ООН з питань ПМД (UNMAS). Національні стандарти у сфері ПМД розробляються центром протимінних операцій, погоджуються національним органом з питань ПМД та затверджуються КМУ.

В цьому аспекті, слід звернути увагу на національний стандарт ДСТУ П 8820-1:2018 «Протимінна діяльність. Процеси управління. Основні положення» [9], який має статус пробного (пілотного) і розроблений з метою впровадження міжнародних стандартів ПМД в Україні Управлінням екологічної безпеки та ПМД МОУ в рамках спільного проекту та Координатора проектів ОБСЄ в Україні «Підвищення потенціалу України у сфері протимінної діяльності» із залученням провідних спеціалістів у сфері ПМД міжнародних організацій

ОБСЕ, ПРООН, Женевського центру гуманітарного розмінування, неурядової організації «The HALO Trust» та членів ТК-176 «Стандартизація продукції оборонного призначення». Зазначений стандарт був прийнятий відповідно до наказу Національного органу стандартизації Державного підприємства «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» від 19 грудня 2018 р. № 511 «Про прийняття національних стандартів» з надання чинності з 1 квітня 2019 р.

Стандарт розроблено насамперед для забезпечення використання всіма суб'єктами ПМД єдиної термінології в цій сфері; забезпеченню дотримання заходів безпеки в ході проведення робіт з нетехнічного, технічного обстежень та очищення/розмінування, забезпеченню прав та інтересів громадян, пов'язаних з мінами та вибухонебезпечними залишками війни, збереженню навколишнього середовища і виконанню взятих державою міжнародних зобов'язань з питань ПМД. Стандарт сприятиме використанню суб'єктами ПМД однакових правил щодо планування, організації та виконання заходів ПМД за її основними складовими.

Протягом 2019 р. почав активно розвиватися й підзаконний блок протимінного законодавства (постанови уряду від 06.03.2019 р. № 186 та № 372 від 17.04.2019 р.).

За майже сім років конфлікту Донбас перетворився на одну з найбільш насичених мінами й вибуховими пристроями територій у світі. За оцінкою ООН, за роки війни тут заміновано 1,6 млн га землі, з них 700 тис. га на території, підконтрольній урядові України (далі – постконфліктна територія, ПКТ). Найбільш забрудненими мінами і ВВП в Донецькій області є Бахмутський, Волноваський, Мар'їнський, Ясинуватський райони, а також міста Авдіївка і Маріуполь. Наявність мін та ВВП впливає на вільне та безпечне пересування людей на ПКТ, унеможливує обробку сільськогосподарських земель, паїв тощо. Тож проблема забезпечення протимінної безпеки на ПКТ є надзвичайно

актуальною і такою, що потребує адекватних наукових пошуків.

Базовим законодавчим актом, яким започатковано розв'язання даної проблеми і в якому визначені правові та організаційні засади здійснення ПМД в Україні та особливості державного регулювання у відповідній сфері, є Закон України «Про протимінну діяльність в Україні» від 6 грудня 2018 р. № 2642-VIII (далі – закон про ПМД) [7].

Останній, у чинній редакції, визначає об'єктно-суб'єктне коло ПМД таким чином:

1. Об'єкти ПМД: 1.1) ВВП, що спричинили забруднення території, акваторії та підпадають під дію цього закону; 1.2) обладнання та процеси, що використовуються у сфері ПМД; 1.3) імовірно забруднені та забруднені території.

2. Суб'єкти ПМД: 2.1) національний орган з питань ПМД; 2.2) уповноважені ОВВ у сфері ПМД, місцеві державні адміністрації та ОМС; 2.3) центр ПМД та центр гуманітарного розмінування; 2.4) оператори ПМД.

Натомість, як показала практика реалізації закону про ПМД, на початок 2020 р. жодного зі спеціальних органів не утворено не тільки через складність механізму його норм, а й унаслідок відсутності коштів у Державному бюджеті України. Тому метою дослідження слід визначити встановлення особливостей формування сучасної системи ПМД, яка б відрізнялася спрощеною вертикаллю управління та координації у цій сфері.

Структура системи ПМД, встановлена у чинній редакції закону про ПМД, окрім зазначених, передбачала утворення кількох нових державних органів, які, виходячи з опису їх повноважень, є центральними органами виконавчої влади (далі – ЦОВВ) (національний орган з питань ПМД, комісія з питань акредитації операторів ПМД та моніторингу їх відповідності вимогам акредитації, центр протимінних операцій, інспекція з контролю якості ПМД).

В той же час, автори законопроекту про внесення змін до закону про ПМД

зазначають, що зацікавленими ЦОВВ продовжується проводитися значна робота щодо виконання заходів ПМД, але відсутність імплементації діючого закону не дозволяє повною мірою використовувати наявний потенціал через неефективність існуючої системи ПМД у державі, не здатної координувати діяльність всіх операторів ПМД та керувати процесами у цій сфері [10].

Така ситуація неприпустима, адже призводить не тільки до затягування темпів поліпшення соціально-економічних умов життєдіяльності населення ПКТ але й, що найважливіше, до нових жертв та постраждалих від мін та ВНП. На жаль, з моменту набрання чинності законом про ПМД від мін та ВНП ушкоджень зазнало 58 цивільних осіб, з яких 17 загинуло. Загалом упродовж 2014–2020 рр. міжнародна неурядова організація The HALO Trust зафіксувала на Донбасі понад 2000 жертв підривів на ВНП серед мирного населення.

Ці факти є свідченням порушення незаконними російськими та проросійськими збройними формуваннями низки міжнародних договорів, зокрема щодо застосування конкретних видів звичайної зброї, заборони або обмеження застосування мін, мін-пасток, інших пристроїв, заборони застосування, накопичення запасів, виробництва та передавання протипіхотних мін тощо. Так, у ст. 1 Оттавської конвенції від 1997 р. [11] (Конвенцію ратифіковано законом № 2566-IV від 18.05.2005 р.) зазначено: а) кожна держава зобов'язується ніколи й за жодних обставин не застосовувати протипіхотні міни; б) не розробляти, не виробляти, не набувати іншим чином, не накопичувати, не зберігати й нікому не передавати, прямо чи опосередковано, протипіхотні міни; с) не допомагати, не заохочувати й не спонукати будь-яким чином будь-кого до діяльності, забороненої для держави-учасниці згідно з цією Конвенцією.

Крім того, зменшення кількості постраждалих від мін і ВНП значно залежить від якості й ефективності інформування населення про відповідні ризики. Відтак, з метою сприяння захисту цивільного населення, яке проживає

на територіях, уражених мінами та ВНП – наслідками війни, зменшення шкоди, заподіяної ВНП (залишеними вибухонебезпечними боєприпасами, касетними мінами, мінами-пастками, боєприпасами, що не вибухнули, іншими ВНП та пристроями), шляхом забезпечення уніфікованого підходу до попередження про небезпеки, пов'язані з мінами та ВНП – наслідками війни, уряд запровадив відповідні правила [12].

Окремим порядком визначено механізм використання коштів, передбачених Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України у державному бюджеті за бюджетною програмою «Заходи, спрямовані на зменшення соціального, економічного та екологічного впливу ВНП на життя і діяльність населення (ПМД) та інформування населення про безпеку ВНП» [13].

Проте розвиток підзаконного блоку протимінного законодавства стримується неоднозначним прийняттям новел, запропонованих власне до закону про ПМД, і передусім тих, що стосуються реформування існуючих та/або утворення нових інституцій: – національного органу з питань ПМД у статусі міжвідомчого допоміжного органу, який діятиме за колегіальним принципом під головуванням Міністра оборони України для організації координації діяльності міністерств, інших місцевих та ЦОВВ, ОМС, підприємств та організацій незалежно від форми власності (крім тих, що належать до сфери управління міністерств та інших ЦОВВ), що залучаються до проведення заходів у сфері ПМД; – Центру ПМД – на існуючих фондах МОУ; – Центру гуманітарного розмінування – на існуючих фондах Міністерства внутрішніх справ України.

Аналіз останньої доповіді (Landmine Monitor 2017, оприлюднено в грудні 2017 р.) Міжнародного центру гуманітарного розмінування в Женеві (GICHD) вказує, що Україна входить в п'ятірку країн світу з найбільшою мінною проблемою, що потребує негайного реагування. Відповідно до даних ООН,

площа замінованої (забрудненої мінами, ВВП, боєприпасами, що не вибухнули) підконтрольної Уряду України території районів ДЛЮ, становить понад 7 тис. кв. км. Ще 9 тис. кв. км (за іншими даними – до 14 тис. кв. км) замінованої території окремих районів ДЛЮ, які не підконтрольні Уряду України. Виходячи зі світової практики, рік війни - це десять років гуманітарного розмінування. Враховуючи те, що бойові дії на сході України на теперішній час мають характеристики позиційної війни можливо припустити, що гуманітарне розмінування територій ДЛЮ може сягнути понад 40 років [14].

На Донбасі над гуманітарним розмінуванням працює низка міжнародних організацій. Одним з операторів ПМД в Україні є міжнародна організація HALO Trust. Спільна американсько-британська місія з'явилася в Україні у 2015 р. й досі працює на забруднених ВВП землях ДЛЮ. Аби прискорити їхнє розмінування МОУ, починаючи з 2016 р., залучило міжнародні неурядові організації: The HALO Trust, Данську групу з розмінування (DDG), Швейцарський фонд протимінної діяльності (FSD). Крім того, з 2019 р. до заходів ПМД долучилися і національні неурядові оператори «Demining Solutions» (ТОВ «Демінінг Солюшнс») та Ltd «Demining Team from Ukraine» (ТОВ «Демінінг Тім фром Юкрейн», ДТУ), які працюють виключно за кошти донорів [15].

Правові та організаційні засади здійснення ПМД в Україні та особливості державного регулювання у відповідній сфері визначає Закон України «Про протимінну діяльність в Україні» [7] (далі – закон про ПМД), щодо якого практично із набранням ним чинності (25.01.2019) висловлювалися зауваження про необхідність більш чіткої інституційної регламентації ПМД.

Крім того, викликали дискусії й відносно рівня врегулювання законом про ПМД окремих видів екологічних та господарських правовідносин [16].

Зокрема, у першій редакції закону про ПМД (ч. 4 ст. 24), де визначався правовий статус комісії з питань акредитації операторів ПМД та моніторингу їх

відповідності вимогам акредитації, йшлося, по-перше, що склад цієї комісії затверджується Кабінетом Міністрів України за пропозицією національного органу з питань ПМД. По-друге, до складу комісії входять, у тому числі, члени комісії - по одному представнику від центральних органів виконавчої влади, які забезпечують формування та реалізують державну політику, серед іншого, у сфері охорони навколишнього природного середовища та екологічної безпеки.

Проте, враховуючи, що протягом більш ніж півтора року в Україні так і не було створено національний орган з питань ПМД, зазначений припис, згідно із законом [17] було виключено.

Натомість, у визначенні поняття «протимінна діяльність» було змінено акценти щодо розуміння співвідношення категорій «об'єкт безпеки» та «об'єкт небезпеки». Так, якщо у першій редакції поняття ПМД йшлося про заходи, спрямовані на зменшення та усунення наслідків негативного впливу ВВП на соціально-економічні умови життєдіяльності населення та довкілля, тобто об'єктами безпеки виступали: а) умови життєдіяльності населення; б) довкілля. То, у чинній редакції закону про ПМД, остання розглядається як - заходи, що спрямовані на зменшення соціального, економічного та екологічного впливу ВВП на життя та діяльність населення, де об'єктами безпеки є: а) життя населення; б) діяльність населення.

В свою чергу, об'єктами небезпеки слід вважати вплив ВВП, що має характер: а) соціальний; б) економічний; в) екологічний.

Подібна редакція дефініції «ПМД», як уявляється, не узгоджується не лише із приписами екологічного законодавства, зокрема – положеннями ст. 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» (далі – закон про охорону НПС) [18], а й власне термінологією закону про ПМД.

Так, аналіз поняття «знищення ВВП» дає привід для однозначного висновку, за яким таке знищення має супроводжуватися обов'язковим запобіганням і мінімізацією негативних наслідків для населення,

інфраструктури та довкілля.

До аналогічних узагальнень спонукають й інші положення закону про ПМД, як то:

1) «утилізація (знищення) надлишкових боєприпасів» - проведення робіт, спрямованих на безпечну для життя та довкілля зміну їх властивостей;

2) основними засадами ПМД в Україні є пріоритетність захисту прав, законних інтересів, життя і здоров'я людини, довкілля, ресурсів держави та забезпечення національної безпеки при здійсненні заходів у сфері ПМД;

3) національними інтересами України у сфері ПМД є: - забезпечення безпеки населення та його життєдіяльності; - мінімізація негативного впливу ВВП, їх знешкодження, видалення, знищення та утилізації на довкілля та господарську діяльність.

Тобто, знову ж таки йдеться не про «зменшення екологічного впливу ВВП на життя та діяльність населення», але про «зменшення негативного впливу ВВП на довкілля, життя та діяльність населення». Тож, у даному випадку більш логічним виглядає вживання поняття «екологічні наслідки впливу ВВП», а ніж «екологічний вплив ВВП».

Подібна позиція виглядає обґрунтованою ще й виходячи з еколого-правової термінології, що вживається у законодавстві в такому значенні:

- вплив на довкілля - будь-які наслідки планованої діяльності для довкілля, в тому числі наслідки для безпечності життєдіяльності людей та їхнього здоров'я, флори, фауни, біорізноманіття, ґрунту, повітря, води, клімату, ландшафту, природних територій та об'єктів, історичних пам'яток та інших матеріальних об'єктів чи для сукупності цих факторів, а також наслідки для об'єктів культурної спадщини чи соціально-економічних умов, які є результатом зміни цих факторів [19];

- наслідки для довкілля, у тому числі для здоров'я населення, - будь-які ймовірні наслідки для флори, фауни, біорізноманіття, ґрунту, надр, клімату,

повітря, води, ландшафту, природних територій та об'єктів, безпеки життєдіяльності населення та його здоров'я, матеріальних активів, об'єктів культурної спадщини та взаємодія цих факторів [20].

Крім того, причинно-наслідковий зв'язок між ПМД та екологічним станом відповідної території розкривається і у страховому законодавстві. Зокрема, в Україні здійснюються такий вид обов'язкового страхування як страхування цивільної відповідальності суб'єкта господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно довкіллю та (або) здоров'ю і майну третіх осіб під час виконання робіт з гуманітарного розмінування [21].

Нарешті, звертає на себе увагу одне із завдань Національного органу з питань ПМД покладених на нього, а саме - сприяє організації та впровадженню заходів/програм з інформування про небезпеки від ВВП та навчання із запобігання ризикам, пов'язаним з ВВП [22].

Отже, підсумком даної частини дослідження можна вважати пропозицію про необхідність узгодження положень законодавства про гуманітарне розмінування та екологічного законодавства як в частині їх термінологічної кореляції, так і відносно встановлення переліку заходів та відповідальних суб'єктів з відновлення екологічної безпеки ПКТ, доступної ревіталізації природних ресурсів та екологічної мережі з метою забезпечення життєдіяльності населення ДЛЮ.

4 квітня світ відзначає Міжнародний день просвіти з питань мінної небезпеки та допомоги у розмінуванні, який був започаткований відповідною резолюцією Генеральної Асамблеї ООН у 2005 році. З початку російської агресії проти України мінна небезпека особливо гостро постала на Сході нашої держави, призвівши до численних жертв та страждань серед мирного населення. Україна спільно з міжнародними партнерами докладає значних зусиль для очищення забруднених внаслідок російської агресії територій. Загальна поінформованість у сфері мінної небезпеки є вимогою сьогодення

[23].

Тож, перед Україною постало завдання законодавчого врегулювання ПМД не тільки з урахуванням міжнародного досвіду відповідно до стандартів International Mine Action Standards (IMAS - Міжнародні стандарти ПМД), але й з усвідомленням того, що правове регулювання суспільних відносин у сфері ПМД має комплексний характер та інтегрує норми різних галузей права, що обумовлено широким спектром суспільних відносин, які виникають в процесі ПМД.

Зокрема, закон про ПМД [7], що набув чинності 25.01.2019 р. і визначає правові та організаційні засади здійснення ПМД в Україні та особливості державного регулювання у відповідній сфері, охоплює, окрім власне відносин ПМД, що класифікуються як один з видів оборонних відносин (відносини в сфері зброї та бойових припасів, у тому числі - ВВП, й інші види правовідносин.

Дійсно, у сфері безпеки та оборони виникають і функціонують різноманітні відносини, пов'язані з ПМД. Як показує аналіз змісту закону про ПМД, можна виділити наступні види відносин, що об'єктивно необхідні для здійснення ПМД, проте, за своєю юридичною природою не є відносинами ПМД, а саме: - безпеки населення та його життєдіяльності; - фінансові та бюджетні; - з допомоги постраждалим від ВВП; - демократичного контролю; - державного регулювання та управління; - господарські; - цивільні; - страхові; - публічних закупівель; - технічних регламентів та встановлення відповідності; - акредитації органів з оцінки відповідності; - стандартизації; - міжнародні; - відповідальності за порушення законодавства; - шкоди, заподіяної фізичним або юридичним особам. Ці відносини лише створюють організаційні, технічні, фінансові та інші передумови функціонування відносин ПМД.

Серед наведених видів, певний науковий та практичний інтерес становлять договірні відносини в сфері ПМД, врегулювання яких здійснено приписами ст.

33 «Договір про закупівлю робіт та (або) послуг у сфері протимінної діяльності» закону про ПМД, адже, в силу своєї відносної новизни, проблемні питання щодо саме цієї категорії договорів не тільки не досліджувалися, але й не підіймалися. Напряму вбачається цікавим попри те, що ст.ст. 32 та 33 закону про ПМД виключено на підставі закону № 911-IX від 17.09.2020 р., адже при гуманітарному розмінуванні до проблем договірних відносин рано чи пізно прийдеться повертатися.

Процедури укладення договорів про публічну закупівлю товарів, у тому числі робіт, послуг, не є новими для договірного права. І, як справедливо зазначає С.Я. Вавженчук, укладення договору з обов'язковим дотриманням певних процедур, що передбачається законом, зумовлене необхідністю здійснювати публічні закупівлі та, водночас, укладення договору про публічні закупівлі здійснюється з обмеженням дії принципу свободи договору. Нормативно-правові акти у цій сфері встановлюють обов'язок для контрагентів укладати договори про публічну закупівлю (далі – ДпЗ) у певному порядку, у визначеній формі та з дотриманням встановлених вимог, що не завжди корелює із загальними засадами укладення договору [24, с. 6]. Проте, виходячи з легального визначення поняття «договір про закупівлю», подібні обмеження сформульовані більш лаконічно. Так, згідно із ст. 1 чинного Закону України «Про публічні закупівлі» цей термін вживається в такому значенні: - договір, що укладається між замовником і учасником за результатами проведення процедури закупівлі та передбачає надання послуг, виконання робіт або набуття права власності на товари [25].

Проте вже 19.04.2020 р. набуде чинності нова редакція [26] зазначеного закону, в якій це поняття зазнало незначних корегувань, а саме: ДпЗ - господарський договір, що укладається між замовником і учасником за результатами проведення процедури закупівлі/спрощеної закупівлі та передбачає платне надання послуг, виконання робіт або придбання товару.

Загальною вимогою до ДпЗ робіт та (або) послуг у сфері ПМД є припис, за яким такий договір укладається відповідно до норм Цивільного кодексу України (далі – ЦК) та Господарського кодексу України (далі – ГК) з урахуванням особливостей, визначених законом про ПМД.

Слід також зазначити, що до 07.12.2012 р. діяв наказ Міністерства економіки України від 27 липня 2010 р. № 925 «Про затвердження Типового договору про закупівлю товарів (робіт або послуг) за державні кошти та Інструкції щодо заповнення Типового договору про закупівлю товарів (робіт або послуг) за державні кошти», але наразі ці підзаконні акти визнані такими, що втратили чинність, хоча саме в Інструкції були визначені та норми ЦК та ГК, відповідно до яких має укладатися ДпЗ, а його типова форма й досі не втратила практичну актуальність з урахуванням змін і доповнень до відповідних вимог. Крім того, Мінекономрозвитку, в своєму листі [27], також звернуло увагу суб'єктів сфери публічних закупівель на окремі приписи ЦК та ГК щодо виконання, зміни та розірвання ДпЗ.

ДпЗ робіт та (або) послуг у сфері ПМД, згідно із ч. 2 ст. 33 закону про ПМД, укладається між замовником - центром протимінних операцій (далі – ЦПМО) та виконавцем - оператором ПМД за результатами проведення процедури закупівлі та передбачає виконання робіт та (або) надання послуг у сфері ПМД за переліком видів господарської діяльності, визначених ч.2 ст. 28 цього закону.

Втім, аналіз зазначеного та пов'язаних з ним приписів закону про ПМД виявили низку проблемних питань, виправлення яких вбачається актуальним завданням подальшого вдосконалення правового регулювання договірних відносин в сфері ПМД.

По-перше, замовником робіт (послуг) за ДпЗ є ЦПМО, який визначений ст. 6 закону про ПМД суб'єктом ПМД - уповноваженим оперативним органом протимінних операцій. Ст. 25 цього закону визначає ЦПМО як центральний

орган виконавчої влади (далі – ОВВ), діяльність якого спрямовується та координується національним органом з питань протимінної діяльності (далі – НОПМД) та основним завданням якого є забезпечення реалізації державної політики у сфері ПМД. Склад ЦПМО затверджується КМУ за пропозицією НОПМД, а положення про ЦПМО, порядок його створення, організаційні та процедурні засади діяльності затверджуються КМУ. Втім ані положення ані склад ЦПМО наразі не затверджено, а відтак відносини з укладення ДпЗ робіт та (або) послуг у сфері ПМД фактично не розпочаті.

По-друге, у тексті закону про ПМД вживається декілька термінів відносно замовника у ДпЗ (ст. 33 - ЦПМО), як то: - уповноважений оперативний орган протимінних операцій (ст. 6); - центральний ОВВ, діяльність якого спрямовується та координується НОПМД (ст. 25); - національний ЦПМО (ст. 11). Подібна ситуація вбачається некоректною, адже сторони ДпЗ мають право замість найменувань «Замовник» та «Виконавець» використовувати найменування сторін, передбачені ЦК та ГК України.

По-третє, серед повноважень ЦПМО, безпосередньо визначених законом про ПМД (ст. 25), відсутня функція замовника ДпЗ, хоча той таки припис передбачає виконання ЦПМО інших завдань, визначених законами України та покладені на нього КМУ. Втім, уявляється, що у разі визначення законом ЦПМО в статусі замовника ДпЗ (ст. 33), відповідне повноваження має бути встановлено у тому ж законі про ПМД.

Щодо виконавця ДпЗ, то їм визначений оператор ПМД, тобто - підприємство, установа чи організація (далі – ПОУ) незалежно від форми власності та організаційно-правової форми (ст.ст. 1, 33). Подібне визначення свідчить про те, що в такому статусі може виступати будь-яке ПОУ. Проте, зверну увагу на ознаку оператора ПМД, яка не урахована у відповідній дефініції. Мова йде про те, що суб'єкти господарювання набувають статусу операторів ПМД з моменту отримання свідоцтва про акредитацію оператора

ПМД відповідно до вимог закону про ПМД. Тобто, оператором ПМД може бути не будь-яке ПОУ (юридична особа), а лише те, що акредитовано згідно із вимогами закону про ПМД.

До того ж необхідно мати на увазі, що законом про ПМД визначені й категорії юридичних осіб, які не можуть розглядатися в якості суб'єкта гуманітарного розмінування і набувати статусу оператора ПМД: 1) розташовані на території офшорних зон; 2) зареєстровані на території держав, до яких згідно із законодавством України та резолюціями Ради Безпеки ООН, інших міжнародних організацій, рішень Ради ЄС, інших міждержавних об'єднань та іноземних держав застосовані санкції; 3) мають походження з держави, визнаної державою-окупантом згідно із законом України та (або) визнаної державою-агресором щодо України згідно із законодавством.

Подібні ознаки наведено не тільки у визначенні поняття «оператор ПМД» [7, ст.1], а й продубльовано у ст. 28 закону про ПМД.

Також зверну увагу й на помилку у тексті ч. 2 ст. 33 закону про ПМД, де йдеться про виконання робіт та (або) надання послуг у сфері ПМД за переліком видів господарської діяльності, визначених ч.2 ст. 28 цього закону, адже заходи у сфері ПМД, які можуть виконувати виконавці заходів у сфері ПМД (оператори ПМД) наведені у ч. 3 зазначеної статті закону про ПМД.

Нарешті, останні положення потребують додаткових роз'яснень і щодо того, що виконання заходів у сфері ПМД передбачено спільно з уповноваженим оперативним органом протимінних операцій, тобто ЦПМО, оскільки цей суб'єкт ПМД не є ані виконавцем заходів у сфері ПМД (ст. 28) ані виконавцем за ДпЗ (ст. 33).

Виконавцями заходів у сфері ПМД, але не виконавцями за ДпЗ, можуть виступати уповноважені підрозділи центральних ОВВ, до складу яких входять фахівці з ПМД. Перелік таких центральних ОВВ наведено у п. 14 ч. 1 ст. 1 закону про ПМД.

Протягом 2017-2018 рр. Координатор проєктів ОБСЄ в Україні організував регіональні круглі столи на сході України для того, щоб зібрати разом основних національних та міжнародних учасників ПМД в Україні: МОУ, Державну службу України з надзвичайних ситуацій (далі - ДСНС), Державну спеціальну службу транспорту (далі - ДССТ), Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України (далі - МінТОТ), HALO Trust, Данську групу з розмінування (DDG), Швейцарський фонд з розмінування (FSD) та представників місцевої влади. Заходи проводилися з метою представлення місцевим заінтересованим сторонам обсягу робіт з гуманітарного розмінування, включаючи плани розмінування та потенціал, а також проведення інформування про мінну небезпеку [28].

Гуманітарне розмінування, на відміну від військового, передбачає виконання певного виду послідовних робіт чи надання послуг, що включають наступні етапи: 1) комплексний огляд усієї території, де тривали бойові дії; 2) визначення небезпечних районів; 3) виявлення забруднених вибухонебезпечними предметами (далі – ВВП) ділянок; 4) очищення забруднених ділянок; 5) передача придатної земельної ділянки (території) для використання. В різних регіонах світу таке розмінування проводилось, як спеціалізованими державними, так і неурядовими організаціями, а також комерційними компаніями, військовими підрозділами та міжнародними організаціями.

Для того, щоб в результаті отримати очищену від ВВП територію, придатну для господарського використання, необхідно проводити гуманітарне розмінування. Із сьогоднішнім підходом та можливостями, коли саперні підрозділи переважно з МОУ і ДСНС залучаються до несистемного виявлення мінно-забруднених ділянок місцевості та їх розмінування, в основному вздовж лінії розмежування та на окремих об'єктах забезпечення життєдіяльності населення, провести повне очищення територій, особливо постконфліктних,

практично неможливо.

Саме на створення системи гуманітарного розмінування, серед іншого, спрямований закон про ПМД [7], що набув чинності 25.01.2019 р. До того ж, базуючись на міжнародних стандартах ООН з ПМД (IMAS), закон про ПМД має створити умови для широкого залучення міжнародної допомоги для здійснення гуманітарного розмінування.

Аналіз визначення термінів «гуманітарне розмінування» та «розмінування», що вживаються у значенні, наведеному в ст. 1 закону про ПМД, дозволяє провести їх порівняння за певними ознаками:

1) зміст: 1.1) гуманітарне розмінування - комплекс планових заходів; 1.2) розмінування - діяльність уповноважених підрозділів;

2) мета : 2.1) гуманітарне розмінування - ліквідація небезпеки, пов'язаної з мінами і ВВП; 2.2) розмінування - ліквідація небезпек, пов'язаних з ВВП;

3) етапи: 3.1) гуманітарне розмінування - нетехнічне та технічне обстеження, маркування і складання карт території, очищення забрудненої території, підготовка документації після розмінування, надання інформації щодо ПМД, передача очищеної території; 3.2) розмінування – не розкриваються;

4) суб'єкти: 4.1) координація ПМД - національний орган з питань ПМД; 4.2) гуманітарне розмінування - центр гуманітарного розмінування, оператори ПМД; 4.3) розмінування – центр ПМД, оператори ПМД;

5) характер: 5.1) гуманітарне розмінування - гуманітарний; 4.2) розмінування - гуманітарний, військовий, оперативний.

Крім того, закон про ПМД визначає й власне поняття ПМД - комплекс заходів, спрямованих на: а) захист національних інтересів України; б) зменшення та усунення наслідків негативного впливу ВВП на соціально-економічні умови життєдіяльності населення та довкілля.

Зауважу, що це не перше поняття ПМД, яке можна зустріти у вітчизняному

законодавстві. Так, у постанові КМУ від 18 лютого 2009 р. № 131 «Про затвердження Державної цільової соціальної програми протимінної діяльності Міністерства з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи на 2009-2014 роки» (постанова втратила чинність на підставі постанови КМУ від 22.06.2011 р. № 704), ПМД - це процес очищення місцевості, об'єктів, водних акваторій від усіх типів ВНП (мін, вибухових пристроїв, зарядів, боєприпасів усіх типів, артилерійських снарядів, авіаційних бомб, морських мін, які не вибухнули), який здійснюється піротехнічними (саперними) підрозділами у взаємодії з місцевими органами влади та включає виявлення, вилучення, знищення всіх видів ВНП і є одним з основних заходів інженерного забезпечення ліквідації надзвичайних ситуацій.

Отже, наведені визначення дають привід для висновку про те, що ПМД включає розмінування в якості одного із заходів, який може мати, у тому числі, гуманітарний характер. Тобто, гуманітарне розмінування слід розглядати як особливу складову ПМД.

Оскільки однією з основних засад ПМД в Україні є забезпечення рівності прав суб'єктів господарювання у сфері ПМД, то саме суб'єктний склад та особливий характер його діяльності пропонується розглядати як визначальні критерії, що розкривають специфіку гуманітарного розмінування, а отже і його господарсько-правового регулювання.

Правовий статус суб'єктів господарювання у сфері ПМД. Визначення поняття «розмінування», а також положення ст. 6 закону про ПМД, дає підстави стверджувати, що суб'єктами гуманітарної ПМД виступають: 1) національний орган з питань протимінної діяльності (далі – НОПМД); 2) центр ПМД; 3) уповноважені ОВВ у сфері ПМД, місцеві державні адміністрації та ОМС; 4) центр гуманітарного розмінування; 5) оператори ПМД.

Саме останні три види слід розглядати в якості суб'єктів гуманітарного розмінування.

Визначення поняття «оператор протимінної діяльності», наведене у ст. 1 закону про ПМД, по суті складається з двох частин. В першій частині розкриваються ознаки суб'єкта, який може, а у другій – який не може бути оператором ПМД.

Відносно того, хто може бути таким суб'єктом гуманітарного розмінування, слід зазначити, що в законі це зроблено максимально широко з охопленням всіх передбачених законом видів таких ознак як організаційна форма, форма власності та організаційно-правова форма. Проте, такий підхід навряд чи можна визнати коректним, адже очевидно, що організаційно-правова форма, як поняття ширше і по відношенню до організаційної форми і до форми власності, оскільки передбачає поєднання організаційних і правових ознак, що характеризують особливості створення та діяльності юридичної особи.

Виходячи із забезпечення рівності прав суб'єктів господарювання у сфері ПМД, як однієї з основних засад ПМД в Україні, можна цілком обґрунтовано стверджувати, що, по-перше, під оператором ПМД слід розуміти саме юридичну особу, тобто, організацію, створену і зареєстровану у встановленому законом порядку.

По-друге, ці юридичні особи є господарськими організаціями, створеними відповідно до ЦКУ, державними, комунальними та іншими підприємствами, створеними відповідно до ГКУ, а також іншими юридичними особами, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку.

По-третє, ці юридичні особи є суб'єктами господарювання, тобто учасниками господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством.

Щодо поняття організаційно-правової форми господарювання [29], то під нею розуміється форма здійснювання господарської (зокрема підприємницької) діяльності з відповідною правовою основою, яка визначає: а) характер відносин між засновниками (учасниками); б) режим майнової відповідальності по зобов'язаннях підприємства (організації); в) порядок створення, реорганізації, ліквідації, управління, розподілу одержаних прибутків; г) можливі джерела фінансування діяльності тощо.

Відповідно до ст. 16 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» організаційно-правова форма юридичної особи визначається відповідно до класифікації організаційно-правових форм господарювання, затвердженої центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері технічного регулювання [30]. Об'єктом класифікації останньої є визначені чинним законодавством організаційно-правові форми юридичних осіб та їх відокремлені підрозділи: філії, представництва [29].

Відносно другої групи суб'єктів, тобто юридичних осіб, які не можуть розглядатися в якості суб'єкта гуманітарного розмінування і набувати статусу оператора ПМД, то вони представлені такими видами підприємств, установ чи організацій, які: 1) розташовані на території офшорних зон; 2) зареєстровані на території держав, до яких згідно із законодавством України та резолюціями Ради Безпеки ООН, інших міжнародних організацій, рішень Ради ЄС, інших міждержавних об'єднань та іноземних держав застосовані санкції; 3) мають походження з держави, визнаної державою-окупантом згідно із законом України та (або) визнаної державою-агресором щодо України згідно із законодавством.

Подібні ознаки наведено не тільки у визначенні поняття «оператор ПМД» [7, ст.1], а й продубльовано у ст. 28 закону про ПМД.

Зверну увагу і ще на одну ознаку оператора ПМД, яка встановлена в

останньому приписі, але не урахована у відповідній дефініції. Мова йде про те, що суб'єкти господарювання набувають статусу операторів ПМД з моменту отримання свідоцтва про акредитацію оператора ПМД відповідно до вимог закону про ПМД. Тобто, оператором ПМД може бути не будь-яка юридична особа, а лише та, що акредитована згідно із вимогами закону про ПМД.

Неприбуткові підприємства, установи та організації (далі – ПОУ), внесені до Реєстру неприбуткових установ та організацій (далі – Реєстр), у разі якщо виконання заходів з ПМД відповідає їх статутним цілям, набувають статусу операторів ПМД з моменту отримання свідоцтва про акредитацію оператора ПМД відповідно до вимог закону про ПМД. Неприбуткові ПОУ, виходячи з положень ст. 14.1.121 ПКУ – це неприбуткові ПОУ, які не є платниками податку на прибуток підприємств відповідно до п. 133.4 ст. 133 цього кодексу. Включення таких суб'єктів до Реєстру здійснюється згідно із встановленим порядком [31].

Надаючи методологічну допомогу щодо включення некомерційних підприємств до Реєстру, Державна фіскальна служба України у своєму листі зазначає, що комунальні підприємства, які здійснюють некомерційну господарську діяльність, можуть бути включені до нового Реєстру у разі відповідності вимогам зазначених приписів ПКУ [32].

Тож, для умов закону про ПМД під неприбутковими ПОУ слід розглядати суб'єктів господарювання, які здійснюють некомерційну господарську діяльність (некомерційне господарювання) - самостійну систематичну господарську діяльність, спрямовану на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку (ст. 52 ГКУ). Така діяльність може здійснюватися суб'єктами господарювання на основі права власності або права оперативного управління в організаційних формах, які визначаються власником або відповідним органом управління чи ОМС з урахуванням вимог, передбачених ГКУ та іншими законами.

Таким чином, суб'єктне коло операторів гуманітарного розмінування можна представити наступним чином: 1) суб'єкти господарювання комерційної ПМД; 2) суб'єкти господарювання некомерційної ПМД.

Набувши статусу операторів ПМД, ці суб'єкти, разом із уповноваженими підрозділами центральних ОВВ, до складу яких входять фахівці з ПМД, об'єднані в окрему групу, яка в законі називається виконавці заходів у сфері ПМД. Під уповноваженими підрозділами центральних ОВВ (виконавці заходів у сфері ПМД) закон про ПМД розуміє - підрозділи, до складу яких входять фахівці з ПМД, що перебувають у підпорядкуванні та (або) входять до сфери управління та (або) до складу:

1) центральних ОВВ, що забезпечують формування та реалізують державну політику: 1.1) з питань національної безпеки у воєнній сфері, сферах оборони і військового будівництва у мирний час та особливий період (МОУ); 1.2) у сфері цивільного захисту (ДСНС); 1.3) у сферах забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання громадської безпеки і правопорядку, а також надання поліцейських послуг (МВС);

2) державних органів, що забезпечують громадську безпеку і порядок, державну безпеку і захист державного кордону України (МінТОТ, ДССТ, Національна гвардія України, Служба безпеки України, Національна поліція України, Державна прикордонна служба України).

Виконавці заходів у сфері ПМД спільно з уповноваженим оперативним органом протимінних операцій можуть виконувати такі заходи у сфері ПМД:

1) виконання робіт з розмінування (виявлення, знешкодження, знищення та перевезення) ВНП;

2) проведення навчання протидії ризикам, пов'язаним з ВНП;

3) здійснення інформування (пропаганди) щодо незастосування ВНП;

4) знищення та утилізація ВНП, непридатних для подальшого

використання і зберігання;

5) надання медичної допомоги постраждалим особам та здійснення їхньої медичної та (або) професійної реабілітації;

6) здійснення підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері ПМД і розмінування.

Нарешті, слід відмітити ще одну групу суб'єктів, які не віднесені до кола суб'єктів ПМД, але виокремлені в законі про ПМД як фахівці у сфері ПМД - такі фізичні особи, що: а) володіють спеціальними знаннями і навичками у сфері ПМД; б) мають відповідну кваліфікацію щодо проведення робіт з розмінування.

Крім того, зі змісту ст. 7 закону про ПМД можна виділити ще й такі їх характеристики: 1) вимоги до фахівців у сфері ПМД, залучених до виконання заходів у сфері ПМД, визначаються національними стандартами; 2) фахівці у сфері ПМД, які залучаються операторами ПМД до виконання заходів у сфері ПМД, підлягають обов'язковому особистому страхуванню в порядку, визначеному законодавством України.

Окремо в законі про ПМД виділені оператори ПМД, які отримують фінансові ресурси безпосередньо від донорів та (або) одночасно виступають донорами та операторами ПМД, Порядок їх залучення до виконання заходів у сфері ПМД встановлюється КМУ.

Облік, акредитація та моніторинг відповідності операторів ПМД. З метою обліку суб'єктів господарювання і неприбуткових ПОУ, які мають право на провадження видів господарської діяльності у сфері ПМД та отримали свідоцтво про акредитацію у встановленому законом про ПМД порядку створюється реєстр операторів ПМД. Порядок його створення, ведення та доступу до відомостей визначається НОПМД, якому подає на затвердження та розробляє цей порядок, відповідно до покладених на нього завдань, ЦПМО.

Організаційну, правову, аналітичну, інформаційно-довідкову, матеріально-

технічну та іншу роботу, спрямовану на ведення реєстру операторів ПМД здійснює секретаріат ЦПМО. Порядок ведення секретаріатом реєстру операторів ПМД затверджуються НОПМД за пропозицією ЦПМО.

Одним із напрямів здійснення державного регулювання та управління у сфері ПМД, згідно із ст. 18 закону про ПМД, є запровадження порядку акредитації операторів ПМД та моніторингу відповідності вимогам акредитації.

Акредитаційна експертиза операторів ПМД проводиться комісією з питань акредитації та моніторингу (далі – комісія ПАМ) з метою визначення відповідності діяльності суб'єкта господарювання вимогам, встановленим законодавством України, національними стандартами. Серед основних повноважень комісії ПАМ - розгляд заяв про акредитацію оператора ПМД та здійснення акредитації суб'єктів господарювання та неприбуткових ПОУ.

Рішення про акредитацію (або відмову в акредитації) оператора ПМД та видачу свідоцтва про акредитацію приймає комісія ПАМ і подає його на затвердження НОПМД. Підставою для проведення робіт та (або) надання послуг у сфері ПМД є свідоцтво про акредитацію оператора ПМД., яке видається: а) вперше - строком на один рік; б) під час проведення другої та подальших акредитацій - на п'ять років.

Порядок проведення акредитації та моніторингу комісією ПАМ затверджується КМУ. Акредитація операторів ПМД (у тому числі іноземних) здійснюється безоплатно.

Моніторинг відповідності оператора ПМД вимогам акредитації (далі - моніторинг) здійснюється комісією ПАМ відповідно до затверджених нею планів обстежень та перевірок шляхом: 1) отримання інформації про: 1.1) відповідність такого суб'єкта ПМД вимогам акредитації, встановленим законом про ПМД, - від інспекції з контролю якості; 1.2) декларування у заяві про акредитацію недостовірних відомостей, виявлених під час розгляду скарг на рішення, дії або бездіяльність відповідного акредитованого суб'єкта з ПМД, -

від ЦПМО; 2) контролю (у формі обстежень та перевірок) робочих майданчиків, виробничих приміщень, обладнання акредитованих операторів ПМД, які залучаються до виконання заходів у сфері ПМД, їх діяльності, документації, процесів, процедур, кваліфікації персоналу, який здійснюється за місцем провадження господарської діяльності суб'єкта господарювання або його відокремлених підрозділів.

Безпосередньо на місці проведення робіт з розмінування моніторинг акредитованих операторів ПМД здійснюється інспекцією з контролю якості. Рішення комісії ПАМ про видачу (відмову у видачі) свідоцтва про акредитацію оператора ПМД, відповідно до покладених на нього завдань, погоджує НОПМД.

Оператори ПМД офіційно інформуються комісією ПАМ про результати проведеного щодо них моніторингу не пізніше як у десятиденний строк з дня завершення моніторингу і мають право оскаржити результати моніторингу до НОПМД або у судовому порядку.

Окрім вищенаведених, до засад здійснення господарської діяльності у сфері ПМД, у попередній редакції закону про ПМД, були віднесені й такі групи відносин як:

1) страхування відповідальності під час здійснення робіт з розмінування:
1.1) обов'язкове страхування життя і здоров'я фахівців у сфері ПМД; 1.2) обов'язкове укладення договору страхування цивільно-правової відповідальності;

2) публічні закупівлі робіт і послуг у сфері ПМД;

3) договір про закупівлю робіт та (або) послуг у сфері ПМД: 3.1) укладення договору; 3.2) сторони договору; 3.3) істотні умови договору; 3.4) акт приймання-передачі виконаних робіт (наданих послуг) у сфері ПМД.

4.2. Проблеми інституційного забезпечення гуманітарного розмінування на постконфліктних територіях

Україна є одним найбільш постраждалих місць в світі від мін та ВВП, з найбільшим зафіксованим показником інцидентів з протитранспортними мінами протягом трьох років поспіль, та третім місцем у світі за загальними втратами [33].

За оцінками національних органів влади, близько 7000 кв.км на підконтрольній уряду території ДЛЮ на Сході України забруднені ВВП. МОУ спільно з гуманітарними організаціями розробило мапу, яка показує обстежені райони, в яких мінна небезпека підтверджена. Проте великі ділянки землі ще не були досліджені, тому важко оцінити повний обсяг мінної небезпеки. Також важко оцінити масштаби забруднення на непідконтрольній уряду території, хоча ситуація вважається критичною, там не проводилося скоординованої ПМД. Мільйони українців перебувають у небезпеці, адже за даними ООН, один рік війни в середньому прирівнюється до десяти років розмінування.

У грудні 2018 р. Верховна Рада України прийняла закон про ПМД [7], який передбачає створення інституційної структури сектору ПМД. Закон про ПМД включає положення про заснування Національного органу з питань протимінної діяльності (далі - НОПМД) та процедуру акредитації учасників ПМД в Україні. Оскільки закон про ПМД було прийнято після прийняття Закону України «Про державний бюджет України на 2019 рік» (далі – закон про держбюджет) в листопаді 2018 р., у бюджеті на 2019 р. не передбачено кошти на створення НОПМД, набір персоналу та допомогу постраждалим від мін. Ситуація склалася таким чином, що поки не будуть прийняті поправки до закону про держбюджет, які передбачатимуть достатнє фінансування, запровадження закону про ПМД по суті є неможливим.

В зв'язку з цим були внесені зміни але не до закону про держбюджет, а до закону про ПМД [34], якими передбачено, що для фінансування заходів ПМД

можуть залучатися фінансові ресурси донорів, включаючи міжнародну технічну допомогу, поворотну та безповоротну фінансову допомогу міжнародних організацій, благодійну допомогу, а також інші види допомоги, не заборонені законодавством України.

Проте, такі зміни не зрушили актуальних проблем ПМД в Україні, адже інституційне забезпечення гуманітарного розмінування було і залишається повільним, несистемним та фрагментарним процесом, хоча саме ця складова державного регулювання та управління здійснює значний вплив на ПМД, ефективність функціонування її системи на регіональному, національному та міжнародному рівнях.

Аналіз чинного закону про ПМД дозволяє виділити наступні групи суб'єктів:

1) суб'єкти ПМД: 1.1) НОПМД; 1.2) уповноважений оперативний орган протимінних операцій (далі - центр протимінних операцій (ЦПМО)); 1.3) інші ОВВ у межах визначених законодавством України повноважень; 1.4) оператори ПМД, що залучаються до виконання заходів у сфері ПМД;

2) суб'єкти демократичного контролю у сфері ПМД: 2.1) ВРУ; 2.2) Кабінет Міністрів України (далі – КМУ); 2.3) ОВВ та ОМС (Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві ОВВ та ОМС); 2.4) органи судового контролю; 2.5) органи громадського контролю;

3) суб'єкти державного регулювання та управління у сфері ПМД: 3.1) ВРУ; 3.2) КМУ; 3.3) міністерства, інші центральні ОВВ та державні органи у сфері ПМД; 3.4) місцеві державні адміністрації, ОМС у сфері ПМД; 3.5) НОПМД; 3.6) комісія з питань акредитації операторів ПМД та моніторингу їх відповідності вимогам акредитації (далі - комісія ПАМ); 3.7) ЦПМО; 3.8) інспекція з контролю якості ПМД; 3.9) секретаріат ЦПМО; 3.10) виконавці заходів у сфері ПМД (уповноважені підрозділи центральних ОВВ, до складу яких входять фахівці з ПМД, та оператори ПМД).

Нинішня система управління та використання ресурсів ПМД більше нагадує «хорватську модель», однак її почали застосовувати лише через 20 років після закінчення бойових дій у країні, натомість, у чинній редакції, за оцінкою фахівців МОУ, виглядає занадто складною, містить корупційні ризики і спрямована на розвиток та залучення до цієї сфери здебільшого комерційних структур [35].

Ще на законопроектному етапі Головне науково-експертне управління Апарату ВРУ, надаючи висновок на проєкт закону про ПМД [36], звертало увагу на наступні проблемні моменти щодо інституційного забезпечення ПМД:

1) відповідно до п. 7 ст. 116 Конституції України КМУ здійснює заходи щодо забезпечення обороноздатності і національної безпеки України; для забезпечення реалізації відповідних повноважень уряд створює відповідно до закону міністерства та інші центральні ОВВ (п. 9-1 ст. 116 Конституції України); центральним ОВВ, який забезпечує формування та реалізує державну політику з питань національної безпеки у воєнній сфері, сфері оборони і військового будівництва у мирний час та особливий період, є МОУ, яке здійснює функції НОПМД, сприяє впровадженню і застосуванню в Україні міжнародних стандартів ПМД [37, підп. 100 п.4]; разом з тим у законопроекті не передбачені функції МОУ як НОПМД чи можливість його взаємодії із запропонованими у проєкті новими державними органами;

2) поданим проєктом одночасно передбачено утворення: НОПМД, а у його складі - комісії ПАМ, ЦПМО, Інспекції з контролю якості ПМД, що суперечить ст. 116 Конституції України та ч.1 ст. 20 Закону України «Про Кабінет Міністрів України», згідно із якими КМУ утворює, реорганізовує і ліквідує міністерства та інші центральні ОВВ;

3) у проєкті передбачено існування ще одного органу, який за своїм визначенням претендує на статус міністерства - ЦПМО, який «є центральним ОВВ, діяльність якого спрямовується та координується НОПМД та який

забезпечує формування і реалізує державну політику у сфері ПМД»;

4) у проєкті передбачено існування ще одного центрального ОВВ у сфері ПМД – інспекції з контролю ПМД у складі ЦПМО; наведений припис не узгоджується із Законом України «Про Центральні органи виконавчої влади», відповідно до приписів якого інспекції є окремими центральним ОВВ, а не створюються у складі інших центральних ОВВ; крім того, відповідно до Конституції України (ст. 116) вони утворюються КМУ, а не іншими центральними ОВВ.

Свої зауваження по законопроекту сформулювало й Головне юридичне управління Апарату ВРУ [38], звернувши увагу, головним чином, на положення, які довільно інтерпретують існуючу конституційну модель організації виконавчої влади в Україні, адже в системі виконавчої влади вже функціонують утворені відповідно до Конституції України та законів України ОВВ, що здійснюють відповідні повноваження у сфері ПМД, окрім власне МОУ, в його системі функціонує Державна спеціальна служба транспорту, до повноважень якої віднесено проведення розмінування вибухонебезпечних предметів на об'єктах національної транспортної системи України в особливий та у мирний період [39, ст. 2].

Аналізуючи експертні зауваження, Р.О. Коцюба справедливо відзначає тенденцію все більшого поглиблення колізій правового регулювання цих відносин, які потребують усунення шляхом узгодження понятійного апарату, повноважень між різними органами влади тощо. Зазначені невирішені питання у черговий раз висвітлюють більш глибоку проблему, яка існує – систематичне недотримання норм Конституції, що стало негативною традицією [40, с. 94].

Усвідомлюючи небезпеку наведених вище прецедентів, ВРУ почала реагувати на відсутність імплементації діючого закону про ПМД, яке не дозволяє в повній мірі використовувати наявний потенціал через неефективність існуючої системи ПМД в державі, здатної координувати

діяльність всіх операторів ПМД та керувати процесами у цій сфері. Крім того, слід було реагувати на той факт, що на сьогодні жодного з передбачених інституцій ПМД не утворено не тільки через складність реалізації норм закону про ПМД, але й відсутність коштів у держбюджеті, хоча при цьому, заінтересованими центральними ОВВ продовжується проводитися значна робота щодо виконання заходів ПМД.

Така ситуація є неприпустимою, адже вона призводить до затягування темпів поліпшення соціально-економічних умов життєдіяльності населення ПКТ ДЛО та, що найважливіше, до нових жертв та постраждалих від мін та ВВП.

Відтак, в парламент було подано одразу два законопроекти про внесення змін до закону про ПМД – основний [41] та альтернативний [42].

Основною метою першого задекларовано внесення змін до діючого закону про ПМД задля створення придатних умов для побудови ефективної системи ПМД із спрощеною вертикаллю управління та координації у цій сфері та без необхідності витрачання додаткових коштів з держбюджету шляхом:

1) реформування існуючих інституцій (створення Центру ПМД (далі – ЦПМД) – на існуючих фондах МОУ, створення Центру гуманітарного розмінування (далі – ЦГР) – на існуючих фондах Міністерства внутрішніх справ України (далі – МВС);

2) виключення положень закону щодо утворення нового центрального ОВВ (ЦПМО); 3) виключення положень закону щодо утворення нових органів із повноваженнями, властивими центральним ОВВ.

В проєкті закону пропонується наступний суб'єктний склад ПМД [41]:

1) НОПМД; 2) уповноважені ОВВ у сфері ПМД та ОМС в Україні; 3) ЦПМД та ЦГР; 4) оператори ПМД.

Альтернативним законопроектом визначається, що функції НОПМД покладаються на Державну комісію з питань техногенно-екологічної безпеки та

надзвичайних ситуацій (далі – Держкомісія) під головуванням Прем'єр-міністра України, яка забезпечує координацію діяльності міністерств, інших центральних та місцевих ОВВ, ОМС, підприємств та організацій незалежно від форми власності (крім тих, що належать до сфери управління міністерств та інших центральних ОВВ), що залучаються до проведення заходів у сфері ПМД. В свою чергу, рішення НОПМД приймаються колегіально за участі усіх зацікавлених центральних органів влади, та є обов'язковими до виконання, що відповідає міжнародним стандартам з ПМД.

Покладання функцій НОПМД на вже діючу Держкомісію дозволить в найкоротший термін забезпечити її функціонування та скоротити витрати з бюджету на утворення додаткових органів.

Зверну увагу на те, що Держкомісія є постійно діючим органом, який забезпечує координацію діяльності центральних і місцевих ОВВ, пов'язаної із забезпеченням техногенно-екологічної безпеки, захисту населення і територій від наслідків надзвичайних ситуацій, організаційних заходів протидії терористичній діяльності та воєнній загрозі, запобігання виникненню надзвичайних ситуацій і реагування на них.

Проте жодних завдань та повноважень в сфері ПМД у положенні про цей координаційний суб'єкт немає [43], що потребує відповідного реагування з боку КМУ.

Крім того, для планування, практичної організації та координації здійснення заходів ПМД передбачається створення оперативних органів ПМД із розмежуванням території на яких здійснюють свої повноваження зазначені оперативні органи, у відповідності до чинного законодавства.

Так проектом, передбачено, для планування, практичної організації та координації здійснення заходів ПМД утворюються оперативні органи ПМД: а) у складі центрального ОВВ, що забезпечує формування та реалізує державну політику з питань національної безпеки у воєнній сфері, сферах оборони і

військового будівництва у мирний час та особливий період – ЦПМО; б) у складі центрального ОВВ, який реалізує державну політику у сфері цивільного захисту – ЦГР.

ЦПМО здійснює свої повноваження у районах бойових дій, а також на територіях, які надані для розміщення і діяльності військових частин, установ, військових навчальних закладів, підприємств та організацій ЗСУ. ЦГР здійснює свої повноваження на всій території України (за винятком територій, які надані для розміщення і діяльності військових частин, установ, військових навчальних закладів, підприємств та організацій ЗСУ), а також у зонах безпеки, прилеглих до районів ведення бойових дій.

Альтернативний законопроект суб'єктами ПМД визнає: 1) НОПМД; 2) оперативні органи з питань ПМД; 3) уповноважені органи у сфері ПМД; 4) оператори ПМД, що залучаються до виконання заходів у сфері ПМД; 5) місцеві ОВВ та ОМС, що в межах повноважень виконують завдання у сфері ПМД.

Розгляд обох варіантів законопроектів у профільному комітеті закінчився на користь основного наданням проекту постанови від 17.02.2020 р. про прийняття його за основу, а Комітету ВРУ з питань національної безпеки, оборони та розвідки доручено доопрацювати зазначений законопроект з урахуванням зауважень і пропозицій суб'єктів права законодавчої ініціативи та внести його на розгляд ВРУ у другому читанні. 19.02.2020 р. він переданий до комітету, а щодо альтернативного - надано подання Комітету про відхилення.

Втім, і основний законопроект наразі не позбавлений певних дискусійних положень, основні з яких полягають у наступному

1) перелік повноважень КМУ, міністерств, інших центральних ОВВ у сфері ПМД, встановлених у законі про ПМД, потребує узгодження з відповідними приписами законів України «Про Кабінет Міністрів України» та «Про центральні органи виконавчої влади» задля недопущення виникнення колізій;

2) НОПМД утворюється як міжвідомчий допоміжний орган, що діє за колегіальним принципом, повноваження якого визначаються КМУ, проте з огляду на вимоги ст. 19 Конституції України слідує, що основні повноваження цього органу мають бути врегульовані саме у законі про ПМД;

3) правовий статус НОПМД, ЦПМО і центру ПМД з відповідними повноваженнями мають бути узгоджені не тільки внутрішньо у тексті закону про ПМД та зовні з іншими законодавчими актами, але й з положеннями Міжнародних стандартів ПМД;

4) повноваження ЦПМД (орган планування, практичної організації та координації здійснення заходів ПМД) та ЦГР (орган практичного здійснення заходів гуманітарного розмінування) в сфері гуманітарного розмінування практично повністю дублюються, що вимагає розгляду питання або про диференціацію їх повноважень не тільки за територіальною ознакою (як це пропонується в альтернативному законопроекті), а й за функціональною, оскільки військове та гуманітарне розмінування є поняттями із різним змістовним наповненням. В інакшому випадку прийдеться взагалі розглядати доцільність створення ЦГР.

Про те, що в Україні вкрай важливо оптимізувати інституційне забезпечення гуманітарного розмінування шляхом створення органу із питань ПМД, який здійснюватиме координацію зусиль усіх учасників процесу на Донбасі, як державних, так і неурядових, заявив й Офіс координатора проєктів ОБСЄ в Україні, підкреслюючи при цьому необхідність такого органу і готовність підтримувати нашу країну наданням обладнання, навчаннями, консультаціями та вдосконаленням відповідних законодавчих актів.

СММ ОБСЄ зробила цю заяву з приводу Міжнародного дня просвіти з питань мінної небезпеки та допомоги у розмінуванні, який був започаткований відповідною резолюцією Генеральної Асамблеї ООН у 2005 р. Злагодженні та ефективніші заходи з реагування допоможуть знизити ризики для людей від

ВВП [45].

Конституційний припис, згідно з яким людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, в умовах збройної агресії набув нової хвилі актуальності.

Розкриваючи основи оборони України відповідний закон [46, ст. 2] встановлює не тільки суб'єктно-об'єктний склад базових оборонних відносин, а й його відповідні властивості в процесі реалізації визначених напрямів діяльності:

1) суб'єктно-об'єктний склад: 1.1) ОДВ; 1.2) усі складові сектору безпеки і оборони України; 1.3) ОМС; 1.4) єдина система цивільного захисту; 1.5) національна економіка; 1.6) населення держави; 1.7) території держави;

2) властивості та напрями: 2.1) готовність та здатність до: 2.1.1) переведення, при необхідності, з мирного на воєнний стан; 2.1.2) відсічі збройній агресії; 2.1.3) ліквідації збройного конфлікту; 2.2) готовність до оборони.

Отже, серед суб'єктів, на яких базується оборона країни, окреме місце посідають ОМС, які, крім іншого, залучені в процес підготовки держави до оборони в мирний час, яка включає: а) забезпечення готовності ОМС до виконання завдань цивільного захисту в особливий період; б) підготовку ОМС, а також населення до дій в особливий період [46, ст.3].

Безпосередньо виконавчі органи сільських, селищних, міських рад у галузі оборонної роботи повинні забезпечувати:

1) оборонно-мобілізаційну діяльність - підготовку громадян до військової служби, а також загальне військове навчання у воєнний час; приписку громадян до призовних дільниць, військовий облік військовозобов'язаних і призовників; призов громадян на строкову військову службу; направлення громадян на навчальні (або перевірочні) і спеціальні збори; проведення заходів щодо військово-патріотичного виховання громадян

України; бронювання військовозобов'язаних на період мобілізації та на воєнний час;

2) оборонно-ресурсну діяльність - проведення мобілізації людських, транспортних та інших ресурсів в особливий період; здійснення контролю за використанням і охороною наданих у встановленому порядку для потреб оборони земельних, водних та інших природних ресурсів згідно із законодавством; організацію виробництва і поставки військам підприємствами та організаціями, що належать до комунальної власності, замовленої продукції, енергетичних та інших ресурсів; вирішення згідно із законодавством питань, пов'язаних з наданням частинам, установам, навчальним закладам Збройних Сил України та іншим військовим формуванням, утвореним відповідно до законів України, та правоохоронним органам службових приміщень і житлової площі, інших об'єктів, здійснення контролю за їх використанням, наданням комунально-побутових та інших послуг;

3) оборонно-режимну діяльність - організацію та участь у здійсненні на відповідній території заходів, пов'язаних з мобілізаційною підготовкою, територіальною обороною та цивільним захистом; сприяння у підтриманні відповідного режиму в прикордонній смузі та у контрольованих прикордонних районах; здійснення інших повноважень у галузі оборонної роботи, передбачених законами.

В той же час, слід враховувати і той факт, що триваюча в Україні збройна агресія стала причиною виникнення серйозної гуманітарної загрози – великого обсягу забруднених вибухонебезпечними предметами територій. Відтак, до об'єктів відносин протимінної безпеки потрапляють життя та здоров'я людей, довкілля, об'єкти цивільної інфраструктури, об'єкти господарської діяльності в межах забруднених територій.

Україна входить до числа країн з найбільшою у світі кількістю жертв від мін та інших вибухонебезпечних залишків війни - п'яте місце у світі за

кількістю жертв після Афганістану, Лівії, Ємену та Сирії [47].

Щомісяця кількість таких жертв перевищує кількість постраждалих від активних бойових дій на Сході України [48]. Відповідно до даних Міністерства оборони України [49], на Сході України унаслідок підриву на мінах та інших вибухонебезпечних залишках війни з 2014-го постраждало 833 цивільні особи. З них 269 - загинули, інші зазнали поранень та каліцтва. З поміж згаданих жертв - 27, тобто кожна десята, це діти.

З метою ефективного усунення зазначеної гуманітарної загрози шляхом застосування комплексних заходів з гуманітарного розмінування та забезпечення належного контролю за здійсненням відповідних заходів 6 грудня 2018 р. прийнято закон про ПМД [7], яким визначено правові та організаційні засади здійснення ПМД в Україні та особливості державного регулювання у цій сфері.

Відповідно до ч. 2 ст. 6 закону про ПМД [7] у попередній редакції (до 17.09.2020) суб'єктами ПМД є: 1) національний орган з питань ПМД; 2) уповноважений оперативний орган протимінних операцій (центр протимінних операцій); 3) оператори ПМД, що залучаються до виконання заходів у сфері ПМД; 4) інші ОВВ у межах визначених законодавством України повноважень.

Щодо останніх, законом встановлено, що місцеві державні адміністрації, ОМС у взаємодії з центральними ОВВ, іншими державними органами та національним органом з питань ПМД у межах своїх повноважень:

1) сприяють: 1.1) проведенню навчання ризикам, що пов'язані з вибухонебезпечними предметами; 1.2) наданню медичної допомоги постраждалим особам та здійсненню їх медичної реабілітації; 1.3) виконанню розташованим на відповідній території суб'єктам ПМД покладених на них функцій і повноважень у сфері ПМД;

2) інформують населення про: 2.1) можливі загрози від вибухонебезпечних предметів і заходи, які необхідно вживати для уникнення небезпеки для життя і

здоров'я населення; 2.2) зазначені системи позначення та заходи, які необхідно вживати для уникнення небезпеки для життя і здоров'я населення;

3) здійснюють заходи щодо позначення небезпечного району шляхом встановлення системи позначення, її утримання та обслуговування

4) отримують від керівництва дислокованих на відповідній території суб'єктів ПМД інформацію про загрозу забруднення території вибухонебезпечними предметами та (або) масштаби такого забруднення;

5) узгоджують плани проведення операцій з розмінування на відповідній території.

Крім того, слід мати на увазі, що діяльність ОМС, як суб'єкта ПМД, підлягає демократичному контролю, система якого складається з контролю, що здійснюється ВРУ, КМУ, органами виконавчої влади та ОМС, а також із судового та громадського контролю.

Предметом цього контролю є:

1) додержання вимог Конституції і законів України у діяльності суб'єктів ПМД, недопущення використання наданих їм повноважень для порушення прав і свобод людини і громадянина;

2) зміст і стан реалізації стратегій, доктрин, концепцій, національних програм та планів ПМД;

3) ефективність використання ресурсів, зокрема бюджетних коштів, суб'єктами ПМД.

Зокрема, ОМС забезпечують на відповідній території здійснення цивільного контролю за виконанням підприємствами, установами та організаціями всіх форм власності, службовими (посадовими) особами і громадянами законів України, інших нормативно-правових актів з питань ПМД, інформують з цих питань громадськість у порядку, визначеному законом про ПМД та іншими законами України.

Рішення, дії чи бездіяльність ОМС, їх посадових і службових осіб, а також

суб'єктів ПМД можуть бути оскаржені до суду відповідно до закону [7, ст. 16].

Під час участі ОМС у здійсненні ПМД необхідно враховувати, що до повноважень національного органу з питань ПМД, який є постійно діючим міжвідомчим колегіальним органом, що утворюється КМУ, у тому числі, належать: - контроль за додержанням законодавства у сфері ПМД; - координація ПМД, яка провадиться ОМС у сфері ПМД; - нагляд (контроль) за додержанням ОМС в частині здійснення делегованих їм повноважень, законодавства у сфері ПМД.

Протиправні діяння (дії чи бездіяльність) суб'єктів ПМД та (або) фахівців у сфері ПМД та розмінування, що призвели до невиконання або неналежного виконання вимог, установлених законодавством та національними стандартами у сфері ПМД є правопорушеннями у сфері ПМД. При цьому, законом про ПМД встановлено, що правовою основою ПМД в Україні є Конституція України, цей закон, інші закони України, Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення, Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію, та Протокол про вибухонебезпечні предмети - наслідки війни до неї (Протокол V), інші міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана ВРУ, укази та розпорядження Президента України, постанови та розпорядження КМУ, інші нормативно-правові акти, що приймаються на виконання законів України. В Україні діють національні стандарти у сфері ПМД, які розробляються з урахуванням положень міжнародних стандартів ПМД (IMAS), затверджених Службою ООН з питань ПМД (UNMAS). Національні стандарти у сфері ПМД розробляються центром протимінних операцій, погоджуються національним органом з питань ПМД та затверджуються КМУ.

4.3. Правове регулювання відносин мілітаристського забруднення постконфліктних територій

За рік до того, як вибухнула війна, в Донбасі налічувалося 5500 об'єктів промисловості, які виробляли 4,3 мільйона тон забруднюючих викидів, що рівноцінно 44% всіх викидів країни. В наслідок руйнування виробничої інфраструктури і механізмів екстреного реагування, ризики деградації НПС істотно збільшилися [50].

Сьогодні Донбас знаходиться на межі екологічної катастрофи, викликаної забрудненням повітря, ґрунту і води в результаті спалювання великої кількості боєприпасів в ході бойових дій і затоплень промислових підприємств. Зараз вкрай важливо забезпечити моніторинг за ситуацією в регіоні і домагатися мінімізації екологічних ризиків, що виникають в результаті збройного конфлікту. У ЮНЕП відзначають [51]:

1) під час війни була порушена робота природоохоронних установ, що призвело до зростання браконьєрства, незаконної вирубки лісів і руйнування інфраструктури поводження з відходами;

2) в результаті конфлікту були зруйновані або пошкоджені екосистеми, загальною площею 530 тисяч гектарів, в тому числі 18 заповідників, зона військових операцій всяяна боєприпасами, усунення яких може зайняти роки або десятиліття.

Воєнні дії на сході України призводять до погіршення економічного стану регіону і країни, соціальних умов життя, загрожують НПС. В цій ситуації увага влади зосереджується, перш за все, на нагальних питаннях – фінансування збройних сил, влаштування ВПО, надання допомоги військовим. Але водночас потребують уваги й інші наслідки війни, вивчення яких слід проводити комплексно, оскільки проблеми стану НПС можуть легко перетворитися на загрози соціального характеру. Недооцінка військово-екологічних загроз щодо екологічної безпеки регіону може в найближчій перспективі обернутися

загальною екологічною катастрофою для нашої держави.

Серед сучасних військово-екологічних проблем можна виділити такі:

- 1) порушення екосистем та природоохоронних територій;
- 2) руйнування екологічно небезпечних промислових об'єктів;
- 3) погіршення санітарно-гігієнічних показників джерел питної води;
- 4) порушення геологічного середовища;
- 5) пошкодження регіональних об'єктів природно-заповідного фонду (далі – ПЗФ);
- 6) мілітаристичне забруднення ландшафтів тощо.

Подолання цих реальних та низки інших, потенційних загроз багато в чому залежать від стану законодавства, яке формує правові основи забезпечення екологічної безпеки України, здатності держави знайти правові механізми вирішення нетрадиційних для суспільства екологічних проблем на постконфліктних територіях.

Засади військово-екологічного законодавства були закладені у приписах базового Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [52, ст. 58] (далі – закон про охорону НПС), які встановлювали вимоги екологічної безпеки щодо військових, оборонних об'єктів та військової діяльності, а саме: 1) вимоги екологічної безпеки, встановлені для розміщення, проектування, будівництва, реконструкції, введення в дію та експлуатації об'єктів щодо обмеження негативного впливу на НПС хімічних, фізичних і біологічних факторів, а також інші вимоги, передбачені законом про охорону НПС та іншим законодавством України, повною мірою поширюються на військові та оборонні об'єкти, а також об'єкти органів Національної поліції та державної безпеки; 2) вимоги екологічної безпеки повинні дотримуватись також при дислокації військових частин, проведенні військових навчань, маневрів, переміщенні військ і військової техніки, крім випадків особливих ситуацій, що оголошуються відповідно до законодавства України; 3) державний

контроль за додержанням вимог екологічної безпеки щодо військових, оборонних об'єктів та військової діяльності на території України здійснюється відповідно до закону про охорону НПС та іншого законодавства України.

Проте закон про охорону НПС не передбачає та й не міг передбачити необхідність у правовому регулюванні ще одного виду військово-екологічних відносин – мілітаристського забруднення територій внаслідок проведення військових дій та розташування військових об'єктів.

Свідченням того, що зазначені проблеми не одразу стали предметом законодавчого врегулювання є фрагментарні еколого-правові положення законів воєнного часу: 1) земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, що знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони, які є об'єктами права власності Українського народу, військово майно, майно державних органів, державних підприємств, установ та організацій, що знаходяться на ТОГ і є власністю держави Україна, не можуть переходити у власність інших держав, юридичних або фізичних осіб в інший спосіб, ніж передбачений законами України [53, ст. 11]; 2) для впровадження сталого соціально-економічного розвитку ОРДЛО КМУ затверджує державну цільову програму, в якій визначає заходи, завдання та показники, спрямовані, у тому числі, й на забезпечення потреб населення відповідних територій у високотехнологічній конкурентоспроможній екологічно чистій продукції тощо [54, ст. 7]; 3) одним з основних напрямів захисту прав і свобод цивільного населення на ТОГ у ДЛО є сприяння забезпеченню соціально-економічних, екологічних та культурних потреб [55, ст. 6].

На стратегічному рівні держава визнала [56], що військовими діями, руйнацією інфраструктури та екологічно небезпечних підприємств на ТОГ України порушено екологічну рівновагу, що призвело до небезпечних змін стану довкілля, спричинило шкоду здоров'ю та порушило безпеку

життєдіяльності для п'яти мільйонів населення на території близько 30 тисяч квадратних кілометрів.

Основними загрозами визнано: 1) затоплення шахт та можливість виходу токсичних шахтних вод на поверхню, проникнення у підземні води; 2) загроза потрапляння їх до річки Сіверський Донець та Азовського моря; 3) припинення роботи очисних споруд та пошкодження сховищ токсичних та радіоактивних відходів; 4) пошкодження територій ПЗФ; 5) забруднення атмосферного повітря та ґрунтів хімічними продуктами внаслідок вибухів боєприпасів; 6) знищення ландшафтів та рослинності у зв'язку з використанням військової техніки та будівництвом оборонних споруд; 7) знищення значних площ лісів унаслідок викликаних воєнними діями пожеж та неконтрольованих рубок.

Протягом останніх років на зазначених територіях практично відсутня можливість для оцінки пошкоджень природних комплексів та промислових об'єктів, проведення необхідних ремонтних і відновлювальних робіт, а також здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони НПС. Проведення екологічного моніторингу стану території ДЛЮ, де органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, з можливим залученням міжнародних екологічних експертів з метою оцінки екологічної ситуації, стає все більш актуальним.

Крім того, у сфері безпеки і оборони має бути вирішене питання доступу до об'єктів військово-оборонного промислового комплексу для здійснення відповідного нагляду та контролю за дотриманням на цих об'єктах природоохоронного законодавства, запобігання забрудненню поверхневих та ґрунтових вод нафтопродуктами, знищенню природних ландшафтів тощо з метою мінімізації наслідків діяльності на цих об'єктах, що сприятиме реформам у сфері безпеки і оборони та впровадженню стандартів НАТО.

Слід звернути увагу й на акти міжнародно-правового регулювання військово-екологічних відносин. Наприклад, згідно зі ст. 1 Конвенції ООН [57]

кожна держава - сторона цієї Конвенції зобов'язується:

1) не вдаватися до військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище, які мають широкі, довгострокові або серйозні наслідки, в якості способів руйнування, нанесення шкоди або спричинення шкоди будь-якій іншій державі-учасниці;

2) не допомагати, не заохочувати і не спонукати будь-яку державу, групу держав або міжнародну організацію до здійсненню діяльності, що суперечить положенням п. 1 цієї статті.

Використовуваний в ст.1 термін «засоби впливу на природне середовище» відноситься до будь-яких засобів для зміни – шляхом навмисного управління природними процесами - динаміки, складу або структури Землі, включаючи її біоту, літосферу, гідросферу і атмосферу, або космічного простору.

За ініціативи Генеральної Асамблеї ООН щорічно 6 листопада відзначається Міжнародний день запобігання експлуатації навколишнього середовища під час війни та збройних конфліктів. Його мета – привернути увагу до екологічних наслідків війни і важливості відмови від безглуздо заподіяної шкоди екосистемам у прагненні досягти військових цілей.

Фахівці Української Гельсінської спілки з прав людини справедливо зазначають, що наслідками збройного конфлікту на сході України, окрім людських втрат, є значна шкода екосистемам та природним ресурсам, завдана у результаті порушення міжнародних принципів та національного законодавства. Екологічна ситуація Донбасу, тривалий час перебуваючи у кризовому стані, в період воєнних дій набула ознак екологічної катастрофи [58, с. 5].

Аналізуючи відкриті джерела інформації (повідомлення та публічні звіти державних органів, громадських організацій, публікації у ЗМІ, Інтернеті, соціальних мережах, звітах доповідях, наукових статтях тощо) автори узагальнили різні види шкоди, завданої довкіллю збройним конфліктом, представивши їх за такими групами [58]: 1) використання об'єктів природи як

військових об'єктів; 2) пошкодження: - водогонів та очисних споруд; - ЛЕП, які постачають електроенергію до екологічно важливих об'єктів; - об'єктів промисловості; 3) затоплення шахт, незаконний видобуток корисних копалин; 4) завдання шкоди: - сільськогосподарським підприємствам і угіддям; - територіям і об'єктам ПЗФ.

Г.І. Балюк і О.А. Шомпол у своїй публікації доводять й обґрунтовують пропозиції стосовно того, що масштабність завдання екологічної шкоди та приховані екологічні загрози актуалізують необхідність дослідження національних і міжнародно-правових проблем правового регулювання охорони довкілля і забезпечення екологічної безпеки під час збройного конфлікту. Такий стан речей зумовлює пошук зовсім нових, інноваційних форм впливу міжнародних структур, міжнародних норм права та національного законодавства на суспільні відносини у сфері охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки, які виникають в умовах збройних конфліктів [59, с. 157].

Узагальнюючи результати дослідження, О.А. Грицан відзначає [60, с. 24], що з середини ХХ ст. у міжнародному гуманітарному праві почали з'являтися перші норми, безпосередньо спрямовані на захист навколишнього середовища під час збройних конфліктів, й акцентує увагу на наступних особливостях: - їх поява зумовлена, передусім, усвідомленням, що шкода, завдана довкіллю, неминуче тягне за собою негативні наслідки для життя і здоров'я населення як воюючих сторін, так і нейтральних держав, а в певних випадках – і майбутніх поколінь; - норми гуманітарного права в цій сфері в багатьох аспектах є недосконалими, і в результаті – не завжди ефективними; - реальні можливості для захисту довкілля у ситуаціях збройних конфліктів може забезпечити лише застосування норм гуманітарного права в комплексі з іншими галузями, в першу чергу – правом навколишнього середовища.

Отже, науковці сходяться у висновках, згідно із якими, по-перше, військові дії завдають суттєвої шкоди всім складовим НПС, і, по-друге, дієвість наявного

національного та міжнародно-правового забезпечення цієї сфери має очевидний потенціал для вдосконалення. Крім того, спостерігається явно недостатня увага до оцінки та розробки шляхів, у тому числі правових, вирішення проблеми екологічної реабілітації ПКТ через управління мілітаристськими відходами.

Навіть сучасна Стратегія екологічної політики [56] не згадує про такий вид відходів ані в розділі «Екологічні проблеми Донбасу», ані в розділі «Управління відходами», хоча й відзначається, що військовими діями, руйнацією інфраструктури та екологічно небезпечних підприємств на ТОТ України порушено екологічну рівновагу, що: а) призвело до небезпечних змін стану довкілля; б) спричинило шкоду здоров'ю; в) порушило безпеку життєдіяльності для п'яти мільйонів населення на території близько 30 тис. кв. км.

Протягом останніх років на зазначених територіях практично відсутня можливість для оцінки пошкоджень природних комплексів та промислових об'єктів, проведення необхідних ремонтних і відновлювальних робіт, а також здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони НПС.

Категорія мілітаристських відходів залишилася поза сферою дії й законопроекту про управління відходами, прийнятого 21.07.2020 в першому читанні [61].

Натомість цей вид відходів має достатньо розгалужену внутрішню диференціацію. Преш за все йдеться про воєнні відходи, серед яких найбільші групи складають нерозірвані боєприпаси та зруйнована військова і допоміжна техніка та її залишки,

Згідно із Інструкцією з обліку військового майна (розділ X «Особливості обліку військового майна під час ведення Збройними Силами воєнних дій, їх участі в антитерористичних операціях, міжнародних операціях з підтримання миру та безпеки») [62] якісний (технічний) стан військового майна, яке знаходиться у військових частинах зі складу угруповань військ (сил), які

безпосередньо знаходяться в зоні (районі) ведення бойових дій, обліковуються за ступенями придатності:

1) озброєння та військова техніка – придатні, потребують ремонту, непридатні;

2) інше військове майно – придатне або непридатне.

Окрему групу відходів складають медичні відходи, що утворюються під час ведення бойових дій. Відповідно до приписів медичного законодавства [63], медичні відходи поділяються на такі категорії: - категорія А – епідемічно безпечні медичні відходи; - категорія В – епідемічно небезпечні медичні відходи; - категорія С – токсикологічно небезпечні медичні відходи; - категорія D – радіологічно небезпечні медичні відходи.

Загальне погіршення житлово-комунального обслуговування та послаблення природоохоронної діяльності в зоні конфлікту та на ПКТ торкнулося і власне системи поводження з відходами, насамперед у населених пунктах уздовж лінії зіткнення, де головна проблема становить боротьба із загорянням сміття на полігонах.

Ситуація ускладнюється також і великою кількістю зруйнованих та пошкоджених унаслідок бойових дій будівель та споруд, залишки яких також потребують утилізації, що вимагає виділення додаткових площ та оцінки впливу на довкілля (далі – ОВД) для наземного або ж для підземного захоронення будівельних відходів.

Ще одна причина мілітаристського забруднення – величезні неконтрольовані поховання, що залишаються на місцях збройних конфліктів. При розкладанні величезного числа трупів утворюються отрути, що з дощами чи ґрунтовими водами потрапляють у водойми, отруюючи їх. Ці ж отрути гублять тварин і на місці поховання. Вони тим більше небезпечні, що їхня дія може початися як відразу, так і тільки через багато років і до того ж буде тривати теж не один рік.

4.4. Міжнародно-правовий досвід гуманітарного розмінування у механізмі відновлення життєдіяльності на постконфліктних територіях

Значна частина території ДЛЮ в районі проведення АТО (з 30 квітня 2018 р. - ООС), у зв'язку зі збройною агресією РФ проти України, опинилася забрудненою великою кількістю ВВП, в тому числі мінами. Внаслідок проблеми мінної небезпеки критично зросла загроза здоров'ю та життю мирного населення, провадженню господарської діяльності й соціально-економічному розвитку цих територій.

Завдання з відновлення території, постраждалої від конфлікту (Донбас - територія східних регіонів України; на початковому етапі – ДЛЮ, крім населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження) є завданням 16.8 цілі сталого розвитку України 16 «Мир, справедливість та сильні інститути», одним з індикаторів якого (16.8.4) є площа розмінування територій ДЛЮ (га) [64, с. 115].

У світовій практиці питання ПМД регулюються відповідними стандартами з ПМД. Міжнародні стандарти (далі – МС) для програм у сфері гуманітарного розмінування були вперше запропоновані робочими групами на міжнародній технічній конференції, яка проходила у Данії в липні 1996 р. Були встановлені критерії для всіх аспектів процесу розмінування, рекомендовані стандарти й узгоджене нове універсальне визначення поняття «розмінування». Наприкінці 1996 р. принципи, запропоновані у Данії, були розвинуті робочою групою під керівництвом ООН і з'явилися «Міжнародні стандарти для проведення операцій з гуманітарного розмінування». Перше видання було опубліковане Службою ООН з питань ПМД (далі - ЮНМАС) у березні 1997 р.

За останні декілька років співтовариство, що займається проблемами ПМД, здійснило важливі кроки на шляху професіоналізації процесу інформування про мінну небезпеку (далі – ІМН) та небезпеку від вибухонебезпечних залишків війни (далі – ВЗВ). Центральним елементом цього

процесу є розробка МС для ІМН, виконувана Дитячим фондом ООН (далі - ЮНІСЕФ) у межах МСПМД, які скеровуються ЮНМАС.

У жовтні 2003 р. ЮНІСЕФ підготував сім стандартів ІМН, які формально були прийняті як стандарти МСПМД у червні 2004 р:

- 07.11: Посібник для управління ІМН;
- 07.31: Акредитація організацій і операцій у сфері ІМН;
- 07.41: Моніторинг програм та проектів у сфері ІМН;
- 08.50: Збір даних та оцінка потреб для процесу ІМН;
- 12.10: Планування програм та проектів у сфері ІМН;
- 12.20: Виконання програм та проектів у сфері ІМН;
- 14.20: Оцінка програм та проектів у сфері ІМН.

Для ознайомлення якомога більших кіл фахівців та населення з положеннями окремих МСПМД Координатор проектів ОБСЄ в Україні випустив дві брошури. Перша є українською адаптацією одного з МСПМД (IMAS,), що визначає принципи та забезпечує провід для ефективного планування, менеджменту, моніторингу та оцінки ІМН для населення [65]. Друга - пропонує рекомендації та висвітлює фактори для врахування при організації національної програми ПМД [66].

Адаптацію було здійснено з метою допомоги Державній службі України з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС) у сфері розвитку потенціалу з гуманітарного розмінування та завдяки співпраці з Женевським міжнародним центром гуманітарного розмінування (Geneva International Centre for Humanitarian Demining, далі – GICHD) та фінансовій підтримці уряду Норвегії. Відзначу, що GICHD є міжнародною експертною організацією, заснованою у 1998 р., в якій працює 55 співробітників з 15 країн світу, що робить її унікальним міжнародним центром експертизи з ПМД.

За даними GICHD і Стокгольмського інституту миру (далі - SIPRI), які проводять постійний моніторинг ситуації з мінними загрозами у світі, два роки

поспіль у 2015-2016 роках Україна (як і держава Малі) була країною, де відбулося найбільше інцидентів у всьому світі – 35 % від усієї кількості випадків [67, с. 4].

Протягом 2017-2018 рр. Координатор проєктів ОБСЄ в Україні організував регіональні круглі столи на сході України для того, щоб зібрати разом основних національних та міжнародних учасників ПМД в Україні:

1) МОУ, МВС, ДСНС, ДССТ, Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України (далі – Мінреінтеграції);

2) HALO Trust, Данську групу з розмінування (Danish Demining Group - DDG), Швейцарський фонд з розмінування (Fondation Suisse de Déminage - FSD), GICHD, Міжнародний Комітет Червоного Хреста (МКЧХ), ОБСЄ, Програму розвитку ООН (ПРООН), ЮНІСЕФ;

3) представників місцевої влади.

Заходи проводилися з метою представлення місцевим заінтересованим сторонам обсягу робіт з гуманітарного розмінування, включаючи плани розмінування та потенціал, а також проведення ІМН [68].

З метою впровадження МСПМД в Україні Управлінням екологічної безпеки та ПМД МОУ в рамках спільного проєкту та Координатора проєктів ОБСЄ в Україні «Підвищення потенціалу України у сфері протимінної діяльності» із залученням провідних спеціалістів у сфері ПМД, зазначених вище міжнародних організацій та членів ТК-176 «Стандартизація продукції оборонного призначення» розроблено національний стандарт «Протимінна діяльність. Процеси управління. Основні положення».

Відповідно до Закону України «Про стандартизацію» від 05.06.2014 № 1315-VII, з урахуванням висновків фахівців та на виконання Програми робіт з національної стандартизації на 2016 р. Національним органом стандартизації були прийняті МСПМД (всього – 42) як пробні національні нормативні документи України методом підтвердження з набранням чинності з 01 вересня

2016 р. до 01.09.2019 р [69]. Наступним наказом від 19 грудня 2018 р. № 511 «Про прийняття національних стандартів» національний стандарт ДСТУ П 8820-1:2018 «Протимінна діяльність. Процеси управління. Основні положення», був прийнятий як пробний, але з надання чинності з 01.04.2019 р.

Стандарт розроблено насамперед для забезпечення використання всіма суб'єктами ПМД:

1) єдиної термінології в цій сфері; забезпеченню дотримання заходів безпеки в ході проведення робіт з нетехнічного, технічного обстежень та очищення/розмінування, забезпеченню прав та інтересів громадян, пов'язаних з мінами та ВЗВ, збереженню навколишнього середовища і виконанню взятих державою міжнародних зобов'язань з питань ПМД;

2) однакових правил щодо планування, організації та виконання заходів ПМД за її основними складовими;

3) загальних (уніфікованих) вимог до порядку виконання заходів ПМД;

4) основних критеріїв та надання рекомендацій з питань планування, організації та виконання заходів ПМД;

5) вимог МСПМД.

Таким чином, проведений аналіз міжнародно-правового досвіду гуманітарного розмінування у механізмі відновлення життєдіяльності на ПКТ дав підстави для наступних висновків і пропозицій.

1. Україна не повинна сподіватись лише на міжнародну допомогу, яка без систематизації робіт буде малоефективною. Як свідчить балканський досвід, для швидкого і ефективного проведення робіт з розмінування на Донбасі необхідно створити національний центр гуманітарного розмінування (далі – ЦГР), який має бути окремою урядовою структурою, здатною взяти на себе функції координації робіт з розмінування на національному рівні, забезпечити співпрацю на міжнародному рівні та працювати за програмно-проектним принципом. Такий підхід дозволить об'єднати національні структури з

розмінування (у складі ДСНС, МОУ, МВС, ДССТ тощо), залучити зовнішню допомогу від міжнародних фондів та задіяти приватних й іноземних фахівців. ЦГР має здійснювати планування, координацію і контроль діяльності з гуманітарного розмінування. Безпосередньо роботи з розмінування мають проводити спеціалізовані підрозділи або компанії, які мають реєстрацію за міжнародними стандартами, що є вимогою міжнародних донорів. Без створення такої структури Україні буде важко залучити необхідні ресурси для очищення постконфліктних територій від мін, ВНП та ВЗВ.

Натомість, проєкт Закону про внесення змін до Закону України «Про протимінну діяльність в Україні», яким передбачено створення Центру ПМД - на існуючих фондах МОУ і створення ЦГР - на існуючих фондах МВС, 16.06.2020 р. був прийнятий в першому читанні, рекомендований Головним науково-експертним управлінням парламенту для повернення суб'єкту права законодавчої ініціативи на доопрацювання, а законом від 17 вересня 2020 р. № 911-IX був прийнятий без цих зауважень та 10.12.2020 р. набув чинності.

2. Слід враховувати досвід Координатора проєктів ОБСЄ, який закріпив співпрацю із GICHD та Женевським центром управління сектором безпеки (DCAF) підписавши Меморандум про взаєморозуміння 13 лютого 2020 р. для подальшої консолідації розвитку потенціалу України з ПМД. Трирічний Меморандум про взаєморозуміння спрямований на посилення стратегічного тристороннього співробітництва у наданні допомоги уряду України щодо створення ефективної та підзвітної системи ПМД відповідно до МСПМД (IMAS) та стандартів демократичного управління сектором безпеки.

Крім того, досвід поширення деталей та особливостей як МСПМД так і національних процедур очищення територій від ВНП (наказ ДСНС) допоможе дізнатися широкому колу стейкхолдерів про практику передачі громадам очищених ділянок, включно із інформацією про документацію для оформлення передачі очищених ділянок.

3. При визначенні суб'єктного кола виконавців ПМД пропонується враховувати міжнародний досвід державного регулювання ПМД [70], згідно із яким розрізняють гуманітарні агентства з розмінування та комерційні агентства з розмінування (орієнтовані на отримання прибутку від діяльності). Виконавці ПМД:

- a) комерційні організації;
- b) національні або міжнародні неурядові організації;
- c) урядові організації, приміром військові;
- d) агенції ООН, як, наприклад, ЮНІСЕФ (залучений до ІМН/небезпеку від ВЗВ);
- e) штатний персонал національного органу (ООН, Національний орган, Центр першої медичної допомоги);
- f) навчені чоловіки та жінки в окремих місцевостях, уражених впливом мін/ВЗВ, у контексті зусиль місцевих громад.

На практиці може поєднуватись діяльність зазначених типів організацій-виконавців.

4. Цікавим є досвід Хорватії, де Закон «Про протимінну діяльність» [71] набув чинності 21 жовтня 2015 р. До 2015 р. ПМД регулював Закон «Про гуманітарне розмінування». Хорватський Закон «Про протимінну діяльність» складається із 18 розділів (146 статей). Відповідно до цього закону, діяльність з розмінування включає: - визначення небезпечних зон; - проведення дослідницької роботи; - пошук ВВП та мін; - розмінування територій; - підготовку технічної документації; - технічну експертизу; - допомогу людям, які постраждали від ВВП та мін; - інформування населення (ст. 2). Розмінування може виконуватися наступними способами: - ручне виявлення мін; - виявлення за допомогою спеціальних машин; - виявлення за допомогою собак (ст. 51).

РОЗДІЛ 5. ПРАВО ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НА ПОСТКОНФЛІКТНИХ ТЕРИТОРІЯХ

5.1. Загально-правові проблеми екологічних відносин в умовах сталого розвитку

Конституція України, як джерело екологічного права, містить найважливіші норми, що регулюють відносини у галузі взаємодії людини і довкілля. Ці норми повинні розглядатися і як загальні конституційні засади екологічного права і як спеціальні приписи вищої юридичної сили щодо окремих екологічних відносин та їхнього об'єктно-суб'єктного кола.

Так, відповідно до ст. 3 Конституції України "людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю". Це положення є не тільки визначальним для формування предмету правового регулювання більшості галузей права, у тому числі й екологічного, а й головним принципом політики держави в галузі забезпечення прав людини і громадянина. Тому логічним виглядає висновок, згідно з яким "права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави" у сфері охорони НПС, використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки.

В той же час, слід констатувати, що протягом тривалого часу економічний розвиток держави супроводжувався незбалансованою експлуатацією природних ресурсів, низькою пріоритетністю питань захисту довкілля, що унеможливило досягнення збалансованого (сталого) розвитку. Все більш очевидним стає факт того, що значне погіршення рівня і якості життя в країні, у тому числі, має окреслене екологічне підґрунтя.

Ставши, на думку автора теорії про ноосферу і вчення про біосферу В.І. Вернадського, "геологічною силою", людство підкорило такі явища, які, вийшовши з-під його контролю, можуть покласти початок знищенню всього живого.

Термін «екологія» має своїм коренем грецьке слово οἶκος (середовище, дім). Природа, світ, який нас оточує, - наш дім, але не наша власність. На думку Митрополита Епіфанія, - це дар Божий для блага усіх поколінь людей. Тому наш обов'язок піклуватися про цей дар і зберігати його красу.

Дійсно, природа сама по собі вже не в змозі нейтралізувати результати господарської діяльності людини, яка, в свою чергу, не завжди в змозі вірно спрямовувати породжені нею сили і належним чином контролювати процес цивілізованого суспільного розвитку. До того ж, негативні зміни, що накопичуються в природі, за багатьма найважливішими параметрами дедалі більше наближуються до критичної позначки, а відтак, часові межі вирішення проблеми екологічної кризи жорстко детерміновані.

В Україні з 1 січня 2020 р. вводиться в дію Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» (далі – Екостратегія - 2030) [2], в якому стверджується, що процеси глобалізації та суспільних трансформацій підвищили пріоритетність збереження довкілля, а отже, потребують від України вжиття термінових заходів.

Одними з першопричин екологічних проблем України Екостратегія - 2030 визнає:

а) низький рівень розуміння в суспільстві пріоритетів збереження довкілля та переваг збалансованого (сталого) розвитку, недосконалість системи екологічної освіти та просвіти;

б) незадовільний рівень дотримання природоохоронного законодавства та екологічних прав і обов'язків громадян;

в) незадовільний контроль за дотриманням природоохоронного законодавства та незабезпечення невідворотності відповідальності за його порушення тощо.

Отже, нарешті сучасний парламент почав усвідомлювати, що

загальнолюдські цінності набувають нової якості, тому до них слід висувати вимоги збереження природного середовища на планеті Земля як необхідної умови існування людства. Тим самим екологічна свідомість повинна базуватися не тільки на нових еколого-правових, а й на нових еколого-етичних нормах як компонентах нової екологічної культури.

Орієнтуючись на ухвалено у вересні 2015 р. Резолюцію Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй "Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року", в Україні було розроблено національну систему цілей сталого розвитку, що має на меті:

- забезпечити підґрунтя для подальшого планування розвитку України, подолання дисбалансів, які існують в економічній, соціальній та екологічній сферах;

- забезпечити такий стан довкілля, що сприятиме якісному життю і благополуччю нинішніх та майбутніх поколінь;

- створити необхідні умови для суспільного договору між владою, бізнесом і громадянським суспільством щодо підвищення якості життя громадян і гарантування соціально-економічної та екологічної стабільності;

- досягнути високого рівня освіти та охорони громадського здоров'я;

- упровадження регіональної політики, яка базуватиметься на гармонійному поєднанні загальнонаціональних і регіональних інтересів; збереження національних культурних цінностей і традицій [2].

Проте, незважаючи на актуалізацію останнім часом екологічних проблем і визнання їх пріоритетними, очевидно, що людство й понині перебуває у полоні технократичних ілюзій, забруднюючих його свідомість найстрашнішим злом для оточуючого, у тому числі, природного середовища, - хибними, виключно споживацькими, а іноді злочинними ідеями. Суспільство, на жаль, досі не позбавлене залишків колишньої екологічної свідомості – споживчий технократизм, професійна обмеженість, екологічний аморалізм, нівелювання

цінностей. Разом з тим, загроза глобального апокаліпсису свідчить про вичерпність можливостей саморегуляції біосфери в умовах зростання інтенсивності людського втручання.

Наразі, одним з ефективних засобів регулювання ноосферних відносин має бути зважена і науково обґрунтована, соціально орієнтована, державна екологічна політика. Людина як єдиний представник світу живого, що володіє розумом та свідомістю, несе відповідальність за збереження оптимальних умов свого подальшого існування. Як вірно зазначив Фредерік Жоліо-Кюрі - "не можна допустити, щоб люди направляли на своє власне знищення ті сили природи, які вони зуміли відкрити і підкорити".

Усвідомівши реалії, Україна, разом зі світовим товариством, починає реагувати на реальну екологічну небезпеку. Наприклад, у Хартії європейської безпеки (Charter for European security, Стамбул, 1999 р.) деградація природного середовища визначена як новий загальний виклик і віднесена до важливих факторів, що впливають на європейську безпеку. Необхідність своєчасного розв'язання глобальних проблем для розвитку цивілізації підтверджено на Всесвітніх форумах (Rio declaration on environment and development. Ріо-де-Жанейро, 1992 р., Johannesburg Declaration on Sustainable Development Rio+10, Йоганнесбург, 2002 р., UN Conference on stable development issues Rio+20), ряді пан-європейських конференцій (Ministerial Conference "Environment for Europe" (EfE)) тощо. Тож, залежно від того, якою буде відповідь міжнародної спільноти на цей виклик, залежить як безпека XXI століття так і ймовірність виживання планети в цілому та України зокрема.

Аналіз положень національної Екостратегії – 2030, що стосуються нових очікувань громадян в сфері екологічних цінностей, дозволяє виділити наступне:

1. Мета - досягнення доброго стану довкілля шляхом запровадження екосистемного підходу до всіх напрямів соціально-економічного розвитку України задля забезпечення конституційного права кожного громадянина

України на чисте та безпечне довкілля, впровадження збалансованого природокористування і збереження та відновлення природних екосистем.

2. Основні засади - застосування принципів перестороги, превентивності (запобігання), пріоритетності усунення джерел шкоди довкіллю, "забруднювач платить".

3. Принципи реалізації - відкритості, підзвітності, гласності органів державної влади; участі громадськості у формуванні державної політики; дотримання екологічних прав громадян; заохочення до ведення екологічно відповідального бізнесу та екологічно свідомої поведінки громадян; запобігання екологічній шкоді; міжнародної співпраці та євроінтеграції.

4. Інструменти реалізації - освіта в інтересах збалансованого (сталого) розвитку - дасть змогу встановити методологічні основи та запровадити безперервну екологічну освіту. Випереджаючими темпами має розвиватися всеохоплююча екологічна просвіта та виховання підростаючого покоління шляхом підтримки діяльності позашкільних закладів освіти, еколого-натуралістичних центрів та природничих секцій центрів дітей і юнацтва та профільних громадських організацій.

5. Стратегічні цілі - (ціль № 1) формування в суспільстві екологічних цінностей і засад сталого споживання та виробництва.

6. Завдання цілі № 1:

- впровадження освіти в інтересах збалансованого (сталого) розвитку, екологічної освіти та виховання, просвітницької діяльності з метою формування в суспільстві екологічних цінностей і підвищення його екологічної свідомості;

- оцінка ставлення та підвищення рівня поінформованості суспільства щодо значення, переваг та інструментів сталого споживання і виробництва, стану і цінностей біорізноманіття та заходів, які необхідно здійснити для його збереження, відновлення і сталого використання;

- забезпечення практичної реалізації результатів сучасних та фундаментальних екологічних досліджень та безперервної взаємодії між науковцями та державними органами;

- врахування рекомендацій наукових установ екологічного спрямування при прийнятті управлінських рішень та підготовці проектів НПА;

- розвиток партнерства між секторами суспільства з метою залучення до планування і реалізації природоохоронної політики усіх заінтересованих сторін;

- забезпечення участі громадськості у прийнятті управлінських рішень у сфері охорони довкілля та природокористування;

- забезпечення дотримання екологічних прав та обов'язків громадян, доступу громадськості до правосуддя з питань охорони довкілля та природокористування.

7. Очікувані результати - значне підвищення рівня екологічної освіти, просвіти та виховання громадян України створить умови для запровадження у повсякденне життя громадян моделей сталого споживання, активізує їхню роль у запобіганні забрудненню та здійсненні контролю за станом довкілля, сталому використанні природних ресурсів і відновленні природно-ресурсного потенціалу України.

За своїм змістом екологічні відносини є різноманітними, але взаємопов'язаними та єдиними, що обумовлено природним зв'язком усіх складових довкілля. Поряд із цим інтеграція екологічних відносин не виключає їх диференціації, існування різновидів, обумовлених екологічними факторами, у тому числі й основними сферами діяльності людей в галузі екології.

Стосовно останніх, В.К. Попов зазначав про те, що можливе існування похідних від екологічних відносин, зокрема, еколого-інформаційних відносин. Їх похідність полягає в тому, що ці відносини обслуговують основні екологічні відносини у процесі їх виникнення, розвитку і припинення, тому вони і є підпорядкованими щодо основних екологічних відносин [2, с. 6, 8-9].

Стратегія державної екологічної політики України на період до 2030 р. серед її основних принципів виділяє - відповідальність органів виконавчої влади за доступність, своєчасність і достовірність екологічної інформації; доступність, достовірність та своєчасність отримання екологічної інформації, а завданням у напрямку підвищення рівня суспільної екологічної свідомості є створення національної інформаційної системи охорони НПС. Тому, очевидно, що належне інформаційне забезпечення не тільки складає невід'ємну частину та важливу умову здійснення функцій державного екологічного менеджменту і будь-яких інших видів управлінської діяльності в цій сфері, а й є елементом гарантій реалізації екологічних прав громадян.

Натомість у вітчизняному законодавстві спостерігаються різні підходи до розуміння власне поняття «інформація» - інформаційно-правове (відомості, подані у вигляді сигналів, знаків, звуків, рухомих або нерухомих зображень чи в інший спосіб), цивільно-правове (будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді), еколого-правове (будь-яка інформація в письмовій, аудіовізуальній, електронній чи іншій матеріальній формі), проте жодному з них бракує урахування позицій європейського законодавства в сфері екологічної інформації.

Сучасні проблеми із забезпеченням надання вільного доступу до екологічної інформації про стан НПС в електронному вигляді спричинені, у тому числі, й необхідністю приведення нормативно-правових актів з питань надання, збирання, звітності, експертного аналізу, накопичення, обміну та розпоряджання інформацією про стан НПС у відповідність з європейськими вимогами, що дасть змогу забезпечити регулярне виробництво екологічних показників та оцінок для формування екологічної політики, прийняття управлінських рішень, обміну екологічною інформацією на міжнародному рівні відповідно до принципів Спільної екологічної інформаційної системи

Європейського екологічного агентства [3].

Отже, зважаючи на різні точки зору щодо об'єкту інформаційних відносин, пропонується, по-перше, в якості об'єкту еколого-інформаційних відносин розглядати саме екологічну інформацію, по-друге, в якості форми існування екологічної інформації розглядати різні інформаційні ресурси, по-третє, в якості змісту права на екологічну інформацію розглядати правомочності її створення, виробництва, пошуку, збирання, отримання, накопичення, обробки, аналізу, систематизації, зберігання, надання, поширення, звітності, обміну, використання, захисту тощо.

Зміна клімату в атмосфері Землі відбувається через збільшення концентрації ПГ, зокрема через глобальні викиди CO₂, значну частку яких продукує саме енергетичний сектор. Уперше світ об'єднав зусилля для контролю та стабілізації концентрації рівня ПГ в атмосфері майже 30 років тому - в 1992 р. на Саміті Землі в Ріо-де-Жанейро. Як і багато інших країн, Україна ратифікувала Рамкову конвенцію ООН про зміну клімату (далі - UNFCCC) [4].

Додатковим документом до останньої став Кіотський протокол, який запровадив механізми виконання зобов'язань для країн: - торгівля викидами, спільне впровадження (співпраця між індустріалізованими країнами); - механізм чистого розвитку (співпраця між країнами, що розвиваються, та індустріалізованими країнами).

Хоча ці підходи і були ратифіковані зазначеними суб'єктами міжнародних відносин, у тому числі й Україною [5], загальні глобальні викиди CO₂, внаслідок низької ціни дозволів на викиди, а відтак і надлишку сертифікатів на ринку, постійно збільшувалися. Це зробило інвестиції в кліматично-нейтральні технології економічно непривабливими, а прибуток, отриманий завдяки торгівлі викидами, не був реінвестований у низьковуглецеві технології (далі – НВТ) чи дослідження, які б сприяли декарбонізації економіки в цілому та

енергетичної галузі зокрема.

Меморандум про взаєморозуміння щодо співробітництва в енергетичній галузі між Україною та ЄС, укладений 1 грудня 2005 р. [6], визначив фундаментальні принципи стратегії співпраці між двома сторонами впродовж наступних десяти років, протягом яких були досягнуті значні успіхи у реалізації п'яти дорожніх карт, визначених цим документом, а саме у сфері:

- 1) ядерної безпеки;
- 2) інтеграції ринків електроенергії та газу;
- 3) підвищення безпеки енергопостачання і транзиту вуглеводнів;
- 4) вугільній галузі;
- 5) енергоефективності використання відновлювальних джерел енергії (далі – ВДЕ).

Завдяки цьому значно підвищився рівень інтеграції енергетичних ринків України та ЄС.

Крім того, впродовж терміну дії цього Меморандуму відбулася низка значних подій, які були взяті до уваги під час підготовки наступного Меморандуму про взаєморозуміння щодо стратегічного енергетичного партнерства [7], а саме:

- Україна набула статусу Договірної Сторони у рамках Договору про заснування Енергетичного Співтовариства та взяла на себе зобов'язання реалізувати в повному обсязі Третій Енергетичний Пакет ЄС [8];

- укладено Угоду про Асоціацію між Україною та ЄС [9], яка містить положення, що конкретно стосуються сфери енергетики, торгівлі енергоносіями та гармонізації українського законодавства з правом ЄС у галузі енергетики;

- Україна набула статусу асоційованого члена програми Euratom research and training programme (2014-2018) (Програма наукових досліджень та навчання Євратом) [10], що, зважаючи на визнану компетенцію наукових установ та

«ноу-хау» України у сфері ядерної енергетики, дозволить додатково розширити взаємовигідну співпрацю між Україною та ЄС;

- Україна та ЄС спільно з іншими Сторонами UNFCCC, уклавши «Паризьку угоду про зміни клімату» [11] домовились, серед іншого, про необхідність якнайшвидше досягти піка глобальних викидів ПГ, після чого їх кількість повинна зменшуватись на основі найглибших наявних наукових знань.

З урахуванням вищевикладеного, Сторони Меморандуму [7] поставили собі за мету співпрацювати задля упорядкування своїх відповідних енергетичних стратегій і розширення інструментів співробітництва між ними у тому числі й у сфері декарбонізації економіки. При цьому, визнаючи, що Україна має одну з найбільш вуглецевоємних економік у світі, а також той факт, що загальною метою є розвиток НВТ у всіх секторах економіки, Сторони підтримують розроблення відповідних стратегій скорочення викидів ПГ, обмін ними та беруть на себе зобов'язання:

- сприяти використанню та подальшому розвитку ВДЕ шляхом аналізу ступеня сприятливості регуляторних та економічних умов;

- здійснювати обмін найкращими практиками у сфері переходу на паливо з низьким рівнем викидів та альтернативні види палива з низьким рівнем викидів, у тому числі основаних на найкращих наявних технологіях;

- стимулювати відновлення та використання метану з діючих і закритих вугільних шахт;

- обмінюватись досвідом у сфері впровадження жорсткого моніторингу, звітності та верифікації викидів, виплат за викиди вуглецю в атмосферу та торгівлі квотами на викиди;

- співпрацювати з метою забезпечення умов для широкого застосування НВТ, наприклад, технологій уловлювання та зберігання або використання вуглецю, за умови їх безпечного використання та належного управління

ризиками.

З метою забезпечення узгоджених дій центральних та місцевих ОБВ щодо визначення механізмів реалізації державної політики з питань імплементації цілей сталого розвитку України, створення умов для забезпечення конкурентоспроможності українських виробників та підприємств під час реалізації ініціативи Європейської Комісії European Green Deal (ЕЗК), збереження біорізноманіття, захисту здоров'я, добробуту громадян від ризиків та наслідків зміни клімату, в Україні утворена Міжвідомча робоча група, як тимчасовий консультативно-дорадчий орган КМУ [12].

Одним з основних завдань цієї робочої групи є підготовка пропозицій та рекомендацій щодо механізмів, оптимальних шляхів розв'язання проблем та сприяння реалізації державної політики за таким, у тому числі, напрямом як удосконалення нормативно-правового регулювання з питань:

- скорочення викидів вуглецю;
- зменшення ризику енергетичної бідності;
- інших питань, які виникають у сфері зміни клімату.

Таким чином, декарбонізація енергетики, як складова одного з найголовніших завдань сучасної України, що полягає у забезпеченні справедливого переходу до екологічно безпечної економіки, має розглядатися і як нове екологічне правило економічного розвитку європейського континенту – ЄЗК, що безумовно вимагає від нашої країни й оновлення та розширення сучасної еколого-правової системи.

Зокрема, в сфері еколого-енергетичних відносин, відносин декарбонізації енергетики, першочергової уваги потребують наступні їх види:

- 1) надро-енергетичні - користування надрами для видобування енергоресурсів, а також їх переробка та постачання;
- 2) електроенергетичні - зменшення викидів ПГ, скорочення частки вугільної генерації та забезпечення безпеки постачання енергоресурсів

споживачам;

3) теплозабезпечення - використання високоефективної когенерації та тригенерації, використання біомаси та біогазу або інших вуглецевонейтральних енергоресурсів;

4) господарсько-енергетичні – забезпечення енергетичних ринків з високим ступенем відкритості та конкуренції, стимулювання оптимізації витрат, раціональне енергоспоживання;

5) економіко-енергетичні - розбудова не лише екологічно та кліматично дружньої, а й економічно доступної енергетики, забезпечення суспільної прийнятності та підтримки «зеленого» енергетичного переходу.

Наприкінці літа 2020 р. Україна та Європейська комісія обмінялися листами щодо участі України у ЄЗК [13], ключовими напрямками якого є:

- чиста енергія;
- кліматична дія;
- будівництво та реновація;
- стійка промисловість;
- стійка мобільність;
- зменшення забруднення довкілля;
- біорозмаїття;
- стійка аграрна політика.

Зокрема, уряд України запропонував [14]:

а) встановити структурований і регулярний діалог з ЄС щодо модальностей раннього залучення української сторони до розробки та реалізації політик у рамках ЄЗК;

б) розробити спільну Дорожню карту участі України у ЄЗК;

в) визначити перспективні напрямки співробітництва у рамках ЄЗК.

Ратифікувавши Паризьку угоду Україна як сторона угоди зобов'язана зробити свій національно-визначений внесок для досягнення цілей сталого

низьковуглецевого розвитку всіх галузей економіки та підвищення здатності адаптуватися до несприятливих наслідків зміни клімату, зокрема шляхом скорочення обсягу викидів ПГ. В якості окремих з очікуваних результатів передбачається створення умов для [15]:

- декарбонізації енергетичного сектору;
- активного впровадження технологій енергозбереження та підвищення енергоефективності;
- збільшення виробництва енергії за рахунок відновлювальних та альтернативних джерел (далі – ВДЕ);
- впровадження найкращих наявних низьковуглецевих, ресурсозберігаючих технологій виробництва тощо.

Їх досягнення дасть змогу істотно зменшити обсяг викидів ПГ та забруднюючих речовин в атмосферне повітря, а також скидання забруднюючих речовин у водойми.

Наразі Україна представила ЄС свої пропозиції щодо співпраці та сторони спільно визначили три топ-пріоритети [16]: 1) енергоефективність; 2) водень; 3) трансформація вугільних регіонів. Якщо країни дотримуватимуться своїх зобов'язань, узятих в рамках підготовки та ратифікації Паризької угоди (національно-визначені внески), то, як зазначає, Міжнародне енергетичне агентство, до 2040 року: - виробництво електроенергії з ВДЕ досягне 37% у загальній структурі електрогенерації, порівняно з 23% зараз; - майже 60% усіх нових потужностей використовуватимуть ВДЕ і більшість об'єктів ВДЕ будуть конкурентоспроможними без будь-яких субсидій; - на 50% зросте попит на газ, заміщуючи вугілля в глобальному енергетичному балансі тощо. Крім того, схвалена урядом Національна економічна стратегія до 2030 р. враховує важливі наскрізні напрямки, які сьогодні є визначальними для євроінтеграційної політики [17]:

- діджиталізацію;

- «зелений» курс;
- розвиток підприємництва;
- збалансований регіональний розвиток.

Прийняття та ратифікація зазначеної Паризької угоди є знаковим рішенням, яке суттєво вплине на розвиток як світової так і вітчизняної енергетики. Проте для цього необхідно, щоб енергетичний сектор став вуглецево-нейтральним (викиди ПГ не мають перевищувати рівень їх поглинання та/або уловлювання на планеті). Тобто має відбутися «енергетичний перехід» від викопних видів енергетичних ресурсів до ВДЕ, стимулюючи при цьому значне підвищення енергоефективності та раціональності використання енергетичних ресурсів [18].

Як зазначають науковці Державної установи «Інститут економіки та прогнозування НАН України», вугільна теплова електрогенерація може зберегти свої обсяги виробництва в Ліберальному сценарії, однак за умови, що відбуватиметься повна її модернізація (в т. ч. нове будівництво) відповідно до сучасних європейських екологічних вимог [19, 22, 23]. Це є досить дорогим заходом і може суттєво вплинути на конкурентоздатність вугільної генерації. Більше того, в цій роботі автори не досліджували питання суттєвого підвищення податку на викиди CO₂, що може ще більше знизити конкурентоздатність вугільної генерації.

Отже, перед вугільними мономістами, що будуть охоплені програмою енергетичної трансформації, перш за все, ліквідацією та/чи консервацією містоутворюючих вугледобувних підприємств, особливого загострення, окрім безумовно соціально-економічних, набудуть й без того несприятливі екологічні ситуації, вирішення яких має спиратися, у тому числі, і на відповідну нормативно-правову базу [20].

При цьому, глава уряду заявив про готовність до викликів, які стоять перед Україною в контексті зеленого переходу, декарбонізації економіки та

необхідності реформування вугільного сектору та трансформації вугледобувних регіонів. Поступова відмова від використання вугілля передбачає створення Концепції та Державної програми трансформації вугільних регіонів на період до 2030 р. На сьогодні в Україні є 61 вугільний регіон - мономіста, які прив'язані до єдиного підприємства (вугільної шахти або вугільної теплової станції) маючи вкрай стару інфраструктуру, тому наслідком закриття таких підприємств може стати суттєва соціальна та екологічна напруга [21].

Фізична ліквідація гірничого підприємства передбачає виконання робіт з:

- демонтажу обладнання та устаткування, ліній електропередачі та технологічного зв'язку;
- засипання стовбурів, шурфів, свердловин, інших гірничих виробок;
- руйнування будівель, споруд;
- здійснення заходів, спрямованих на розв'язання проблем водовідливу.

До переліку робіт та послуг з охорони довкілля під час ліквідації гірничого підприємства включаються природоохоронні заходи, спрямовані на:

- а) розв'язання проблем запобігання виходу на поверхню підземних вод і викидів газу;
- б) гасіння, перепрофілювання та озеленення відвалів порід;
- в) проведення робіт з рекультивациі.

Контроль та нагляд за станом довкілля здійснюється відповідно до Положення про державну систему моніторингу довкілля. До того ж, слід враховувати, що врегулювання екологічних проблем вугільних мономіст передбачено завданнями одразу по двох напрямках Державної стратегії регіонального розвитку, пов'язаних із протидією кризам на територіях з особливими проблемами розвитку та соціально-економічною трансформацією територій, де перебувають у стадії закриття вугледобувні та вуглепереробні підприємства.

5.2. Особливості інституційної та функціональної складових правового забезпечення екологічної безпеки міст на постконфліктних територіях

Дані останніх спостережень свідчать про те, що непридатною для повноцінного життя людини може бути майже половина території Донбасу. За 200 років своєї індустріальної історії цей регіон принципово змінив екологічні параметри безпеки НПС, серед яких головні життєзабезпечуючі ресурси - приземна атмосфера, поверхневі та підземні води, біосфера, земля і надра. Рівень техногенного впливу на ландшафти зазначених територій яскраво демонструють наступні показники:

1) вилучено до 12 млрд м³ гірничих порід разом з вугіллям на площі до 20 тис. км², у тому числі - приблизно 8 тис. км², де проживало населення;

2) відбулося просідання поверхні, порушення поверхневих об'єктів, джерел річок, режим підземних вод;

3) на майже 5% індустріальної території Донбасу формувалося до 40% викидів повітряних, водних, твердих відходів від загального об'єму по Україні;

4) техногенне навантаження на воду, повітря, землю й надра в 5-10 разів більше, ніж в середньому по території України;

5) індустріальна територія гірничодобувних робіт сягає 15 тис. км², яка із зоною впливу складає приблизно 20 тис. км², а з урахуванням річкового стоку розширюється до 30 — 35 тис. км², тобто до 50% загальної площі ДЛО.

Курс на побудову децентралізованих відносин між рівнями управління, обраний Україною, передбачає врахування всіх чинників впливу, особливе місце серед яких належить правовому забезпеченню екологічної безпеки. У зв'язку із цим актуалізується проблема ролі його інституційних та функціональних складових в умовах перерозподілу ланок управління, в тому числі, й у містах на ПКТ.

Інституційне забезпечення екологічної безпеки є ключовим питанням у процесі формування та реалізації охорони НПС, адже його ефективність

обумовлена переважно готовністю відповідних інститутів до сприйняття стану екологічної безпеки, її інтеграції в інші безпекові складові, а також взаємоузгодженістю між усіма рівнями управління. Воно складається із сукупності основоположних правил та впорядкованого набору інститутів, що встановлюють правила координації забезпечення екологічної безпеки. Конституція України покладає відповідні функції щодо забезпечення екологічної безпеки та раціонального природокористування на: - Верховну Раду (ст.ст. 85, 92); - Президента (ст.ст. 102, 106); - КМУ та інші ОБВ (ст.ст. 113, 116).

Головним органом у системі центральних ОБВ, який забезпечує, серед іншого, формування та реалізує державну політику у сфері охорони НПС, екологічної та в межах повноважень, передбачених законом, біологічної і генетичної безпеки, є Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України (далі - Міндовкілля) [24].

Останнє є центральним ОБВ, діяльність якого спрямовується і координується КМУ. В напрямку взаємовідносин з ОМС Міндовкілля, для виконання покладених на нього завдань, має право одержувати безоплатно від місцевих ОБВ, ОМС необхідні для виконання покладених на нього завдань інформацію, документи і матеріали, зокрема від органів статистики - статистичні дані. Отже, Міндовкілля у процесі виконання покладених на нього завдань взаємодіє в установленому порядку з ОМС, його накази, видані в межах повноважень, передбачених законом, обов'язкові для виконання місцевими держадміністраціями та ОМС. Крім того, міністр Міндовкілля за згодою керівників залучає державних службовців та працівників ОМС до розгляду питань, що належать до компетенції Міндовкілля. Також через міністра Міндовкілля Кабінетом Міністрів України спрямовується і координується діяльність Державної екологічної інспекції України (далі - Держекоінспекція), яка є центральним ОБВ [25]. В свою чергу, голови місцевих державних

адміністрацій, відповідно до положення [26] координують діяльність територіальних та міжрегіональних територіальних органів Держекоінспекції та сприяють їм у виконанні покладених на них завдань.

Для забезпечення безпеки та нормалізації життєдіяльності населення в районі проведення АТО (з 30 квітня 2018 р. - ООС), що не має на меті зміни та/або скасування конституційно закріпленого права територіальних громад на місцеве самоврядування, спеціальним законом визначено організацію, повноваження і порядок діяльності ВЦА, що утворюються як тимчасовий вимушений захід з елементами військової організації управління [27].

У районі, області ВЦА утворюються у разі нескликання сесії відповідно районної, обласної ради у встановлені Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» строки або для здійснення керівництва у сфері забезпечення громадського порядку і безпеки. Одними із структурних підрозділів обласних державних адміністрацій на ПКТ є відповідні управління (департаменти), до основних завдань яких належить також і забезпечення екологічної безпеки [28, 29].

Дійсно, стан довкілля Донбасу – найбільш техногенно навантаженого регіону України та Європи – ще до початку військового конфлікту викликав серйозне занепокоєння, а в умовах військових дій екологічна ситуація, що склалася на сході, може стати катастрофічною [30, с. 11].

На стратегічному рівні держава визнала [1], що військовими діями, руйнацією інфраструктури та екологічно небезпечних підприємств на ТОТ України порушено екологічну рівновагу. Трансформація соціалізації та екологізації моделі управління під впливом глобалізаційних процесів потребує підвищеної уваги до інституційної складової правового забезпечення екологічної безпеки міст сходу України в цілому та на ПКТ зокрема. Актуальності напряму дослідження додає й та обставина, за якої інституційну спроможність центрального ОВВ, що забезпечує формування і реалізує

державну політику у сфері охорони НПС та екологічної безпеки, буде посилено шляхом реформування та удосконалення державного управління і наближення природоохоронного законодавства до екологічного права ЄС [1].

У преамбулі закону про охорону НПС зазначено, що охорона НПС, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини, - є невід'ємною умовою сталого економічного та соціального розвитку України. Втім, регламентуючи повноваження рад, закон про охорону НПС виокремлює лише галузь охорони НПС, ймовірно включаючи у цю загальну категорію й дві інші складові - використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки. Хоча детальний аналіз наведених у розділі III зазначеного закону компетенцій та повноважень верховних та місцевих рад [31, ст. 13 - 15] свідчить про практично повну відсутність серед них безпосередньо сфери екологічної безпеки.

Закон про охорону НПС однозначно розмежовує органи регулювання та органи управління у сфері охорони НПС, тож ці групи суб'єктного складу інституційного забезпечення екологічної безпеки пропонується представити як:

- 1) суб'єкти державного регулювання у галузі забезпечення екологічної безпеки;
- 2) суб'єкти державного управління у галузі забезпечення екологічної безпеки.

При цьому слід зазначити, що окремі суб'єкти, а саме – КМУ, Рада міністрів Автономної Республіки Крим (далі – АРК), місцеві ради, належать одночасно до цих двох груп, здійснюючи повноваження і регулювання і управління у галузі забезпечення екологічної безпеки. Таке їх положення обумовлено тим, що не управління є частиною регулювання, а навпаки - регулювання є частина управління, тобто його функція, оскільки суть регулювання полягає у впорядкуванні, координації, у визначенні напрямів діяльності й розвитку, в підпорядкуванні певному порядку, у встановленні правильної взаємодії, в створенні умов нормальної роботи суб'єктів певної сфери. У подібному розумінні регулювання тотожно змісту управління, що

природно, бо, з загально-філософської точки зору, частина не може не виражати основні ознаки цілого, відтак регулювання слід розглядати найбільш яскравим вираженням того комплексу дій, які здійснюються в процесі управління.

Власне управління охороною НПС, а відтак у певному обсязі й екологічною безпекою, полягає у здійсненні в цій галузі функцій спостереження, дослідження, стратегічної екологічної оцінки, оцінки впливу на довкілля, контролю, прогнозування, програмування, інформування та іншої виконавчо-розпорядчої діяльності.

Закон про охорону НПС відносить до суб'єктів державного управління у галузі забезпечення екологічної безпеки КМУ, Раду міністрів АРК, місцеві ради та виконавчі органи сільських, селищних, міських рад, державні органи по охороні НПС і використанню природних ресурсів та інші державні органи відповідно до законодавства України.

В свою чергу, серед державних органів управління в галузі охорони НПС і використання природних ресурсів той таки закон про охорону НПС виділяє:

- 1) ЦОВВ, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони НПС;
- 2) ЦОВВ, що реалізує державну політику у сфері охорони НПС;
- 3) обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації;
- 4) орган виконавчої влади АРК з питань охорони НПС;
- 5) інші державні органи, до компетенції яких законами України віднесено здійснення зазначених функцій;
- 6) громадські організації (якщо участь в управлінні галуззю охорони НПС передбачена їх статутами, зареєстрованими відповідно до законодавства України).

Реорганізація Міністерства екології та природних ресурсів України у Міністерство енергетики та захисту довкілля України (далі – Мінекоенерго,

зараз - Міндовкілля) шляхом приєднання до нього Міністерства енергетики та вугільної промисловості України на підставі постанови КМУ від 18 вересня 2019 р. № 847 призвело до ситуації, за якої Мінекоенерго є ЦОВВ, діяльність якого спрямовується і координується КМУ та який є головним органом у системі ЦОВВ, що забезпечує і формування і реалізацію державної політики, серед іншого, у сфері охорони НПС та екологічної безпеки. Структурною ланкою апарату Мінекоенерго на той час був Директорат екологічної безпеки, управління відходами та формування державної політики із запобігання промислового забруднення [32].

Ще більш безсистемним виглядає питання оптимізації системи ЦОВВ стосовно головного органу в системі ЦОВВ, що забезпечує формування та реалізує державну політику з питань ТОТ. У підсумку численних урядових рішень наразі, відповідно до постанови КМУ «Деякі питання оптимізації системи центральних органів виконавчої влади» від 11 березня 2020 р. № 212, в країні діють: Міністерство у справах ветеранів України (раніше - Міністерство у справах ветеранів, тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України; - Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України (раніше - Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України) (зараз – МТОТ, Мінреінтеграції).

У чинному положенні про останнє визначено, що основними завданнями МТОТ, у тому числі, є сприяння: - здійсненню комплексу заходів, спрямованих на зменшення соціального, економічного та екологічного впливу вибухонебезпечних предметів на життя та діяльність населення (ПМД); - задоволенню соціально-економічних, екологічних та культурних потреб населення, що проживає на ТОТ України [33].

Нарешті, слід звернути увагу ще на одну групу суб'єктів інституційної складової правового забезпечення екологічної безпеки міст на ПКТ, а саме -

ВЦА. Останні можуть утворюватися для виконання повноважень місцевих ОБВ, ОМС у випадках, встановлених законом [27].

Зокрема, ВЦА населених пунктів на відповідній території здійснюють повноваження, у тому числі, із прийняття рішень про організацію територій і об'єктів ПЗФ місцевого значення та інших територій, що підлягають особливій охороні; внесення пропозицій до відповідних державних органів щодо оголошення природних та інших об'єктів, що мають екологічну, історичну, культурну або наукову цінність, пам'ятками природи, історії або культури, які охороняються законом.

Екологічні проблеми Донбасу, посилені кризою, негативно впливають на всі сфери суспільного життя – соціальну, економічну, гуманітарну, політичну. Питання екологічної безпеки регіону є критичним та потребує негайного реагування з боку усіх зацікавлених сторін та громадськості.

У своєму аналітичному звіті Координатор проектів ОБСЄ в Україні зазначає, що разом зі швидким збільшенням обсягу інформації про екологічні проблеми в зоні конфлікту на сході України нарастають і пов'язані з цією інформацією невизначеність і розбіжності в інтерпретації даних. До прикладів можна віднести оцінку безпосереднього впливу бойових дій на стан довкілля, екологічної небезпеки, яку становлять промислові підприємства в зоні конфлікту, або екологічних проблем, пов'язаних із затопленням шахт. Якщо характер більшості проблем сьогодні в принципі зрозумілий, то їх масштаби, а особливо – конкретні прояви та наслідки продовжують викликати суперечки через брак інформації та методичну невизначеність [34].

Протягом останніх років на зазначених територіях практично відсутня можливість для оцінки пошкоджень природних комплексів та промислових об'єктів, проведення необхідних ремонтних і відновлювальних робіт, а також здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони НПС.

Проведення екологічного моніторингу стану території ДЛЮ, де органи

державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, з можливим залученням міжнародних екологічних експертів з метою оцінки екологічної ситуації, стає все більш актуальним [1]. Проте, як заявляють в ОБСЄ, загострюється необхідність систематизації наявної інформації та виявлені прогалин, що в ній залишаються, для безперечного встановлення фактів про стан довкілля та джерел екологічної небезпеки в зоні конфлікту як основи подальших дій. Крім власне упорядкування наявних даних, цілеспрямоване збирання інформації, якої бракує, і проведення аналітичної роботи потребують залучення даних з джерел, доступ до яких, як і раніше, частково обмежений [34].

Отже, в аспекті розв'язання екологічних проблем, відновлення та збереження НПС Донбасу, що визначено як одне із завдань із досягнення цілі № 4 державної екологічної політики «Зниження екологічних ризиків з метою мінімізації їх впливу на екосистеми, соціально-економічний розвиток та здоров'я населення», слід підтримати пропозицію А.П. Гетьмана [35] відносно того, що першочерговим завданням в межах відновлення та розбудови миру у східних регіонах України після звершення АТО з урахуванням забезпечення консолідації зусиль центральних та місцевих ОВВ, громадських об'єднань стосовно вирішення нагальних питань відновлення критичної інфраструктури, економічного відновлення, зміцнення соціальної стійкості та громадської безпеки повинна стати розробка Стратегії правового забезпечення подолання негативних екологічних наслідків та відновлення НПС в регіоні проведення АТО.

Тож, аналіз основних проблем правового забезпечення екологічної безпеки на ПКТ та шляхів їх вирішення на засадах регіональної екологічної політики вбачається вельми актуальним завданням.

Питання екологічних відносин на Донбасі загалом, та регіональної екологічної політики зокрема, були постійним предметом уваги науковців

задовго до початку збройного конфлікту і наразі залишаються одними з найактуальніших не тільки для дослідження, а й для формування правової бази, покликаної заклати механізм реалізації такої політики в сфері охорони НПС, яка б забезпечувала сталий розвиток з екологічного погляду, ефективне зниження та попередження негативних впливів на довкілля.

За наслідками проведення круглого столу «Транскордонне співробітництво на Сході України: соціально-економічні та екологічні аспекти» (26 листопада 2009 р., м. Донецьк) фахівцями Національного інституту стратегічних досліджень була підготовлена аналітична записка [36], в якій:

- представлено рекомендації щодо вирішення проблем НПС;
- зосереджено увагу на проблемах включення громадськості до вирішення екологічних проблем на прикладі найбільш екологічно кризового регіону тощо.

Згодом, в силу зазначених причин екологічна ситуація в цьому регіоні не тільки не покращилася, але суттєво погіршилася. Так, І.О. Личенко в своїй публікації зробила пошук організаційно-правових засад вирішення проблем екологічної безпеки ТОТ ДЛЮ і комплексної програми подолання наслідків бойових дій [37].

Не можна сказати, що держава не усвідомлювала значущість регіональної екологічної політики та залишала її проблеми поза правовим полем. Наприклад, у стратегії регіонального розвитку [38], серед інструментів її реалізації, передбачені державні цільові програми розвитку окремих територій, розроблені з урахуванням особливостей їх економічного, соціального та екологічного становища за участю ОМС, громадських об'єднань відповідних територій.

Серед особливостей розробки останніх слід зазначити, що в регіональні програми соціально-економічного розвитку була передбачена інтеграція національних планів дій та їх деталізація на рівні регіональних планів дій з охорони НПС, на основі яких будуть розроблені місцеві плани дій з охорони НПС, підготовлені на рівні територіальних громад, міських, сільських та

селищних рад. За результатами виконання місцевих планів дій передбачається посилити значення ОМС у процесі реалізації державної екологічної політики, визначити напрями її вдосконалення з урахуванням регіональної специфіки.

Проте, при всій актуальності регіональних екологічних планів дій, залишилася без урахування важлива організаційна обставина, яка суттєво впливає на ефективність їх виконання, адже за сучасної побудови регіональної системи управління охороною НПС, кожен регіон (область) має кілька територіальних державних органів, що відповідають за діяльність, пов'язану з природними ресурсами, надання дозволів, контроль та забезпечення виконання їх умов. При цьому, немає жодної процедури, яка б визначала механізм координації дій цих відомств.

Прийнятим ще у 2012 р. законом внесені суттєві зміни у систему управління охороною довкілля [39], що полягали у передачі ряду функцій (зокрема, щодо дозволів на певні види діяльності, моніторингу, нагляду, експертизи тощо) центрального ОБВ (на той час - Мінприроди) органам місцевого рівня (обласним державним адміністраціям – далі ОДА). А вже наступною постановою уряду були ліквідовані обласні управління екології та природних ресурсів, підпорядковані Мінприроди, і створено департаменти екології в ОДА [40]. Проте, цей процес призвів до втрати наступності між зазначеними регіональними структурами і, як наслідок, екологічні департаменти ОДА практично не володіли ані юридичною ані екологічною інформацією за минулий період щодо висновків екологічної експертизи, звітності про результати попередньої діяльності та навіть статистики про порушення екологічних правил і норм. Тож, очевидно, що потенціал управління довкіллям на регіональному рівні потребував зміцнення.

Організацію, повноваження і порядок діяльності ВЦА, що утворюються як тимчасовий вимушений захід з елементами військової організації управління для забезпечення безпеки та нормалізації життєдіяльності населення в районі

відсічі збройної агресії РФ, зокрема в районі проведення АТО (зараз – ООС), що не має на меті зміни та/або скасування конституційно закріпленого права територіальних громад на місцеве самоврядування, визначено законом про ВЦА [27]. Зокрема, ВЦА населених пунктів на відповідній території здійснюють повноваження, у тому числі, відносно заходів екологічної політики:

1) забезпечення збалансованого економічного та соціального розвитку відповідної території, ефективного використання природних, трудових і фінансових ресурсів;

2) залучення на договірних засадах коштів підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності, розташованих на відповідній території, та коштів населення, а також бюджетних коштів на будівництво, розширення, ремонт і утримання на пайових засадах об'єктів соціальної і виробничої інфраструктури та на заходи щодо охорони НПС;

3) вирішення відповідно до закону питань про надання дозволу на спеціальне використання природних ресурсів місцевого значення строком не більше одного року, а також про скасування такого дозволу;

4) прийняття рішень про організацію територій і об'єктів ПЗФ місцевого значення та інших територій, що підлягають особливій охороні; внесення пропозицій до відповідних державних органів щодо оголошення природних та інших об'єктів, що мають екологічну цінність, пам'ятками природи, які охороняються законом.

Аналогічними повноваженнями, поряд із здійсненням повноважень місцевих державних адміністрацій, наділені й районні та обласні ВЦА.

В якості оптимального варіанту відновлення та розбудови миру в східних регіонах України уряд розглядає модернізацію всіх аспектів життєдіяльності на цих територіях на засадах сталого розвитку (за економічним, соціальним та екологічним вимірами) [41].

Досягнення мети Програми забезпечуватиметься шляхом виконання

програмних заходів за стратегічними компонентами, одним з яких є відновлення критичної інфраструктури та основних соціальних послуг у таких сферах, як освіта, охорона здоров'я, соціальний захист, об'єкти соціальної інфраструктури, енергетика, транспорт, водопостачання та водовідведення, екологія та охорона НПС.

Серед завдань та відповідних показників виконання Програми звернемо увагу на екологічний блок:

1) відновлення критичної інфраструктури систем водопостачання та водовідведення - кількість відремонтованих свердловин;

2) підвищення національної спроможності щодо захисту НПС - кількість збудованих та реконструйованих полігонів твердих побутових відходів; - будівництво сміттєпереробного заводу; - протяжність очищених берегів р. Айдар, р. Казенний Торець, р. Бахмутка;

3) відновлення інфраструктури зрошувальних систем ДЛЮ - площа обстеження стану інфраструктури зрошувальних меліоративних систем.

Зазначені заходи безумовно є актуальними, але, в той же час, очевидно недостатніми. Відтак, враховуючи суспільне значення пріоритетів екологічної політики Верховної Ради України на наступні п'ять років, учасники відповідних парламентських слухань [42] рекомендували КМУ прискорити розроблення та затвердження національних планів дій щодо комплексної програми стабілізації екологічної ситуації та забезпечення екологічної безпеки на Донбасі.

Міністерству з питань ТОТ та внутрішньо переміщених осіб України (зараз - Мінреінтеграції) спільно з Міністерством енергетики та захисту довкілля України (зараз – Міндовкілля) доручено розглянути питання щодо екологічного відновлення Донбасу та посилення координації між центральними ОВВ та запропонувати законодавчі шляхи його вирішення. Місцевим ОВВ:

1) розробити регіональні та місцеві програми з будівництва та

реконструкції об'єктів природоохоронної інфраструктури на основі їх інвентаризації, оцінки стану та ефективності функціонування;

2) вжити заходів щодо співпраці з органами державного екологічного контролю, налагодження екологічного моніторингу, забезпечення притягнення до відповідальності порушників природоохоронного законодавства та його вимог до природокористування;

3) спільно з ОМС забезпечити розроблення та реалізацію місцевих програм охорони НПС.

Новітніми Стратегіями розвитку Луганської [43] та Донецької областей [44] питання екологічної політики були висвітлені у розділах «Погіршення безпеки територій» та «Довкілля» відповідно.

Таким чином, вищенаведене дослідження дає підстави зробити наступні узагальнення.

1. Забезпечення стійкого соціально-економічного та екологічного розвитку ПКТ можливе лише за умов проведення активної регіональної екологічної політики, формування дієвого механізму контролю за екологічною ситуацією і управління природоохоронними заходами, спрямованими на стабілізацію екологічної ситуації та забезпечення екологічної безпеки.

2. Несталість законодавчої бази, прогалини на підзаконному рівні, відсутність чітко визначених функцій екологоспрямованих відомств різного рівня призводять або до невиконання або до дублювання повноважень місцевих і центральних ОВВ. Відтак, система управління охороною довкілля на субнаціональному рівні вимагає значних зусиль, спрямованих на розв'язання проблем розвитку та організації її структурних підрозділів.

3. Одним з останніх має бути інституція, яка б могла проводити моніторинг екологічної та техногенної ситуації в регіоні та розробляти заходи для подальшої екологічної реабілітації ТОТ, у тому числі, й формування системи заходів протидії екологічним загрозам військових дій на ПКТ.

4. Специфіку сучасної регіоналізації екологічної політики можна пояснити не тільки значною екологічною диверсифікацією території України, особливостями соціально економічних процесів у регіонах, які в багатьох відношеннях є далеко не однорідними, наявні значні регіональні диспропорції, що зумовлює нерівномірне техногенне навантаження на НПС. В умовах проведення ООС таке навантаження в регіонах сягає критичних показників, а відмінність екологічного простору демонструє низьку результативність уніфікованих механізмів регулювання стану довкілля.

5. Чинне екологічне законодавство передбачає використання широкого спектру прямих й опосередкованих інструментів екологічної політики, але їх реалізація свідчить про необхідність посилення відповідності міжнародним приписам, відносно яких Україною взяті зобов'язання. Також зберігається очевидна перспектива, з урахуванням переходу з 16.10.2020 р. від екологічної стандартизації і нормування виключно до екологічного нормування, щодо обґрунтування нормативів екологічно безпечної та лімітів екологічно небезпечної діяльності, зонування та ідентифікації територій підвищеної екологічної і техногенної небезпеки тощо.

Україна, як і будь-яка інша суверенна держава, вибудовує власну систему національної безпеки, яка безпосередньо пов'язана з визначенням її національних інтересів, що віддзеркалюють вищі інтереси суспільства і громадянина.

Державна політика у сферах НБО згідно з Законом України «Про національну безпеку України» спрямована, у тому числі, й на захист: - людини і громадянина (їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності); території, НПС (від надзвичайних ситуацій). Крім того, державна політика у сферах НБО спрямовується на забезпечення також і екологічної безпеки України [45, ст.3].

Остання, відповідно до ст. 50 Закону України «Про охорону

навколишнього природного середовища», розглядається як такий стан НПС, при якому забезпечується [31]:

- 1) попередження погіршення екологічної обстановки;
- 2) виникнення небезпеки для здоров'я людей.

Як зазначається у розділі «Регіональна екологічна політика» відмінності соціально-економічного розвитку регіонів України зумовлюють нерівномірне техногенне навантаження на НПС. Передбачається, що положення Основних засад (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 р. [1] і розроблені на її основі національні плани дій будуть інтегровані в регіональні програми соціально-економічного розвитку та деталізовані на рівні регіональних планів дій з охорони НПС, на основі яких будуть розроблені місцеві плани дій з охорони НПС, підготовлені на рівні територіальних громад, міських, сільських та селищних рад.

О.А. Малекі справедливо констатує, що у відносинах із природою населення вже дійшло крайньої межі, коли гостро постало питання про можливість подальшого існування людської цивілізації. Найголовнішою причиною екологічної кризи, яку переживає суспільство, є незнання або ігнорування законів розвитку природи, бездумне, споживацьке ставлення до НПС [46, с. 75].

При цьому, багато проблемних питань можуть і повинні вирішуватися на місцевому рівні. Це дає змогу врахувати екологічні інтереси населення відповідних територій при прийнятті рішень щодо розвитку продуктивних сил, передачі окремих природних об'єктів у користування юридичним і фізичним особам тощо. Через місцеві органи влади найбільш предметно реалізується принцип гармонійного збалансованого розвитку, а через систему місцевого екологічного управління здійснюється політика охорони НПС, забезпечення екологічної безпеки, підтримки екологічного балансу. На місцевому рівні найповніше поєднуються духовні й екологічні інтереси населення, культурні й

екологічні традиції. Ось чому місцевим органам влади, як управлінському механізму взаємодії суспільства та природи, віддається пріоритет [47].

Зокрема, виключно на пленарних засіданнях сільської, селищної, міської ради вирішуються, серед іншого, такі питання як [48, ст. 26]:

- прийняття рішень про організацію територій і об'єктів ПЗФ місцевого значення та інших територій, що підлягають особливій охороні;

- внесення пропозицій до відповідних державних органів щодо оголошення природних та інших об'єктів, що мають екологічну, історичну, культурну або наукову цінність, пам'ятками природи, історії або культури, які охороняються законом;

- прийняття рішень про оголошення в місцях масового розмноження та вирощування потомства дикими тваринами «сезону тиші» з обмеженням господарської діяльності та добуванням об'єктів тваринного світу;

- надання відповідно до законодавства згоди на розміщення на території села, селища, міста нових об'єктів, у тому числі місць чи об'єктів для розміщення відходів, сфера екологічного впливу діяльності яких згідно з діючими нормативами включає відповідну територію.

До власних (самоврядних) повноважень виконавчих органів сільських, селищних, міських рад, у тому числі, належить підготовка і внесення на розгляд ради пропозицій щодо встановлення ставки земельного податку, розмірів плати за користування природними ресурсами, вилучення (викупу), а також надання під забудову та для інших потреб земель, що перебувають у власності територіальних громад; визначення в установленому порядку розмірів відшкодувань підприємствами, установами та організаціями незалежно від форм власності за забруднення довкілля та інші екологічні збитки; встановлення платежів за користування комунальними та санітарними мережами відповідних населених пунктів [48, ст. 33]

До відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належать,

серед делегованих повноважень:

- розгляд і узгодження планів підприємств, установ та організацій, що не належать до комунальної власності відповідних територіальних громад, здійснення яких може викликати негативні соціальні, демографічні, екологічні та інші наслідки, підготовка до них висновків і внесення пропозицій до відповідних органів;

- здійснення відповідно до законодавства контролю за належною експлуатацією та організацією обслуговування населення підприємствами житлово-комунального господарства, торгівлі та громадського харчування, побутового обслуговування, транспорту, зв'язку, за технічним станом, використанням та утриманням інших об'єктів нерухомого майна усіх форм власності, за належними, безпечними і здоровими умовами праці на цих підприємствах і об'єктах; прийняття рішень про скасування даного ними дозволу на експлуатацію об'єктів у разі порушення нормативно-правових актів з охорони праці, екологічних, санітарних правил, інших вимог законодавства [48, ст. 30].

Проблема захисту довкілля є комплексною, тому, за визначенням Ю.М. Кириченко, вона потребує координації зусиль всіх суб'єктів територіальної громади, активної їх участі у цій важливій справі. Авторка також зазначає, що значного поширення має набути громадський контроль за станом довкілля та дотриманням підприємствами, установами, організаціями та громадянами на відповідній території норм законодавства про охорону НПС з метою забезпечення екологічної безпеки. А ефективність та результативність здійснення діяльності муніципальних органів в галузі охорони НПС з метою забезпечення сталого природокористування та збереження довкілля залежить від чіткого розмежування функцій і повноважень органів місцевого самоврядування та законодавчого регламентування відповідальності місцевих органів влади за прийняті ними рішення [49, с. 226].

Наприклад, якщо керівництво у сферах НБО відповідно до Конституції України здійснює Президент України, який приймає у разі необхідності рішення про введення в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайного стану, а також оголошує у разі необхідності окремі місцевості України зонами надзвичайної екологічної ситуації з наступним затвердженням цих рішень Верховною Радою України, то координувати діяльність місцевих органів влади, підприємств, установ та організацій із забезпечення техногенно-екологічної безпеки, захисту населення і територій від наслідків надзвичайних ситуацій, запобігання виникненню надзвичайних ситуацій і реагування на них, покликана Комісія з питань техногенно-екологічної безпеки і надзвичайних ситуацій. Діяльність державної, регіональної та місцевої комісії регулюється постановами КМУ [50, 51].

При цьому, останні виступають, згідно із постановою КМУ [52], й координаційними органами на таких рівнях:

- на загальнодержавному рівні - Державна комісія з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій;

- на регіональному рівні - комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій Автономної Республіки Крим, областей, м. Києва та Севастополя;

- на місцевому рівні - комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій районів, міст, районів у містах, селищ;

- на об'єктовому рівні - комісії з питань надзвичайних ситуацій підприємств, установ та організацій.

Іншою постановою КМУ затверджені [53]:

- Типове положення про функціональну підсистему єдиної державної системи цивільного захисту;

- Типове положення про територіальну підсистему єдиної державної системи цивільного захисту.

5.3. Правове забезпечення урбоекотичної безпеки на постконфліктних територіях

За даними слідчих СБУ, тривалі порушення законів і звичаїв війни на окупованому Донбасі загрожують його екологічній та техногенній безпеці. У ході військових дій російсько-окупаційні війська зруйнували та пошкодили велику кількість об'єктів інфраструктури. Це може негативно вплинути на роботу очисних споруд, на захист сховищ токсичних та радіоактивних відходів, погіршити якість питної води та порушити систему водопостачання. Адаже через затоплення шахт на окупованій території на поверхню виходять токсичні шахтні води. Вони потрапляють до річки Сіверський Донець та Азовського моря [54].

Сьогодні загально визнаним є той факт, що згубний вплив війни на НПС виявляється більш небезпечним, ніж будь-який інший техногенний фактор. Наразі досліджується вплив війни на оточуюче людину середовище з охопленням чотирьох широких сфер:

- 1) економічної - руйнування місць існування і діяльності;
- 2) соціальної - поневіряння людей, безробіття, безгрошів'я;
- 3) екологічної - зникнення різновидів флори і фауни, погіршення стану НПС;
- 4) гуманітарної - руйнування культурно-освітньої, міської інфраструктури.

Переважну більшість цих відносин слід розглядати в якості предмета військової урбоекотичної, як складової військової екології, що, в свою чергу виступає прикладною галуззю екології, яка досліджує та прогнозує екологічні наслідки воєнних дій, а також військової діяльності у мирний час. Тож, в умовах продовження військової агресії на Сході України, актуальним уявляється дослідження процесу формування правового забезпечення екологічної безпеки міст на ТОТ та ПКТ.

Прийнятим 16.09.2014 р. (набув чинності 18.10.2014 р.) Законом України

№ 1680-VII «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» [55], відомим також як закон про особливий статус Донбасу, передбачалося запровадження особливого порядку місцевого самоврядування в ОРДЛО, до яких належать райони, міста, селища, села, що визначаються рішенням Верховної Ради України. Остання такий перелік встановила відповідною постановою [56].

Однак, не зважаючи на перманенте продовження тимчасовості дії цього закону (останнє - на строк до 31 грудня 2022 р. включно) особливий порядок місцевого самоврядування, на сьогодні, так і не запроваджений. Натомість, законом встановлена державна підтримка соціально-економічному розвитку ОРДЛО, яка полягає у запровадженні законом відмінного від загального економічного режиму здійснення господарської та інвестиційної діяльності, спрямованого на:

- відновлення об'єктів промисловості, транспортної та соціальної інфраструктури, житлового фонду;
- переорієнтацію промислового потенціалу;
- створення нових робочих місць;
- залучення інвестицій і кредитів для відновлення та розвитку об'єктів, розташованих в ОРДЛО.

Іншим законом, спрямованим на забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на ТОТ [57], підтверджено конституційне гарантування права власності та правовий режим майна, у тому числі й на природні ресурси на ТОТ - земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, що знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони, які є об'єктами права власності Українського народу, військоове майно, майно державних органів, державних підприємств, установ та організацій, що знаходяться на ТОТ і є власністю держави Україна, не можуть переходити у власність інших держав,

юридичних або фізичних осіб в інший спосіб, ніж передбачений законами України.

Серед заходів забезпечення прав і свобод ВПО [58], в аспекті теми дослідження, слід виділити наступні:

1) набуття відповідно до законодавства ВПО за місцем їх фактичного перебування прав на земельну ділянку із земель державної власності (забезпечують місцеві державні адміністрації в межах своїх повноважень);

2) набуття відповідно до законодавства ВПО за місцем їх фактичного перебування прав на земельну ділянку із земель комунальної власності (вирішують питання органи місцевого самоврядування в межах своїх повноважень);

3) сприяння з надання ВПО кредитів на придбання земельних ділянок, придбання та будівництво житла - з метою забезпечення будівництва та інвестування у розвиток житлової інфраструктури міст та населених пунктів відповідні органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування разом із державними банківськими установами, а також за наявності можливостей залучення міжнародної гуманітарної або благодійної допомоги формують для ВПО регіональні довгострокові програми з пільгового кредитування (у тому числі - іпотечного) будівництва або придбання житла.

Слід враховувати, що органи досудового розслідування, які здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, у тому числі й екологічних, відповідно до положень ст. 2 Закону України «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції» [59], в разі зміни меж району або завершення антитерористичної операції продовжують досудове розслідування таких кримінальних правопорушень.

Закон України «Про військово-цивільні адміністрації» визначає організацію, повноваження і порядок діяльності ВЦА [27], що утворюються як

тимчасовий вимушений захід з елементами військової організації управління для забезпечення безпеки та нормалізації життєдіяльності населення в районі проведення антитерористичної операції. Зокрема, ВЦА населених пунктів на відповідній території здійснюють повноваження, серед іншого, із прийняття рішень про:

а) організацію територій і об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення та інших територій, що підлягають особливій охороні;

б) внесення пропозицій до відповідних державних органів щодо оголошення природних та інших об'єктів, що мають екологічну, історичну, культурну або наукову цінність, пам'ятками природи, історії або культури, які охороняються законом.

Аналогічними повноваженнями, поряд із здійсненням повноважень місцевих державних адміністрацій на відповідній території, наділені й районні та обласні ВЦА.

Сухопутна територія ОРДЛО у межах військово-сухопутної зони «Схід» належить до зони відповідальності оперативного командування «Схід» з урахуванням особливостей, визначених Законом України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей», постановами Верховної Ради України від 17 березня 2015 р. № 252-VIII «Про визначення окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей, в яких запроваджується особливий порядок місцевого самоврядування» та від 17 березня 2015 р. № 254-VIII «Про визнання окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей тимчасово окупованими територіями» [60].

Крім того, слід мати на увазі, що Україна наразі користується своїм правом на відступ від зобов'язань, визначених п. 3 ст. 2, ст.ст. 9, 12, 14 та 17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та ст.ст. 5, 6, 8 та 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, в ОРДЛО та

інформує Генерального секретаря ООН та Генерального секретаря Ради Європи про стан безпекової ситуації в ДЛЮ та про зміну території, на яку поширюється відступ України від зазначених зобов'язань [61].

Наступним Указом Президента України [62] КМУ було доручено забезпечити врахування під час розроблення проекту Державної цільової програми «Відновлення та розбудова миру в східних регіонах України» заходів щодо вирішення першочергових питань життєзабезпечення громадян, які проживають на територіях ДЛЮ, звільнених внаслідок проведення антитерористичної операції, насамперед у населених пунктах, розташованих біля ліній зіткнення. Зазначена урядова програма [63], Концепція якої була схвалена розпорядженням КМУ від 31 серпня 2016 р. № 892, з'явилася через рік після виходу вказаного вище указу, а план заходів з її реалізації [64] аж у 2018 р.

Проте, слід відмітити, що, по-перше, досягнення мети Програми заплановано забезпечувати шляхом виконання програмних заходів за трьома стратегічними компонентами, серед яких і відновлення критичної інфраструктури та основних соціальних послуг у таких сферах, як освіта, охорона здоров'я, соціальний захист, об'єкти соціальної інфраструктури, енергетика, транспорт, водопостачання та водовідведення, екологія та охорона НПС.

По-друге, розділ Програми «Екологія та охорона навколишнього природного середовища» вперше містив більш-менш реальні заходи підвищення національної спроможності щодо захисту НПС з відповідними показниками виконання завдання: - кількість збудованих та реконструйованих полігонів твердих побутових відходів; - будівництво сміттєпереробного заводу; - протяжність очищених берегів р. Айдар, р. Казенний Торець, р. Бахмутка тощо.

Також парламент доручив КМУ [65]:

1) вжити необхідних заходів для утворення міжвідомчого координаційного органу з метою узагальнення правової позиції держави у питанні відсічі і стримування збройної агресії РФ та підготовки консолідованої претензії України до РФ щодо реалізації її міжнародно-правової відповідальності за збройну агресію проти України;

2) розробити методику визначення шкоди та обсягу збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії РФ;

3) розробити та внести на розгляд Верховної Ради України законопроект про створення реєстру фізичних та юридичних осіб, які постраждали внаслідок збройної агресії РФ;

4) продовжити та розширити застосування механізму Європейського суду з прав людини з метою реалізації міжнародно-правової відповідальності РФ.

Важливе право уряд України надав особам, що виїжджають з ТОТ, яких змусили покинути своє місце проживання на ТОТ або які самостійно покинули своє місце проживання з метою уникнення негативних наслідків:

- а) збройного конфлікту;
- б) проявів насильства;
- в) порушень прав людини;
- г) надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.

Такі особи можуть перетинати лінію розмежування через контрольний пункт в'їзду/виїзду без дозволу фізичній особі за рішенням керівника координаційного центру [66].

Такий підхід цілком відповідає засадам, на яких має базуватися комунікація з громадянами України, які проживають на ТОТ у ДЛО для забезпечення процесу реінтеграції, а саме [67]: Україна - це стала держава з перспективним майбутнім, яка, не дивлячись на складність поточної ситуації, забезпечує гідний рівень життя та безпеку своїх громадян, а також надає їм можливості для розвитку. Межі та перелік районів, міст, селищ і сіл, частин їх

територій, тимчасово окупованих у ДЛЮ встановлені окремим Указом Президента України [68].

Також ускладнилася екологічна ситуація на сході України, це зумовлено військовими діями і руйнацією інфраструктури та екологічно небезпечних підприємств. На ТОТ України порушується екологічна рівновага, а відсутність належного державного контролю за якістю довкілля, зокрема на невідконтрольованих територіях ДЛЮ, призводить до небезпечних змін стану довкілля і збільшує ризики для здоров'я населення і безпеки його життєдіяльності.

Нарешті, визначаючи пріоритети екологічної політики на наступні п'ять років, Верховна Рада України [69] доручила КМУ прискорити спільно з центральними ОВВ розроблення і внесення на розгляд законопроектів відносно розроблення та затвердження національних планів дій щодо охорони НПС, щодо адаптації до зміни клімату, щодо боротьби з деградацією земель та опустелюванням; програм щодо запобігання і ліквідації наслідків зсувів та підтоплень, щодо матеріально-технічного переоснащення національної гідрометеорологічної служби, основних напрямів морської природоохоронної політики України; комплексної програми стабілізації екологічної ситуації та забезпечення екологічної безпеки на Донбасі.

Мінреінтеграції спільно з Міндовкілля доручено розглянути питання щодо екологічного відновлення Донбасу та посилення координації між ЦОВВ та запропонувати законодавчі шляхи його вирішення. Місцевим ОВВ:

- 1) розробити регіональні та місцеві програми з будівництва та реконструкції об'єктів природоохоронної інфраструктури на основі їх інвентаризації, оцінки стану та ефективності функціонування;

- 2) вжити заходів щодо співпраці з органами державного екологічного контролю, налагодження екологічного моніторингу, забезпечення притягнення до відповідальності порушників природоохоронного законодавства та його

вимог до природокористування;

3) спільно з органами місцевого самоврядування забезпечити розроблення та реалізацію місцевих програм охорони НПС.

Аналогічна позиція підтримана й стратегією регіонального розвитку [70], оскільки зруйнована економіка та інфраструктура, накопичення екологічних проблем, формування іміджу території «бойових дій» на Сході та Півдні України, призвели до нівелювання інвестиційної привабливості відповідних територій.

На початку літа 2018 р. у МТОТ (зараз - Мінреінтеграції) відбулася презентація звіту «Проведення оцінки та вивчення еколого-техногенного стану ДЛО з метою розробки рекомендацій щодо природноресурсного відновлення на екологічних засадах» [71], в якому проаналізовано поточний стан довкілля ДЛО, стан екологічно-небезпечних об'єктів, стан забруднення ґрунтів, атмосферного повітря, поверхневих та підземних вод, а також розроблені рекомендації, як загальні, так і по кожному об'єкту.

Ще раніше експерти Екологічної мережі «Зой» звертали увагу, що при плануванні та веденні бойових дій турбота про довкілля знаходиться, напевно, на останньому місці, незважаючи на довгострокові негативні наслідки для всіх його складових і населення. Військові конфлікти призводять до цілого ряду небезпечних впливів на землі і ландшафти, рослинність, поверхневі і підземні води, наслідки бойових дій значно збільшують ризики виникнення аварійних ситуацій на промислових підприємствах та інфраструктурних об'єктах. Оцінка впливу бойових дій та вивчення наслідків - проблема досить непроста, враховуючи їх непрямий вплив практично на всі компоненти природного середовища. Ця проблема значно ускладнюється для великих густонаселених регіонів, що мають розвинену промислову і транспортну інфраструктуру [72].

Особливої уваги, перш за все в аспекті правової визначеності, потребують питання відновлення, підтримки та збереження (стабілізації) сталої екологічної

безпеки в населених пунктах, що потрапили під вплив бойових дій на територіях ДЛО.

На виконання абз. 3 п. 5 ст. 11 «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції» урядом затверджений перелік населених пунктів ДЛО, на території яких здійснювалася антитерористична операція [73].

Окремим розпорядженням уряд визначив також ще два переліки населених пунктів [74]: - на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження; - що розташовані на лінії зіткнення.

З оголошенням Президентом України рішення про початок проведення ООС [75] у зонах безпеки та районі бойових дій з 30 квітня 2018 р. почав діяти особливий порядок, що встановлюються командуванням ООС.

Зона проведення ООС, на якій запроваджений особливий порядок, - це територія ДЛО до адмінкордонів із Харківською, Дніпропетровською та Запорізькою областями, а також Азовським морем. На всій території ДЛО запроваджено особливий порядок пропуску, розділений на три зони: «зелена» - доступ громадян необмежений; «жовта» - перебування дозволене за наявності документів (у цій зоні проводиться огляд речей та транспорту); «червона» - перебування осіб тимчасово обмежене або заборонене.

Межі цих зон (районів), а також населені пункти, які входять до зони безпеки, прилеглої до району бойових дій, визначатиме командувач ООС [76]. Крім того, в зоні безпеки, рішенням командувача ООС, можуть створюватися райони обмеженого та забороненого доступу. При цьому, до умов настання особливого порядку та надання спеціальних повноважень віднесено виникнення надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру.

Отже, з урахуванням одних із основних принципів охорони НПС, якими відповідно до ст. 3 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» є: а) пріоритетність вимог екологічної безпеки, обов'язковість

додержання екологічних нормативів та лімітів використання природних ресурсів при здійсненні господарської, управлінської та іншої діяльності; б) гарантування екологічно безпечного середовища для життя і здоров'я людей; а також положень Бюджетного кодексу України та Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», міста, що розташовані у зоні безпеки, повинні розробляти та затверджувати Програми про забезпечення екологічної безпеки міста (урбоекологічної безпеки), основною метою яких має бути забезпечення екологічно безпечних умов проживання населення міста. Крім того, Програмами визначаються пріоритетні завдання та заходи, спрямовані на поліпшення стану складових довкілля, охорони та раціонального використання природних ресурсів, підвищення рівня суспільної екологічної свідомості населення певного міста.

Зокрема, планування завдань і заходів Програм має відповідати вимогам постанови КМУ [77], а серед основних завдань для реалізації Програми, можуть бути, наприклад:

- підвищення рівня суспільної екологічної свідомості;
- поліпшення стану водних об'єктів;
- ліквідація негативних факторів впливу на НПС;
- охорона та відтворення біологічного та ландшафтного різноманіття, формування екологічної мережі;
- впровадження комплексного підходу в сфері поводження з тваринами в місті тощо.

О. Трегуб слушно зауважує, що забезпечення екологічної безпеки, відновлення екологічної рівноваги пов'язано не лише з покращенням якості довкілля, але й соціальним та економічним відродженням міст на ПКТ. Насамперед, потребує реагування проблема накопичення на відповідних територіях значних обсягів небезпечних відходів. На сучасному етапі доступним шляхом її розв'язання є надання дотацій із державного та місцевих

бюджетів на перевезення цих відходів до місць утилізації в інших регіонах. Регіональна специфіка має враховуватися і при вдосконаленні законодавства про відходи на основі норм права ЄС. Принцип наближеності, закріплений у цьому праві, не може застосовуватися щодо зон реального чи потенційного ураження через бойові дії. Ефективність екологічного управління на ПКТ можливо підвищити шляхом здійснення якісного моніторингу довкілля. На сьогодні це означає широке залучення космічних технологій. Особливості моніторингу довкілля на основі цих технологій необхідно предметно віддзеркалити в законодавстві [78, с. 279-280].

Так, у лютому 2021 р. в Національному центрі управління та випробувань космічних засобів відбулось закріплення домовленостей щодо надання супутникових даних дистанційного зондування Землі (далі – ДЗЗ) з метою встановлення порушень в екологічній сфері та попередження значних зловживань між Державним космічним агентством України та Міндовкілля [79].

На думку Н.Р. Малишевої, в сучасних умовах, коли відсутні зобов'язальні норми договірного права щодо ДЗЗ, непересічну роль мають відігравати норми національного законодавства. Найбільш адаптованою формою закріплення таких відносин для України авторка вважає комплексний профільний Закон «Про космічну діяльність», прийняття нової редакції якого є цілком назрілим і своєчасним [80, с. 226].

Крім того, в процесі формування Програми урбоекоекологічної безпеки, пропонується враховувати, що до наборів (видів) геопросторових даних належить і складова «Безпека життєдіяльності людини», яка охоплює дані про госпітальні округи, санітарно-епідеміологічну ситуацію, ризики поширення інфекційних захворювань, вплив екологічного стану довкілля на здоров'я населення [81].

Виходячи з приписів Закону України «Про охорону навколишнього

природного середовища» [31] та ГЗУ [82], слід виділити наступні екологічні вимоги до такого специфічного об'єкту права екологічної безпеки, як монофункціональні міста, утворені навколо вугледобувного підприємства (далі – ВДП):

1) при проектуванні, розміщенні, будівництві, введенні в дію нових і реконструкції діючих підприємств, споруд та інших об'єктів, удосконаленні існуючих і впровадженні нових технологічних процесів та устаткування, а також в процесі експлуатації цих об'єктів забезпечується: 1.1) екологічна безпека людей; 1.2) раціональне використання природних ресурсів; 1.3) додержання нормативів шкідливих впливів на НПС; при цьому повинні передбачатися вловлювання, утилізація, знешкодження шкідливих речовин і відходів або повна їх ліквідація, виконання інших вимог щодо охорони НПС і здоров'я людей;

2) підприємства, установи й організації, діяльність яких пов'язана з шкідливим впливом на НПС, незалежно від часу введення їх у дію повинні бути обладнані спорудами, устаткуванням і пристроями для очищення викидів і скидів або їх знешкодження, зменшення впливу шкідливих факторів, а також приладами контролю за кількістю і складом забруднюючих речовин та за характеристиками шкідливих факторів; проекти господарської та іншої діяльності повинні мати матеріали оцінки її впливу на НПС і здоров'я людей;

3) планування, розміщення, забудова і розвиток населених пунктів здійснюються за рішенням місцевих рад з урахуванням екологічної ємкості територій, додержанням вимог охорони НПС, раціонального використання природних ресурсів та екологічної безпеки;

4) при розробці генеральних планів розвитку і розміщення населених пунктів сільські, селищні, міські ради встановлюють режим використання природних ресурсів, охорони НПС та екологічної безпеки у приміських та зелених зонах за погодженням з місцевими радами, на території яких вони

знаходяться, відповідно до законодавства України;

5) розташування виробничих підрозділів ВДП, складів вугільної продукції та відвалів порід з урахуванням можливості проведення профілактичних заходів щодо запобігання їх самозайманню;

6) впровадження передових технологій проведення гірничих робіт та очищення стічних вод і відпрацьованого повітря, раціональне використання мінеральних відходів порідних відвалів (сховищ) для повторної переробки на основі широкого застосування новітніх технологій;

7) організація санітарно-захисної зони між ВДП і жилими будівлями відповідно до законодавства; запобігання осіданню, підтопленню, заболочуванню, засоленню, висушенню та забрудненню відходами виробництва поверхні землі; запобігання несприятливому впливу водовідведення з гірничих виробок на рівень ґрунтових вод і поверхневі водні об'єкти; своєчасне проведення рекультивації земель;

8) зниження рівня викидів, скидів речовин, що забруднюють довкілля у процесі гірничого виробництва, та вжиття заходів щодо запобігання аварійним ситуаціям, пов'язаним із залповими та раптовими викидами і скидами;

9) проектами ВДП передбачаються заходи щодо запобігання шкідливому впливу гірничих робіт на життя та здоров'я населення, довкілля та природні ресурси, які здійснюються власником (керівником) ВДП відповідно до законодавства; під час проектування, будівництва та експлуатації гірничих підприємств і гірничих виробок здійснюються заходи, спрямовані на збереження водних об'єктів, лісових масивів та охорону водоносних горизонтів (пластів) від виснаження (забруднення); будівництво та введення в експлуатацію гірничих підприємств, не забезпечених очисними спорудами, забороняється;

10) власник ВДП відшкодовує в порядку та розмірах, визначених

законом України, шкоду, завдану гірничими роботами майну юридичних і фізичних осіб внаслідок нездійснення або здійснення ним в неповному обсязі захисних заходів через неправильно виданий ВДП прогноз можливого шкідливого впливу гірничих робіт на це майно.

Особливої гостроти ці питання набувають в умовах трансформації вугільної галузі, що супроводжується, у тому числі й ліквідацією та/або консервацією ВДП, адже від проведення таких господарських заходів вплив на населення, природне та техногенне середовище поствугільних міст змінює свій характер на більш непередбачуваний та латентний як в часі так і у просторі.

Прийнята урядом Національна економічна стратегія на період до 2030 р. [83] в якості одного з викликів і перешкод на шляху досягнення стратегічної цілі 1 «Забезпечення високого рівня енергетичної безпеки та інтеграція України в європейський енергетичний ринок» визначає закриття шахт та трансформацію вугільних регіонів, які сприяють формуванню ризиків для роботи теплової генерації та ставлять під загрозу існування населених пунктів, що мають високу залежність від вугільних шахт та теплоелектростанцій.

При цьому, оцінюючи поточний рівень розвідки та видобутку паливно-енергетичних корисних копалин, зокрема кам'яного вугілля, зазначається, що ступінь забезпеченості України його запасами складає 1089 років навіть попри скорочення обсягів виробництва у період з 2013 по 2019 рр. на 60 відсотків. Останнє обумовлено тим, що значна кількість шахт залишилася на ТОТ ДЛО (лише 33 з 102 шахт контролюються Україною).

Ще більше викликів і бар'єрів існує в сфері екологічної безпеки видобування вугілля, тобто на шляху досягнення стратегічної цілі 4 «Забезпечення гармонізації галузі з навколишнім середовищем», а саме:

- забруднення підземних вод внаслідок невпорядкованого складування промислових відходів, інфільтрації токсичних речовин у підземні води з атмосферними опадами;

- екологічні проблеми, що пов'язані із закриттям шахт (невиконання стандартів закриття шахт, відсутність норм закриття шахт);

- екологічні проблеми, що пов'язані з видобутком корисних копалин (накопичення великої кількості залишкових продуктів, значні викиди шкідливих речовин в атмосферу);

- соціальні проблеми, що пов'язані із закриттям шахт (значна залежність населення вугледобувних регіонів від функціонування шахт);

- висока енергоємність видобутку (видобувна промисловість є одним з найбільших споживачів паливно-енергетичних ресурсів України) тощо.

В той же час, попередження екологічних проблем, що пов'язані з закриттям шахт, завершенням видобутку вугілля з надр має передбачати, перш за все: а) забезпечення проведення рекультивації земель та екологічного відновлення територій вугледобування; б) затвердження норм та стандартів закриття шахт; в) створення спеціального фонду для забезпечення проведення рекультивації земель після завершення робіт на ділянках надр.

Окрім забезпечення екологічної безпеки у поствугільних мономістах їх справедлива трансформація також передбачає: а) реалізацію проектів і програм підтримки та розвитку окремих вугільних регіонів; б) розроблення та впровадження програми соціального захисту, зокрема з урахуванням гендерної складової; в) забезпечення перепідготовки працівників ВДП, що будуть закриті; г) сприяння диверсифікації економіки регіонів, які найбільш залежні від вугільної промисловості.

Не менш актуальним питанням є проблема, пов'язана із подальшим використанням сховищ (протирадіаційних укриттів), що обладнані у межах певного ВДП, оскільки подібна процедура передбачає участь не лише балансоутримувача, а й уповноваженого ОМС щодо виведення з експлуатації окремих ділянок гірничих або шахтних виробок, у яких розташовано захисні споруди [84].

5.4. Сучасний стан правової охорони та безпеки природних ресурсів на постконфліктних територіях

В Україні питання захисту довкілля регулюють понад 40 законів та сотні підзаконних нормативно-правових актів, проте система відповідальності за екологічні правопорушення, забезпечення дотримання екологічних прав людини залишається слабкою та неефективною. Низькі екологічні податки не сприяють реалізації принципу «забруднювач платить», а кошти екологічного податку лише на 45 відсотків спрямовуються на природоохоронні заходи [85].

Таким є один з висновків українського парламенту за результатами проведення слухань щодо пріоритетів екологічної політики на наступні п'ять років (2020 – 2024). Усвідомлюючи, що якість життя, стан здоров'я, можливість сталого розвитку і добробуту людини - це все залежить від якості довкілля, експерти водночас зауважили, що екологічна ситуація на сході України ускладнилася. При чому останнє стосується як ПКТ (підконтрольних, звільнених територій) так і ТОТ (непідконтрольних територій).

Подібний стан НПС зумовлений військовими діями і руйнацією інфраструктури та екологічно небезпечних підприємств. На ТОТ України порушується екологічна рівновага, а відсутність належного державного контролю за якістю довкілля, зокрема на непідконтрольних територіях ДЛО, призводить до небезпечних змін стану довкілля і збільшує ризики для здоров'я населення і безпеки його життєдіяльності.

Відтак, КМУ доручено прискорити розроблення та затвердження: 1) національних планів дій щодо: 1.1) охорони НПС; 1.2) адаптації до зміни клімату; 1.3) боротьби з деградацією земель та опустелюванням; 2) програм щодо: 2.1) запобігання і ліквідації наслідків зсувів та підтоплень; 2.2) матеріально-технічного переоснащення національної гідрометеорологічної служби; 2.3) основних напрямів морської природоохоронної політики України; 3) комплексної програми стабілізації екологічної ситуації та забезпечення

екологічної безпеки на Донбасі.

Мінреінтеграції спільно з Міндовкілля доручено: - розглянути питання щодо екологічного відновлення Донбасу; - розглянути питання щодо посилення координації між центральними органами виконавчої влади; - запропонувати законодавчі шляхи вирішення питання щодо екологічного відновлення Донбасу.

В свою чергу, уряд, прийнявши Державну стратегію регіонального розвитку на 2021-2027 р.р. [16], визнав, що найбільшої соціально-економічної та екологічної шкоди, насамперед тієї, що пов'язана з людськими жертвами, завдано територіям, на яких проводилися бойові дії та прилеглих до лінії розмежування. Ситуація на таких територіях характеризується як гуманітарна катастрофа, подолання наслідків якої є пріоритетом держави на найближчі десятиліття.

При цьому, незважаючи на домінуючу тенденцію до зниження питомої екологічної інтенсивності забруднення, питома вага промислово розвинутих регіонів у загальному рівні забруднення не знижується, що свідчить про подальшу концентрацію екологічно шкідливих об'єктів на території таких регіонів та неефективні дії щодо зниження інтенсивності забруднення.

У 2017 р. державою-агресором фактично перебудовано господарські зв'язки на ГОТ у ДЛЮ та незаконно захоплено і консолідовано місцеві ресурси в обсязі до 40 відсотків усіх видатків на тимчасову окупацію цих територій. У підсумку, Росією знижено власні витрати на тимчасову окупацію територій на Сході України приблизно в 2,5 рази (до 1 млрд. доларів США), або до 25 відсотків усіх видатків на підтримання тимчасової окупації цих територій, переважно за рахунок місцевих виробництв та незаконного використання та видобутку природних ресурсів на цих територіях, які є об'єктами права власності Українського народу.

Ці та інші глобальні, загальнодержавні й регіональні виклики вплинули на

формування таких проблем, що стримують розвиток регіонів і держави в цілому та потребують розв'язання в рамках зазначеної Стратегії, у тому числі й слабкою інтеграцією регіональних просторів у загальноукраїнський, що характеризується, серед іншого, зруйнованою економікою та інфраструктурою, накопиченням екологічних проблем, формуванням іміджу території «бойових дій» на Сході та Півдні України, що призвело до нівелювання інвестиційної привабливості територій. Тому одним із завдань за напрямом відновлення та розбудова територій, структурна перебудова економік регіонів, що постраждали внаслідок збройної агресії є продовження виконання Державної цільової програми відновлення та розбудови миру в східних регіонах України, затвердженої постановою КМУ від 13 грудня 2017 р. № 1071, до 2023 р., актуалізація та доповнення її новими заходами.

Міндовкільля також відреагувало на доручення Президента України, оприлюднивши проєкт Національного плану дій з охорони НПС на 2020-2025 роки, що визначає заходи з реалізації державної екологічної політики з метою збереження природних екосистем, підтримки їх цілісності, поліпшення якості життя і здоров'я населення, забезпечення екологічної безпеки, впровадження збалансованої системи природокористування для сталого розвитку суспільства. Цим проєктом передбачено виконання заходів, спрямованих на реалізацію цілей та завдань державної екологічної політики, а саме [86]:

Ціль 1. Формування в суспільстві екологічних цінностей і засад сталого споживання та виробництва.

Ціль 2. Забезпечення сталого розвитку природно-ресурсного потенціалу України.

Ціль 3. Забезпечення інтеграції екологічної політики в процес прийняття рішень щодо соціально-економічного розвитку України.

Ціль 4. Зниження екологічних ризиків для екосистем та здоров'я населення до соціально прийняттого рівня.

Ціль 5. Удосконалення та розвиток державної системи природоохоронного управління.

На регіональному рівні було констатовано [44, с. 137], що на території Донецької області зосереджена п'ята частина промислового потенціалу країни, 78% якого припадає на екологічно небезпечні виробництва металургійної та видобувної галузей, виробництво електроенергії й виробництво коксу. Підприємства саме цих галузей найбільш негативно впливають на довкілля. Як результат, на Донеччину припадає близько третини національних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення. За цим показником у 2018 р. регіон посів перше місце серед інших областей України (навіть без урахування частини ТОТ області). Серед найбільш актуальних екологічних питань регіону:

- 1) істотні обсяги викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від промислових підприємств;
- 2) накопичення великої кількості відходів;
- 3) забруднення водойм скидами та надмірне використання водних ресурсів;
- 4) виснаження земель.

Зі змісту аналогічної Стратегії розвитку Луганської області [43, с. 49] можна виділити напрями екологічного відновлення регіону, серед яких:

- 1) створення системи поводження з твердими побутовими відходами;
- 2) раціональне використання водних ресурсів та зменшення забруднення НПС скидами стічних вод;
- 3) створення системи спостережень за забрудненням НПС відповідно до вимог директив ЄС, оскільки без об'єктивної інформації про стан НПС неможливо приймати обґрунтовані управлінські рішення у сфері захисту населення від загроз природного і техногенного походження;
- 4) сприяння енергоефективності та розвитку альтернативної енергетики;

5) охорона та розширення мережі територій та об'єктів ПЗФ місцевого значення;

6) підтримка господарського використання деградованих земель.

Також слід звернути увагу й на перспективи правової охорони та безпеки природних ресурсів на ПКТ, а саме – на новітню законодавчу базу, що набула чинності або буде невдовзі введена в дію (з 01.01.2021) та регулює:

1) правовідносини щодо виробництва, імпорту, експорту, зберігання, використання, розміщення на ринку та поводження з озоноруйнівними речовинами, фторованими парниковими газами, товарами та обладнанням, які їх містять або використовують, що впливає на озоновий шар та на рівень глобального потепління [87];

2) правові та організаційні засади моніторингу, звітності та верифікації викидів ПГ та спрямований на виконання зобов'язань України за міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, зокрема, Угодою про асоціацію між Україною та ЄС, а також на виконання вимог Рамкової конвенції ООН про зміну клімату та Паризької угоди [88];

3) правові та організаційні засади створення, функціонування та розвитку національної інфраструктури геопросторових даних, спрямованої на забезпечення ефективного прийняття ОДВ та ОМС управлінських рішень, задоволення потреб суспільства в усіх видах географічної інформації, інтегрування у глобальну та європейську інфраструктури геопросторових даних [81].

В останньому, до наборів (видів) геопросторових даних, серед іншого, віднесені: - земельні ділянки та кадастрове зонування; - гідрографія; - природоохоронні території та об'єкти; - рельєф; - земний покрив; - геологія; - ґрунти; - типи землекористування; - безпека життєдіяльності людини; - служби моніторингу НПС; - атмосферні умови; - природні оселища; - енергетичні

ресурси; - мінеральні ресурси тощо.

Подальші наукові пошуки пропонується спрямувати не тільки на вдосконалення розуміння таких категорій як «об'єкт охорони», «об'єкт захисту», «об'єкт безпеки», «об'єкт небезпеки», а й на їх взаємовплив, динаміку показників стану, встановлення критеріїв їх диференціації за рівнями екологічної небезпеки, а також трансформацію у часі та просторі.

Розглядаючи на початку 2020 р. пріоритети екологічної політики на наступні п'ять років [85] Верховна Рада України підтвердила, що одним з них є поетапне наближення (транспозиція, імплементація та забезпечення дотримання) природоохоронного законодавства до відповідних директив ЄС. Водночас, перед парламентом, урядом і ОМС на сьогодні стоїть дуже важливе завдання - розробити ефективну систему захисту довкілля, а разом з тим і захисту людини як його частини.

Окрема увага приділена ускладненню екологічної ситуації на сході України, що зумовлено військовими діями і руйнацією інфраструктури та екологічно небезпечних підприємств. На ТОТ України порушується екологічна рівновага, а відсутність належного державного контролю за якістю довкілля, зокрема на непідконтрольних територіях ДЛЮ, призводить до небезпечних змін стану довкілля і збільшує ризики для здоров'я населення і безпеки його життєдіяльності.

Тому, враховуючи суспільне значення пріоритетів екологічної політики Верховної Ради України на наступні п'ять років, серед рекомендацій КМУ учасниками парламентських слухань, відзначають завдання прискорити розроблення та затвердження комплексної програми стабілізації екологічної ситуації та забезпечення екологічної безпеки на Донбасі.

Ці актуальні завдання свідчать про необхідність виконання значної за обсягом нормотворчої діяльності з підготовки відповідної законодавчої та підзаконної бази, в процесі проведення якої одним з непростих питань, що

постане перед виконавцями уявляється питання про співвідношення об'єктно-суб'єктних складів правової охорони та безпеки природних ресурсів на ПКТ.

Не зважаючи на те, що вказане питання вже було предметом численних наукових досліджень, однак у правотворчій, а особливо, у правозастосовній практиці, воно залишається затребуваним як в аспекті оцінки стану об'єктів так і в аспекті повноважень суб'єктів.

Базовий екологічний закон у ст. 5 [31] визначає перелік об'єктів правової охорони НПС. Зокрема, державній охороні і регулюванню використання на території України підлягають:

- 1) НПС як сукупність природних і природно-соціальних умов та процесів;
- 2) природні ресурси, як залучені в господарський обіг, так і невикористовувані в економіці в даний період (земля, надра, води, атмосферне повітря, ліс та інша рослинність, тваринний світ);
- 3) ландшафти та інші природні комплекси.

Особливій державній охороні підлягають території та об'єкти ПЗФ України й інші території та об'єкти, визначені відповідно до законодавства України.

Державній охороні від негативного впливу несприятливої екологічної обстановки підлягають також здоров'я і життя людей.

Натомість, екологічна безпека визначена законом [31, ст. 50] як такий стан НПС, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей. Екологічна безпека гарантується громадянам України здійсненням широкого комплексу взаємопов'язаних політичних, економічних, технічних, організаційних, державно-правових та інших заходів. Діяльність фізичних та юридичних осіб, що завдає шкоди НПС, може бути припинена за рішенням суду.

Останній законодавчий припис виглядає неоднозначним, адже, за його побудовою, лише шкода НПС є підставою для припинення відповідної діяльності. Натомість, людина, її життя, здоров'я і безпека, що визнано

Конституцією України (ст.3) найвищою соціальною цінністю, залишалися поза увагою. Крім того, вживання терміну «попередження погіршення», дає підстави для висновку про те, що забезпечення екологічної безпеки розглядається в законі в обмеженому часовому вимірі.

В цьому аспекті слід враховувати положення Конвенції ООН (набула чинність для України 05.10.1978) [89], де її сторони зобов'язуються не вдаватися до військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище, які мають широкі, довгострокові або серйозні наслідки, в якості способів руйнування, нанесення шкоди або спричинення шкоди будь-якій іншій державі-учасниці.

При цьому термін «засоби впливу на природне середовище» відноситься до будь-яких засобів для зміни - шляхом навмисного управління природними процесами - динаміки, складу або структури Землі, включаючи її біоту, літосферу, гідросферу і атмосферу, або космічного простору.

Військове законодавство [90] також відносить природне середовище до об'єктів, які знаходяться під захистом міжнародного гуманітарного права. Напад на такі об'єкти, а також застосування репресалій заборонено. Крім того, з метою запобігання зайвим стражданням та невинуватим жертвам серед цивільного населення, заповідянню великого і довгострокового збитку природному середовищу, пов'язаним із воєнними діями, для сторін, що воюють, встановлюються заборони та обмеження у виборі методів і засобів ведення воєнних дій. Так, у ході воєнних дій забороняється застосовувати засоби впливу на природне середовище, що має довгострокові серйозні наслідки руйнації.

Отже, ключовим елементом екологічної безпеки в будь-якій сфері виступає той об'єкт, якісний та кількісний потенціал якого необхідно зберегти в незмінному вигляді або створити умови для мінімізації заповідяння йому шкоди, збитку, псування тощо. У цьому випадку, в якості об'єкта охорони може

виступати як матеріальні (людина, природні об'єкти, майно), так і нематеріальні (інтереси, погляди, ідеї тощо) явища (субстанції).

Очевидно, що термін «об'єкт охорони» більшою мірою відповідає змісту природоохоронного законодавства, ніж термін «об'єкт безпеки», незважаючи на те, що за своєю суттю він більше пов'язаний із терміном «суб'єкт безпеки». Уявляється, що термін «об'єкт безпеки» може сприйматися двояко. З одного боку, це об'єкт, що потребує захисту і охорони. З іншого - об'єкт, який і сам може становити небезпеку для інших об'єктів охорони.

Тож, не всі об'єкти охорони у забезпеченні екологічної безпеки в рівній мірі є пріоритетними. Окремі об'єкти за своїм значенням і цінністю будуть виконувати визначальну роль. У зв'язку з цим об'єкти охорони у забезпеченні екологічної безпеки можна класифікувати на безпосередні та опосередковані.

Враховуючи, що забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини розглядається як невід'ємна умова сталого економічного та соціального розвитку України, то саме людина, її екологічні права і законні, життєво важливі інтереси й цінності виступатимуть безпосередніми об'єктами охорони. При цьому очевидним є й той факт, що природа і людина, як її творіння, її унікальна і розумна частина, взаємопов'язані та впливають одна на одну.

Суб'єктний склад відносин екологічної безпеки на ПКТ також має певну специфіку. Особливе місце у ньому посідає Управління екологічної безпеки та протимінної діяльності МОУ (далі – УЕБПМД). Його основними завданнями у сфері забезпечення екологічної безпеки є [91]:

- забезпечення реалізації державної політики з питань екологічної безпеки та цивільного захисту;
- організація через Генеральний штаб залучення сил та засобів ЗСУ до ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій та здійснення у межах повноважень, передбачених законом, заходів щодо забезпечення екологічної безпеки у ЗСУ;
- забезпечення в межах повноважень виконання вимог НПА з питань

цивільного захисту та екологічної безпеки;

- розроблення планувальних документів з питань екологічної безпеки;
- організація заходів міжнародного співробітництва з питань екологічної безпеки.

Крім того, УЕБПМД є органом військового управління, відповідальним за співробітництво з уповноваженим керівним органом НАТО, структурою зі стандартизації, яка діє під його егідою - робочою групою «Захист навколишнього середовища» (Environmental Protection Working Group (EPWG)) за напрямом діяльності - захист навколишнього середовища як в мирний, так і у воєнний час; утилізація військового майна та відходів [92].

Україна вже сьомий рік перебуває у пошуку шляхів врегулювання збройного протистояння на сході України. Вироблення загальної стратегії виходу із конфлікту та подолання його наслідків на засадах запровадження власних заходів розбудови миру обтяжується тим, що це перша подібна ситуація в історії незалежної України, а тому потребує врахування досвіду та можливостей міжнародної спільноти. Особливо це стосується відносин техногенно-екологічної безпеки ПКТ, вплив на які зростає через нові види мілітаристського забруднення.

Регіон Донбасу ще з довоєнних часів відносився до екологічно небезпечних регіонів з високими рівнями техногенного впливу на НПС в результаті роботи індустріального промислового комплексу. Донецька область займала:

- перше місце в Україні за обсягом викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря (22,0% загальних викидів);
- друге місце в Україні за обсягом накопичених відходів (7,4% загального обсягу);
- друге місце в Україні за обсягом скидання забруднених стічних вод у поверхневі водні об'єкти (32,1% загального скидання).

Рівень щільності викидів від стаціонарних джерел забруднення в розрахунку на 1 квадратний кілометр (далі – кв. км) території Донецької області становив 61,8 т. шкідливих речовин, а на душу населення - 352,7 кг, що відповідно в 8,4 і в 3,7 рази перевищувало середні значення по Україні [93].

За попередніми підрахунками, близько 7 тис. кв. км. на контрольованих урядом територіях і приблизно 14 тис. кв. км. ТОТ ДЛЮ та Автономної Республіки Крим забруднено мінами та ВВП та залишками війни [94].

Вітчизняне законодавство хоча і вживає термін «техногенно-екологічна безпека» [95], але не розкриває його зміст. Натомість, це можна зробити за допомогою наявних визначень складових цього поняття, а саме «екологічна безпека» [31, ст. 50] є такий стан НПС, при якому забезпечується попередження: - погіршення екологічної обстановки; - виникнення небезпеки для здоров'я людей.

«Техногенна безпека» [95, ст. 2] - відсутність ризику виникнення аварій та/або катастроф на потенційно небезпечних об'єктах, а також у суб'єктів господарювання, що можуть створити реальну загрозу їх виникнення. Техногенна безпека характеризує стан захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного характеру. Забезпечення техногенної безпеки є особливою (специфічною) функцією захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій.

Розуміння останнього поняття також сприяє формуванню загального уявлення як про об'єкти, що можуть зазнавати негативного впливу так і про явища, що можуть завдавати такого впливу. Отже, «надзвичайна ситуація» [95, ст. 2] - обстановка на окремій території чи суб'єкті господарювання на ній або водному об'єкті, яка характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення, спричинена катастрофою, аварією, пожежею, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, застосуванням засобів ураження або іншою небезпечною подією, що призвела (може призвести) до:

- виникнення загрози життю або здоров'ю населення;
- великої кількості загиблих і постраждалих;
- завдання значних матеріальних збитків;
- неможливості проживання населення на такій території чи об'єкті, провадження на ній господарської діяльності;

Крім того, слід враховувати й таке поняття як «надзвичайна екологічна ситуація» - надзвичайна ситуація, за якої на окремій місцевості сталися негативні зміни в НПС, що потребують застосування надзвичайних заходів з боку держави [31, ст. 65]. Аналогічне визначення подається й в Законі України «Про зону надзвичайної екологічної ситуації», де розкривається ще одне важливе поняття «негативні зміни в НПС - це втрата, виснаження чи знищення окремих природних комплексів та ресурсів внаслідок надмірного забруднення НПС, руйнівного впливу стихійних сил природи та інших факторів, що обмежують або виключають можливість життєдіяльності людини та провадження господарської діяльності в цих умовах [96, ст. 1].

Останнє поняття можна вважати таким, що цілком кореспондує із категорією «погіршення екологічної обстановки», яку застосовано у загаданій вище дефініції «екологічна безпека». До того ж, очевидно, що одним з основних факторів негативного впливу на НПС розглядається таке явище як «забруднення», яке має низку визначень як у національному так і у міжнародному законодавстві, при чому і загального (НПС в цілому) і спеціального (окремий природний об'єкт) застосування.

Наприклад, у Директиві 2000/60/ЄС Європейського Парламенту і Ради «Про встановлення рамок діяльності Співтовариства в галузі водної політики» термін «забруднення» означає пряме чи непряме введення, в результаті діяльності людини, речовин чи тепла у повітря, воду чи землю, які можуть бути небезпечними для здоров'я людей або для якості водних екосистем або наземних екосистем, що безпосередньо залежать від водних екосистем, яке

призводить до пошкодження матеріальної власності або до припинення чи погіршення функціонування комунальних служб або інших законних користувачів довкілля [97]. У вузькому розумінні, «забруднення» - це внесення в НПС або виникнення в ньому нових, зазвичай не характерних фізичних чинників, хімічних і біологічних речовин, які завдають шкоди природним екосистемам та людині.

За характером утворення забруднення прийнято диференціювати на:

1) природні (геогенні) - відбувається без будь-якого впливу людини на природні процеси (виверження вулкана, селевий потік, лісові пожежі, вивітрювання гірських порід, пилові та піщані бурі, паводки й повені, процеси розкладання живих організмів тощо);

2) антропогенні (штучні, техногенні) - виникають в результаті господарської діяльності людини (хімічні, фізичні (теплові, радіаційні, шумові, вібраційні, електромагнітні), механічні, біологічні, інформаційні та інші види забруднень).

Особливої актуальності для сучасного екологічного стану ТОТ та прилеглих до них територій набув такий вид забруднення як мілітаристське (військове) - утворюється в результаті:

- 1) роботи військової промисловості;
- 2) військових випробувань;
- 3) військових дій.

До цього виду можна віднести затоплення хімічних боєприпасів і вибухових речовин, наслідки знищення хімічної зброї, наслідки військових дій тощо.

У чинному Законі України «Про протимінну діяльність в Україні» [98] термін «забруднена територія» вживається в такому значенні - будь-яка територія (акваторія), що містить ВМП. При цьому, серед об'єктів ПМД виділені дві категорії територій, визначення статусу яких для потреб ПМД

здійснено наступним чином:

1) імовірно забруднені ВВП території - території України, на яких велася війна, відбувався збройний конфлікт, проводились антитерористична операція, операція Об'єднаних сил та (або) заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії РФ у ДЛЮ, а також ТОТ України, які визнані такими на підставі положень законів України;

2) забруднені ВВП території - імовірно забруднені ВВП території, в межах яких виявлено ВВП.

Перелік імовірно забруднених та забруднених ВВП територій України затверджується КМУ. Зміна статусу території з імовірно забрудненої та (або) забрудненої ВВП на безпечну (очищену) територію здійснюється КМУ на підставі інформації, наданої уповноваженим органом протимінних операцій, шляхом внесення відповідних змін до переліку територій.

Отже, наразі найбільш актуальною проблемою техногенно-екологічної безпеки ПКТ вирішення якої є необхідною та достатньою умовою для подальшої нормалізації стану НПС та техногенного середовища, є мілітаристське, і, перш за все, мінне забруднення, на подолання якого мають бути спрямовані заходи військового, оперативного та гуманітарного розмінування.

Закріплюючи важливе правове становище землі, Конституція України визначила, що, по-перше, земля є одним з природних ресурсів, які відносяться до об'єктів права власності Українського народу (ст. 13), і, по-друге, земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави (ст. 14).

При цьому, використання власності на землю не може [99, ст.1]:

- а) завдавати шкоди правам і свободам громадян, інтересам суспільства
- б) погіршувати екологічну ситуацію;
- в) погіршувати природні якості землі.

Принцип поєднання особливостей використання землі як територіального базису, природного ресурсу і основного засобу виробництва, є одним з тих, на яких базується в цілому земельне законодавство.

Саме з нього походить й власне категорія «земельні ресурси», що вживається у Законі України «Про охорону земель» [100, ст. 1] в такому значенні - сукупний природний ресурс поверхні суші як просторового базису розселення і господарської діяльності, основний засіб виробництва в сільському та лісовому господарстві.

Однією з важливих складових економіки країни була і поки залишається вугільна галузь. Господарська діяльність її суб'єктів здійснюється переважно у межах монофункціональних міст, кількість яких тільки на підконтрольній території України наразі перевищує 60 населених пунктів.

Тож, питання формування блоку нормативно-правових актів, що регулюють сукупність земельних відносин, які виникають у сфері діяльності вугільних об'єктів, виглядає досить актуальним, оскільки дана сукупність впливає й на надзвичайно важливі групи суміжних відносин, а саме - соціальних, економічних, екологічних, житлово-комунальних тощо. Крім того, міжгалузевий характер завдання обумовлює необхідність виокремлення відповідних груп, що мають як загальний так і особливий характер відносин.

На мою думку, найбільш актуальними групами відносин, що потребують дієвого правового механізму, є такі:

- 1) моніторинг стану та облік земельних ділянок, що знаходяться в зоні впливу господарської діяльності вугільних об'єктів (територія та рівень впливу);
- 2) визначення техногенних та природних факторів безпосереднього впливу на навколошахтне геологічне середовище (об'єкт та характер впливу);
- 3) зонування земельних ділянок за рівнем впливу та деградації;
- 4) визначення напрямів екологічної реабілітації навколошахтних

земельних ділянок в залежності від рівня їх деградації;

5) визначення напрямів повторного використання відновлених територій в залежності від їх природних можливостей та соціально-економічних потреб власників.

На даному етапі дослідження зазначених питань пропонується провести аналіз засадничих положень, сформульованих на рівні урядових підзаконних актів стратегічного та концептуального характеру.

Зокрема, Національна економічна стратегія 2030 [17] в якості викликів і перешкод на шляху досягнення стратегічної цілі 1 «Забезпечення високого рівня енергетичної безпеки та інтеграція України в європейський енергетичний ринок» вбачає, серед іншого, що закриття шахт та трансформація вугільних регіонів сприяє формуванню ризиків для роботи теплової генерації та ставить під загрозу існування населених пунктів, що мають високу залежність від вугільних шахт та теплоелектростанцій.

В той же час, серед шляхів досягнення стратегічної цілі 4 «Забезпечення гармонізації галузі з навколишнім середовищем», окрему увагу привертають такі:

- попередження екологічних проблем, що пов'язані з закриттям шахт, завершенням видобутку надр;
- справедлива трансформація вугільних регіонів.

Ці напрями планується забезпечити завдяки виконанню наступних завдань:

- 1) проведення рекультивациі земель та екологічного відновлення територій вугледобування;
- 2) затвердження норм та стандартів закриття шахт;
- 3) створення спеціального фонду для забезпечення проведення рекультивациі земель після завершення робіт на ділянках надр;
- 4) реалізація проектів і програм підтримки та розвитку окремих типів територій (зокрема сільських територій у несприятливих умовах, вугільних

регіонів тощо);

5) розроблення та впровадження програми соціального захисту, зокрема з урахуванням гендерної складової;

6) забезпечення перепідготовки працівників шахт, що будуть закриті;

7) сприяння диверсифікації економіки регіонів, які найбільш залежні від вугільної промисловості.

Проект Концепції трансформації вугільних регіонів України 2030 [101] в напрямку удосконалення державної політики щодо покращення екологічної ситуації у межах вугільних територій, передбачає низку заходів, які пропонується згрупувати у такі блоки:

- міжнародно- та європейсько-правове регулювання екологічних та енергетичних відносин;

- зниження екологічних ризиків у зв'язку із закриттям (консервацією) вугільних підприємств;

- рекультивация та озеленення породних відвалів;

- підготовка електронних карт, що відображають у режимі реального часу стан ґрунтів вугільних територій тощо.

Державна стратегія регіонального розвитку 2021-2027 [16] передбачає також розроблення проекту Державної програми соціально-економічної трансформації територій, де перебувають у стадії закриття вугледобувні та вуглепереробні підприємства, на довгостроковий період та забезпечення її виконання. Зокрема, серед завдань за напрямом «Протидія кризам на територіях з особливими проблемами розвитку (сільські території у несприятливих умовах, малі монофункціональні міста, прикордонні території у несприятливих умовах)» пропонується внесення змін до законодавства у сфері стимулювання розвитку регіонів у частині визначення: - типів проблемних територій; - порядку та критеріїв визначення таких територій; - розширення переліку інструментів та механізмів стимулювання їх розвитку.

Актуальною, в аспекті підзаконного регулювання, уявляється й сукупність відносин у сфері базових геопросторових даних, до яких, згідно із Законом України «Про національну інфраструктуру геопросторових даних» відносяться відомості про земельні ділянки, земний покрив та ґрунти. Наприклад, у відповідності до «Меморандуму між Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України та Державним космічним агентством України про співробітництво в сфері науки, технології та освіти», фахівці Національного центру управління та випробувань космічних засобів надають космічні знімки, результати їх тематичної обробки та відповідну аналітику. Використовуючи різночасові космічні знімки певних територій можна провести порівняльний аналіз та виявити динаміку змін поверхні земельних ділянок, у тому числі - в зоні впливу вугледобувних об'єктів.

Екологічні проблеми Донбасу визнані на загальнодержавному рівні [1], адже військовими діями, руйнацією інфраструктури та екологічно небезпечних підприємств на ТОТ України порушено екологічну рівновагу, що: - призвело до небезпечних змін стану довкілля; - спричинило шкоду здоров'ю та порушило безпеку життєдіяльності для 5-ти млн. населення на території близько 30 тис. кв. км.

Перелік наслідків мілітаристського впливу на довкілля безумовно є відкритим, оскільки містить найгостріші види відносин, що потребують першочергового врегулювання, у тому числі й правового.

Натомість, однією з не менш актуальних еколого-господарських проблем сучасних вугільних монофункціональних міст (далі – МФМ) Сходу України, які відчули не лише воєнно-техногенний вплив, а й опинилися в умовах об'єктивної необхідності реконверсії МУП.

Останніми, згідно із ст. 42 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», визнаються юридичні особи, кількість працівників яких з урахуванням членів їх сімей

складає не менше половини чисельності населення адміністративно-територіальної одиниці, у якій розташована така юридична особа. Не зважаючи не те, що зазначений закон визнано таким, що втратив чинність з дня введення в дію Кодексу України з процедур банкрутства, аналогічне визначення міститься й у чинному наказі Міністерства економіки України [102].

В останньому також встановлено, що при розгляді приватизації МУП особливу увагу слід приділити таким питанням:

- вплив приватизації підприємства на стан зайнятості на підприємстві та в регіоні;
- визначення вимог щодо створення додаткових робочих місць;
- збереження на балансі підприємства (чи часткового фінансування) об'єктів соціальної інфраструктури чи їх додаткового будівництва;
- часткове фінансування за рахунок покупця витрат на працевлаштування та перенавчання працівників, що будуть вивільнені;
- умови зростання оплати праці працівників на підприємстві та його загальний фонд оплати праці.

Окремо слід звернути увагу й на відносини відновлення платоспроможності державних вугледобувних підприємств (далі – ДВДП), адже згідно із законом [103], тимчасово, до 1 січня 2022 р., підлягають зупиненню виконавчі провадження та заходи примусового виконання рішень щодо ДВДП, які підлягають виконанню в порядку, встановленому Законом України «Про виконавче провадження», знімаються арешти та заборони відчуження майна у таких виконавчих провадженнях, крім рішень про виплату заробітної плати, вихідної допомоги, інших виплат (компенсацій), що належать працівнику у зв'язку з трудовими відносинами, відшкодування матеріальної (майнової) шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, стягнення аліментів та рішень про стягнення заборгованості із сплати внесків до фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування,

заборгованості із сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Справи про банкрутство ДВДП до 1 січня 2022 р. не порушуються, а провадження у справах про їх банкрутство, порушені до дня набрання чинності законом [103], підлягають припиненню, крім випадків, якщо ліквідація відбувається за рішенням власника.

МФМ Донбасу наявні у трьох переліках територій з певним правовим режимом, встановленим на підзаконному рівні, зокрема: 1) населені пункти, на території яких здійснювалася АТО; 2) населені пункти, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження [104]; 3) населені пункти, що розташовані на лінії зіткнення [105].

Ці населені пункти, маючи у своїх межах МУП, разом із вказаними вище проблемами екологічної безпеки, катастрофічно потерпають від шкідливого впливу на навколошахтні землі гірничих робіт.

Зазначена сфера досліджень неодноразово розглядалася представниками різних галузей знань, у тому числі й юриспруденції. Так, наприклад, А.Ю. Пльохова розглядаючи правові проблеми відносин екологічної безпеки навколошахтних земельних ділянок [106, с. 234] справедливо відзначає, що серед основних екологічних вимог у сфері проведення гірничих робіт передбачене лише своєчасне проведення рекультивації земель (ст. 34 ГЗУ), яке, як відомо, здійснюється на стадії припинення діяльності гірничих підприємств (ліквідації, реорганізації або консервації).

Натомість, проектами гірничих підприємств передбачаються заходи щодо запобігання шкідливому впливу гірничих робіт на життя та здоров'я населення, довкілля та природні ресурси, які здійснюються власником (керівником) гірничого підприємства відповідно до законодавства.

Т.В. Лісова з'ясувала, що в умовах близького до критичного стану земель заходи їх відновлення (рекультивація, консервація, детоксикація) спрямовуються перш за все на забезпечення екологічної безпеки [107, с. 19-20].

В умовах МФМ землеохоронні відносини мають особливе значення, адже внаслідок впливу МУП відбувається вилучення земель з інших видів користування, деформація земної поверхні, порушення ґрунтового покриву, погіршення якості ґрунтів, зміна ландшафту із природного на гірничопромисловий, осадження на ґрунти пилу та хімічних з'єднань, ерозія ґрунтів, пошкодження або руйнування об'єктів поверхні [108] тощо.

Окремої уваги потребує врегулювання землерекультиваційних відносин у випадку зміни виду користування ділянкою надр при реконверсії вугільного МУП з метою не тільки задоволення потреб відповідних суб'єктів господарювання, а й виконання приписів земельного, надрового та гірничого законодавства.

Сфера відносин екологічної та енергетичної безпеки є надзвичайно важливим напрямом чинного уряду, про що свідчить його програмна декларація [109] відносно планів підвищення енергетичної незалежності України шляхом:

- збільшення обсягу видобутку вітчизняних енергоносіїв;
- диверсифікації джерел та маршрутів постачання енергоресурсів;
- розвитку відновлюваних та низьковуглецевих джерел енергії, альтернативних видів палива;
- забезпечення надійності, екологічності та доступності енергії для всіх споживачів;
- запровадження комплексного підходу до формування та реалізації політики в енергетичній сфері, зокрема з урахуванням

Цілей сталого розвитку, екологізації та декарбонізації національної економіки. Зазначені питання особливо гостро постали для ВДП, які наразі поєднують в собі такі протилежні риси як:

- а) важливість продукції та збитковість виробництва;
- б) наявність значних запасів вугілля та дотаційність галузі;

в) забезпечення роботою мешканців мономіст та підвищений рівень техногенної та екологічної небезпеки праці та впливу на навколишнє середовище.

Тому, розробка та впровадження ефективного правового механізму урегулювання цих і суміжних з ними відносин, уявляється актуальним науково-практичним напрямом.

Аналіз запланованих на 2021 р. пріоритетних дій Уряду дозволив виділити серед них наступні заходи, пов'язані з розв'язанням наведених вище проблем [110]:

1. Відносини трансформації вугільних регіонів - розроблення та подання КМУ проєкту Державної цільової програми соціально-економічної трансформації вугільних регіонів на період до 2030 р.; затвердження на законодавчому рівні довгострокового програмного документа, відповідно до якого здійснюватиметься трансформація вугільних регіонів України та у якому будуть визначені шляхи комплексного вирішення проблемних питань в економічній, соціальній, житлово-комунальній та екологічній сфері (п. 312);

2. Відносини декарбонізації енергетики - розроблення та подання КМУ проєкту Інтегрованого плану з боротьби із зміною клімату та розвитку енергетики на період до 2030 р.; запровадження комплексного підходу до формування енергетичної та екологічної політики; узгодження розвитку енергосектору України із потребами боротьби із зміною клімату відповідно до вимог законодавства ЄС та практик країн - членів ЄС, у тому числі принципів Європейської зеленої угоди; застосування європейських підходів у стратегічному плануванні в енергосекторі України (п. 382);

3. Відносини об'єктів та діяльності підвищеної екологічної небезпеки - розроблення та подання КМУ проєкту Закону України про внесення змін до Закону України «Про екологічний аудит»; визначення об'єктів або видів діяльності, які становлять підвищену екологічну небезпеку (п. 410).

4. Відносини охорони НПС - розроблення та подання КМУ проекту розпорядження КМУ «Про затвердження Національного плану дій з охорони НПС на 2021—2025 р.р.»; реалізація державної екологічної політики з метою збереження природних екосистем, підтримки їх цілісності, поліпшення якості життя і здоров'я населення, забезпечення екологічної безпеки, впровадження збалансованої системи природокористування для сталого розвитку суспільства (п. 412);

5. Відносини екологічної безпеки - розроблення та подання КМУ проекту Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 р.; визначення стратегічних напрямів державної політики щодо зменшення впливів та наслідків зміни клімату в Україні (п. 413).

Крім того, на поточний рік КМУ має підготувати та подати до парламенту нові та оновлені редакції законів України про: - управління відходами; - запобігання, зменшення та контроль забруднення, що виникає в результаті промислової діяльності; - державний екологічний контроль тощо.

Україна не має наміру відмовлятися від реформування галузі й трансформації вугільних регіонів. За повідомленням Міненерго [111] проєкт концепції реформування вугільної галузі передбачав, що шахти будуть розділені на три категорії:

1) шахти, які належать до ресурсної бази ПАТ «Центренерго»;

2) шахти подвійного призначення, які видобувають вугілля, яке можна використовувати в енергетиці та металургії;

3) шахти, що підлягають приватизації не лише як ВДП, а й як цілісні майнові комплекси, зокрема з метою перепрофілювання. Отже, держава хоче піти від управління вугільним сектором, приватизувавши перспективні та ліквідувавши глибоко збиткові шахти. І вже у лютому 2021 р. розпочав роботу Секретаріат Енергетичного партнерства й Україна очікує на якнайшвидший запуск Мультипартнерського фонду та реалізацію пілотних проєктів

трансформації вугільних регіонів.

При цьому слід мати на увазі, що вугледобувна та вуглепереробна діяльність, згідно із ст. 3 Закону України «Про оцінку впливу на довкілля», належать до другої категорії видів планованої діяльності та об'єктів, які можуть мати значний вплив на довкілля та підлягають оцінці впливу на довкілля. Зокрема, ВДП, як екологонебезпечний об'єкт, і на стадії експлуатації і на стадії ліквідації чинить значний вплив практично на усю сукупність природних об'єктів та ресурсів навколошахтного середовища, що супроводжується такими видами порушень НПС:

1) геомеханічні - зменшення площі земельних ділянок для користування; - деформації та зміна структури земної поверхні, зміна рельєфу; - механічне пошкодження, погіршенням якості та заболочуванням ґрунтів; - пошкодження поверхневих будівель і споруд;

2) гідрологічні - зміна природного гідрологічного режиму підземних вод; - погіршення якості води поверхневих горизонтів; - зменшення запасів підземних вод; - зміна динамічного режиму поверхневих водних об'єктів;

3) хімічні, фізико-хімічні - зміна складу та властивостей атмосферного повітря, ґрунтів та вод;

4) термічні - біохімічне забруднення атмосферного повітря, вод; - зміна клімату.

В умовах подібного впливу на довкілля об'єкти, на яких проводяться підземні та відкриті гірничі роботи, а також відвали гірничих порід, включені до переліку потенційно небезпечних об'єктів [112].

Заходи зі зменшення впливу на НПС в результаті видобутку вугілля ВДП, яким надається допомога на закриття (ліквідацію) відносяться до критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання у вугільній галузі [113]. Державна допомога суб'єктам господарювання, які провадять або провадили діяльність, пов'язану з видобуванням вугілля,

спрямована на покриття витрат, що виникають або виникли внаслідок закриття (ліквідації) їх ВДП, та які не пов'язані з поточними витратами виробництва, може вважатися допустимою для конкуренції за умови, що сума сукупного розміру державної допомоги не перевищує відповідних витрат. Така допомога може використовуватися для покриття понесених витрат та планових витрат лише тими суб'єктами господарювання, які закривають (ліквідовують) або закрили (ліквідували) свої вугледобувні підрозділи, включаючи суб'єктів господарювання, які є отримувачами допомоги для закриття (ліквідації) ВДП або їх відокремлених підрозділів. Проте, ці умови не застосовуються до витрат, які виникли через недотримання законодавства у сфері охорони НПС.

До кола суб'єктів, серед основних завдань яких є захист НПС та локалізація зони впливу шкідливих і небезпечних факторів, що виникають під час аварій та катастроф на підприємствах, які обслуговуються, належить Державна воєнізована гірничорятувальна служба у вугільній промисловості України [114].

Заслугове на увагу й судова практика у сфері негативного впливу підземних гірничих робіт [115]. Так, Верховний Суд дійшов висновку, що індивідуальне право (інтерес) у формі гарантованого ч. 1 ст. 42 Конституції України права на підприємницьку діяльність, що не заборонена законом, протиставляється публічному інтересу, який виражається в дотриманні вимог екологічної безпеки, забезпеченні державою права на безпечне для життя і здоров'я людини довкілля, гарантованого ст. 50 Конституції України, та, за загальним правилом, має безумовний пріоритет.

Наприкінці літа 2020 р. Україна та Європейська комісія обмінялися листами щодо участі України у ЄЗК [13], ключовими напрямами якого є: - чиста енергія; - кліматична дія; - будівництво та реновація; - стійка промисловість; - стійка мобільність; - зменшення забруднення довкілля; - біорозмаїття; - стійка аграрна політика. Зокрема, уряд України запропонував

[116]:

а) встановити структурований і регулярний діалог з ЄС щодо модальностей раннього залучення української сторони до розробки та реалізації політик у рамках ЄЗК;

б) розробити спільну Дорожню карту участі України у ЄЗК;

в) визначити перспективні напрямки співробітництва у рамках ЄЗК.

Ратифікувавши Паризьку угоду Україна як сторона угоди зобов'язана зробити свій національно-визначений внесок для досягнення цілей сталого низьковуглецевого розвитку всіх галузей економіки та підвищення здатності адаптуватися до несприятливих наслідків зміни клімату, зокрема шляхом скорочення обсягу викидів ПГ.

В якості окремих з очікуваних результатів передбачається створення умов для:

- декарбонізації енергетичного сектору;

- активного впровадження технологій енергозбереження та підвищення енергоефективності;

- збільшення виробництва енергії за рахунок відновлювальних та альтернативних джерел (далі – ВДЕ);

- впровадження найкращих наявних низьковуглецевих, ресурсозберігаючих технологій виробництва тощо.

Їх досягнення дасть змогу істотно зменшити обсяг викидів ПГ та забруднюючих речовин в атмосферне повітря, а також скидання забруднюючих речовин у водойми.

Наразі Україна представила ЄС свої пропозиції щодо співпраці та сторони спільно визначили три топ-пріоритети: 1) енергоефективність; 2) водень; 3) трансформація вугільних регіонів. Якщо країни дотримуватимуться своїх зобов'язань, узятих в рамках підготовки та ратифікації Паризької угоди (національно-визначені внески), то, як зазначає, Міжнародне енергетичне

агентство, до 2040 року:

- виробництво електроенергії з ВДЕ досягне 37% у загальній структурі електрогенерації, порівняно з 23% зараз;

- майже 60% усіх нових потужностей використовуватимуть ВДЕ і більшість об'єктів ВДЕ будуть конкурентоспроможними без будь-яких субсидій;

- на 50% зросте попит на газ, заміщуючи вугілля в глобальному енергетичному балансі тощо.

Крім того, схвалена урядом Національна економічна стратегія до 2030 р. [83] враховує важливі наскрізні напрямки, які сьогодні є визначальними для євроінтеграційної політики: - діджиталізацію; - «зелений» курс; - розвиток підприємництва; - збалансований регіональний розвиток.

Прийняття та ратифікація зазначеної Паризької угоди є знаковим рішенням, яке суттєво вплине на розвиток як світової так і вітчизняної енергетики. Проте для цього необхідно, щоб енергетичний сектор став вуглецево-нейтральним (викиди ПГ не мають перевищувати рівень їх поглинання та/або уловлювання на планеті). Тобто має відбутися «енергетичний перехід» від викопних видів енергетичних ресурсів до ВДЕ, стимулюючи при цьому значне підвищення енергоефективності та раціональності використання енергетичних ресурсів.

Як зазначають науковці Державної установи «Інститут економіки та прогнозування НАН України», вугільна теплова електрогенерація може зберегти свої обсяги виробництва в Ліберальному сценарії, однак за умови, що відбуватиметься повна її модернізація (в т. ч. нове будівництво) відповідно до сучасних європейських екологічних вимог. Це є досить дорогим заходом і може суттєво вплинути на конкурентоздатність вугільної генерації. Більше того, в цій роботі автори не досліджували питання суттєвого підвищення податку на викиди CO₂, що може ще більше знизити конкурентоздатність вугільної

генерації [117, 119, 120].

Отже, перед вугільними мономістами, що будуть охоплені програмою енергетичної трансформації, перш за все, ліквідацією та/чи консервацією вугледобувних МУП, особливого загострення, окрім безумовно соціально-економічних, набудуть й без того несприятливі екологічні ситуації, вирішення яких має спиратися, у тому числі, і на відповідну нормативно-правову базу.

При цьому, глава уряду заявив про готовність до викликів, які стоять перед Україною в контексті зеленого переходу, декарбонізації економіки та необхідності реформування вугільного сектору та трансформації вугледобувних регіонів. Поступова відмова від використання вугілля передбачає створення Концепції та Державної програми трансформації вугільних регіонів на період до 2030 року. На сьогодні в Україні є 61 вугільний регіон - мономіста, які прив'язані до єдиного підприємства (вугільної шахти або вугільної теплової станції) маючи вкрай стару інфраструктуру, тому наслідком закриття таких підприємств може стати суттєва соціальна та екологічна напруга.

До переліку робіт та послуг з охорони довкілля під час ліквідації гірничого підприємства включаються природоохоронні заходи, спрямовані на: а) розв'язання проблем запобігання виходу на поверхню підземних вод і викидів газу; б) гасіння, перепрофілювання та озеленення відвалів порід; в) проведення робіт з рекультивзації. Контроль та нагляд за станом довкілля здійснюється відповідно до Положення про державну систему моніторингу довкілля [118].

До того ж, слід враховувати, що врегулювання екологічних проблем вугільних мономіст передбачено завданнями одразу по двох напрямках Державної стратегії регіонального розвитку [16], пов'язаних із протидією кризам на територіях з особливими проблемами розвитку та соціально-економічною трансформацією територій, де перебувають у стадії закриття вугледобувні та вуглепереробні підприємства.

5.5. Співпраця України та ЄС в галузі забезпечення екологічної безпеки на постконфліктних територіях

На шляху до сучасної системної екологічної політики, що реалізується у країнах - членах ЄС, Україна визначила власні основні орієнтири, досягнення яких сприятиме не лише позитивним змінам у довкіллі, а й формуванню більш ґрунтовної співпраці з європейською спільнотою в цьому напрямі.

Серед заходів провадження екосистемного підходу (далі – ЕСП) в галузеву політику та удосконалення системи інтегрованого екологічного управління виділені наступні [1]:

- 1) інтеграція екологічної політики до інших політик;
- 2) обов'язкове врахування екологічної складової:

2.1) під час розроблення та затвердження документів державного планування;

2.2) у процесі прийняття рішень про провадження господарської діяльності, яка може мати значний вплив на довкілля, зокрема: екологічна модернізація промислових підприємств шляхом зниження ставки екологічного податку або у формі фіксованої річної суми компенсації (відшкодування податку), у поєднанні з поліпшенням екологічних характеристик продукції.

В глобальному аспекті, ЕСП є концептуальною основою для вирішення проблем екосистеми, ідея якого полягає в тому, щоб підтримувати, охороняти, захищати та управляти навколишнім середовищем за допомогою наукових досліджень та розробок.

Ще один момент ЕСП - збереження Землі та її жителів від потенційної шкоди або непоправної шкоди для самої планети. Основу ЕСП становить застосування відповідних наукових методологій, що охоплюють всі рівні біологічної організації, включаючи основні структури, процеси, функції та взаємодію між організмами і НПС. Цей підхід визнає, що люди з усім їх культурним розмаїттям є невід'ємною частиною багатьох екосистем.

В той же час, сучасний стан безпеки екосистеми України повинен розглядатися в тісному зв'язку з техногенними, мілітарогенними та іншими екологічними загрозами, у тому числі, й пов'язаними з бойовими діями та їх наслідками на ПКТ і непідконтрольних територіях.

Військовий конфлікт на сході України призвів до цілого ряду небезпечних впливів на ґрунти та ландшафти, поверхневі і підземні води, рослинність і тваринний світ. Бойові дії значно збільшили ризики виникнення аварійних ситуацій на промислових підприємствах та інфраструктурних об'єктах. Основна небезпека в умовах конфлікту пов'язана з можливістю забруднення навколишнього середовища через аварії та серйозні порушення роботи на промислових та інших підприємствах регіону [121].

Стан довкілля Донбасу - найбільш техногенно навантаженого регіону України та Європи ще до початку військового конфлікту викликав серйозне занепокоєння, а в умовах військових дій екологічна ситуація, що склалася на сході, може стати катастрофічною [122].

Відтак, впровадження ЕСП на відповідних територіях уявляється вкрай актуальним питанням. При цьому, слід наголосити на відсутності якогось одного універсального способу реалізації ЕСП, адже він залежить від місцевих, територіальних, регіональних, національних або навіть глобальних умов. Проте загальну схему реалізації ЕСП в управлінні природокористуванням можна представити у такому вигляді комплексу екологічнозначущих заходів реагування:

- стратегічна екологічна (еколого-економічна) оцінка;
- екологічні вимоги до певних територій (акваторій);
- екологічні режими різного ступеня жорсткості (категорії і групи захищеності територій);
- механізми забезпечення режимів екологічної безпеки:
 - а) ринковий механізм (обмін квотами територій непорушених екосистем);

б) фіскальний механізм (екологічний податок);

в) добровільні зобов'язання суб'єктів господарювання.

Оцінка рівня екологічної безпеки певної території (об'єкту) повинна здійснюватися задля виконання таких завдань:

- визначення та корекція стану території (об'єкту) в напрямку мінімізації завдання або нараження на вплив небезпечних факторів;

- прогнозу виникнення небезпечних ситуацій;

- розвитку загальнонаукових уявлень про екологічну безпеку ПКТ;

- визначення придатності територій для проживання людей, існування видів флори і фауни, здійснення господарської діяльності.

Подальший розвиток співпраці України та ЄС в галузі забезпечення екологічної безпеки на ПКТ, перш за все, має бути спрямований на реалізацію екологічних положень Угоди про Асоціацію, зокрема - спеціальної глави 6 «Навколишнє середовище» та окремих норм різних глав розділу V «Економічне та галузеве співробітництво», з урахуванням припису, згідно із яким планована діяльність, спрямована виключно на ліквідацію наслідків військових дій на території та в період їх проведення не підлягає ОВД.

Зберегти ліси, забезпечити населення якісною питною водою, зменшити обсяги промислових викидів, покращити стан здоров'я людей, запровадити європейські принципи управління відходами та вплинути на зміни клімату. Все це можливо, якщо цього року парламент підтримає низку важливих екологічних законопроектів [123]: - про управління відходами; - про відходи електронного і електричного обладнання; - про державний екологічний контроль; - про Загальнодержавну цільову соціальну програму «Питна вода України» на 2022 - 2026 роки; - про внесення змін до деяких законів України щодо: удосконалення механізму регулювання викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, дозвільної системи у сфері господарської діяльності, збереження лісів тощо.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило здійснити вирішення наукового завдання, яке полягає в обґрунтуванні пропозицій щодо визначення сучасного стану, проблем і сталого розвитку правового забезпечення безпеки на постконфліктних територіях.

На підставі проведеного дослідження сформульовано наступні основні висновки:

1. Запропоновано розглядати право безпеки ПКТ як комплексний інститут права національної безпеки, що регулює суспільні відносини, які обтяжені впливом збройного конфлікту та пов'язані зі встановленням і реалізацією сукупністю заходів, якими забезпечується захист життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства, сталий розвиток регіону та відновлення довкілля.

2. Обґрунтовано, що наразі створені необхідні та достатні передумови для формування й розвитку складного (міжгалузевого, комплексного, змішаного) інституту права – права безпеки ПКТ - сукупності відносно відособлених правових норм кількох галузей права, родовою з яких є право національної безпеки, що регулюють певні групи (види) взаємозалежних суспільних відносин.

3. Встановлено, що наявні проблеми ПКТ настільки глибокі, об'ємні та гострі, перш за все в аспекті складових національної безпеки, що потребують саме комплексного законодавчого врегулювання сукупності відносин постконфліктної відбудови населених пунктів, гуманітарної реабілітації населення, відновлення сфер правопорядку, життєдіяльності та довкілля.

4. Запропоновано розглядати терміни «забруднена територія» та «території імовірно забруднені ВВП» в аспекті ПКТ за допомогою порівняльного аналізу не тільки поняття «територія», що вживаються у законах «Про планування і забудову територій», «Про благоустрій населених пунктів»

та «Про регулювання містобудівної діяльності», а й терміну «забруднення земель», який розкривається у Законі України «Про державний контроль за використанням та охороною земель».

5. Визначено, входячи із поняття, наведеного у ст. 1 закону про ВЦА, наступні ознаки ВЦА: 1) це державний орган; 2) цей державний орган може утворюватися на певний строк (тимчасово); 3) цей державний орган може утворюватися у селах, селищах, містах, районах та областях; 4) цей державний орган діє у складі: 4.1) Антитерористичного центру при СБУ - у разі їх утворення для виконання повноважень відповідних органів у районі проведення АТО-ООС; 4.2) Об'єднаного оперативного штабу ЗСУ - у разі їх утворення для виконання повноважень відповідних органів у районі здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії; 5) цей державний орган призначений для: 5.1) забезпечення дії Конституції та законів України; 5.2) забезпечення безпеки і нормалізації життєдіяльності населення, правопорядку; 5.3) участі у протидії актам збройної агресії, диверсійним проявам і терористичним актам; 5.4) недопущення гуманітарної катастрофи в районі проведення АТО-ООС.

6. Проведено порівняльну характеристику підходів до формування та реалізації окремих елементів державної регіональної політики в рамках реалізації стратегії регіонального розвитку щодо об'єктів політики свідчить про відхід від надання допомоги слаборозвиненим регіонам через фінансову підтримку та декларування депресивних територій як об'єктів політики, які де-факто не отримували допомоги, до визначення типу територій, що потребують застосування особливих механізмів та інструментів державної підтримки, а також розбудови конкурентоспроможного регіону та функціональної території шляхом залучення усіх суб'єктів розвитку та використання потенціалу ключових активів регіону/території як умови надання фінансової підтримки з державного бюджету.

7. Запропоновано під деокупацією розуміти здійснення комплексу заходів військово-політичного і правового характеру, спрямованих на повернення контролю держави або встановлення контролю міжнародними організаціями над раніше окупованими територіями. Серед таких заходів, перш за все, слід виділити: - стале припинення вогню, - демілітаризацію, - встановлення Україною контролю над всією ділянкою російсько-українського кордону. В залежності від способу реалізації деокупації, влада на постконфліктних територіях може належати тимчасовим адміністраціям, створеним міжнародними організаціями (ООН, ОБСЄ), або створеним на підставі «мирного» міждержавного договору (між країнами-учасницями конфлікту).

8. Обґрунтовано, що енергетичний перехід є однією з найбільших проблем, з якою стикаються малі та середні підприємства, тому парламент і уряд мають уважно вивчити сукупний вплив нових (інвестиційних) зобов'язань для таких суб'єктів господарювання, які походять з ЄЗК, оскільки в процесі енергетичної трансформації необхідно враховувати фінансово-економічну ситуацію багатьох підприємств при розробці нових «зелених» політичних заходів, що на них впливатимуть. Особливо гостро це питання стоїть для підприємств, що продовжують свою господарську діяльність в містах на постконфліктних територіях, де припинили чи знаходяться в стадії припинення експлуатації вугледобувні об'єкти і для яких вкрай важливо дотримуватися балансу між екологічними цілями та економічним зростанням.

9. Аргументовано, що трансформація поствугільних міст передусім має забезпечити: - проведення комплексного аудиту вугледобувних об'єктів з метою визначення напрямів їх подальшого режиму; - систему перекваліфікації, створення альтернативних робочих місць та професійного розвитку працівників, які втратять роботу в результаті реорганізації вугільних підприємств; - створення зон динамічного економічного розвитку у вигляді індустриальних парків, технологічних парків та ІТ-парків тощо.

10. Визначено основні етапи розвитку стратегічного енергетичного партнерства України та ЄС: 1) 2011 р. - Україна набула статусу Договірної Сторони у рамках Договору про заснування Енергетичного Співтовариства та взяла на себе зобов'язання реалізувати в повному обсязі Третій Енергетичний Пакет ЄС; 2) 2014 р. - укладено Угоду про Асоціацію між Україною та ЄС, яка містить положення, що конкретно стосуються сфери енергетики, торгівлі енергоносіями та гармонізації українського законодавства з правом ЄС у галузі енергетики; 3) 2014-2018 рр. - Україна набула статусу асоційованого члена програми Euratom research and training programme (Програма наукових досліджень та навчання Євратом), що, зважаючи на визнану компетенцію наукових установ та «ноу-хау» України у сфері ядерної енергетики, дозволить додатково розширити взаємовигідну співпрацю між Україною та ЄС; 4) 2016 р. - Україна та ЄС спільно з іншими Сторонами UNFCCC, уклавши «Паризьку угоду про зміни клімату» домовились, серед іншого, про необхідність якнайшвидше досягти піка глобальних викидів ПГ, після чого їх кількість повинна зменшуватись на основі найглибших наявних наукових знань; 5) 2020 р. – утворена Міжвідомча робоча група, як тимчасовий консультативно-дорадчий орган Кабінету Міністрів України, з метою створення умов для забезпечення конкурентоспроможності українських виробників та підприємств під час реалізації ініціативи Європейської Комісії «Європейський зелений курс».

11. Встановлено, що в сфері еколого-енергетичних відносин, відносин декарбонізації енергетики, першочергової уваги потребують наступні їх види: 1) надро-енергетичні - користування надрами для видобування енергоресурсів, а також їх переробка та постачання; 2) електроенергетичні - зменшення викидів ПГ, скорочення частки вугільної генерації та забезпечення безпеки постачання енергоресурсів споживачам; 3) теплозабезпечення - використання високоефективної когенерації та тригенерації, використання біомаси та біогазу

або інших вуглецевонейтральних енергоресурсів; 4) господарсько-енергетичні – забезпечення енергетичних ринків з високим ступенем відкритості та конкуренції, стимулювання оптимізації витрат, раціональне енергоспоживання; 5) економіко-енергетичні - розбудова не лише екологічно та кліматично дружньої, а й економічно доступної енергетики, забезпечення суспільної прийнятності та підтримки «зеленого» енергетичного переходу.

12. Запропоновано, в умовах енергетичної трансформації України, при розробці концептуальних, стратегічних чи програмних документів потрібно врахувати наступні особливості забезпечення життєдіяльності мономіст: 1) енергетичне забезпечення: - стратегічний аудит вугледобувних об'єктів; - заміщення вугільних ресурсів ВДЕ з пільговими податковим і тарифним режимами; - розвиток місцевої політики енергозбереження та термомодернізації; 2) екологічне забезпечення: - мінімізація впливу процесів закриття вугільних шахт на стан навколишнього природного середовища; 3) соціальне забезпечення: - врегулювання трудових, пенсійних, медичних, культурних, адміністративних, інфраструктурних та освітніх потреб місцевого населення; 4) економічне забезпечення: - розвиток нових сфер інноваційного підприємництва, спеціальний інвестиційний режим, наукове обґрунтування диверсифікації економічної діяльності.

13. Розроблено класифікацію суб'єктів правовідносин в сфері життєдіяльності вугільних мономіст на постконфліктних територіях, які, в межах своїх повноважень, є чи можуть бути учасниками цих відносин, за відповідними рівнями наступним чином: 1) міжнародні суб'єкти; 2) іноземні суб'єкти; 3) вітчизняні суб'єкти (державні, галузеві, регіональні, виробничі, персональні): 3.1) суб'єкти, пов'язані правовідносинами із МУП; 3.2) суб'єкти, не пов'язані правовідносинами із містоутворюючим підприємством; 3.3) громадяни вугільних мономіст та їх об'єднання, які беруть участь у здійсненні заходів щодо забезпечення життєдіяльності населення та населеного пункту.

14. Аргументовано, що дослідження та розробка програми із забезпечення життєдіяльності вугільних монофункціональних міст в умовах енергетичної трансформації мають ґрунтуватися не тільки на правових визначеннях таких категорій як: «вугільне монофункціональне місто», «життєдіяльність міста», «містоутворююче підприємство», «енергетична трансформація», «припинення діяльності гірничих підприємств (ліквідація, реорганізація, консервація)», «реструктуризація, реконверсія, диверсифікація, перепрофілювання вугледобувних підприємств», а й на правовій кваліфікації та співвідношенні їх об'єктно-суб'єктних складів як на вертикальному так і на горизонтальному рівнях.

15. Встановлено, що Енергетична Стратегія України - 2035 акцентує увагу на суб'єктному складі окремих видів відносин трансформації, в той час як об'єктне коло, після повної відмови від вугілля в енергетиці та припинення будь-яких дотацій у цей сектор, вимагає: - узгодження структурних змін з усіма зацікавленими сторонами, включаючи й місцеве населення; - базування планів диверсифікації економіки, реструктуризації вугільної галузі, розвитку інфраструктури поствугільних регіонів на відповідному фінансовому забезпеченні, створенні цільових фондів, які об'єднують державну, приватну та міжнародну допомогу різних рівнів; - трансформації збиткових шахт і, перш за все, як цілісного технічно та організаційно відокремленого (єдиного) майнового комплексу засобів і ресурсів для видобутку корисних копалин, будівництва та експлуатації об'єктів із застосуванням гірничих технологій.

16. Запропоновано поняття «вугільне монофункціональне місто - супутник містоутворюючого підприємства з видобування та переробки вугілля - адміністративно-територіальна одиниця, спеціалізація праці населення в якому визначається сукупністю напрямів забезпеченням експлуатації цього підприємства та життєдіяльності його працівників».

17. Запропоновано поняття «життєдіяльність працівника вугледобувного

підприємства - сукупність повсякденних процесів, дій, заходів, що здатні забезпечити існування працівника, членів його родини, всього трудового колективу в цілому шляхом навчання, спілкування, орієнтації, пересування, самообслуговування, контролю за своєю поведінкою, участі у трудовій діяльності за допомогою фізичних, психологічних та соціальних функцій».

18. Запропоновано враховувати європейсько-правовий досвід енергетичної трансформації при розробці вітчизняних концептуальних, стратегічних чи програмних документів щодо наступних блоків відносин із забезпечення життєдіяльності вугільних мономіст: 1) енергетичні відносини: - стратегічний аудит вугледобувних об'єктів; - заміщення вугільних ресурсів відновлювальними джерелами енергії з пільговими податковим і тарифним режимами; - розвиток місцевої політики енергозбереження та термомодернізації; 2) екологічні відносини: - мінімізація впливу процесів закриття вугільних шахт на стан навколишнього природного середовища; 3) соціальні відносини: - врегулювання трудових, пенсійних, медичних, культурних, інфраструктурних та освітніх потреб місцевого населення; 4) економічні відносини: - розвиток нових сфер інноваційного підприємництва, спеціальний інвестиційний режим, наукове обґрунтування диверсифікації економічної діяльності; 5) інформаційні відносини: - проведення інформаційно-просвітницьких кампаній, зокрема тренінгів та мотиваційних зустрічей у сфері відновлювальних джерел енергії; - поширення інформації про розвиток соціально відповідального бізнесу згідно Європейського зеленого курсу; - підвищення обізнаності населення з питань збереження навколишнього природного середовища, пропагування та стимулювання сталого використання природних ресурсів, відтворення екосистем, збереження біо- та ландшафтного різноманіття, використання екологічно безпечних та енергоефективних технологій з урахуванням міжнародних зобов'язань України тощо; 6) адміністративні відносини: - створення для мешканців мономіст України

належних умов для отримання доступних і якісних публічних послуг; - розбудова мережі сучасних центрів надання адміністративних послуг за встановлених законодавством переліком; 7) житлово-комунальні відносини: - забезпечення мономіст центральним та/чи індивідуальним опаленням; - газифікація; - якість водопостачання, електропостачання, забезпечення ліфтами; - збір та утилізація відходів; - справедлива тарифна політика; 8) транспортні відносини: - якість внутриміських та міжміських доріг; - освітлення доріг; - рухомий склад та інтервали руху громадського транспорту; облаштування велодоріжок; 9) правоохоронні відносини: - доступ до судочинства; - захист конституційних прав громадян; - профілактика правопорушень, безпека та охорона правопорядку.

19. Запропоновано в процесі виконання робіт з доопрацювання та затвердження Концепції реформування вугільної галузі і Плану заходів щодо її реалізації та Концепції трансформації вугільних регіонів України на період до 2030 р., в напрямку відповідного блоку врахувати наступні групи відносин, що врегульовані чинним законодавством, як то: 1) гірничі відносини: 1.1) згідно зі ст. 7 ГЗУ державна політика в гірничодобувній промисловості базується, зокрема, на принципах державного регулювання діяльності суб'єктів гірничих відносин в гірничодобувній промисловості та державної підтримки гірничих підприємств; 1.2) обсяги державної підтримки гірничих підприємств визначаються Державним бюджетом України на поточний рік; 1.3) припинення діяльності гірничих підприємств здійснюється у формі ліквідації, реорганізації або консервації гірничих підприємств; 1.4) ліквідація або консервація гірничого підприємства здійснюється за проектом, затвердженим власником (керівником) гірничого підприємства, який включає: - соціально-економічне обґрунтування; - технічне рішення; - пропозиції про можливе відновлення гірничих робіт, використання гірничих виробок, будівель, споруд іншого призначення; - заходи, спрямовані на запобігання небезпечному впливу на інші підприємства,

довкілля та людей; проєкт має пройти оцінку впливу на довкілля, технічну та інші види експертиз, а також бути погоджений в установленому законодавством порядку з органами гірничого нагляду, органами місцевого самоврядування та іншими заінтересованими органами; 2) бюджетно-фінансові відносини: 2.1) головним розпорядником бюджетних коштів та відповідальним виконавцем бюджетної програми є Міненерго; 2.2) одержувачами бюджетних коштів є: - державні ВДП або господарські товариства з видобутку вугілля, 100 відсотків акцій яких належать державі, на яких здійснюються заходи з їх підготовки до ліквідації, рішення про ліквідацію яких прийнято КМУ; - державні ВДП або господарські товариства з видобутку вугілля, 100 відсотків акцій яких належать державі, у відокремлених підрозділах яких здійснюються заходи з підготовки до ліквідації; - державні підприємства, на які Міненерго покладено функції замовника з виконання робіт і заходів з ліквідації ВДП; - державні підприємства, на яких покладено функції з утримання водовідливних комплексів, будівництво і реконструкція яких передбачені проєктами ліквідації шахт, за умови, що забезпечення їх подальшого функціонування до вартості таких проєктів не включене; - державні ВДП або господарські товариства з видобутку вугілля, 100 відсотків акцій яких належать державі, - замовники техніко-економічного обґрунтування недоцільності подальшої експлуатації ВДП; 2.3) відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України на 2021 рік» за статтею «Заходи з ліквідації неперспективних вугледобувних підприємств» передбачено видатки обсягом 1 032 458,2 тис. грн.; 3) європейсько-правові відносини: 3.1) Угода про асоціацію між Україною та ЄС передбачає (ст. 264) домовленість сторін, що вони застосовуватимуть ст.ст. 262, 263 (3) або 263 (4) цієї Угоди з використанням як джерела тлумачення критеріїв, що впливають із застосування ст.ст. 106, 107 та 93 Договору про функціонування ЄС, зокрема відповідну судову практику Суду ЄС, а також відповідне вторинне законодавство, рамкові положення, керівні принципи та

інші чинні адміністративні акти ЄС; 3.2) Рішенням Ради 2010/787/ЄС визначено, що в контексті закриття неконкурентоспроможних шахт допомога вугільній промисловості може вважатися сумісною з належним функціонуванням внутрішнього ринку, якщо дотримано положення цього Рішення; 3.3) ст. 4 Рішення передбачено, що державна допомога, надана суб'єктам господарювання, які ведуть чи вели діяльність, пов'язану з видобутком вугілля, на покриття витрат, які виникають чи виникли через закриття вугільних підприємств, та які не пов'язані з поточним видобутком, може вважатися сумісною з внутрішнім ринком за умови, що надана сума не перевищує таких витрат; така допомога може використовуватись для покриття: - понесених витрат та коштів, наданих тільки суб'єктами господарювання, що закривають чи закрили ВДП, включаючи суб'єктів господарювання, що користуються допомогою на закриття; - понесених витрат декількома суб'єктами господарювання; 4) господарські відносини: 4.1) ресурси держави - рухоме і нерухоме майно, кошти державного бюджету, інші кошти, що є об'єктом права державної власності, земля та інші природні ресурси, що є об'єктами права власності Українського народу, бюджети фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, щодо яких здійснюється державний нагляд або якими управляють чи розпоряджаються органи влади; 4.2) виконання робіт/заходів, пов'язаних із ліквідацією збиткових ВДП, слід вважати таким, що здійснюється за рахунок ресурсів держави у розумінні Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання».

20. Запропоновано наступні сфери відносин задля їх урахування та врегулювання у новому кодифікованому акті надrowsого законодавства та Стратегії економічної безпеки України: 1) геолого-інформаційні відносини – доступ, відкритість, інтеграція даних і знань; 2) підземні відносини – первинне використання підземного простору міст, повторне використання техногенного

простору, у тому числі й для зберігання енергії; 3) гірничі відносини – диференціація правових режимів РКК та окремих видів корисних копалин за критеріями «економічна (стратегічна) значущість» та «промислова залежність»; техніко-економічна й екологічна переоцінка техногенних гірничих відходів, що є стратегічними для України; 4) фінансові відносини – оптимізація державного фінансування проведення геолого-розвідувальних робіт та підготовки РКК до експлуатації; 5) рентні відносини – диференціація податкових режимів та об'єктів оподаткування (гірничих та підземних); 6) цивільні відносини – відносини гірничої шкоди, права власності, обігу права на СДнКН, зобов'язальні відносини; 7) екологічні відносини – визначення правових норм, правил і гарантій щодо охорони довкілля й раціонального використання природних ресурсів при користування надрами у просторі та часі; 8) адміністративні та кримінальні відносини – вдосконалення процедури гірничого та геологічного нагляду і контролю, розширення та конкретизація складів надрозначущих правопорушень.

21. Запропоновано класифікацію суб'єктного кола правовідносин в сфері життєдіяльності вугільних мономіст на ПКТ, які, в межах своїх повноважень, є чи можуть бути учасниками цих відносин, за відповідними рівнями наступним чином: 1) міжнародні суб'єкти; 2) іноземні суб'єкти; 3) вітчизняні суб'єкти (державні, галузеві, регіональні, виробничі, персональні). При цьому, останній рівень слід розглядати також у декількох аспектах, а саме: 3.1) суб'єкти, пов'язані правовідносинами із МУП; 3.2) суб'єкти, не пов'язані правовідносинами із МУП; 3.3) громадяни вугільних мономіст та їх об'єднання, які беруть участь у здійсненні заходів щодо забезпечення життєдіяльності населення та населеного пункту. Саме останні, разом із елементами техно-, антропогенного та природного середовища складатимуть сукупність об'єктного складу відносин, що досліджуються. Його подальша конкретизація має стати наступним кроком пошуків у цій проблематиці.

21. Встановлено, що інвестиційна привабливість підконтрольних територій ДЛЮ для розвитку ІІІ наразі є більш низькою у порівнянні з іншими регіонами країни внаслідок двох головних факторів та їх наслідків: 1) територіальна близькість до зони бойових дій - фінансові ризики, негативний імідж; 2) обрання курсу на декарбонізацію та трансформацію вугільних регіонів – обтяженість монофункціональністю вугільних міст, демографічна ситуація, трудова міграція та безробіття, екологічна ситуація, недостатність поінформованості населення та діалогу з владою.

22. Запропоновано проводити формування правового забезпечення розвитку ІІІ у межах монофункціональних вугільних міст на засадах спеціального, відмінного від загального правового режиму, здатного закласти економічні передумови для відновлення їх фінансової привабливості та життєдіяльності вугільних міст і їх населення, та такого, що ґрунтується на принципах, які враховують: 1) місце розташування ІІІ – з пріоритетом монофункціональних вугільних міст (території пріоритетного розвитку ІІІ); 2) тип виробничого майданчику ІІІ - з пріоритетом типу браунфілд - цілісних майнових комплексів або їх системи, структурних підрозділів (філій, цехів, дільниць) окремих державних вугільних шахт; 3) потреби територіальних громад – з пріоритетом гірничопромислових, енергетичних, культурно-туристичних ІІІ з можливістю трансформації у технологічні парки; 4) форму власності ІІІ – з пріоритетом об'єктів державно-приватного партнерства.

23. Аргументовано, що одним з елементів спеціального правового режиму розвитку ІІІ у межах монофункціональних вугільних міст є запровадження врегулювання сукупності відносин, що стосуються ІІІ: - інвестиційних фондів; - фондів гарантування інвестицій; - державної підтримки; - страхування; - кредитування; - випереджаюче впровадження інновацій; - кадрів та освіти.

24. Запропоновано, виходячи зі змісту групоутворюючого законодавчого акту у сфері ЖКП, наступний вигляд сучасної системи житлово-комунального

законодавства: 1) загальні ЖКП-відносини (терміни, сфера дії, державна політика, державне управління та регулювання, види ЖКП); 2) суб'єкти надання та споживання ЖКП (статус, права та обов'язки); 3) економічні ЖКП-відносини (порядок оплати ЖКП, ціни (тарифи) на ЖКП, застосування соціальних нормативів); 4) договірні ЖКП-відносини (договори про надання ЖКП, порядок їх укладання, зміни і припинення, особливості договірних ЖКП-відносини у багатоквартирному будинку, договори про надання послуг з управління багатоквартирним будинком); 5) відносини з надання ЖКП (загальні вимоги, комерційний облік): 5.1) управління багатоквартирним будинком; 5.2) постачання та розподіл природного газу; 5.3) постачання та розподіл електричної енергії; 5.4) постачання теплової енергії; 5.5) постачання гарячої води; 5.6) централізоване водопостачання та водовідведення; 5.7) поводження з побутовими відходами; 6) юридична відповідальність та спори в ЖКП-сфері (відповідальність за неналежне виконання договору, порядок оформлення претензій споживачів, особливості оформлення претензій споживачів у багатоквартирному будинку, доступ до житла, іншого об'єкта нерухомого майна споживача).

25. Аргументовано, що до законів, як джерел права ЖКП, що регулюють відповідні групи ЖКП-відносин також можна віднести закони України про: 1.1) місцеве самоврядування в Україні; 1.2) державно-приватне партнерство; 1.3) державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії 1.4) природні монополії; 1.5) ліцензування видів господарської діяльності; 1.6) метрологію та метрологічну діяльність (група 1 - загальні положення, управління та організація надання ЖКП); 2.1) об'єднання співвласників багатоквартирного будинку; 2.2) особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку; 2.3) статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи; 2.4) захист прав споживачів (група 2 - загальні та спеціальні суб'єкти ЖКП, споживачі та виконавці); 3.1) питну воду, питне

водопостачання та водовідведення; 3.2) теплопостачання; 3.3) ринок природного газу; 3.4) ринок електричної енергії; 3.5) комерційний облік теплової енергії та водопостачання; 3.6) відходи (група 3 - порядок надання ЖКП).

26. Проведено систематизацію законодавства України про енергетичну ефективність будівель, яка засвідчила, що базовий Закон України «Про енергозбереження», введений в дію 26.07.1994 постановою парламенту від 01.07.1994, вже чверть століття визначає правові, економічні, соціальні та екологічні основи енергозбереження для всіх підприємств, об'єднань та організацій, розташованих на території України, а також для громадян, проте за час, що минув, окремі положення цього закону вимагають змін не лише у зв'язку із відповідними змінами внутрішньої економічної ситуації, а й задля виконання державою євроінтеграційних зобов'язань щодо реформи енергетичного законодавства. В цьому аспекті, зокрема, потребує вдосконалення правове регулювання наступних відносин енергозбереження та енергоефективності: а) податково-енергетичне стимулювання та обмеження; б) енергетичний менеджмент і нормування; в) енергетична стандартизація та сертифікація; г) енергетична експертиза, облік та аудит; д) енергетичний сервіс, моніторинг і консалтинг; е) енергетичний нагляд і контроль; ж) енергетичні правопорушення тощо. Окремого аналізу потребує Закон України «Про енергетичну ефективність» від 21 жовтня 2021 р. № 1818-IX, що набрав чинності 13 листопада 2021 р.

27. Обґрунтовано, що для належної організації державного управління та регулювання енергозабезпеченням, енергозбереженням та енергоефективністю актуальним завданням є законодавче врегулювання обсягу повноважень та сфер відповідальності центральних, галузевих і регіональних органів влади, органів місцевого самоврядування у питаннях економічного, технологічного, господарського, екологічного, інформаційного управління загальнодержавними

і регіональними системами енергозабезпечення. В цьому напрямку заслуговують на підтримку ідеї та рекомендації щодо прийняття заходів на вищому рівні (парламент, уряд, Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України), які стимулюватимуть розвиток ринку енергоефективних послуг, і повинні бути прийняті відповідними державними органами та міжнародними інституціями, що беруть участь у діалозі, зокрема:

- а) демонополізація ринків енергопостачання;
- б) створення конкурентоспроможного ринку тепlopостачання;
- в) сприяння доступу виробників теплової енергії з відновлюваних джерел до мереж централізованого тепlopостачання;
- г) розвиток ринку біоенергетики та заміна традиційних джерел енергії на біомасу;
- д) введення економічно виправданих витрат на підключення до електричних мереж;
- є) покращення процедури розрахунку виробників теплової енергії з постачальниками газу;
- ж) стимулювання енергогенеруючих компаній (монополістів) до співпраці з постачальниками енергетичних послуг.

28. Встановлено, що сучасна система законодавства про ЕЕБ являє собою досить об'ємний і, в той же час, цілісний та погоджений комплекс нормативно-правових приписів, що містяться в законі про ЕЕБ, інших законодавчих та підзаконних актах та які запропоновано розподілити залежно від виду відносин ЕЕБ по таких блоках: 1) загальні положення (сфера дії законодавства про ЕЕБ, основні засади державної політики у сфері забезпечення ЕЕБ, інформаційне забезпечення у сфері забезпечення ЕЕБ); 2) суб'єкти ЕЕБ (професійна атестація осіб у сфері ЕЕБ, саморегульвні організації у сфері ЕЕБ, права та обов'язки енергоаудиторів та фахівців з ОІС у сфері ЕЕБ, незалежний моніторинг енергетичних сертифікатів та звітів про результати ОІС); 3) об'єкти ЕЕБ (визначення ЕЕБ, мінімальні вимоги до ЕЕБ, сертифікація енергетичної ефективності, енергетичний сертифікат, національний план збільшення кількості будівель з близьким до нульового рівнем споживання енергії); 4)

господарська діяльність з ЕЕБ (основні заходи із забезпечення ЕЕБ, ОІС будівлі, фінансування заходів із забезпечення ЕЕБ); 5) спори та відповідальність в сфері ЕЕБ.

29. Запропоновано, що сучасна місцева енерго-інформаційна політика має зорієнтувати контент на питаннях: - створення нових робочих місць на заміну вугільній галузі з урахуванням аспектів культурної ідентичності шахтарів; - приватизаційних наслідків вугледобувних об'єктів: - налагодження роботи із працівниками і населенням шахтарських регіонів; - забезпечення гідного рівня життя людей за умови збереження довкілля і покращення здоров'я; - заміщення частки вугілля ВДЕ в енергобалансі тощо.

30. Запропоновано необхідність узгодження положень законодавства про гуманітарне розмінування та екологічного законодавства як в частині їх термінологічної кореляції, так і відносно встановлення переліку заходів та відповідальних суб'єктів з відновлення екологічної безпеки ПКТ, доступної ревіталізації природних ресурсів та екологічної мережі з метою забезпечення життєдіяльності населення ДЛЮ.

31. Встановлено, що протимінне законодавство не позбавлене певних дискусійних положень, основні з яких полягають у наступному: 1) перелік повноважень КМУ, міністерств, інших центральних ОВВ у сфері ПМД, встановлених у законі про ПМД, потребує узгодження з відповідними приписами законів України «Про Кабінет Міністрів України» та «Про центральні органи виконавчої влади» задля недопущення виникнення колізій; 2) НОПМД утворюється як міжвідомчий допоміжний орган, що діє за колегіальним принципом, повноваження якого визначаються КМУ, проте з огляду на вимоги ст. 19 Конституції України слідує, що основні повноваження цього органу мають бути врегульовані саме у законі про ПМД; 3) правовий статус НОПМД, ЦПМО і центру ПМД з відповідними повноваженнями мають бути узгоджені не тільки внутрішньо у тексті закону про ПМД та зовні з

іншими законодавчими актами, але й з положеннями Міжнародних стандартів ПМД; 4) повноваження ЦПМД (орган планування, практичної організації та координації здійснення заходів ПМД) та ЦГР (орган практичного здійснення заходів гуманітарного розмінування) в сфері гуманітарного розмінування практично повністю дублюються, що вимагає розгляду питання або про диференціацію їх повноважень не тільки за територіальною ознакою (як це пропонується в альтернативному законопроекті), а й за функціональною, оскільки військове та гуманітарне розмінування є поняттями із різним змістовним наповненням. В інакшому випадку прийдеться взагалі розглядати доцільність створення ЦГР.

32. Обґрунтовано, що Україна не повинна сподіватись лише на міжнародну допомогу, яка без систематизації робіт буде малоєфективною. Як свідчить балканський досвід, для швидкого і ефективного проведення робіт з розмінування на Донбасі необхідно створити національний ЦГР, який має бути окремою урядовою структурою, здатною взяти на себе функції координації робіт з розмінування на національному рівні, забезпечити співпрацю на міжнародному рівні та працювати за програмно-проектним принципом. Такий підхід дозволить об'єднати національні структури з розмінування (у складі ДСНС, МОУ, МВС, ДССТ тощо), залучити зовнішню допомогу від міжнародних фондів та задіяти приватних й іноземних фахівців. ЦГР має здійснювати планування, координацію і контроль діяльності з гуманітарного розмінування. Безпосередньо роботи з розмінування мають проводити спеціалізовані підрозділи або компанії, які мають реєстрацію за міжнародними стандартами, що є вимогою міжнародних донорів. Без створення такої структури Україні буде важко залучити необхідні ресурси для очищення ПКТ від мін, ВВП та ВЗВ.

33. Аргументовано необхідність враховувати досвід Координатора проектів ОБСЄ, який закріпив співпрацю із GICHD та Женевським центром

управління сектором безпеки (DCAF) підписавши Меморандум про взаєморозуміння 13 лютого 2020 р. для подальшої консолідації розвитку потенціалу України з ПМД. Трирічний Меморандум про взаєморозуміння спрямований на посилення стратегічного тристороннього співробітництва у наданні допомоги уряду України щодо створення ефективної та підзвітної системи ПМД відповідно до МСПМД (IMAS) та стандартів демократичного управління сектором безпеки. Крім того, досвід поширення деталей та особливостей як МСПМД так і національних процедур очищення територій від ВВП (наказ ДСНС) допоможе дізнатися широкому колу стейкхолдерів про практику передачі громадам очищених ділянок, включно із інформацією про документацію для оформлення передачі очищених ділянок.

34. Запропоновано при визначенні суб'єктного кола виконавців ПМД враховувати міжнародний досвід державного регулювання ПМД, згідно із яким розрізняють гуманітарні агентства з розмінування та комерційні агентства з розмінування (орієнтовані на отримання прибутку від діяльності). Виконавці ПМД: а) комерційні організації; б) національні або міжнародні неурядові організації; в) урядові організації, приміром військові; г) агенції ООН, як, наприклад, ЮНІСЕФ (залучений до ІМН/небезпеку від ВЗВ); д) штатний персонал національного органу (ООН, Національний орган, Центр першої медичної допомоги); е) навчені чоловіки та жінки в окремих місцевостях, уражених впливом мін/ВЗВ, у контексті зусиль місцевих громад. На практиці може поєднуватись діяльність зазначених типів організацій-виконавців.

35. Обґрунтовано, що декарбонізація енергетики, як складова одного з найголовніших завдань сучасної України, що полягає у забезпеченні справедливого переходу до екологічно безпечної економіки, має розглядатися і як нове екологічне правило економічного розвитку європейського континенту – ЄЗК, що безумовно вимагає від нашої країни й оновлення та розширення сучасної еколого-правової системи. Зокрема, в сфері еколого-енергетичних

відносин, відносин декарбонізації енергетики, першочергової уваги потребують наступні їх види: 1) надро-енергетичні - користування надрами для видобування енергоресурсів, а також їх переробка та постачання; 2) електроенергетичні - зменшення викидів ПГ, скорочення частки вугільної генерації та забезпечення безпеки постачання енергоресурсів споживачам; 3) теплозабезпечення - використання високоефективної когенерації та тригенерації, використання біомаси та біогазу або інших вуглецевонейтральних енергоресурсів; 4) господарсько-енергетичні – забезпечення енергетичних ринків з високим ступенем відкритості та конкуренції, стимулювання оптимізації витрат, раціональне енергоспоживання; 5) економіко-енергетичні - розбудова не лише екологічно та кліматично дружньої, а й економічно доступної енергетики, забезпечення суспільної прийнятності та підтримки «зеленого» енергетичного переходу.

36. Запропоновано, зважаючи на різні точки зору щодо об'єкту інформаційних відносин, по-перше, в якості об'єкту еколого-інформаційних відносин розглядати саме екологічну інформацію, по-друге, в якості форми існування екологічної інформації розглядати різні інформаційні ресурси, по-третє, в якості змісту права на екологічну інформацію розглядати правомочності її створення, виробництва, пошуку, збирання, отримання, накопичення, обробки, аналізу, систематизації, зберігання, надання, поширення, звітності, обміну, використання, захисту тощо.

37. Встановлено, що забезпечення стійкого соціально-економічного та екологічного розвитку ПКТ можливе лише за умов проведення активної регіональної екологічної політики, формування дієвого механізму контролю за екологічною ситуацією і управління природоохоронними заходами, спрямованими на стабілізацію екологічної ситуації та забезпечення екологічної безпеки.

38. Аргументовано, що несталість законодавчої бази, прогалини на

підзаконному рівні, відсутність чітко визначених функцій екологоспрямованих відомств різного рівня призводять або до невиконання або до дублювання повноважень місцевих і центральних ОВВ. Відтак, система управління охороною довкілля на субнаціональному рівні вимагає значних зусиль, спрямованих на розв'язання проблем розвитку та організації її структурних підрозділів. Запропоновано, що одним з останніх має бути інституція, яка б могла проводити моніторинг екологічної та техногенної ситуації в регіоні та розробляти заходи для подальшої екологічної реабілітації ТОТ, у тому числі, й формування системи заходів протидії екологічним загрозам військових дій на ПКТ.

39. Встановлено, що специфіку сучасної регіоналізації екологічної політики можна пояснити не тільки значною екологічною диверсифікацією території України, особливостями соціально економічних процесів у регіонах, які в багатьох відношеннях є далеко не однорідними, наявні значні регіональні диспропорції, що зумовлює нерівномірне техногенне навантаження на НПС. В умовах проведення ООС таке навантаження в регіонах сягає критичних показників, а відмінність екологічного простору демонструє низьку результативність уніфікованих механізмів регулювання стану довкілля.

40. Встановлено, що чинне екологічне законодавство передбачає використання широкого спектру прямих й опосередкованих інструментів екологічної політики, але їх реалізація свідчить про необхідність посилення відповідності міжнародним приписам, відносно яких Україною взяті зобов'язання. Також зберігається очевидна перспектива, з урахуванням переходу з 16.10.2020 р. від екологічної стандартизації і нормування виключно до екологічного нормування, щодо обґрунтування нормативів екологічно безпечної та лімітів екологічно небезпечної діяльності, зонування та ідентифікації територій підвищеної екологічної і техногенної небезпеки тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

до розділу 1.

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України» : Указ Президента України від 14 квітня 2014 р. № 405/2014 // Офіційний вісник Президента України від 14.04.2014 — 2014 р., № 14, стор. 3, ст. 745.

2. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15 квітня 2014 р. № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (дата звернення 11.12.2021).

3. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях : Закон України від 18 січня 2018 р. № 2268-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19#Text> (дата звернення 11.12.2021).

4. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення 11.12.2021).

5. Богуцький П.П. Теоретичні основи становлення і розвитку права національної безпеки України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / П.П. Богуцький ; НДІ інформатики і права Нац. акад. прав. наук України. - Київ, 2020. - 40 с.

6. Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей : Закон України від 16 вересня 2014 р. № 1680-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1680-18#Text> (дата звернення 11.12.2021).

7. Про визначення окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей, в яких запроваджується особливий порядок місцевого

самоврядування : Постанова Верховної Ради України від 17 березня 2015 року № 252-VIII // Офіційний вісник України від 21.04.2015 — 2015 р., № 29, стор. 20, ст. 845.

8. Про невідкладні заходи щодо стабілізації соціально-економічної ситуації в Донецькій та Луганській областях : рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 листопада 2014 р. (введено в дію Указом Президента № 875/2014 від 14.11.2014). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0013525-14#Text> (дата звернення 11.12.2021).

9. Про військово-цивільні адміністрації : Закон України від 3 лютого 2015 р. № 141-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141-19#Text> (дата звернення 11.12.2021).

10. Про утворення та реорганізацію військово-цивільних адміністрацій у Донецькій області : Указ Президента України від 19 лютого 2021 р. № 61/2021 // Офіційний вісник України від 05.03.2021 — 2021 р., № 17, стор. 15, ст. 652.

11. Про утворення та реорганізацію військово-цивільних адміністрацій у Луганській області : Указ Президента України від 19 лютого 2021 р. № 62/2021 // Офіційний вісник України від 05.03.2021 — 2021 р., № 17, стор. 17, ст. 653.

12. Про схвалення Концепції економічного розвитку Донецької та Луганської областей : розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2020 р. № 1660-р // Урядовий кур'єр від 07.01.2021 — № 4.

13. Про затвердження Стратегії економічного розвитку Донецької та Луганської областей на період до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2021 р. № 1078-р // Офіційний вісник України від 28.09.2021 — 2021 р., № 75, стор. 173, ст. 4720.

14. Проект Закону про запровадження спеціального режиму господарської діяльності на території пріоритетного розвитку у Донецькій та Луганській областях № 6403 від 07.12.2021. URL:

http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73383 (дата звернення 11.12.2021).

15. Питання виплати грошової компенсації постраждалим, житлові будинки (квартири) яких зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації : постанова Кабінету Міністрів України від 2 вересня 2020 р. № 767 // Офіційний вісник України від 18.09.2020 — 2020 р., № 73, стор. 33, ст. 2304.

16. Про затвердження Порядку надання та визначення розміру грошової допомоги постраждалим від надзвичайних ситуацій та розміру грошової компенсації постраждалим, житлові будинки (квартири) яких зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації : постанова Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2013 р. № 947 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 2 вересня 2020 р. № 767). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/947-2013-%D0%BF#Text> (дата звернення 11.12.2021).

17. Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації : рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 березня 2021 р. (введено в дію Указом Президента України від 23 березня 2021 р. № 111/2021) // Офіційний вісник України від 06.04.2021 — 2021 р., № 26, стор. 106, ст. 1249.

18. Про схвалення Концепції Державної цільової програми справедливої трансформації вугільних регіонів України на період до 2030 року : постанова Кабінету Міністрів України від 22 вересня 2021 р. № 1024 // Офіційний вісник України від 19.10.2021 — 2021 р., № 80, стор. 266, ст. 5050.

19. Богуцький П.П. Концептуалізація права національної безпеки як системної цілісності / П.П. Богуцький // Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) У 2-х т. Т. 1 / відп. ред.

Г.О. Ульянова. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. – С. 72-75.

20. Богуцький П.П. Поняття та ознаки права національної безпеки України / П.П. Богуцький // Інформація і право. № 3(26). 2018. – С. 84-93.

21. Пилипчук В.Г. Право національної безпеки та військово право: теоретичні та прикладні засади становлення і розвитку в Україні / В.Г. Пилипчук, І.М. Доронін // Інформація і право. № 2(25). 2018. – С. 62-72.

22. Про Звернення Верховної Ради України до ООН, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання РФ державою-агресором : Постанова Верховної Ради України від 27 січня 2015 р. № 129-VIII // Офіційний вісник України від 10.02.2015 — 2015 р., № 9, стор. 21, ст. 232.

23. Про Заяву Верховної Ради України «Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків» : Постанова Верховної Ради України від 21 квітня 2015 р. № 337-VIII // Офіційний вісник України від 08.05.2015 — 2015 р., № 34, стор. 51, ст. 1003.

24. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України. Національний інститут стратегічних досліджень / кер. автор. кол. В.П. Горбулін. – К.: ПП «Видавництво Фенікс», 928 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-02/Poslanya_druk_fin.pdf (дата звернення 10.11.2021).

25. Кірін Р.С. Правове забезпечення відновлення життєдіяльності міст на Сході України: територіальний аспект / Р.С. Кірін // Будівельне право: теорія та практика містопланування та містобудування. Зб. наук. пр. Вип. IV / Київ. нац. ун-т будівн. і архіт-ри та ін. Київ–Тернопіль : «Економічна думка», 2020. 192 с. – С. 46-53.

26. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення 10.11.2021).

27. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392 // Офіційний вісник України від 25.09.2020 — 2020 р., № 75, стор. 127, ст. 2377.

28. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серпня 2021 року «Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року» : Указ Президента України від 11 серпня 2021 р. № 347/2021 // Офіційний вісник України від 25.09.2021 — 2021 р., № 65, стор. 39, ст. 4104.

29. Комплексний аналіз стану навколишнього природного середовища та план моніторингу забруднення в Донецькій та Луганській областях підготовлено в межах Програми ООН із відновлення та розбудови миру (UN RPP) за фінансової підтримки урядів Данії, Швейцарії та Швеції. URL : <https://www.undp.org/content/dam/ukraine/docs/Donbas/RPP/rpp-report-1-climate-action.pdf>

30. Тематичний звіт Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ в Україні. Вплив мін, невибухових боєприпасів та інших вибухонебезпечних предметів на цивільне населення Донецької та Луганської областей на Сході України. Січень 2018 - жовтень 2019. URL : <https://www.osce.org/uk/special-monitoring-mission-to-ukraine/442219?download=true>

31. Про протимінну діяльність в Україні : Закон України від 6 грудня 2018 р. № 2642-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2642-19>

до розділу 2.

1. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80?find=1&text>

2. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018

р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19?find=1&text>

3. Демиденко В.О. Місце й роль органів місцевого самоврядування в забезпеченні національної безпеки України / В.О. Демиденко // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. - 2018. - № 3. - С. 238-249.

4. Гончаренко Г. Повноваження органів місцевого самоврядування як суб'єктів управління сектору безпеки України / Г. Гончаренко // Підприємництво, господарство і право. - 2020. - № 5. - С. 127-131.

5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020 // Офіційний вісник України від 25.09.2020 — 2020 р., № 75, стор. 127, ст. 2377.

6. Про затвердження переліку населених пунктів, на території яких здійснювалася антитерористична операція, та визнання такими, що втратили чинність, деяких розпоряджень Кабінету Міністрів України : розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2015 р. № 1275 (в редакції розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 січня 2019 р. № 28-р). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1275-2015-%D1%80#Text>

7. Про затвердження переліку населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, та переліку населених пунктів, що розташовані на лінії зіткнення : розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 листопада 2014 р. № 1085 (в редакції розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2018 р. № 79-р). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1085-2014-%D1%80#Text>

8. Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей : Закон України від 16 вересня 2014 р. № 1680-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1680-18#Text>

9. Про створення необхідних умов для мирного врегулювання ситуації в окремих районах Донецької та Луганської областей : Закон України від 6

жовтня 2017 р. № 2167-VIII // Офіційний вісник України від 20.10.2017 — 2017 р., № 82, стор. 43, ст. 2504.

10. Про військово-цивільні адміністрації : Закон України від 3 лютого 2015 р. № 141-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141-19?find=1&text>

11. Про запобігання корупції : Закон України 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення 09.04.2021)

12. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо утворення військово-цивільних адміністрацій № 828-IX від 01.09.2020. Основний. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69575 (дата звернення 09.04.2021)

13. Про звернення до Донецької та Луганської обласних державних адміністрацій - обласних військово-цивільних адміністрацій стосовно надання висновку щодо можливості організації підготовки та проведення відповідно до Виборчого кодексу України місцевих виборів 25 жовтня 2020 року на виборчих ділянках, утворених згідно з постановою Центральної виборчої комісії від 25 червня 2020 року № 117 : постанова Центральної виборчої комісії від 30 липня 2020 р. № 152. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0152359-20#Text>

14. Про неможливість проведення перших виборів депутатів окремих сільських, селищних, міських рад Донецької і Луганської областей та відповідних сільських, селищних, міських голів 25 жовтня 2020 року : постанова Центральної виборчої комісії від 8 серпня 2020 р. № 161. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0152359-20#Text>

15. Про внесення змін до Закону України «Про військово-цивільні адміністрації» щодо впорядкування окремих питань організації та діяльності військово-цивільних адміністрацій : Закон України від 17 грудня 2020 р. № 1120-IX // Офіційний вісник України від 26.01.2021 — 2021 р., № 6, стор. 125, ст. 308.

16. Про утворення та реорганізацію військово-цивільних адміністрацій у Донецькій області : Указ Президента України від 19 лютого 2021 р. № 61/2021 // Офіційний вісник України від 05.03.2021 — 2021 р., № 17, стор. 15, ст. 652.

17. Про утворення та реорганізацію військово-цивільних адміністрацій у Луганській області : Указ Президента України від 19 лютого 2021 р. № 62/2021 // Офіційний вісник України від 05.03.2021 — 2021 р., № 17, стор. 17, ст. 653.

18. Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції : Закон України від 2 вересня 2014 р. № 1669-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1669-18#Text> (дата звернення 09.02.2021)

19. Про затвердження переліку населених пунктів, на території яких здійснювалася антитерористична операція, та визнання такими, що втратили чинність, деяких розпоряджень Кабінету Міністрів України : розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2015 р. № 1275 (в редакції розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 січня 2019 р. № 28-р). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1275-2015-%D1%80#Text> (дата звернення 09.02.2021)

20. Про затвердження переліку населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, та переліку населених пунктів, що розташовані на лінії зіткнення : розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 листопада 2014 р. № 1085 (в редакції розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2018 р. № 79-р). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1085-2014-%D1%80#Text> (дата звернення 09.02.2021)

21. Про внесення змін до Закону України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» щодо допуску дізнавачів, слідчих та прокурорів до району здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії

Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях : Закон України від 3 листопада 2020 р. № 948-IX // Офіційний вісник України від 08.12.2020 — 2020 р., № 96, стор. 8, ст. 3089.

22. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг. ред. В.П. Горбуліна. – К.: НІСД, 2017. – 496 с.

23. Про стимулювання розвитку регіонів : Закон України від 8 вересня 2005 р. № 2850-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2850-15#Text> (дата звернення 09.02.2021)

24. Про затвердження Порядку підготовки, укладення та виконання угоди щодо регіонального розвитку і відповідної типової угоди : постанова Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 р. № 751 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 13 серпня 2012 р. № 748). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/751-2007-%D0%BF#Text> (дата звернення 09.02.2021)

25. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 // Офіційний вісник України від 28.08.2020 — 2020 р., № 67, стор. 315, ст. 2155.

26. Про визнання окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей тимчасово окупованими територіями : постанова Верховної Ради України від 17 березня 2015 р. № 254-VIII // Офіційний вісник України від 03.04.2015 — 2015 р., № 24, стор. 18, ст. 655.

27. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України : наказ Міністерства оборони України від 23.03.2017 № 164. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17>

28. Деякі питання Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб : постанова Кабінету Міністрів України від 8

червня 2016 р. № 376. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-2016-%D0%BF>

29. Деякі питання оптимізації системи центральних органів виконавчої влади : постанова Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 р. № 212 // Офіційний вісник України від 27.03.2020 — 2020 р., № 24, стор. 60, ст. 922.

30. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях : Закон України від 18 січня 2018 р. № 2268-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19>

31. Про призначення чергових місцевих виборів у 2020 році : Постанова Верховної Ради України від 15 липня 2020 р. № 795-IX // Офіційний вісник України від 04.08.2020 — 2020 р., № 60, стор. 171, ст. 1902.

32. Про звернення до Донецької та Луганської обласних державних адміністрацій - обласних військово-цивільних адміністрацій стосовно надання висновку щодо можливості організації підготовки та проведення відповідно до Виборчого кодексу України місцевих виборів 25 жовтня 2020 року на виборчих дільницях, утворених згідно з постановою Центральної виборчої комісії від 25 червня 2020 року № 117 : постанова Центральної виборчої комісії від 30 липня 2020 р. № 152. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0152359-20#Text>

33. Про визначення адміністративних центрів та затвердження територій територіальних громад Донецької області : розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 червня 2020 р. № 710-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2020-%D1%80#Text>

34. Про визначення адміністративних центрів та затвердження територій територіальних громад Луганської області : розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 червня 2020 р. № 717-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/717-2020-%D1%80#Text>

35. Про неможливість проведення перших виборів депутатів окремих

сільських, селищних, міських рад Донецької і Луганської областей та відповідних сільських, селищних, міських голів 25 жовтня 2020 року : постанова Центральної виборчої комісії від 8 серпня 2020 р. № 161. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0152359-20#Text>

36. Про окремі питання організації та проведення місцевих виборів 25 жовтня 2020 року в Донецькій та Луганській областях : постанова Центральної виборчої комісії від 11 вересня 2020 р. № 250. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0250359-20#Text>

37. Про звернення до Донецької та Луганської обласних державних адміністрацій - обласних військово-цивільних адміністрацій стосовно надання висновків щодо можливості організації підготовки та проведення відповідно до Виборчого кодексу України перших місцевих виборів 27 березня 2022 року на окремих територіях Донецької та Луганської областей : постанова Центральної виборчої комісії від 23 грудня 2021 року № 490. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0490359-21#Text> (дата звернення 23 січня 2022)

38. Комісія отримала висновки від Донецької та Луганської ОДА-ВЦА щодо можливості проведення місцевих виборів 27 березня 2022 року на окремих територіях цих областей. URL: <https://cvk.gov.ua/novini/komisiya-otrimala-visnovki-vid-donetskoj-ta-luganskoj-oda-vtsa-shhodo-mozhливosti-provedennya-mistsevih-vivoriv-27-bereznja-2022-roku-na-okremih-teritoriyah-tsih-oblastey.html> (дата звернення 23 січня 2022)

39. Європейський Зелений Курс (European Green Deal). URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/galuzeve-spivrobotnictvo/klimat-jevropejska-zelena-ugoda> (дата звернення 20.04.2021)

40. IndustriAll закликає Єврокомісію звернутися до українського уряду щодо кризи у вугільній промисловості. URL: <https://kvpu.org.ua/uk/news/5/4389-industriali-zaklykaie-jevrokomisiuu-zvernutysia-ukrainskoho-uriadu-shhodo-kryzy>

[u-vuhilnii-promyslovosti](#) (дата звернення 20.04.2021)

41. Про заходи щодо забезпечення соціального захисту працівників, які вивільняються у зв'язку із закриттям шахт : розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 1996 р. № 650-р. // Урядовий кур'єр від 15.10.1996 (розпорядження втратило чинність на підставі постанови Кабінету Міністрів України № 623 від 28.06.1997).

42. Про заходи соціального захисту працівників, вивільнюваних у зв'язку із закриттям (ліквідацією) неперспективних вугледобувних та вуглепереробних підприємств Міністерства вугільної промисловості : постанова Кабінету Міністрів України від 28 червня 1997 р. № 623 // Урядовий кур'єр від 05.07.1997 (постанова втратила чинність на підставі постанови Кабінету Міністрів України № 193 від 28.02.2001).

43. Гірничий закон України від 6 жовтня 1999 р. № 1127-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1127-14#Text> (дата звернення 20.04.2021)

44. Панцир С.І., Мельник С.В. Якою має бути державна політика України щодо шахтарів за умов масового закриття вугледобувних підприємств? (Policy Paper). Європейський інформаційно-дослідницький центр. 2016. – 57 с.

45. Досвід трансформації шахтарських регіонів: рекомендації для України (резюме дослідження) / З. Вондрова, Т. Венерт, Г. Гіня, Р. Дудеу, В. Крижанівський, К. Криницький, П-Ю. Оей, К. Сутловічова, М. Шон-Чанішвілі // Центр екологічних ініціатив «Екодія». К: АЛТ Компанія, 2019. – 28 с.

46. Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором : постанова Верховної Ради України від 27 січня 2015 р. № 129-VIII // Офіційний вісник України від 10.02.2015 — 2015 р., № 9, стор. 21, ст. 232.

47. Окупований розум: яку загрозу Україні несе «виховання» дітей в ОРДЛО. Ми повинні бути готові до «пострадянського синдрому». URL : <https://vchasnoua.com/articles/63702-okupovanyi-rozum-iaku-zahrozu-ukraini-nese-vykhovannia-ditei-v-ordlo>

48. Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні : указ Президента України від 26 лютого 2016 р. № 68/2016 // Офіційний вісник України від 11.03.2016 — 2016 р., № 18, стор. 290, ст. 716.

49. Про Стратегію національно-патріотичного виховання : указ Президента України від 18 травня 2019 р. № 286/2019 // Офіційний вісник України від 31.05.2019 — 2019 р., № 41, стор. 75, ст. 1435.

50. Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини : указ Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501/2015 // Офіційний вісник України від 08.09.2015 — 2015 р., № 69, стор. 12, ст. 2257.

51. Про пріоритетні заходи щодо сприяння зміцненню національної єдності та консолідації українського суспільства, підтримки ініціатив громадськості у цій сфері : указ Президента України від 1 грудня 2016 р. № 534/2016 // Офіційний вісник Президента України від 16.12.2016 — 2016 р., № 35, стор. 15, ст. 780.

52. Про затвердження плану заходів щодо зміцнення національної єдності, консолідації українського суспільства та підтримки ініціатив громадськості у зазначеній сфері : розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 березня 2018 р. № 179. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2018-%D1%80>

53. Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2018 р. № 710-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80>

54. Про схвалення Стратегії інформаційної реінтеграції Донецької та Луганської областей : розпорядження Кабінету Міністрів України від 26 липня

до розділу 3.

1. Шашенко О.М., Кірін Р.С., Шашенко Д.О. Інноваційна політика відновлення життєдіяльності промислових об'єктів на постконфліктних територіях // Проблеми та перспективи розвитку інноваційної діяльності в Україні : XIII Міжнародний бізнес-форум (Київ, 12 листопада 2020 р.) / відп. ред. А.А. Мазаракі. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2020. – 258 с. - С. 237-238.

2. Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 року : Закон України від 21 квітня 2011 р. № 3268-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3268-17>

3. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19?find=1&text>

4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року "Про Стратегію національної безпеки України" Указ Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015 // Офіційний вісник України від 09.06.2015 — 2015 р., № 43, стор. 14, ст. 1353.

5. Галецький Л. С. Ефективність державної політики щодо раціонального використання мінерально-ресурсного потенціалу України / Галецький Л. С. Чернієнко Н. М., Науменко У. З., Александров О. Л. // Актуальні проблеми та перспективи розвитку геології: наука й виробництво. Матеріали Міжнародного геологічного форуму (19 - 24 червня 2017 р., м. Одеса, Україна). – К.: УкрДГПІ, 2017. – 360 с. – С. 52 – 57.

6. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики

України на період до 2030 року : Закон України від 28 лютого 2019 р. № 2697-VIII // Офіційний вісник України від 12.04.2019 — 2019 р., № 28, стор. 29, ст. 980.

7. Концепція реформування геологічної галузі України (проект від 12.07.2016 р.). / О. Б. Бобров, В. М. Шестопалов, П. Ф. Гожик та ін. - Київ: І-т геологічних наук НАН України. URL : http://igs-nas.org.ua/images/news/Conception/2016_conception.pdf

8. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» : розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2017 р. № 605-р // Урядовий кур'єр від 08.09.2017 — № 167.

9. Про невідкладні заходи щодо забезпечення енергетичної безпеки : рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 грудня 2019 р. (введено в дію указом Президента України від 2 грудня 2019 р. № 874/2019) // Офіційний вісник України від 13.12.2019 — 2019 р., № 96, стор. 66, ст. 3164.

10. Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2009 р. № 1098 «Про приєднання України до Ініціативи щодо забезпечення прозорості у видобувних галузях» // Офіційний вісник України від 23.10.2009 р. - 2009, № 79, стор. 58, ст. 2691.

11. Електронний ресурс. Режим доступу : <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N02/636/93/PDF/N0263693.pdf?OpenElement>

12. Ініціатива прозорості у видобувних галузях. Національний звіт України 2016. - 358 с. Електронний ресурс. Режим доступу : <http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/doccatalog/document?id=245275341>

13. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 вересня 2015 р. № 910-р «Про затвердження плану заходів із впровадження Ініціативи щодо забезпечення прозорості у видобувних галузях на 2015 рік» // Урядовий кур'єр від 12.09.2015 р. - № 168.

14. Закон України від 16 червня 2015 р. № 521-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення прозорості у видобувних галузях» // Офіційний вісник України від 24.07.2015 р. - 2015, № 56, стор. 9, ст. 1827.

15. Постанова Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2015 р. № 1039 «Про затвердження Порядку забезпечення прозорості у видобувних галузях» // Офіційний вісник України від 29.12.2015 р. - 2015, № 101, стор. 31, ст. 3476.

16. Висновок Комітету Верховної Ради України з питань європейської інтеграції від 20.05.2015 р. Електронний ресурс. Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54706

17. Наказ Міністерства енергетики та вугільної промисловості України від 02.04.2018 р. № 196 «Про виконання Угоди про асоціацію». Електронний ресурс. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0196732-18>.

18. Закон України від 18.09.2018 р. № 2545-VIII «Про забезпечення прозорості у видобувних галузях» // Офіційний вісник України від 26.10.2018 р. - 2018, - № 82, стор. 8, ст. 2713.

19. Впровадження Ініціативи прозорості видобувних галузей в Україні: Практичний посібник / [Під заг. ред. В. В. Зубенка] ; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ-П) впровадження». – К., 2016. – 64 с.

20. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року : постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 28 травня 2021)

21. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про стандартизацію» : Закон України від 20 вересня 2019 р. № 124-IX // Офіційний вісник України від 25.10.2019 — 2019 р., № 82, стор. 5, ст. 2790.

22. Galgóczy B. (2014). The long and winding road from black to green -

Decades of structural change in the Ruhr region, International Journal of Labour Research, 2014 / Volume 6 / issue 2, pp 207-240. Available at: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/eddialogue/actrav/documents/publication/wcms_375223.pdf (дата звернення: 28 травня 2021)

23. Кочешкова І.М. Аналіз досвіду закриття шахт України / І.М. Кочешкова, Д.Д. Чейлях, Д.Ю. Череватський // Український гірничий форум. 2013. URL: <http://ir.nmu.org.ua/handle/123456789/149924> (дата звернення: 28 травня 2021)

24. Про затвердження та надання чинності стандарту Мінпаливенерго України: СОУ 10.1.05400632.1:2004 «Проект ліквідації вугільних шахт України. Склад і зміст проекту» : наказ Міністерства палива та енергетики України від 16.11.2004 № 721. URL: http://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=70536 (дата звернення: 28 травня 2021)

25. Про затвердження та надання чинності стандарту Мінвуглепрому України : СОУ 10.1.00174125.012:2007 «Санітарно-захисні зони джерел водопостачання, розташованих на території закритих вугільних шахт. Вимоги до інженерно-технічного забезпечення» : наказ Міністерства вугільної промисловості України від 27.11.2007 № 527. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527644-07#Text> (дата звернення: 28 травня 2021)

26. Інструкція щодо порядку ліквідації і консервації підприємств з добування корисних копалин : НПАОН 00.0-5.05-85 : наказ Державного комітету Української РСР по нагляду за безпечним веденням робіт у промисловості і гірничому нагляду від 11.07.1985. URL: <https://dsp.gov.ua/pokazhchyk-normatyvno-pravovykh-aktiv-z/> (дата звернення: 28 травня 2021)

27. Про затвердження Порядку ліквідації збиткових вугледобувних та вуглепереробних підприємств : постанова Кабінету Міністрів України від 27

серпня 1997 р. № 939 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 6 липня 2002 р. № 938). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/939-97-%D0%BF#Text> (дата звернення: 28 травня 2021)

28. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів з ліквідації неперспективних вугледобувних підприємств : постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 93. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 28 травня 2021)

29. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 грудня 2019 року «Про невідкладні заходи щодо забезпечення енергетичної безпеки» : Указ Президента України від 2 грудня 2019 р. № 874/2019 // Офіційний вісник України від 13.12.2019 — 2019 р., № 96, стор. 66, ст. 3164.

30. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 19 березня 2021 року «Щодо стану справ у сфері надрокористування» : Указ Президента України від 25 березня 2021 р. № 122/2021 // Офіційний вісник України від 09.04.2021 — 2021 р., № 27, стор. 45, ст. 132.

31. Держгеонадра розпочинають здійснення позапланових перевірок. URL: <https://www.geo.gov.ua/derzhgeonadra-rozpochinayut-zdijsnennya-rozplanovix-perevirok/> (дата звернення: 28 травня 2021)

32. Майбутнє справедливої трансформації в Україні: сприйняття в шахтарських містечках : Звіт за результатами фокус-груп з мешканцями семи шахтарських міст Донецької області / за ред. А. Богушенко, К. Криницького, М. Коваль-Гончар // Представництво Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні, Центр екологічних ініціатив «Екодія». 2020. – 28 с.

33. Амоша А.И., Мамутов В.К. Привлечение и использование инвестиций для развития шахты // Уголь Украины - 2000 -№ 11 - с.14-15.

34. Міненерго має намір реформувати вугільну промисловість до 2030 року. 10.05.2021. URL: <https://oilpoint.com.ua/minenergo-maye-namir-reformuvaty->

vugilnu-promyslovist-do-2030-roku/?lang=uk (дата звернення: 04 червня 2021)

35. Про утворення міжвідомчої робочої групи з опрацювання питання визначення моделі об'єднання за участю державних вугледобувних підприємств та ПАТ «Центренерго» : постанова Кабінету Міністрів України від 2 вересня 2020 р. № 764 // Офіційний вісник України від 18.09.2020 — 2020 р., № 73, стор. 24, ст. 2301.

36. Деякі питання утворення акціонерного товариства за участю державних вугледобувних підприємств та публічного акціонерного товариства «Центренерго» : розпорядження Кабінету Міністрів України від 5 жовтня 2020 р. № 1215-р // Урядовий кур'єр від 13.10.2020 — № 199.

37. Перелік вуглевидобувних підприємств, розташованих на підконтрольній українській владі території. URL: <https://dn.gov.ua/ua/ekonomika/promislovij-kompleks-ta-transport/vugilna-promislovist/perelik-vuglevidobuvnih-pidpriyemstv-roztashovanih-na-pidkontrolnij-ukrayinskij-vladi-teritoriyi> (дата звернення: 04 червня 2021)

38. Пілотні проєкти трансформації вугільних мономіст: за якими критеріями обиратимуть шахти. URL: http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/publish/article?art_id=245478593 (дата звернення: 04 червня 2021)

39. Україна зацікавлена у розширенні співробітництва з Німеччиною в енергетичній сфері. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/denis-shmigal-ukrayina-zacikavlena-u-rozshirenni-spivrobitnictva-z-nimechchinoyu-v-energetichnij-sferi> (дата звернення: 04 червня 2021)

40. Гірничий енциклопедичний словник : у 3 т. / за ред. В.С. Білецького. — Д. : Східний видавничий дім, 2004. - Т. 3. - 752 с.

41. Досвід трансформації шахтарських регіонів: рекомендації для України (резюме дослідження) / З. Вондрова, Т. Венерт, Г. Гіня, Р. Дудеу, В. Крижанівський, К. Криницький, П.-Ю. Оей, К. Сутловічова, М. Шон-Чанішвілі

// Центр екологічних ініціатив «Екодія». К: ALT Компанія, 2019. – 28 с.

42. Про порядок списання заборгованості вугледобувних та вуглепереробних підприємств, які належать до сфери управління центральних органів виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у вугільно-промисловому комплексі, що ліквідуються за рішенням Кабінету Міністрів України, перед Державним бюджетом України і місцевими бюджетами та державними цільовими фондами : Закон України від 17 січня 1997 р. № 10/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/10/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 04 червня 2021)

43. Про затвердження Порядку ліквідації збиткових вугледобувних та вуглепереробних підприємств : постанова Кабінету Міністрів України від 27 серпня 1997 р. № 939 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 6 липня 2002 р. № 938). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/939-97-%D0%BF#Text> (дата звернення: 04 червня 2021)

44. Гірничий закон України від 6 жовтня 1999 р. № 1127-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1127-14#Text> (дата звернення: 04 червня 2021)

45. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів з ліквідації неперспективних вугледобувних підприємств : постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 93. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 04 червня 2021)

46. Про Державний бюджет України на 2021 рік : Закон України від 15 грудня 2020 р. № 1082-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1082-20#Text> (дата звернення: 04 червня 2021)

47. 2010/787/EU: Council Decision of 10 December 2010 on State aid to facilitate the closure of uncompetitive coal mines // OJ L 336, 21.12.2010, p. 24–29.

48. Про державну допомогу суб'єктам господарювання : Закон України

від 1 липня 2014 р. № 1555-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1555-18#Text> (дата звернення: 04 червня 2021)

49. Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері : розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2012 р. № 569-р // Офіційний вісник України від 23.08.2012 — 2012 р., № 62, стор. 156, ст. 2533.

50. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2755-17>

51. Кірін Р.С. Гірничя рента: історичний досвід правового поняття / Р.С. Кірін // тези доповідей XIII-ї Міжнародної науково-практичної конференції «Істрія торгівлі, податків та мита». – Дніпро : Університет митної справи та фінансів, 2019. – 98 с. – С. 27 – 29.

52. Кірін Р.С. Проблеми об'єктного кола недобувних рентних правовідносин / Р.С. Кірін // II Міжнародна науково-практична конференція : «Судовий розгляд податкових та митних спорів: проблеми, виклики, пріоритети» (м. Київ, 4-5 липня 2019 р.) Збірник матеріалів. – Київ, 2019. – 354 с. – С. 292 – 296.

53. Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 року : Закон України від 21 квітня 2011 р. № 3268-VI // Офіційний вісник України від 03.06.2011 р. - 2011, - № 39, стор. 30, ст. 1581.

54. Про схвалення Концепції реформування та розвитку вугільної промисловості на період до 2020 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 травня 2017 р. № 733-р // Офіційний вісник України від 03.11.2017 — 2017 р., № 86, стор. 59, ст. 2621.

55. Про особливості приватизації вугледобувних підприємств : Закон України від 12 квітня 2012 р. № 4650-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4650-17?lang=uk>

56. Про затвердження Порядку погодження перепрофілювання, консервації або припинення діяльності вугледобувних підприємств протягом строку дії умов договору купівлі-продажу таких підприємств : постанова Кабінету Міністрів України від 10 квітня 2013 р. № 375 // Офіційний вісник України від 11.06.2013 — 2013 р., № 41, стор. 15, ст. 1472.

57. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» : розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2017 р. № 605-р // Урядовий кур'єр від 08.09.2017 р. - № 167.

58. Концепція «зеленого» енергетичного переходу України до 2050 року. URL : <https://menr.gov.ua/news/34424.html>

59. Про особливості приватизації вугледобувних підприємств : Закон України від 12 квітня 2012 р. № 4650-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4650-17>

60. Про схвалення Концепції реформування та розвитку вугільної промисловості на період до 2020 року» : розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 травня 2017 р. № 733-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/733-2017-%D1%80>

61. Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави : Указ Президента України від 8 листопада 2019 року № 837/2019 // Урядовий кур'єр від 13.11.2019 - № 217.

62. Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Луганській області» : Закон України від 15 липня 1999 р. № 970-XIV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/970-14/ed20050331/find?text>

63. Про порядок віднесення майна до такого, що включається до складу цілісного майнового комплексу державного підприємства» : наказ Фонду державного майна України від 29.12.2010 р. № 1954 // Офіційний вісник

України від 07.02.2011 — 2011 р., № 7, стор. 50, ст. 345.

64. Про затвердження Порядку погодження перепрофілювання, консервації або припинення діяльності вугледобувних підприємств протягом строку дії умов договору купівлі-продажу таких підприємств» : постанова Кабінету Міністрів України від 10 квітня 2013 р. № 375 // Офіційний вісник України від 11.06.2013 — 2013 р., № 41, стор. 15, стаття 1472.

65. Про державно-приватне партнерство : Закон України від 1 липня 2010 р. № 2404-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>

66. Про концесію : Закон України від 3 жовтня 2019 р. № 155-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/155-20?find=1&text>

67. Про газ (метан) вугільних родовищ : Закон України від 21 травня 2009 р. № 1392-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-17>

68. Про особливості оренди об'єктів паливно-енергетичного комплексу, що перебувають у державній власності» : Закон України від 8 липня 2011 р. № 3687-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-17>

69. Про оренду державного та комунального майна» : Закон України від 3 жовтня 2019 р. № 157-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-20?find=1&text>

70. Кодекс України про надра від 27 липня 1994 р. № 132/94-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80>

71. Про Програму діяльності Кабінету Міністрів України : постанова Верховної Ради України від 15 жовтня 1996 р. № 412/96-ВР // Голос України від 17.10.1996.

72. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для реструктуризації вугільної галузі : постанова Кабінету Міністрів України від 23 січня 2019 р. № 80. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення 24 квітня 2021)

73. Результати оцінки ефективності бюджетної програми за 2020 рік КПКВК 2401590 «Реструктуризація вугільної галузі». Міністерство енергетики України. URL: <http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/doccatalog/document?id=245519922> (дата звернення 25.04.2021)

74. Балан С., Євтушок С. Оцінка ефективності державних видатків на реструктуризацію вугільної галузі / ГО «Діксі Груп», Фонд ім. Гайнріха Бьоля. 2020. - 112 с.

75. Основні положення енергетичних стратегій та програм Європейського Союзу щодо розвитку енергетичної сфери в умовах формування загальноєвропейського ринку електроенергії. URL : <https://ua.energy/wp-content/uploads/2017/05/2.-Energetychni-Strategiyi-YES.pdf>

76. BP Annual Report, 2017. <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/investors/bp-annual-report-and-form-20f-2017.pdf>

77. Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 року : Закон України від 21 квітня 2011 р. № 3268-VI // Офіційний вісник України від 03.06.2011 р. - 2011, - № 39, стор. 30, ст. 1581.

78. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» : розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2017 р. № 605-р // Урядовий кур'єр від 08.09.2017 р. - № 167.

79. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28 лютого 2019 року № 2697-VIII // Офіційний вісник України від 12.04.2019 р. - 2019, - № 28, стор. 29, ст. 980.

80. Про невідкладні заходи щодо забезпечення енергетичної безпеки : рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 грудня 2019 р. Введено в дію Указом Президента України від 2 грудня 2019 року № 874/2019 //

Офіційний вісник України від 13.12.2019 — 2019 р., № 96, стор. 66, ст. 3164.

81. Про реалізацію експериментального проекту із запровадження проведення аукціонів з продажу спеціальних дозволів на користування надрами шляхом електронних торгів : постанова Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2018 р. № 848. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-2018-%D0%BF>

82. Питання розпорядження геологічною інформацією : постанова Кабінету Міністрів України від 7 листопада 2018 р. № 939. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/939-2018-%D0%BF>

83. Про внесення змін до Порядку надання спеціальних дозволів на користування надрами постанови Кабінету Міністрів України від 19 лютого 2020 р. № 124 // Офіційний вісник України від 24.03.2020 — 2020 р., № 23, стор. 75, ст. 844.

84. Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України щодо стимулювання ефективного користування ділянками нафтогазоносних надр 2807 від 27.01.2020 р. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67989

85. Розпочали обговорення Концепції Кодексу про надра із бізнес-спільнотою. URL : <http://www.geo.gov.ua/derzhgeonadra-stane-majdanchikom-dlya-uzgodzhennya-propozicij-do-novogo-kodeksu-pro-nadra/>

86. Новий Кодекс про надра передбачатиме можливість перепродажу ліцензій після попереднього погодження. URL : <http://www.geo.gov.ua/novij-kodeks-pro-nadra-peredbachatime-mozhlivist-pereprodazhu-licenzij-pislya-poperednogo-pogodzhennya/>

87. Макаров В.М. Оцінка стану вугільної промисловості на тимчасово окупованих територіях Донбасу / В.М. Макаров, М.О. Перов // Проблеми загальної енергетики. - 2018. - Вип. 3. - С. 16-22.

88. Губанова О.Р. Теоретико-методологічні засади формування

організаційно-економічного механізму стимулювання вторинного ресурсокористування / О.Р. Губанова // Вісник Одеського державного екологічного університету. - 2012. - Вип. 13. - С. 29-37.

89. Про відходи : Закон України від 5 березня 1998 р. № 187/98-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187/98-%D0%B2%D1%80#Text>

90. Виступ Президента України на дебатах ГА ООН з питання: «Ситуація на тимчасово окупованих територіях України» 20 лютого 2019 р. URL : <https://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-ukrayini-na-debatah-generalnoyi-asambleyi-53282>

91. Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції : Закон України від 2 вересня 2014 р. № 1669-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1669-18#Text>

92. Про затвердження переліку населених пунктів, на території яких здійснювалася антитерористична операція, та визнання такими, що втратили чинність, деяких розпоряджень Кабінету Міністрів України: розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2015 р. № 1275 (в редакції розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 січня 2019 р. № 28-р). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1275-2015-%D1%80#Text>

93. Про затвердження переліку населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, та переліку населених пунктів, що розташовані на лінії зіткнення : розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 листопада 2014 р. № 1085 (в редакції розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2018 р. № 79-р). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1085-2014-%D1%80#Text>

94. Про визначення районів проведення антитерористичної операції та термінів її проведення : наказ Антитерористичного центру при Службі безпеки України від 07.10.2014 № 33/6/а // Збірник систематизованого законодавства від 01.2015 — 2015 р., № 1.

95. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях : Закон України від 18 січня 2018 р. № 2268-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19#Text>

96. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 квітня 2018 року «Про широкомасштабну антитерористичну операцію в Донецькій та Луганській областях» : Указ Президента України від 30 квітня 2018 р. № 116/2018 // Офіційний вісник Президента України від 30.04.2018 — 2018 р., № 10, стор. 3, ст. 174.

97. Про межі та перелік районів, міст, селищ і сіл, частин їх територій, тимчасово окупованих у Донецькій та Луганській областях : Указ Президента України від 7 лютого 2019 р. № 32/2019 // Офіційний вісник України від 22.02.2019 — 2019 р., № 15, стор. 5, ст. 526.

98. Про затвердження Порядку переміщення товарів до району або з району проведення антитерористичної операції : постанова Кабінету Міністрів України від 1 березня 2017 р. № 99. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/99-2017-%D0%BF#Text>

99. Про затвердження Порядку в'їзду осіб, переміщення товарів на тимчасово окуповані території у Донецькій та Луганській областях і виїзду осіб, переміщення товарів з таких територій : постанова Кабінету Міністрів України від 17 липня 2019 р. № 815. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/815-2019-%D0%BF#Text>

100. «Сіра» зона АТО. URL : <https://ukranews.com/ua/news/4230-sira-zona-ato>

101. Жителі «сірої зони» на Донбасі вважають себе українцями. URL : <https://styler.rbc.ua/ukr/zhizn/zhiteli-seroy-zony-donbasse-schitayut-sebya-1477373755.html>

102. Радіо Свобода дізналося подробиці створення демілітаризованої

зони на Донбасі. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/30198978.html>

103. Особливий порядок, що буде діяти з оголошенням початку проведення операції Об'єднаних сил на території Донецької та Луганської областей. URL : <https://www.mil.gov.ua/news/2018/04/28/osoblivij-poryadok-shho-bude-diyati-z-ogoloshennyam-pochatku-provedennyua-operaczii-obednanih-sil-na-teritorii-doneczkoi-ta-luganskoi-oblastej/>

104. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 // Офіційний вісник України від 28.08.2020 — 2020 р., № 67, стор. 315, ст. 2155.

105. Меморандум між Україною та Європейським Союзом про порозуміння щодо співробітництва в енергетичній галузі : Міжнародний документ від 01.12.2005 // Офіційний вісник України від 12.04.2006 — 2006 р., № 13, стор. 453, ст. 945. (Меморандум втратив чинність на підставі Меморандуму від 24.11.2016)

106. Меморандум про взаєморозуміння щодо Стратегічного Енергетичного Партнерства між Україною та Європейським Союзом спільно з Європейським Співтовариством з атомної енергії : Міжнародний документ від 24.11.2016 // Офіційний вісник України від 13.10.2017 — 2017 р., № 80, стор. 603, ст. 2494.

107. Research Fund for Coal and Steel (RFCS). URL : https://ec.europa.eu/info/research-and-innovation/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls/research-fund-coal-and-steel-rfcs_en (дата звернення 10.03.2021)

108. Communication on The European Green Deal. URL : https://ec.europa.eu/info/publications/communication-european-green-deal_en (дата звернення 10.03.2021)

109. Про утворення міжвідомчої робочої групи з питань координації

подолання наслідків зміни клімату в рамках ініціативи Європейської Комісії «Європейський зелений курс» : постанова Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 33. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/33-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення 10.03.2021)

110. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо прогнозування наслідків та оцінки впливу на стан економічної безпеки держави приватизації деяких категорій підприємств : наказ Міністерства економіки України від 29.05.2009 № 518. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0518665-09#Text> (дата звернення 10.03.2021)

111. Кравцова О.М. Інноваційні підходи до подолання загрози банкрутства мономіст / О.М. Кравцова // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. - 2014. - № 2. - С. 38-42.

112. Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку : Закон України від 8 лютого 1995 р. № 39/95-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/39/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 10.03.2021)

113. Про затвердження критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання у вугільній галузі : постанова Кабінету Міністрів України від 13 січня 2021 р. № 38 // Офіційний вісник України від 05.02.2021 — 2021 р., № 9, стор. 7, ст. 399.

114. European Parliament, Committees, Carbon Border Adjustment Mechanism. URL: <https://www.europarl.europa.eu/committees/en/carbon-border-adjustment-mechanism/product-details/20201009CDT04181> (дата звернення 14.04.2021)

115. Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів : Закон України від 12 грудня 2019 р. № 377-IX // Офіційний вісник України від 09.01.2020 — 2020 р., № 2, стор. 80, ст. 46.

116. Про затвердження переліку видів діяльності, викиди парникових

газів в результаті провадження яких підлягають моніторингу, звітності та верифікації : постанова Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2020 р. № 880 // Офіційний вісник України від 09.10.2020 — 2020 р., № 79, стор. 82, ст. 2552.

117. Про затвердження Порядку здійснення моніторингу та звітності щодо викидів парникових газів : постанова Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2020 р. № 960 // Офіційний вісник України від 30.10.2020 — 2020 р., № 85, стор. 22, ст. 2739.

118. Про затвердження Порядку верифікації звіту оператора про викиди парникових газів : постанова Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2020 р. № 959 // Офіційний вісник України від 30.10.2020 — 2020 р., № 85, стор. 10, ст. 2738.

119. Про встановлення схеми торгівлі квотами на викиди парникових газів в межах Співтовариства : Директива Європейського Парламенту і Ради 2003/87/ЄС від 13 жовтня 2003 р. // Офіційний вісник Європейського Союзу від 25.10.2003 — 2003 р., / L 275 /, стор. 32.

120. EU Emissions Trading System (EU ETS) https://ec.europa.eu/clima/policies/ets_en (дата звернення 14.04.2021)

121. Представництво України при Європейському Союзі. Європейський Зелений Курс (European Green Deal). 30 жовтня 2020 р. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/galuzeve-spivrobotnictvo/klimat-yevropejska-zelena-ugoda> (дата звернення 14.04.2021)

122. Про промислові викиди (інтегрований підхід до запобігання забрудненню та його контролю) (нова редакція) : Директива Європейського Парламенту і Ради 2010/75/ЄС від 24 листопада 2010 р. // Офіційний вісник Європейського Союзу від 17.12.2010 — 2010 р., / L 334 /, стор. 17.

123. Концепція «зеленого» енергетичного переходу України до 2050 року. URL: <https://mepr.gov.ua/news/34424.html> (дата звернення 14.04.2021)

124. Прикордонне вуглецеве коригування ЄС та виклики для української економіки/енергетики. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/trykordonne-vugletseve-koryguvannia-yes-ta-vyklyky-dlia-ukrainskoi-ekonomiky-energetyky> (дата звернення 14.04.2021)

125. Проєкт Закону про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо запровадження державного фонду декарбонізації № 4347 від 09.11.2020. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=70385 (дата звернення 14.04.2021)

126. Шмигаль Д. Досвід Німеччини у справедливій трансформації вугільних регіонів особливо цінний для України. 19 березня 2021 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/denis-shmigal-dosvid-nimechchini-u-spravedlivij-transformaciyi-vugilnih-regioniv-osobливо-cinnij-dlya-ukrayini> (дата звернення 14.04.2021)

127. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 // Офіційний вісник України від 28.08.2020 — 2020 р., № 67, стор. 315, ст. 2155.

128. Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави : Указ Президента України від 8 листопада 2019 р. № 837/2019 // Офіційний вісник Президента України від 19.11.2019 — 2019 р., № 24, стор. 29, ст. 1038.

129. Про затвердження плану пріоритетних дій Уряду на 2020 рік : розпорядження Кабінету Міністрів України від 09.09.2020 № 1133-р // Урядовий кур'єр від 23.09.2020 — № 185.

130. Проєкт розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції реформування вугільної галузі та затвердження плану заходів з її реалізації». URL :

http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/publish/article?art_id=245482980 (дата звернення 19.02.2021)

131. Концепція національної програми трансформації вугільних регіонів України до 2027 року. URL : <https://www.minregion.gov.ua/press/news/konczepczyia-naczionalnoyi-programy-transformacziyi-vugilnyh-regioniv-ukrayiny-do-2027-roku/> (дата звернення 19.02.2021)

132. Про утворення Координаційного центру з питань трансформації вугільних регіонів України : постанова Кабінету Міністрів України від 13 травня 2020 р. № 391. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/391-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення 19.02.2021)

133. Про схвалення Концепції економічного розвитку Донецької та Луганської областей : розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2020 р. № 1660-р // Урядовий кур'єр від 07.01.2021 — № 4.

134. Про індустриальні парки : Закон України від 21 червня 2012 р. № 5018-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5018-17#Text> (дата звернення 19.02.2021)

135. Індустриальні парки є світовим прикладом залучення іноземного капіталу для економічного розвитку країни. URL: <https://www.minregion.gov.ua/press/news/oleksij-chernyshov-industrialni-parky-ye-svitovym-pryklydom-zaluchennya-inozemnogo-kapitalu-dlya-ekonomichnogo-rozvytku-kraiyiny/> (дата звернення: 28.11.2021).

136. Про внесення змін до Закону України «Про індустриальні парки» та деяких інших законодавчих актів України щодо залучення інвестицій у промисловий сектор економіки шляхом стимулювання створення індустриальних парків : Закон України від 7 вересня 2021 р. № 1710-IX // Офіційний вісник України від 19.10.2021 — 2021 р., № 80, стор. 30, ст. 5036.

137. Про державну допомогу суб'єктам господарювання : Закон України від 1 липня 2014 р. № 1555-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1555-18#Text> (дата звернення: 28.11.2021).

138. Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України щодо створення сприятливих умов для залучення масштабних інвестицій у промислове виробництво № 5688 від 22.06.2021. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72318 (дата звернення: 28.11.2021).

139. Проект Закону про внесення змін до Митного кодексу України щодо створення сприятливих умов для залучення масштабних інвестицій у промислове виробництво № 5689 від 22.06.2021. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72319 (дата звернення: 28.11.2021).

140. Оцінка експертів законопроектів № 5688 та № 5689 щодо індустриальних парків. URL: <https://economics.org.ua/index.php/blog/371-analiz-5688-5689> (дата звернення: 28.11.2021).

141. Про затвердження Стратегії економічного розвитку Донецької та Луганської областей на період до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2021 р. № 1078-р // Офіційний вісник України від 28.09.2021 — 2021 р., № 75, стор. 173, ст. 4720.

142. Про схвалення Концепції Державної цільової програми справедливої трансформації вугільних регіонів України на період до 2030 року : постанова Кабінету Міністрів України від 22 вересня 2021 р. № 1024 Офіційний вісник України від 19.10.2021 — 2021 р., № 80, стор. 266, ст. 5050.

143. Ілларіонов, О. (2020). Розподіл зобов'язань між державою та недержавними суб'єктами господарювання при закритті вугільних шахт. Збірник наукових праць ЛОГОС, 66-71. <https://doi.org/10.36074/24.07.2020.v4.21>

144. Копати по-новому. Як модернізували шахти у Європі. URL: https://lb.ua/economics/2014/12/15/289367_kopati_ponovomu_yak_modernizували.html (дата звернення 18 квітня 2021)

145. Зелене майбутнє української енергетики. URL:

<https://nv.ua/ukr/biz/markets/zelena-energetika-shlyah-rozvitku-ukrajini-ta-inshih-yevropeyskih-krajin-infografika-50098963.html> (дата звернення 18 квітня 2021)

146. Про стратегію та основні завдання підвищення ефективності роботи житлово-комунального господарства України : рішення Колегії Державного комітету України з питань житлово-комунального господарства від 23.07.2002 р. № 1. Інформаційний бюлетень Держжитлокомунгоспу України. 2003. № 1.

147. Кірін Р. С. Закони в системі джерел права житлово-комунальних послуг. Стратегічні напрями соціально-економічного розвитку держави в умовах глобалізації : тези учасників IV Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (м. Хмельницький, 20 вересня 2019 р.). Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2019. 177 с. С. 79–82. URL:<http://univer.km.ua/page.php?pid=182>

148. Кармаза О.О. Теоретичні та практичні аспекти проекту Житлового кодексу України. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2013. № 3. С. 111–117.

149. Яценко С.С. Становлення житлового законодавства України в умовах інтеграції до Європейського Союзу. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2017. Вип. 47, Том 2. С. 21–24.

150. Про житлово-комунальні послуги : Закон України від 9 листопада 2017 р. № 2189-VIII. Офіційний вісник України. 2017. № 99. Стор. 7. Ст. 3030.

151. Про Загальнодержавну програму реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2009-2014 роки» : Закон України // Офіційний вісник України від 13.08.2004 — 2004 р., № 30, том 1, стор. 16, ст. 1983.

152. Альона Бабак окреслила ключові пріоритети Міністерства розвитку громад і територій. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/alona-babak-okreslila-klyuchovi-prioriteti-ministerstva-rozvitku-gromad-i-teritorij>

153. Про житлово-комунальні послуги» : Закон України від 24 червня

2004 р. № 1875-IV // Офіційний вісник України від 13.08.2004 — 2004 р., № 30, том 1, стор. 49, ст. 1985. (Закон втратив чинність на підставі Закону України № 2189-VIII від 09.11.2017).

154. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг : Закон України від 22 вересня 2016 р. № 1540-VIII // Офіційний вісник України від 06.12.2016 — 2016 р., № 94, стор. 7, ст. 3068.

155. Про державне регулювання у сфері комунальних послуг : Закон України від 9 липня 2010 р. № 2479-VI // Офіційний вісник України від 30.07.2010 — 2010 р., № 55, стор. 102, ст. 1844.

156. Про затвердження Класифікатора галузей законодавства України : наказ Міністерства юстиції України від 02.06.2004 р. № 43/5 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v43_5323-04?find=1&text

157. Про енергетичну ефективність будівель: Закон України від 22.06.2017 № 2118-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 33. Ст.359.

158. Законодавче та нормативно-правове стимулювання підвищення ефективності використання енергетичних ресурсів у провідних зарубіжних країнах. К.: «НЕК «Укренерго», 2016. URL: <https://ua.energy/wpcontent/uploads/2017/05/1.Zakonodavche-stymulyuvannya-energoefektyvnosti.pdf>

159. Кірін Р.С. Новації та перспективи розвитку нафтогазового права. Сучасний стан та перспективи розвитку земельного, аграрного, екологічного та природоресурсного права: теорія та практика : зб. матеріалів науковопрактичної конференції (м. Харків, 7 грудня 2018 р.). Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. За ред. А.П. Гетьмана, М.В. Шульги. Х. : ТОВ «Оберіг», 2018. 296 с.

160. Про затвердження переліку будівель промислового та сільськогосподарського призначення, об'єктів енергетики, транспорту, зв'язку

та оборони, складських приміщень, на які не поширюються мінімальні вимоги до енергетичної ефективності будівель та які не підлягають сертифікації енергетичної ефективності будівель: постанова Кабінету Міністрів України від 11.04.2018 № 265. Офіційний вісник України. 2018. № 33. Ст. 1161.

161. Про затвердження Порядку проведення професійної атестації осіб, які мають намір провадити діяльність із сертифікації енергетичної ефективності та обстеження інженерних систем: постанова Кабінету Міністрів України від 26.07.2018 № 605. Офіційний вісник України. 2018. № 62. Ст. 2153.

162. Про затвердження Порядку рецензування звітів про обстеження інженерних систем: наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 18.10.2018 № 275. Офіційний вісник України. 2018. № 94. Ст. 3117.

163. Про затвердження Порядку незалежного моніторингу енергетичних сертифікатів: наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 18.10.2018 № 276. Офіційний вісник України. 2018. № 98. Ст. 3265.

164. Про затвердження Порядку незалежного моніторингу звітів про результати обстеження інженерних систем: наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 18.10.2018 № 274. Офіційний вісник України. 2018. № 94. Ст. 3116.

165. Про затвердження Порядку обміну інформацією між центральними органами виконавчої влади, атестаційними комісіями в процесі проведення незалежного моніторингу, професійної атестації та ведення баз даних сертифікатів, фахівців та звітів: постанова Кабінету Міністрів України від 26.07.2018 № 602. Офіційний вісник України. 2018. № 62. Ст. 2150.

166. Про затвердження Методики визначення енергетичної ефективності будівель: наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України 11.07.2018 № 169. Офіційний вісник

України. 2018. № 55. Ст. 1950.

167. Про затвердження Порядку застосування розрахункових елементів програмного забезпечення для визначення енергетичної ефективності будівель: наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 11.07.2018 № 171. Офіційний вісник України. 2018. № 55. Ст. 1952.

168. Про Національний план дій з енергоефективності на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 25.11.2015 № 1228-р. Урядовий кур'єр. 12.12.2015 № 233.

169. Про визначення будівель, які часто відвідують громадяни: наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 06.10.2017 № 267. Офіційний вісник України. 2017. № 98. Ст. 3018.

170. Про затвердження Порядку ведення баз даних звітів про результати обстеження інженерних систем, атестованих енергоаудиторів та фахівців з обстеження інженерних систем, енергетичних сертифікатів: наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 21.03.2018 № 62. Офіційний вісник України. 2018. № 40. Ст. 1419.

171. Про затвердження Методики визначення економічно доцільного рівня енергетичної ефективності будівель: наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 11.07.2018 № 170. Офіційний вісник України. 2018. № 55. Ст. 1951.

172. Про затвердження Порядку проведення сертифікації енергетичної ефективності та форми енергетичного сертифіката: наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 11.07.2018 № 172. Офіційний вісник України. 2018. № 55. Ст. 1953.

173. Про затвердження Методики обстеження інженерних систем будівлі: наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-

комунального господарства України від 11.07.2018 № 173. Офіційний вісник України. 2018. № 55. Ст. 1954.

174. Про Фонд енергоефективності: Закон України від 08.06.2018 № 2095- VIII. Офіційний вісник України. 2017. № 61. Ст. 1851.

175. Про затвердження Методики розрахунку економії енергії в результаті здійснення заходів з енергоефективності, які фінансуються державною установою «Фонд енергоефективності»: постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2018 № 149. Офіційний вісник України. 2018. № 23. Ст. 803.

176. Про енергозбереження: Закон України від 01.07.1994 № 74/94-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 30. Ст. 283.

177. Про затвердження Положення про Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України: постанова Кабінету Міністрів України від 26.11.2014 № 676. Офіційний вісник України. 2014. № 97. Ст. 2801.

178. Оцінка ринку постачальників послуг з енергоефективності. Актуальний стан та розвиток ринку. К.: Deutschen Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH, 2018. 56 с.

179. Договір про заснування Енергетичного Співтовариства : Міжнародний договір від 25.10.2005 р. // Офіційний вісник України — 2011 р., № 32, / № 1, 2011, ст. 1 /, стор. 136, стаття 1368.

180. Про ратифікацію Протоколу про приєднання України до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства) : Закон України від 15 грудня 2010 р. № 2787-VI // Офіційний вісник України від 14.01.2011 — 2011 р., № 1, стор. 13, ст. 1.

181. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері теплопостачання : розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2017 р. № 569-р // Офіційний вісник України від 08.09.2017 — 2017 р., № 70,

стор. 414, ст. 2127.

182. Про затвердження Класифікатора галузей законодавства України : наказ Міністерства юстиції України від 02.06.2004 р. № 43/5 URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v43_5323-04?find=1&text

183. Про житлово-комунальні послуги : Закон України від 9 листопада 2017 р. № 2189-VIII // Офіційний вісник України від 19.12.2017 — 2017 р., № 99, стор. 7, ст. 3030.

184. Про затвердження Правил надання послуги з постачання теплової енергії і типових договорів про надання послуги з постачання теплової енергії : постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 830 // Офіційний вісник України від 17.09.2019 — 2019 р., № 71, стор. 23, ст. 2507.

185. Сергієнко В.В. Проблеми правового регулювання відносин у сфері теплопостачання / В.В. Сергієнко // Право і безпека. – 2012. - № 4 (46). – С. 299 – 302.

186. Про теплопостачання : Закон України від 2 червня 2005 р. № 2633-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2633-15>

187. Про затвердження плану заходів із впровадження Концепції реалізації державної політики у сфері теплопостачання до 2020 року» : розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 р. № 307-р // Урядовий кур'єр від 23.05.2018 — № 96.

188. Про регулювання містобудівної діяльності» : Закон України від 17 лютого 2011 р. № 3038-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17>

189. Про основи містобудування» : Закон України від 16 листопада 1992 р. № 2780-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2780-12>

190. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80?find=1&text>

191. Глава Єврокомісії озвучила нові цілі Євросоюзу щодо захисту клімату. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/688450.html> (дата звернення 20.04.2021)

192. Білявський М. Шляхи вдосконалення державної політики в сфері енергетики. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/shliakhy-vdoskonalennia-derzhavnoi-polityky-v-sferi-energetyky> (дата звернення 20.04.2021)

193. Директива Європейського Парламенту і Ради 2012/27/ЄС від 25 жовтня 2012 року про енергоефективність, внесення змін до директив 2009/125/ЄС і 2010/30/ЄС та про скасування директив 2004/8/ЄС і 2006/32/ЄС // Офіційний вісник Європейського Союзу від 14.11.2012 — 2012 р., / L 315 /, стор. 1.

194. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722/2019 // Офіційний вісник України від 15.10.2019 — 2019 р., № 79, стор. 7, ст. 2712.

195. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» : розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2017 р. № 605-р. // Урядовий кур'єр від 08.09.2017 — № 167.

196. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 22.04.2021)

197. Про схвалення Концепції економічного розвитку Донецької та Луганської областей : розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2020 р. № 1660-р // Урядовий кур'єр від 07.01.2021 — № 4.

198. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 66-р // Офіційний вісник України від 21.02.2020 — 2020 р., № 14, стор. 199, ст.

578.

199. Про затвердження плану заходів з виконання Концепції реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 липня 2020 р. № 853-р // Урядовий кур'єр від 18.07.2020 — № 137.

200. Деякі питання організації здійснення державно-приватного партнерства постановою Кабінету Міністрів України від 11 квітня 2011 р. № 384 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 22 квітня 2020 р. № 294). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/384-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення 22.04.2021)

201. Europe's state of the environment 2020: change of direction urgently needed to face climate change challenges, reverse degradation and ensure future prosperity. URL: <https://www.eea.europa.eu/highlights/soer2020-europes-environment-state-and-outlook-report> (дата звернення 22.04.2021)

202. Головатенко В. Позбутися енергозалежності та створити конкуренцію: навіщо Україні новий кодекс про надра. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/09/2/664636/> (дата звернення: 25.11.2020).

203. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо дерегуляції в нафтогазовій галузі : Закон України від 1 березня 2018 р. № 2314-VIII // Офіційний вісник України від 10.04.2018 — 2018 р., № 28, стор. 17, ст. 996.

204. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» : розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2017 р. № 605-р // Урядовий кур'єр від 08.09.2017 — № 167.

205. Directive 2009/72/EC of the European Parliament and of the Council of

13 July 2009 concerning common rules for the internal market in electricity and repealing Directive 2003/54/EC.

206. Directive 2009/73/EC of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 concerning common rules for the internal market in natural gas and repealing Directive 2003/55/EC.

207. Regulation (EC) No 714/2009 of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 on conditions for access to the network for cross-border exchanges in electricity and repealing Regulation (EC) No 1228/2003.

208. Regulation (EC) No 715/2009 of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 on conditions for access to the natural gas transmission networks and repealing Regulation (EC) No 1775/2005.

209. Regulation (EC) No 713/2009 of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 establishing an Agency for the Cooperation of Energy Regulators.

210. Electricity network codes and guidelines. URL : https://ec.europa.eu/energy/topics/markets-and-consumers/wholesale-energy-market/electricity-network-codes_en (дата звернення: 25.11.2020).

211. Commission Regulation (EU) 2015/703 of 30 April 2015 establishing a network code on interoperability and data exchange rules.

212. Всеукраїнський онлайн-форум «Енергонезалежні регіони України: як замінити газ, знайти інвестиції та стимулювати бізнес». URL : <https://decentralization.gov.ua/news/12967> (дата звернення: 25.11.2020).

213. Про внесення змін до Порядку надання спеціальних дозволів на користування надрами : постанова Кабінету Міністрів України від 30 травня 2011 р. № 615 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 19 лютого 2020 р. № 124) // Офіційний вісник України від 24.03.2020 — 2020 р., № 23, стор. 75, ст. 84.

до розділу 4.

1. Військовий навігатор України. Мінна безпека: поради, які варто використовувати. URL : <https://milnavigator.com.ua/2020/01/29/>

2. Ветерани.UA. Мінне поле Донбасу... 700 000 гектарів! URL : http://veterano.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=5752:minne-pole-donbasu-700-000-gektariv&catid=16&Itemid=214

3. Про прийняття Протоколу про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв з поправками, внесеними 3 травня 1996 року (Протокол II з поправками, внесеними 3 травня 1996 року), що додається до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибірккову дію : Закон України від 21 вересня 1999 р. № 1084-XIV // Відомості Верховної Ради України від 03.12.1999 — 1999 р., № 48, ст. 412.

4. Про прийняття Протоколу про вибухонебезпечні предмети - наслідки війни : Закон України від 22 грудня 2004 р. № 2281-IV // Відомості Верховної Ради України від 11.02.2005 — 2005 р., № 6, стор. 244, ст. 135.

5. Про ратифікацію Конвенції про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення : Закон України від 18 травня 2005 р. № 2566-IV // Відомості Верховної Ради України від 10.06.2005 — 2005 р., № 23, стор. 1038, ст. 320.

6. Про прийняття поправки до статті 1 Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибірккову дію : Закон України від 15 червня 2004 р. № 1775-IV // Відомості Верховної Ради України від 10.09.2004 — 2004 р., № 37, стор. 1456, ст. 455.

7. Про протимінну діяльність в Україні : Закон України від 6 грудня 2018 р. № 2642-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2642-19>

8. Про затвердження Класифікатора галузей законодавства України : наказ Міністерства юстиції України від 02.06.2004 р. № 43/5. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v43_5323-04

9. ДСТУ-П 8820:2018 Протимінна діяльність. Процеси управління. Основні положення [Текст]. - Чинний від 2019-04-01 по 2022-04-01. - Київ : УкрНДНЦ, 2019. - III, 84 с.

10. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про протимінну діяльність в Україні». Пояснювальна записка від 18.12.2019. URL : http://wl.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67674.

11. Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення : Міжнародний документ Організації Об'єднаних Націй від 18.09.1997. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_379.

12. Про затвердження Правил позначення небезпек, пов'язаних з мінами та вибухонебезпечними предметами – наслідками війни : постанова Кабінету Міністрів України від 17 квітня 2019 р. № 372. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/372-2019-%D0%BF#Text>

13. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів, спрямованих на зменшення соціального, економічного та екологічного впливу вибухонебезпечних предметів на життя і діяльність населення (протимінна діяльність) та інформування населення про небезпеки вибухонебезпечних предметів : постанова Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 186. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/186-2019-%D0%BF#Text>

14. Проблема гуманітарного розмінування України. URL: <https://demining.solutions/demo-blog/проблема-гуманітарного-розмінування/> (дата звернення 30.11.2021)

15. Як міжнародні гуманітарні структури допомагають розмінувати

Донбас. URL: <https://armyinform.com.ua/2020/11/04/yak-mizhnarodni-gumanitarni-struktury-dopomagayut-rozminovuvaty-donbas/> (дата звернення 30.11.2021)

16. Кірін Р.С. Правова основа протимінної діяльності в Україні: теоретико-прикладні аспекти / Р.С. Кірін // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2020. № 3. - С. 12-20. DOI: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2020-3-12-20>

17. Про внесення змін до Закону України «Про протимінну діяльність в Україні»: Закон України від 17 вересня 2020 р. № 911-IX // Офіційний вісник України від 22.12.2020 — 2020 р., № 100, стор. 7, ст. 3242.

18. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення 30.11.2021)

19. Про оцінку впливу на довкілля : Закон України від 23 травня 2017 р. № 2059-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text> (дата звернення 30.11.2021)

20. Про стратегічну екологічну оцінку : Закон України від 20 березня 2018 р. № 2354-VIII // Офіційний вісник України від 24.04.2018 — 2018 р., № 32, стор. 9, ст. 1110.

21. Про страхування : Закон України від 7 березня 1996 р. № 85/96-ВР (в редакції закону № 2745-III від 04.10.2001). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 30.11.2021)

22. Про утворення Національного органу з питань протимінної діяльності : постанова Кабінету Міністрів України від 10 листопада 2021 р. № 1207 // Урядовий кур'єр від 23.11.2021 — № 225.

23. Коментар МЗС України з нагоди відзначення Міжнародного дня просвіти з питань мінної небезпеки та допомоги у розмінуванні. URL: <https://vatican.mfa.gov.ua/news/komentar-mzs-ukrayini-z-nagodi-vidznachennya->

mizhnarodnogo-dnya-prosviti-z-pitan-minnoyi-nebezpeki-ta-dopomogi-u-zozminuvanni (дата звернення: 12.04.2020).

24. Вавженчук С. Укладення договору про публічні закупівлі: динаміка законодавства та проблеми правозастосування / С. Вавженчук // Підприємництво, господарство і право. - 2019. - № 6. - С. 6-11.

25. Про публічні закупівлі : Закон України від 25 грудня 2015 р. № 922-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/922-19> (дата звернення: 12.04.2020).

26. Про внесення змін до Закону України «Про публічні закупівлі» та деяких інших законодавчих актів України щодо вдосконалення публічних закупівель : Закон України від 19 вересня 2019 р. № 114-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/114-20> (дата звернення: 12.04.2020).

27. Щодо укладення, виконання, зміни та розірвання договору про закупівлю : лист Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 30.12.2016 р. № 3302-06/42560-06. URL: <https://www.me.gov.ua/InfoRez/DocumentsList?lang=uk> (дата звернення: 12.04.2020).

28. Звіт про регіональний діалоговий захід «Проблематика забруднення територій України вибухонебезпечними предметами та мінами» 11 липня 2018 р. URL: <https://www.osce.org/uk/project-coordinator-in-ukraine/389567?download=true>

29. Класифікація організаційно-правових форм господарювання : Державний класифікатор України ДК 002:2004 : наказ Держспоживстандарту України від 28 травня 2004 р. № 97. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0097609-04>

30. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань : Закон України від 15 травня 2003 р. № 755-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15?find=1&text>

31. Про затвердження Порядку ведення Реєстру неприбуткових установ та організацій, включення неприбуткових підприємств, установ та організацій до Реєстру та виключення з Реєстру : постанова Кабінету Міністрів України від 13 липня 2016 р. № 440. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440-2016-%D0%BF>

32. Щодо включення некомерційних підприємств до Реєстру : лист Державної фіскальної служби України від 11.07.2017 № 18066/7/99-99-12-02-04-17 // Бізнес-Бухгалтерія-Право. Податки. Консультації від 25.09.2017 — 2017 р., № 39, стор. 39.

33. Звіт Женевського міжнародного центру гуманітарного розмінування та Стокгольмського міжнародного інституту дослідження проблем миру Global Mapping and Analysis of Anti-Vehicle Mine Incidents in 2017, травень 2018 р. URL : https://www.globalprotectioncluster.org/wp-content/uploads/2019-Advocacy-Note-on-Mine-Action-inUkraine_UKR.pdf

34. Про внесення зміни до статті 8 Закону України "Про протимінну діяльність в Україні" щодо удосконалення механізмів залучення коштів для фінансування заходів протимінної діяльності: Закон України від 25 квітня 2019 р. № 2706-VIII // Офіційний вісник України від 31.05.2019 — 2019 р., № 41, стор. 40, ст. 1423.

35. Нова система поліпшить ефективність протимінної діяльності. URL: <https://armyinform.com.ua/2019/10/nova-systema-polipshyt-efektyvnist-protyminnoyi-diyalnosti/>

36. Проект Закону про протимінну діяльність в Україні // Висновок Головного науково-експертного управління від 18.10.2018. Скорочений текст. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64626

37. Положення про Міністерство оборони України : постанова Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2014 р. № 671 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 19 жовтня 2016 р. № 730). URL :

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-2014-%D0%BF?find=1&text>

38. Проект Закону про протимінну діяльність в Україні // Зауваження Головного юридичного управління 05.12.2018. Скорочений текст. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64626

39. Про Державну спеціальну службу транспорту : Закон України від 5 лютого 2004 р. № 1449-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1449-15>

40. Коцюба Р.О. Правові аспекти роззброєння України відповідно до Конвенції про заборону протипіхотних мін / Р.О. Коцюба // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. - № 1. – 2020. – С. 88 – 98.

41. Проект Закону № 2618 від 18.12.2019 про внесення змін до Закону України "Про протимінну діяльність в Україні" // Основний. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67674

42. Проект Закону № 2618-1 від 28.12.2019 про внесення змін до Закону України "Про протимінну діяльність в Україні" // Альтернативний. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67818

43. Про Державну комісію з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій : постанова Кабінету Міністрів України від 26 січня 2015 р. № 18. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/18-2015-%D0%BF>

44. Міжнародні стандарти протимінної діяльності IMAS // Міністерство оборони України. URL: <http://www.mil.gov.ua/ministry/normativno-pravova-baza/standarti.html>

45. СММ ОБСЄ наголошує на необхідності створення органу координування протимінної діяльності в Україні. URL: <https://donpatriot.news/smm-obsie-naholoshuie-na-neobkhdnosti-stvorenniaorhanu-koordinuvannia-protyminnoi-dialnosti-v-ukraini>

46. Про оборону України : Закон України від 6 грудня 1991 р. № 1932-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12?find=1&text>

47. Landmine Monitor 2016. URL : <http://www.the->

monitor.org/media/2386748/Landmine-Monitor-2016-web.pdf

48. Звіт Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини щодо ситуації з правами людини в Україні за період з 16 серпня по 15 листопада 2017 р. URL : http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/UARReport20th_EN.pdf.

49. Мінна загроза: щодесята жертва підривів – дитина. URL : <http://www.mil.gov.ua/ministry/zmi-pro-nas/2019/02/06/minna-zagroza->

50. ООН. Програма по окружающей среде. Украинский Донбасс под тяжестью токсичного вооруженного конфликта. URL : <https://www.unenvironment.org/ru/novosti-i-istorii/story/ukrainskiy-dobnass-podtyazhestyu-toksichnogo-vooruzhennogo-konflikta>

51. Окупований Донбас на межі екологічної катастрофи, - ЮНЕП. URL : <https://day.kyiv.ua/uk/news/270718-okupovanyu-donbas-na-mezhi-ekologichnoyi-katastrofy-yunep>

52. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>

53. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15 квітня 2014 р. № 1207-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18?find=1&text>

54. Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей : Закон України від 16 вересня 2014 р. № 1680-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1680-18>

55. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях: Закон України від 18 січня 2018 р. № 2268-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19>

56. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики

України на період до 2030 року : Закон України від 28 лютого 2019 р. № 2697-VIII // Офіційний вісник України від 12.04.2019 — 2019 р., № 28, стор. 29, ст. 980.

57. Конвенція про заборону військового чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище : Міжнародний документ ООН від 18.05.1977 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_258

58. На межі виживання: знищення довкілля під час збройного конфлікту на сході України / А.Б. Блага, І.В. Загороднюк, Т.Р. Короткий, О.А. Мартиненко, М.О. Медведєва, В.В. Пархоменко; за заг. ред. А.П. Буценка / Українська Гельсінська спілка з прав людини. – К.: КИТ, 2017. – 88 с.

59. Балюк Г.І. Національні та міжнародно-правові проблеми регулювання охорони довкілля і забезпечення екологічної безпеки під час збройних конфліктів / Г.І. Балюк, О.А. Шомпол // Адміністративне право і процес. – 2015. - № 2 (12). – С. 142-157.

60. Грицан О.А. Охорона навколишнього середовища під час збройних конфліктів у міжнародному гуманітарному праві / О.А. Грицан // Екологічне право України. – 2016. – № 3-4. – С. 18-25.

61. Проект Закону про управління відходами № 2207-1-д від 04.06.2020. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69033

62. Про затвердження Інструкції з обліку військового майна у Збройних Силах України : наказ Міністерства оборони України від 17.08.2017 № 440 // Офіційний вісник України від 03.11.2017 – 2017 р., № 86, стор. 93, ст. 2625.

63. Про затвердження Державних санітарно-протиепідемічних правил і норм щодо поведінки з медичними відходами : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 08.06.2015 № 325 // Офіційний вісник України від 08.09.2015 – 2015 р., № 69, стор. 297, ст. 2298.

64. Цілі сталого розвитку: Україна. Національна доповідь 2017. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – 176 с. URL : http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf

65. Міжнародні стандарти протимінної діяльності: інформування населення. URL : <https://www.osce.org/uk/ukraine/149536>

66. Міжнародні стандарти протимінної діяльності: організація національної програми. URL : <https://www.osce.org/uk/ukraine/149536>

67. Закірова С. Закон «Про протимінну діяльність» як шанс для України вийти із кола самих «замінованих» держав світу / С. Закірова // Громадська думка про правотворення. – 2018. – № 20–21 (164–165). – С. 3–13.

68. Проблематика забруднення територій України вибухонебезпечними предметами та мінами : Звіт про регіональний діалоговий захід від 11 липня 2018 р. URL : <https://www.osce.org/uk/project-coordinator-in-ukraine/389567?download=true>

69. Про прийняття міжнародних стандартів з протимінної діяльності як національних нормативних документів України : наказ Державного підприємства «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» від 8 серпня 2016 р. № 230. URL : https://ips.ligazakon.net/document/fn022814?ed=2016_11_10

70. Міжнародний досвід державного регулювання протимінної діяльності : Інформаційна довідка. URL: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29489.pdf>

71. Zakon o protuminskom djelovanju. URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2015_10_110_2122.html

до розділу 5.

1. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики

України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 р. // Офіційний вісник України від 12.04.2019 р. - 2019, - № 28, стор. 29, ст. 980.

2. Екологічне право України : підруч. [для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / за ред. В. К. Попова, А. П. Гетьмана. – Х. : Право, 2001. – 479 с.

3. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції створення загальнодержавної автоматизованої системи «Відкрите докільля» від 07 листопада 2018 р. № 825-р // Офіційний вісник України від 23.11.2018 р. - 2018. - № 90, стор. 90, ст. 2989.

4. Про ратифікацію Рамкової конвенції ООН про зміну клімату : Закон України від 29 жовтня 1996 р. № 435/96-ВР // Відомості Верховної Ради України від 10.12.1996 — 1996 р., № 50, ст. 277.

5. Про ратифікацію Кіотського протоколу до Рамкової Конвенції ООН про зміну клімату : Закон України від 4 лютого 2004 р. № 1430-IV // Офіційний вісник України від 12.03.2004 — 2004 р., № 8, стор. 69, ст. 466.

6. Меморандум між Україною та Європейським Союзом про порозуміння щодо співробітництва в енергетичній галузі : Міжнародний документ від 01.12.2005 // Офіційний вісник України від 12.04.2006 — 2006 р., № 13, стор. 453, ст. 945 (Меморандум втратив чинність на підставі Меморандуму від 24.11.2016)

7. Меморандум про взаєморозуміння щодо Стратегічного Енергетичного Партнерства між Україною та Європейським Союзом спільно з Європейським Співтовариством з атомної енергії : Міжнародний документ від 24.11.2016 // Офіційний вісник України від 13.10.2017 — 2017 р., № 80, стор. 603, ст. 2494.

8. Про ратифікацію Протоколу про приєднання України до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства 15 грудня 2010 р. № 2787-VI // Офіційний вісник України від 14.01.2011 — 2011 р., № 1, стор. 13, ст. 1.

9. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-

членами, з іншої сторони : Міжнародний документ від 27.06.2014 // Офіційний вісник України від 26.09.2014 — 2014 р., № 75, том 1, стор. 83, ст. 2125 (Угоду ратифіковано із заявою законом № 1678-VII від 16.09.2014)

10. Про ратифікацію Угоди між Урядом України та Європейським співтовариством з атомної енергії про наукову і технологічну співпрацю та асоційовану участь України у Програмі наукових досліджень та навчання Євратом (2014-2018) : Закон України від 22 вересня 2016 р. № 1542-VIII // Офіційний вісник України від 28.10.2016 — 2016 р., № 83, стор. 25, ст. 2720.

11. Про ратифікацію Паризької угоди : Закон України від 14 липня 2016 р. № 1469-VIII // Офіційний вісник України від 12.08.2016 — 2016 р., № 61, стор. 12, ст. 2074.

12. Про утворення міжвідомчої робочої групи з питань координації подолання наслідків зміни клімату в рамках ініціативи Європейської Комісії «Європейський зелений курс» : постанова Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 33 : URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/33-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення 24.03.2021)

13. Європейський Зелений Курс (European Green Deal). URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/galuzeve-spivrobotnictvo/klimat-uevropejska-zelena-ugoda> (дата звернення: 01.06.2021)

14. Конференція у Вільнюсі сприятиме ширшому залученню міжнародних партнерів до реформ в Україні. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/konferenciya-u-vilnyusi-spriyatime-shirshomu-zaluchennyu-mizhnarodnih-partneriv-do-reform-v-ukrayini-premyer-ministr> (дата звернення: 01.06.2021)

15. Перехід України на відновлювану енергетику до 2050 року / О. Дячук, М. Чепелев, Р. Подолець, Г. Трипольська та ін. ; за заг. ред. Ю. Огаренко та О. Алієвої // Пред-во Фонду ім. Г. Бьоля в Україні. – Київ : Вид-во ТОВ «АРТ КНИГА», 2017. – 88 с.

16. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 // Офіційний вісник України. 2020, № 67, стор. 315, ст. 2155.

17. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року : постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.06.2021)

18. Про затвердження Положення про державну систему моніторингу довкілля : постанова Кабінету Міністрів України від 30 березня 1998 р. № 391. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/391-98-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.06.2021)

19. Про затвердження Порядку ліквідації збиткових вугледобувних та вуглепереробних підприємств : постанова Кабінету Міністрів України від 27 серпня 1997 р. № 939 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 6 липня 2002 р. № 938). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/939-97-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.06.2021)

20. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28 лютого 2019 р. № 2697-VIII // Офіційний вісник України. 2019, № 28, стор. 29, ст. 980.

21. Про ратифікацію Паризької угоди : Закон України від 14 липня 2016 р. № 1469-VIII // Офіційний вісник України. 2016, № 61, стор. 12, ст. 2074.

22. Україна обрала стратегію «Європейського зеленого курсу». URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/premyer-ministr-ukrayina-obrala-strategiyu-yeuropejskogo-zelenogo-kursu> (дата звернення: 01.06.2021)

23. World Energy Outlook 2016. Executive summary. URL: <https://www.iea.org/reports/world-energy-outlook-2016> (дата звернення: 01.06.2021)

24. Деякі питання Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів :

постанова Кабінету Міністрів України від 25 червня 2020 р. № 614 // Офіційний вісник України від 31.07.2020 — 2020 р., № 59, стор. 32, ст. 1853.

25. Про затвердження Положення про Державну екологічну інспекцію України : постанова Кабінету Міністрів України від 19 квітня 2017 р. № 275. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-%D0%BF#Text>

26. Про затвердження Положення про територіальні та міжрегіональні територіальні органи Держекоінспекції : наказ Міністерства енергетики та захисту довкілля України від 07 квітня 2020 р. № 230 // Офіційний вісник України від 28.04.2020 — 2020 р., № 33, стор. 25, ст. 1116

27. Про військово-цивільні адміністрації : Закон України від 3 лютого 2015 р. № 141-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141-19#Text>

28. Про затвердження Положення про управління екології та природних ресурсів Луганської обласної державної адміністрації : розпорядження Луганської обласної державної адміністрації, Луганської обласної військово-цивільної адміністрації від 17 жовтня 2017 р. № 748 (у редакції розпорядження Луганської обласної державної адміністрації, Луганської обласної військово-цивільної адміністрації від 21 грудня 2019 р. № 1060). URL : <https://ips.ligazakon.net/document/LU170234>

29. Про затвердження Положення про департамент екології та природних ресурсів Донецької обласної державної адміністрації : розпорядження голови Донецької обласної державної адміністрації, керівника Донецької обласної військово-цивільної адміністрації від 27 грудня 2018 р. № 1559/5-18 (у редакції розпорядження від 20 березня 2020 р. № 286/5-20). URL : <http://ecology.donoda.gov.ua/wp-content/uploads/2020/03/.pdf>

30. Оцінка екологічної шкоди та пріоритети відновлення довкілля на сході України. – К.: ВАІТЕ, 2017. - 88 с.

31. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-XII. URL :

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12?find=1&text>

32. Про затвердження структури та чисельності самостійних структурних підрозділів апарату Мінекоенерго : наказ Міністерства енергетики та захисту довкілля України № 83 від 11.02.2020. URL : <https://menr.gov.ua/content/struktura.html>

33. Деякі питання Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб : постанова Кабінету Міністрів України від 8 червня 2016 р. № 376. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-2016-%D0%BF?find=1&text>

34. Оцінка екологічної шкоди та пріоритети відновлення довкілля на Сході України. Організація з безпеки та співробітництва в Європі. - К.: ВАІТЕ, 2017. - 88 с.

35. Гетьман А.П. Правові проблеми екологічної безпеки в умовах проведення АТО / А.П. Гетьман // Правові засади екологічної та продовольчої безпеки: проблеми імплементації міжнародних стандартів : матеріали дискус. панелі Перш. Харк. міжнар. юрид. форуму «Право та проблеми сталого розвитку в глобалізованому світі» (м. Харків, 3–6 жовт. 2017 р.). – Харків, 2017. – С. 39–48.

36. Вплив громади на подолання екологічної кризи старопромислових регіонів, на прикладі Донецької області. Національний інститут стратегічних досліджень. Аналітична записка. URL : <http://old2.niss.gov.ua/articles/272/> (дата звернення 15.02.2020 р.)

37. Личенко І.О. Проблеми екологічної безпеки тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей та організаційно-правові засади їхнього вирішення / І.О. Личенко // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки. - 2016. - № 845. - С. 279-284.

38. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року : постанова Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014

р. № 385. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF?find=1&text> (дата звернення 15.02.2020 р.)

39. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації повноважень органів виконавчої влади у сфері екології та природних ресурсів, у тому числі на місцевому рівні : Закон України від 16 жовтня 2012 р. № 5456-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5456-17> (дата звернення 15.02.2020 р.)

40. Про ліквідацію територіальних органів Міністерства охорони навколишнього природного середовища : постанова Кабінету Міністрів України від 13 березня 2013 р. № 159 // Офіційний вісник України від 29.03.2013 — 2013 р., № 22, стор. 21, ст. 740.

41. Про затвердження Державної цільової програми відновлення та розбудови миру в східних регіонах України : постанова Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2017 р. № 1071. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1071-2017-%D0%BF> (дата звернення 15.02.2020 р.)

42. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Пріоритети екологічної політики Верховної Ради України на наступні п'ять років» : постанова Верховної Ради України від 14 січня 2020 року № 457-IX // Голос України від 30.01.2020 — № 18.

43. Про затвердження Стратегії розвитку Луганської області на 2021-2027 роки : розпорядження Луганської ОДА, Луганської обласної ВЦА від 26.03.2020 № 246. URL : http://loga.gov.ua/oda/documents/official/pro_zatverdzhennya_strategiyi_rozvitku_luganskoyi_oblasti_na_2021_2027_roki (дата звернення 15.05.2020).

44. Про затвердження Стратегії розвитку Донецької області на період до 2027 року та Плану заходів з реалізації у 2021-2023 роках Стратегії розвитку Донецької області на період до 2027 року : розпорядження голови ОДА,

керівника обласної ВЦА від 17.02.2020 № 147/5-20. URL : <https://dn.gov.ua/projects/strategiya-rozvitku-doneckoyi-oblasti-na-period-do-2027-roku> (дата звернення 15.05.2020)

45. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 01 червня 2021)

46. Малекі О.А. «Дорожня карта» модернізації системи забезпечення екологічної безпеки великих міст України / О.А. Малекі // Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління. Том 30 (69). № 5, 2019. – С. 74-78. DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6468/2019.5/13>

47. Нешик С.С. Вплив органів місцевого самоврядування на покращення екологічної ситуації в регіоні / С.С. Нешик // Державне управління: теорія та практика. 2005, № 2. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej2/index.html> (дата звернення: 01 червня 2021)

48. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01 червня 2021)

49. Кириченко Ю.М. Повноваження органів місцевого самоврядування у сфері охорони навколишнього природного середовища / Ю.М. Кириченко // Юридичний науковий електронний журнал. № 2. 2020. - С. 226–229. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-2/58>

50. Про Державну комісію з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій : постанова Кабінету Міністрів України від 26 січня 2015 р. № 18. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/18-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01 червня 2021)

51. Про затвердження Типового положення про регіональну та місцеву комісію з питань техногенно-екологічної безпеки і надзвичайних ситуацій : постанова Кабінету Міністрів України від 17 червня 2015 р. № 409. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/409-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01 червня 2021)

52. Про затвердження Положення про єдину державну систему цивільного захисту : постанова Кабінету Міністрів України від 9 січня 2014 р. № 11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/11-2014-%D0%BF#Text>

53. Про затвердження типових положень про функціональну і територіальну підсистеми єдиної державної системи цивільного захисту : постанова Кабінету Міністрів України від 11 березня 2015 р. № 101 // Офіційний вісник України від 27.03.2015 — 2015 р., № 22, стор. 27, ст. 602.

54. Військова агресія РФ на Донбасі погіршила екологію регіону. URL : <https://freeradio.com.ua/viiskova-ahresiiia-rf-na-donbasi-pohirshyla-ekolohiiu-rehionu-sbu/>

55. Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей : Закон України від 16 вересня 2014 р. № 1680-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1680-18#Text>

56. Про визнання окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей тимчасово окупованими територіями : постанова Верховної Ради України від 17 березня 2015 р. № 254-VIII // Офіційний вісник України від 03.04.2015 — 2015 р., № 24, стор. 18, ст. 655.

57. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15 квітня 2014 р. № 1207-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>

58. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовтня 2014 р. № 1706-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

59. Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції : Закон України від 12 серпня 2014 р. № 1632-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1632-18#Text>

60. Про затвердження військово-адміністративного поділу території України : Указ Президента України від 5 лютого 2016 р. № 39/2016. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/39/2016#Text>

61. Про Заяву Верховної Ради України «Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод» : Постанова Верховної Ради України від 21 травня 2015 р. № 462-VIII // Офіційний вісник України від 05.06.2015 — 2015 р., № 42, стор. 24, ст. 1298.

62. Про пріоритетні заходи щодо сприяння зміцненню національної єдності та консолідації українського суспільства, підтримки ініціатив громадськості у цій сфері : Указ Президента України від 1 грудня 2016 р. № 534/2016 // Офіційний вісник Президента України від 16.12.2016 — 2016 р., № 35, стор. 15, ст. 780.

63. Про затвердження Державної цільової програми відновлення та розбудови миру в східних регіонах України : постанова Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2017 р. № 1071. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1071-2017-%D0%BF#Text>

64. Про затвердження плану заходів щодо зміцнення національної єдності, консолідації українського суспільства та підтримки ініціатив громадськості у зазначеній сфері : розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 березня 2018 р. № 179-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2018-%D1%80#Text>

65. Про комплекс невідкладних заходів щодо практичної реалізації міжнародно-правової відповідальності Російської Федерації за збройну агресію проти України : Постанова Верховної Ради України від 20 березня 2018 р. № 2356-VIII // Офіційний вісник України від 13.04.2018 — 2018 р., № 29, стор. 11, ст. 1014.

66. Про затвердження Порядку в'їзду осіб, переміщення товарів на

тимчасово окуповані території у Донецькій та Луганській областях і виїзду осіб, переміщення товарів з таких територій : Постанова Кабінету Міністрів України від 17 липня 2019 р. № 815. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/815-2019-%D0%BF?find=1&text>

67. Про схвалення Стратегії інформаційної реінтеграції Донецької та Луганської областей : розпорядження Кабінету Міністрів України від 26 липня 2018 р. № 539-р // Офіційний вісник України від 14.08.2018 — 2018 р., № 62, стор. 119, ст. 2155.

68. Про межі та перелік районів, міст, селищ і сіл, частин їх територій, тимчасово окупованих у Донецькій та Луганській областях : Указ Президента України від 7 лютого 2019 р. № 32/2019 // Офіційний вісник України від 22.02.2019 — 2019 р., № 15, стор. 5, ст. 526.

69. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Пріоритети екологічної політики Верховної Ради України на наступні п'ять років» : Постанова Верховної Ради України від 14 січня 2020 р. № 457-IX // Голос України від 30.01.2020 — № 18.

70. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 // Офіційний вісник України від 28.08.2020 — 2020 р., № 67, стор. 315, ст. 2155.

71. МТОТ: Проведено оцінку еколого-техногенного стану Донецької та Луганської областей. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/vadim-chemish-ekologichni-zagrozi-okupovanogo-donbasu-sogodni-ye-problemoyu-vsiyeyi-ukrayini> (дата звернення: 26 травня 2021)

72. Аверін Д., Денісов М. Війна на сході України: бойові дії та екологічні наслідки. URL: <https://deis.menr.gov.ua/lib/?showarticle/ua/2> (дата звернення: 26 травня 2021)

73. Про затвердження переліку населених пунктів, на території яких

здійснювалася антитерористична операція, та визнання такими, що втратили чинність, деяких розпоряджень Кабінету Міністрів України : розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2015 р. № 1275 (в редакції розпорядження КМУ від 23 січня 2019 р. № 28-р). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1275-2015-%D1%80#Text> (дата звернення: 26 травня 2021)

74. Про затвердження переліку населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, та переліку населених пунктів, що розташовані на лінії зіткнення : розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 листопада 2014 р. № 1085 (в редакції розпорядження КМУ від 7 лютого 2018 р. № 79-р). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1085-2014-%D1%80#Text> (дата звернення: 26 травня 2021)

75. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 квітня 2018 року «Про широкомасштабну антитерористичну операцію в Донецькій та Луганській областях» : Указ Президента України від 30 квітня 2018 р. № 116/2018 // Офіційний вісник Президента України від 30.04.2018 — 2018 р., № 10, стор. 3, ст. 174.

76. Зміна АТО на ООС: які нововведення очікуються на Донбасі. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2018/05/04/infografika/bezpeka/zmina-ato-oos-yaki-novovvedennya-ochikuyutsya-donbasi> (дата звернення: 26 травня 2021)

77. Про затвердження переліку видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів : постанова Кабінету Міністрів України від 17 вересня 1996 р. № 1147. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1147-96-%D0%BF#Text> (дата звернення: 26 травня 2021)

78. Трегуб О. (2020). Правове забезпечення екологічного відновлення міст на постконфліктних територіях. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, 4(92), 273-285.

<https://doi.org/10.33766/2524-0323.92.273-285>

79. Впровадження супутникових даних ДЗЗ для фіксації злочинів проти природи. URL: <https://spacecenter.od.ua/vprovadzhennya-suputnikovih-danih-dzz-dlya-fiksaczi%CC%88-zlochiviv-proti-prirodi/> (дата звернення: 26 травня 2021)

80. Малишева Н.Р. Дистанційне зондування Землі з космосу – не лише технічна проблема / Н.Р. Малишева // Правова держава. - 2019. - Вип. 30. - С. 218-229.

81. Про національну інфраструктуру геопросторових даних : Закон України від 13 квітня 2020 р. № 554-IX // Офіційний вісник України від 19.05.2020 — 2020 р., № 38, стор. 7, ст. 1237.

82. Гірничий закон України від 6 жовтня 1999 р. № 1127-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1127-14#Text> (дата звернення 19 травня 2021)

83. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року : постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 19 травня 2021)

84. Про затвердження вимог з питань використання та обліку фонду захисних споруд цивільного захисту : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 09 липня 2018 р. № 579. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0879-18#Text> (дата звернення: 18 травня 2021)

85. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Пріоритети екологічної політики Верховної Ради України на наступні п'ять років» : Постанова Верховної Ради України від 14 січня 2020 р. № 457-IX // Голос України від 30.01.2020 — № 18.

86. Повідомлення про оприлюднення проєкту розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національного плану дій з охорони

навколишнього природного середовища на 2020-2025 роки». URL : <https://mepr.gov.ua/news/35799.html>

87. Про регулювання господарської діяльності з озоноруйнівними речовинами та фторованими парниковими газами : Закон України від 12 грудня 2019 р. № 376-IX // Офіційний вісник України від 09.01.2020 — 2020 р., № 2, стор. 65, ст. 45.

88. Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів : Закон України від 12 грудня 2019 р. № 377-IX // Офіційний вісник України від 09.01.2020 — 2020 р., № 2, стор. 80, ст. 46.

89. Конвенція про заборону військового або будь-якого ворожого використання засобів впливу на природне середовище : Міжнародний документ ООН від 10.12.1976. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_258#Text

90. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України : наказ Міністерства оборони України від 23.03.2017 № 164. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17?find=1&text>

91. Про затвердження Положення про Управління екологічної безпеки та протимінної діяльності : наказ Міністерства оборони України від 25.05.2019 № 264. URL : https://www.mil.gov.ua/content/pdf/264_nm.pdf

92. Про забезпечення функціонування системи військової стандартизації: наказ Міністерства оборони України від 26.12.2019 № 670. URL : <http://www.mil.gov.ua>

93. Доклад о состоянии окружающей среды в Донецкой области./ Под редакцией С. Третьякова, Г. Аверина.- Донецк, 2007. - 116 с. https://unepgrid.ch/storage/app/media/legacy/36/geocities_title.pdf (дата звернення 01 червня 2020).

94. Через російську агресію 21 тис. кв. км в Україні забруднено мінами. URL : <https://censor.net.ua/ua/news/3195409/> (дата звернення 01 червня 2020).

95. Кодекс цивільного захисту України від 2 жовтня 2012 р. № 5403-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17?find=1&text> (дата звернення 01 червня 2020).

96. Про зону надзвичайної екологічної ситуації : Закон України від 13 липня 2000 р. № 1908-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1908-14> (дата звернення 01 червня 2020).

97. Про встановлення рамок діяльності Співтовариства в галузі водної політики : Директива 2000/60/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 23 жовтня 2000 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_962/ed20080311/find?text (дата звернення 01 червня 2020).

98. Про протимінну діяльність в Україні : Закон України від 6 грудня 2018 р. № 2642-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2642-19?find=1&text> (дата звернення 01 червня 2020).

99. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення 06.04.2021)

100. Про охорону земель : Закон України від 19 червня 2003 р. № 962-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text> (дата звернення 06.04.2021)

101. Проект розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції трансформації вугільних регіонів України на період до 2030 року». URL: <https://www.minregion.gov.ua/base-law/grom-convers/> (дата звернення 06.04.2021)

102. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо прогнозування наслідків та оцінки впливу на стан економічної безпеки держави приватизації деяких категорій підприємств : наказ Міністерства економіки України від 29.05.2009 № 518. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0518665-09?find=1&text>

103. Про відновлення платоспроможності державних вугледобувних

підприємств : Закон України від 13 квітня 2017 р. № 2021-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2021-19#n5>

104. Про затвердження переліку населених пунктів, на території яких здійснювалася антитерористична операція, та визнання такими, що втратили чинність, деяких розпоряджень Кабінету Міністрів України : розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2015 р. № 1275 (в редакції розпорядження КМУ від 23 січня 2019 р. № 28-р). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1275-2015-%D1%80#Text>

105. Про затвердження переліку населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, та переліку населених пунктів, що розташовані на лінії зіткнення : розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 листопада 2014 р. № 1085 (в редакції розпорядження КМУ від 7 лютого 2018 р. № 79-р). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1085-2014-%D1%80#Text>

106. Пльохова А.Ю. Актуальні правові проблеми відносин екологічної безпеки навколошахтних земельних ділянок / А.Ю. Пльохова // Актуальні правові проблеми земельних, аграрних та екологічних відносин в умовах сучасної земельної реформи : збірник матеріалів наук.-практ. конференції / за ред. А.П. Гетьмана та М.В. Шульги. Харків: Юрайт, 2020. 352 с. – С. 231 – 234.

107. Лісова Т.В. Теоретичні проблеми правового забезпечення відновлення земель : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.06 / Т.В. Лісова; Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого. – Х., 2021. – 43 с.

108. Про затвердження Вимог щодо забезпечення заходів охорони об'єктів поверхні в умовах шкідливого впливу гірничих робіт : наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 11 грудня 2020 р. № 2602 // Офіційний вісник України від 12.02.2021 — 2021 р., № 11, стор. 107, ст. 477.

109. Про затвердження Програми діяльності Кабінету Міністрів України :

постанова Кабінету Міністрів України від 12 червня 2020 р. № 471 // Офіційний вісник України від 30.06.2020 — 2020 р., № 50, стор. 32, ст. 1571.

110. Про затвердження плану пріоритетних дій Уряду на 2021 рік : розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 березня 2021 р. № 276-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276-2021-%D1%80#Text> (дата звернення 09.04.2021)

111. Міненерго відкликало для перегляду концепцію реформування вугільної галузі. 18.03.2021. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/economic/731068.html> (дата звернення 09.04.2021)

112. Про затвердження Методики ідентифікації потенційно небезпечних об'єктів : наказ Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи від 23.02.2006 № 98 // Офіційний вісник України від 05.04.2006 — 2006 р., № 12/№ 14, 2006, стор. 391-398 (ДІ); №18,2006 /, стор. 148, ст. 841.

113. Про затвердження критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання у вугільній галузі : постанова Кабінету Міністрів України від 13 січня 2021 р. № 38 // Офіційний вісник України від 05.02.2021 — 2021 р., № 9, стор. 7, ст. 399.

114. Про затвердження Положення про Державну воєнізовану гірничорятувальну службу у вугільній промисловості України : наказ Міністерства енергетики та вугільної промисловості України від 19.10.2012 № 815 // Офіційний вісник України від 03.12.2012 — 2012 р., № 90, стор. 37, ст. 3657.

115. КАС ВС висловив позицію щодо заходів збереження домобудівель у зоні, що зазнає негативного впливу від підземних гірничих робіт. 17.11.2020. Постанова Верховного Суду від 15 вересня 2020 р. у справі № 804/3108/16 (адміністративне провадження № К/9901/38432/18). URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1023859/> (дата звернення

09.04.2021)

116. Конференція у Вільнюсі сприятиме ширшому залученню міжнародних партнерів до реформ в Україні. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/konferenciya-u-vilnyusi-spriyatime-shirshomu-zaluchennyu-mizhnarodnih-partneriv-do-reform-v-ukrayini-premyer-ministr> (дата звернення: 01.06.2021)

117. Перехід України на відновлювану енергетику до 2050 року / О. Дячук, М. Чепелев, Р. Подолець, Г. Трипольська та ін. ; за заг. ред. Ю. Огаренко та О. Алієвої // Пред-во Фонду ім. Г. Бьоля в Україні. – Київ : Вид-во ТОВ «АРТ КНИГА», 2017. – 88 с.

118. Про затвердження Положення про державну систему моніторингу довкілля : постанова Кабінету Міністрів України від 30 березня 1998 р. № 391. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/391-98-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.06.2021)

119. Україна обрала стратегію «Європейського зеленого курсу». URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/premyer-ministr-ukrayina-obrala-strategiyu-yeuropejskogo-zelenogo-kursu> (дата звернення: 01.06.2021)

120. World Energy Outlook 2016. Executive summary. URL: <https://www.iea.org/reports/world-energy-outlook-2016> (дата звернення: 01.06.2021)

121. The Donbas Environment Information System. Оцінка екологічної шкоди та пріоритети відновлення довкілля на сході України: резюме та основні висновки. URL : <https://deis.menr.gov.ua/lib/?showarticle/ua/3>

122. Оцінка екологічної шкоди та пріоритети відновлення довкілля на Сході України / ОБСЄ. К.: ВАІТЕ, 2017. 88 с. URL: <https://www.osce.org/uk/project-coordinator-in-ukraine/362581?download=true>

123. Названо головні екоініціативи 2022 року. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/nazvano-golovni-ekoinitiatiivi-2022-roku>

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПУБЛІКАЦІЙ АВТОРА:

до розділу 1.

1. Кірін Р.С. Правові засади складових національної безпеки в умовах постконфліктних територій / Р.С. Кірін // Актуальні проблеми національного законодавства: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Кропивницький, 17 листопада 2021 року. Частина 1. Кропивницький, 2021. 169 с. – С. 20-23.

2. Кірін Р.С. Місце права безпеки постконфліктних територій в системі права національної безпеки / Р.С. Кірін // Збірник тез X Всеукраїнської науково-практичної конференції «Становлення та розвиток місцевого самоврядування в Україні» (м. Хмельницький, 7 грудня 2021 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2021. 104 с. – С. 86-88.

3. Кірін Р.С. Поняття «забруднена територія» у протимінному законодавстві: термінологічні аспекти / Р.С. Кірін // Актуальні правові проблеми земельних, аграрних та екологічних відносин в умовах сучасної земельної реформи : збірник матеріалів науково-практичної конференції (м. Харків, 22 травня 2020 року) / за ред. А.П. Гетьмана та М.В. Шульги. Харків: Юрайт, 2020. 352 с. – С. 123 – 126.

4. Кірін Р.С. Поняття права безпеки постконфліктних територій / Р.С. Кірін // Взаємодія громадянського суспільства з сектором безпеки і оборони: сучасні виклики : тези доп. учасників наук.-практ. конф. (Харків, 21 груд. 2021 р.). Харків: НДІ ППСН, 2021. 116 с. – С. 36-40. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20211221/

до розділу 2.

1. Кірін Р.С. Взаємодія органів місцевого самоврядування на постконфліктних територіях з органами державної влади в сфері національної

безпеки / Р.С. Кірін // Збірник тез ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції «Становлення та розвиток місцевого самоврядування в Україні» (м. Хмельницький, 7 грудня 2020 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2020. 227 с. – С. 187-191.

2. Кірін Р.С. Актуальні питання правового регулювання місцевого самоврядування на постконфліктних територіях / Р.С. Кірін // Проблеми місцевого самоврядування в сучасній Україні: стан та перспективи їх подолання: матеріали І-ї Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (Переяслав 16 квітня 2021 р.). Переяслав: Університет Григорія Сковороди в Переяславі, 2021. 74 с. – С. 18-22.

3. Кірін Р.С. Перспективи реформування організації влади у вугільних мономістах на постконфліктних територіях / Р.С. Кірін // Правові засади організації та здійснення публічної влади: збірник тез ІV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 2–6 березня 2021 року). – Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2021. – 580 с. – С. 251-255.

4. Кірін Р.С. Політико-правові аспекти реінтеграції постконфліктних територій / Р.С. Кірін // Проблеми формування громадянського суспільства в Україні: виклики та колізії : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15 трав. 2020 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 284 с. - С. 88 – 91.

5. Кірін Р.С. Проблеми забезпечення виборчих прав громадян на постконфліктних територіях / Р.С. Кірін // Проблеми забезпечення прав і свобод людини : зб. матеріалів VII Міжнар. наук.- практи. конф. (Луцьк, 11 груд. 2020 р.) / уклад. Л. М. Джурак. – Луцьк : Вежа-Друк, 2020. 214 с. – С. 44-47.

6. Кірін Р.С. Європейський досвід захисту прав людини в умовах трансформації вугільних регіонів / Р.С. Кірін // Модернізація вітчизняної

правової системи в умовах світової інтеграції: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Кропивницький, 19-20 травня 2021 р. / за заг. ред. Б.Р. Стецюка. Кропивницький : ЛА НАУ, 2021. - 326 с. – С. 188-190.

7. Кірін Р.С. Правові засади розвитку громадянської освіти осіб на тимчасово окупованій території України / Р.С. Кірін // Матеріали Міжнародного науково-практичного вебінару «Україна і Світ: ціннісно-смыслові орієнтири розвитку гуманітарно-педагогічної освіти» (20 травня 2020 р., м. Дніпро) // Приватна установа «Вищий навчальний заклад «Міжнародний гуманітарно-педагогічний інститут «Бейт-Хана». – Дніпро. Електронне видання. 2020. – 95 с. - С. 57 – 61.

до розділу 3.

1. Кірін Р.С. Надроправова складова економічної безпеки держави / Р.С. Кірін // Економічна безпека як складова національної безпеки держави : Матеріали регіонального науково-практичного семінару (м. Дніпро, 22 травня 2020 р.). Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. 2020. 92 с. – С. 39 – 42.

2. Кірін Р.С. Правове забезпечення прозорості господарської діяльності у видобувних галузях / Р.С. Кірін // Вплив євроінтеграційних процесів на розвиток приватних відносин в Україні : матеріали регіонального круглого столу (м. Дніпро, 26 квіт. 2019 р.) / упоряд. М.П. Юніна. – Дніпро : Видавець Біла К.О., 2019. – 86 с. – С. 6 – 9.

3. Кірін Р.С. Проблеми правового забезпечення ліквідації збиткових об'єктів вугільної галузі / Р.С. Кірін // Правова наука і державотворення в Україні у світлі сучасних глобалізаційних викликів: історія, теорія, практика (до 25-ї річниці Конституції України): матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Маріуполь – м. Кривий Ріг, 11 червня 2021 року). Маріуполь : ДонДУВС, 2021. 574 с. – С. 370-373.

4. Кірін Р.С. Актуальні питання правового забезпечення ліквідації

вугледобувних підприємств / Р.С. Кірін // Треті наукові читання пам'яті академіка В.К. Мамутова (м. Київ, 20 липня 2021 р.). Наук. ред. В.А. Устименко. Київ-Ірпінь: НАН України; ДУ «ІЕПД імені В.К. Мамутова НАН України», 2021. 296 с. – С. 57-63.

5. Кірін Р.С. Життя після вугілля: проблеми та перспективи підземної ренти / Р.С. Кірін // Фінансова безпека України: сучасний стан правового регулювання та перспективи розвитку: матеріали V Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, присвяченої науковій школі заслуженого юриста України, професора, д.ю.н. Віктора Тарасовича Білоуса. м. Ірпінь, 29 листопада 2019 року. – Ірпінь: Університет ДФС України, 2019. – 275 с. – С. 128 – 132.

6. Кірін Р.С. Правовий режим провадження господарської діяльності безперспективних вугільних шахт / Р.С. Кірін // Актуальні проблеми правової науки в сучасному світі: в умовах глобалізації розвитку інфраструктури: Матеріали X Міжнародної наукової конференції. – К. : ДУІТ, 2020. – 311с. – С. 59 – 65.

7. Кірін Р.С. Приватноправові відносини у сфері трансформації безперспективних вугільних шахт / Р.С. Кірін // Український правовий вимір: пошук відповідей на глобальні міжнародні виклики : матеріали III міжнародної науково-практичної конференції. – Дніпро : Університет митної справи та фінансів, 2021. – 227 с. - С. 23-24.

8. Кірін Р.С. Користування вторинними георесурсами в умовах постконфліктних територій : правове забезпечення / Р.С. Кірін // Стратегічний потенціал державного та територіального розвитку : матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції (наукове електронне видання) м. Маріуполь, 9 жовтня 2020 р. Маріуполь. 2020. 442 с. – С. 125-127.

9. Кірін Р.С. Надроправові аспекти забезпечення енергетичної безпеки України / Р.С. Кірін // Стратегія економічної безпеки України: доцільність

розроблення та шляхи вирішення цієї проблеми: матеріали Круглого столу (30 вересня 2020 р., м. Київ). Наук. ред. В.А. Устименко. НАН України. ДУ «Ін-т економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова НАН України». Київ, 2020. 84 с. - С. 43-48.

10. Кірін Р.С. Правове забезпечення відновлення життєдіяльності міст на Сході України: територіальний аспект / Р.С. Кірін // Будівельне право: теорія та практика містопланування та містобудування. Зб. наук. пр. Вип. IV. За матеріалами Четвертої Міжнародної наук.-практ. конф. «Будівельне право», (Київ, 20 листопада 2020 р.) / Мін-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т будівн. і архіт-ри та ін. Київ–Тернопіль : «Економічна думка», 2020. 192 с. – С. 46-53.

11. Кірін Р.С. Склад правовідносин у сфері життєдіяльності вугільних мономіст на постконфліктних територіях / Р.С. Кірін // Правова освіта та наука в умовах євроінтеграції: Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (18 березня 2021 р.) / за заг. ред. Ю.О. Легези. Дніпро : НТУ «ДП», 2021. 148 с. – С. 57-61.

12. Кірін Р.С. Трансформація поствугільних міст: правові аспекти / Р.С. Кірін // Місто. Культура. Цивілізація: виклики сучасності : матеріали міжнар. наук.-теорет. інтернет-конф., Харків, квітень 2021 р. / [редкол. : М.К. Сухонос (відпов. ред.) та ін.]; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О.М. Бекетова, 2021. – 279 с. – С. 163-167.

13. Кірін Р.С. Правові засади розвитку індустріальних парків у межах поствугільних територій / Р.С. Кірін // Сучасні тенденції розвитку законодавства України в контексті проведення державних реформ : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. м. Чернівці, 04 березня 2021 р.) / відп. ред. Т.А. Латковська. Чернівці, 2021. 332 с.- С. 225-229.

14. Кірін Р.С. Стан правового забезпечення розвитку індустріальних парків у межах монофункціональних вугільних міст / Р.С. Кірін // Будівельне

право: теорія та практика містопланування та містобудування. Зб. наук. пр. Вип. V. За матеріалами П'ятої Міжнародної наук.-практ. конф. «Будівельне право» (Київ, 10 грудня 2021 р.) / Мін-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т будівн. і архіт-ри та ін. Київ–Тернопіль : КНУБА, «Економічна думка», 2021. 199 с. – С. 37-43.

15. Кірін Р. Сучасний європейсько-правовий досвід забезпечення життєдіяльності мономіст в умовах трансформації / Р. Кірін // Актуальні питання розвитку юридичної науки та практики: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (21 травня 2021 року) у 2 т. / За заг. ред. Г.З. Огнев'юк, А.В. Айдинян. К., 2021. Т. 2. 387 с. – С. 71-72.

16. Кірін Р. С. Система сучасного житлово-комунального законодавства / Р.С. Кірін // Актуальні проблеми юридичної науки : збірник тез Міжнародної наукової конференції «Вісімнадцяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 25 жовтня 2019 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2019. 578 с. – С. 268 – 270.

17. Кірін Р.С. Сучасна система законодавства України про енергетичну ефективність будівель / Р.С. Кірін // Економіко-правові аспекти сталого розвитку : держава, регіон, місто : матеріали Першої міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 7 червня 2019 р.) – Київ : наук. ред. В.А. Устименко. НАН України. Ін-т економіко-правових досліджень, 2019 . – 208 с. – С. 72 – 81.

18. Кірін Р.С. Закони в системі джерел права житлово-комунальних послуг / Р.С. Кірін // «Стратегічні напрями соціально-економічного розвитку держави в умовах глобалізації» : тези учасників IV Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (м. Хмельницький, 20 вересня 2019 р.). - Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2019. – 177 с. - С. 79 – 82. URL : <http://univer.km.ua/page.php?pid=182>

19. Кірін Р.С. Інститут теплопостачання в системі житлово-комунального законодавства / Р.С. Кірін // Правова освіта та правова наука в умовах сучасних трансформаційних процесів: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 20 листопада 2019 року / за заг. ред. Т.О. Коломоєць. Запоріжжя: ЗНУ, 2019. 150 с. – С. 12 – 15.

20. Кірін Р.С. Норми Конституції України як джерела містобудівного права / Р.С. Кірін // Регіональна політика: політико-правові засади, урбаністика, просторове планування, архітектура [зб. наук. пр.]. Вип. V. Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (Київ, 22 листопада 2019 р.). Мін-во освіти і науки України, Мін-во розв. громад та територій України, Київ. нац. ун-т будівн. і архіт-ри та ін. Київ–Тернопіль : «Бескиди», 2019. В 2-х ч. Ч. 1. 370 с. - С. 237 – 240.

21. Кірін Р.С. Європейські орієнтири трансформації енерго-інформаційної політики на муніципальному рівні / Р.С. Кірін // Соціально-гуманітарні виміри правової держави : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Дніпро, 30 квітня 2021 р.). Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2021. 334 с. – С. 113-118.

22. Кірін Р.С. Відносини енергонезалежності в умовах європейської інтеграції: надроправові аспекти / Р.С. Кірін // Захист прав людини в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції: екологічні, економічні та соціальні аспекти: збірник матеріалів круглого столу (м. Маріуполь, 9 грудня 2020 р.). Маріуполь: ДонДУУ, 2020. 105 с. – С. 50-52.

до розділу 4.

1. Кірін Р.С. Сучасний стан протимінного законодавства України / Р.С. Кірін // Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матер. IV Міжнар. науково-практ. конф. (м. Дніпро, 13 бер. 2020 р.). Дніпро : Дніпропетр. держ. ун-т внутрішніх справ, 2020. 414 с. – С. 88 – 91.

2. Кірін Р.С. Сучасні проблеми правового забезпечення протимінної

безпеки на постконфліктних територіях / Р.С. Кірін // Сучасні проблеми забезпечення національної безпеки держави: тези III Міжнародної науково-практичної конференції (26 листопада 2020 року). – К.: Інститут УДО України КНУ імені Тараса Шевченка, 2020. – 391 с. – С. 49-51.

3. Кірін Р.С. Сучасні проблеми законодавства про протимінну безпеку: еколого-правові аспекти / Р.С. Кірін // Екологічна безпека держави: тези доповідей Другого всеукраїнського круглого столу, м. Київ, 15 грудня 2021 року/ редкол. О.С. Волошкіна та ін. – К.: ІГТА, 2021. – 215 с. – С. 28-33.

4. Кірін Р.С. Проблеми регулювання договірних правовідносин у сфері протимінної діяльності / Р.С. Кірін // Актуальні питання вдосконалення національного законодавства: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Маріуполь, 14 травня 2020 р.). Маріуполь: ДонДУУ, 2020. 133 с. – С. 47 – 50.

5. Кірін Р.С. Господарсько-правові аспекти регулювання протимінної діяльності / Р.С. Кірін // Другі наукові читання пам'яті академіка В.К. Мамутова (м. Київ, 3 липня 2020 р.). Наук. ред. В.А. Устименко. Київ: НАН України; ДУ «ІЕПД імені В.К. Мамутова НАН України», 2020. 336 с. – С. 68 – 75.

6. Кірін Р.С. Проблеми інституційного забезпечення гуманітарного розмінування на постконфліктних територіях / Р.С. Кірін // Державотворчі процеси в Україні: реалії сьогодення : Тези доповідей за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції, 24 квітня 2020, м. Луцьк. – Ужгород: РІК-У, 2020. – 140 с. – С. 41 – 48.

7. Кірін Р.С. Органи місцевого самоврядування як суб'єкти протимінної діяльності / Р.С. Кірін // Становлення та розвиток місцевого самоврядування в Україні: збірник тез VIII Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 7 грудня 2019 року). – Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2019. –

142 с. – С. 49 – 53.

8. Кірін Р.С. Правове регулювання відносин мілітаристського забруднення постконфліктних територій / Р.С. Кірін // Актуальні проблеми національного законодавства: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Кропивницький, 17 квітня 2020 року. Частина 1. Кропивницький, 2020. 198 с. – С. 95 – 98.

9. Кірін Р.С. Мілітаристські відходи на постконфліктних територіях: правові аспекти / Р.С. Кірін // Наука та освіта в реаліях дистанційного навчання: XXXIV Міжнародна науково-практична інтернет-конференція: тези доповідей, Чернігів, 10 серпня 2020 р. – Дніпро: ГО «НОК», 2020 – 140 с. – С. 61 – 66.

10. Кірін Р.С. Міжнародно-правовий досвід гуманітарного розмінування у механізмі відновлення життєдіяльності на постконфліктних територіях / Р.С. Кірін // Сфера життєдіяльності міста: економіко-правові проблеми постконфліктного відновлення: матеріали Круглого столу (29 вересня 2020 р., м. Київ). Наук. ред. В.А. Устименко. НАН України. ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова НАН України». Київ, 2020. 156 с. – С. 62-68.

до розділу 5.

1. Кірін Р.С. Декарбонізація енергетики як важіль впливу на сучасну еколого-правову систему України / Р.С. Кірін // Екологічне законодавство України через призму його історичного розвитку : Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 09 квітня 2021 р.). К.: Видавництво «Наукова Столиця», 2021. – 220 с. – С. 62-66.

2. Кірін Р.С. Закон про екостратегію 2030: перспективи екологічних цінностей. / Р.С. Кірін // Конституційні цінності: правова природа та практика реалізації : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 17 травня 2019 року). [у 2-х част.]. – Частина 1. Хмельницький :

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2019. - 326 с. – С. 213 – 217.

3. Кірін Р. С. Проблеми визначення інформації як об'єкта еколого-інформаційних відносин // Український правовий вимір: пошук відповідей на глобальні міжнародні виклики : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 17 травня 2019 р.). – Дніпро : Університет митної справи та фінансів, 2019. – 197 с. – С. 46 – 47.

4. Кірін Р.С. Еколого-правові проблеми сталого розвитку вугільних мономіст в умовах енергетичної трансформації / Р.С. Кірін // Сталый розвиток суспільства: концептуальні та практичні аспекти: збірник тез I Міжнародної науково-практичної конференції. Рівненський державний гуманітарний університет спільно з Рівненською обласною радою. 11 червня 2021 року (електронне видання). Рівне, 2021. 386 с. – С. 231-235.

5. Кірін Р.С. Особливості інституційних та функціональних складових правового забезпечення екологічної безпеки міст на постконфліктних територіях / Р.С. Кірін // Актуальні проблеми юридичної науки : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Дев'ятнадцяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 23 жовтня 2020 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2020. 553 с. – С. 282-284.

6. Кірін Р.С. Інституційна складова правового забезпечення екологічної безпеки міст на постконфліктних територіях / Р.С. Кірін // Тези XVI Всеукраїнської наукової on-line конференції з міжнародною участю «Сучасні проблеми екології». 10 квітня 2020 року. – Житомир : Житомирська політехніка, 2020. – 111 с. – С. 39 – 40.

7. Кірін Р.С. Правові засади участі органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади у забезпеченні екологічної безпеки на території громад / Р.С. Кірін // Проектування безпекового середовища громад:

матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Маріуполь, 2 липня 2021 року). Донецький державний університет внутрішніх справ. Київ : ТОВ «Компанія ВАПТЕ», 2021. 434 с. – С. 182-186.

8. Кірін Р.С. Регіональна екологічна політика на постконфліктних територіях: правові аспекти / Р.С. Кірін // «Наука. Молодь. Екологія-2020» Матеріали XVI Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Житомир, 21 травня 2020 року. Житомир. – Видавництво " ЖНАЕУ ", 2020. – 181 с. – С. 48 – 53.

9. Кірін Р.С. Правове забезпечення урбоекологічної безпеки на постконфліктних територіях / Р.С. Кірін // Соціально-економічні проблеми сучасності: Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, м. Маріуполь, 31 травня 2021 р. – Маріуполь, 2021. – 74 с. – С. 19-22.

10. Кірін Р.С. Правове забезпечення екологічної безпеки міст на тимчасово окупованих та постконфліктних територіях / Р.С. Кірін // Актуальні проблеми впливу збройного конфлікту на Сході України на появу й поширення гендерно обумовленого насильства та забезпечення доступу до правосуддя: зб. тез наук. доп. наук.-практ. конф. (Київ, 18 верес. 2020 р.) [Електронне видання] / Упоряд.: М.Г. Вербенський, В.О. Рядінська, Ю.Б. Ірха, О.І. Бочек. Київ : ДНДІ МВС України, 2020. 609 с. – С. 531-538.

11. Кірін Р.С. Правове забезпечення екологічної безпеки населення та середовища поствугільних міст / Р.С. Кірін // Актуальні питання реформування правової системи: зб. матеріалів XVIII Міжнар. наук.-практ. конф., Луцьк, 04-05 червня 2021 р. / Уклад. Джурак Л.М. – Луцьк: «Завжди Поруч», 2021. – 170 с. – С. 43-45.

12. Кірін Р.С. Правова охорона та безпека природних ресурсів на постконфліктних територіях / Р.С. Кірін // Системи галузей права в умовах глобальних екологічних викликів: матеріали Всеукраїнської науково-

практичної конференції (27 листопада 2020 р., м. Київ). Наук. ред. В.А. Устименко. НАН України. ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова НАН України». Київ, 2020. 200 с. – С. 26-32.

13. Кірін Р.С. Техногенно-екологічна безпека постконфліктних територій: мілітаристська трансформація / Р.С. Кірін // Глобалізаційні виклики сучасності : матеріали Регіонального наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 17 черв. 2020). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 82 с. – С. 14-17.

14. Кірін Р.С. Співвідношення об'єктно-суб'єктних складів правової охорони та безпеки природних ресурсів на постконфліктних територіях / Р.С. Кірін // Актуальні проблеми юридичної науки та практики в ХХІ столітті : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Рівне, 16–17 жовтня 2020 року). Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука. – Рівне: Видавничий дім «Гельветика», 2020. Ч. 1. – 224 с. – С. 185-189.

15. Кірін Р.С. Правове регулювання використання земельних ресурсів вугільних мономіст / Р.С. Кірін // «Сучасні тенденції економічного розвитку регіонів: теоретичні та прикладні аспекти»: матеріали ІV міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції. – Одеса: ОДАБА, 2021. – 480 с. - С. 459-462.

16. Кірін Р.С. Правові проблеми екологічної безпеки навколошахтних земель монофункціональних міст / Р.С. Кірін // Аграрне, земельне, екологічне, трудове право та право соціального забезпечення: здобутки та перспективи розвитку в Україні: тези доповідей учасників всеукраїнської дистанційної наук.-практ. конф. до 10-річчя створення однойменних кафедр (м. Київ, 12 березня 2021 р.) / за заг. ред. проф. М.І. Іншина, за редакцією проф. В.В. Носіка, доц. Т.Г. Ковальчук, ас. М.Б. Мельник – Київ : Освіта України, 2021. – 518 с. – С. 219-222.

17. Кірін Р.С. Рівень правової урегульованості відносин екологічної безпеки навколошахтного середовища / Р.С. Кірін // Тези ХVІІ Всеукраїнської

наукової on-line конференція з міжнародною участю «Сучасні проблеми екології» 15 квітня 2021 року. Житомир : Житомирська політехніка, 2021. 149 с. – С. 86-87.

18. Кірін Р.С. Еколого-правові проблеми сталого розвитку вугільних мономіст в умовах енергетичної трансформації / Р.С. Кірін // Сталий розвиток суспільства: концептуальні та практичні аспекти: збірник тез I Міжнародної науково-практичної конференції. Рівненський державний гуманітарний університет спільно з Рівненською обласною радою. 11 червня 2021 року (електронне видання). Рівне, 2021. 386 с. – С. 231-235.

19. Кірін Р.С. Співпраця України та ЄС в галузі забезпечення екологічної безпеки на постконфліктних територіях / Р.С. Кірін // Актуальні економічні, фінансові та правові питання в умовах євроінтеграції та глобальної конкуренції : Збірник матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конфе. (19-20 листопада 2020 р.) / ННІ фінансів, банківської справи Ун-ту ДФС України; Ірпінський держ. коледж економіки та права. – Ірпінь: Ун-т ДФС України, 2020. – 308 с. – С. 14-16.

Наукове видання

Кірін Роман Станіславович

доктор юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник відділу економіко-правових проблем містознавства
Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Макутова
Національної академії наук України»

**Право безпеки на постконфліктних територіях:
сучасний стан, проблеми, сталий розвиток**

монографія

українською мовою

Видано в редакції автора

Відповідальний за випуск
заступник директора з наукової роботи Державної установи «Інститут економіко-правових
досліджень імені В. К. Макутова Національної академії наук України»
доктор юридичних наук, професор Джабраїлов Р.А.

НАН України. Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К.
Макутова Національної академії наук України». Київ, Дніпро, 2022.

Підписано до друку 23.12.2021

Формат 60x84/16. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman Cyr.

Ум. друк. арк. 23,72. Ум. фарб.-відб. 23,72. Обл.-вид. арк. 25,5.

Зам. 017. Тираж 100 прим.